

**Studija izvodljivosti
o mogućnostima razvoja
visokog obrazovanja na jugu Srbije**

Centar za nenasilni otpor i
Centar za obrazovne politike
Beograd 2010.

SADRŽAJ

SAŽETAK	5
UVOD	17
TEORIJSKI OKVIR	23
Uloga obrazovanja u razvoju	23
Integracija nasuprot asimilacije i segregacije	27
OPIS I KRATAK ISTORIJAT PREŠEVA, BUJANOVCA I MEDVEĐE	31
EKONOMSKI EFEKTI RAZVOJA VISOKOG OBRAZOVANJA U BUJANOVCU I PREŠEVU	37
Osnovni ekonomski pokazatelji	37
Ekonomski potencijali	39
Stanovništvo	39
Obrazovna struktura stanovništva	40
Radno sposobno stanovništvo	44
Zaposlenost i nezaposlenost	44
Zaključak	50
OPIS SISTEMA I PRAVNI OKVIR OBRAZOVANJA REPUBLIKE SRBIJE	53
Opis sistema obrazovanja Republike Srbije	53
Osnivanje visokoškolske ustanove i visokoškolskih jedinica	57
Finansiranje visokoškolskih ustanova čiji je osnivač Republika	58
Obrazovanje nacionalnih manjina	59
OPIS ISTRAŽIVANJA I TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR	61
Opis istraživanja	62
ANALIZA	67
Problemi	67
Rešenja	73
Stavovi	77
Analiza rezultata	84
Moguća rešenja za razvoj visokog obrazovanja	86
STUDIJE SLUČAJA	97
Uvod u studije slučaja	97
AUTONOMNA POKRAJINA VOJVODINA: ORGANIZACIJA VISOKOG OBRAZOVANJA ZA MANJINE NA TERRITORIJI AUTONOMNE POKRAJINE VOJVODINE	99
Uvod	99
Metodologija	100
Opis Vojvodine	100
Zakonski okvir za regulisanje prava manjina	104
Službeni jezici i obrazovanje manjina	106
Sistem visokog obrazovanja u Vojvodini	110
Etnička struktura studenata	112
Zakonski okvir za visoko obrazovanje nacionalnih manjina u Vojvodini	115
Upotreba jezika nacionalnih manjina u visokom obrazovanju	116
Nastavni jezici na visokim školama strukovnih studija	118
Nastavni jezici na fakultetima	119
Zaključak	121

CRNA GORA	123
Uvod	123
Metodologija	123
Kontekst	124
Republika Crna Gora	124
Kratak pregled etničkih odnosa u Republici Crnoj Gori	128
Zakonski okvir i odnos prema manjinama	129
Visoko obrazovanje za manjine	136
Učiteljske studije Univerziteta Crne Gore na albanskom jeziku	137
Visoko obrazovanje za manjine u Crnoj Gori – analiza intervjuja	139
Zaključak	143
MAKEDONIJA	147
Uvod	147
Metodologija	147
Kontekst	147
Republika Makedonija	147
Zakonski okvir i odnos prema manjinama	151
Obrazovanje manjina	158
Osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje	158
Organizacija visokog obrazovanja u Republici Makedoniji	160
Visoko obrazovanje za manjine	162
Proces osnivanja visokoobrazovne institucije – iskustva i saveti	169
Zaključak	170
ZAKLJUČCI	171
ANEKS: SCENARIJI	177
Formiranje radne grupe Ministarstva prosvete, koja će preuzeti zadatke u vezi sa daljim razvojem visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu	177
Institucionalni okvir razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu	178
Scenario A. Univerzitet čiji je osnivač Republika	178
Scenario B. Univerzitet čiji je osnivač pravno ili fizičko lice	187
Scenario C. Visokoškolska jedinica sa statusom pravnog lica (fakultet)	189
Scenario D. Visokoškolska jedinica bez svojstva pravnog lica	191
O AUTORIMA	193
O ORGANIZACIJAMA	199
CENTAR ZA NENASILNI OTPOR (CNO)	199
CENTAR ZA OBRAZOVNE POLITIKE (COP)	200
BIBLIOGRAFIJA	202

SAŽETAK

Osnovu ovog teksta predstavlja studija izvodljivosti o mogućnostima razvoja visokog obrazovanja na području opština Preševo i Bujanovac, na jugu Srbije. Cilj ove studije nije samo da predstavi analizu i preporuke u vezi sa stvaranjem mogućnosti visokog obrazovanja na manjinskom jeziku u opštinama Preševo i Bujanovac. Prvenstveni cilj studije je da pruži praktični i teorijski okvir za rešavanje problema obrazovanja nacionalnih manjina, u kontekstu uspešne integracije, ostvarivanja ljudskih i manjinskih prava i zajedničkog doprinosa ekonomskom, društvenom i političkom razvoju zemlje i regiona.

Razvoj visokog obrazovanja u ovim opštinama motivisan je potrebom da se albanskoj zajednici omogući školovanje na maternjem jeziku, kao i željom da se podigne ukupan nivo obrazovanosti stanovništva, koji je preduslov ekonomskog razvoja regiona i uspešne saradnje i integracije etničkih grupa - Albanaca, Roma i Srba. Akademiske 2009/10. godine u Medveđi je počela da radi visokoškolska jedinica Univerziteta u Nišu sa nastavom na srpskom i albanskom jeziku. Otvaranje dvojezičnih programa osnovnih akademskih studija (prava i ekonomije) u Medveđi pokazalo je da postoji niz otvorenih pitanja, u vezi sa visokim obrazovanjem za pripadnike albanske nacionalne manjine na jugu Srbije. Stoga se Koordinaciono telo Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa (u daljem tekstu Koordinaciono telo), koje je u saradnji sa Ministarstvom prosvete omogućilo otvaranje visokoškolskih institucija u Medvedi, odlučilo za drugačiji pristup u rešavanju pitanja visokog školstva za opštine Bujanovac i Preševo. U konsultacijama sa predstvincima Ministarstva prosvete, čija podrška je veoma značajna za realizaciju ovog projekta, zaključeno je da analiza treba da obuhvati zainteresovane strane, buduće partnere, kao i pozitivne primere u regionu za visoko obrazovanje nacionalnih manjina. Imajući u vidu da Koordinaciono telo nema kapacitete za ovako zahtevno i obuhvatno istraživanje, odlučeno je da se izrada analize poveri nevladinim organizacijama sa višegodišnjim iskustvom u ovoj oblasti.

Studija je rezultat partnerskog rada Centra za nenasilni otpor (u daljem tekstu CNO), nevladine organizacije iz Beograda koja vodi projekte na jugu Srbije, i Centra za obrazovne politike (u daljem tekstu COP), takođe iz Beograda, koji je bio nosilac stručnog dela studije. Istraživački tim COP-a formiran je u avgustu 2009. godine, a sačinjavali su ga Jana Baćević (koordinatorka istraživačkog tima), Ivana Božić, Tajana Brkanović, Vanja Ivošević (koordinatorka istraživačkog tima za studije slučaja), Marija Mitrović, Ivan Rajković i Jasmina Selmanović. Mihajlo Babin i Iskra Maksimović sa Fakulteta za ekonomiju, finansije i administraciju Univerziteta Singidunum u Beogradu (u daljem tekstu FEFA) učestvovali su u izradi ekonomskih i finansijskih aspekata analize. Studije slučaja vezane za rešenja visokog obrazovanja za manjine izveli su Tajana Brkanović i Ivana Stanojev (Crna Gora), Tanja Ivošević (Makedonija) i Norbert Šabić (Vojvodina). Koordinator projekta bio je Slobodan Bošković, a asistentkinja Ivana Stanojev.

Za nesmetan i kvalitetan istraživački rad u opštinama Preševo i Bujanovac pobrinuli su se lokalni koordinatori Rahim Saljihu i Predrag Belej, kao i Gazmend Seljmani. Koordinaciji terenskog istraživanja, kao i analizi ustavnog okvira prava manjina u Makedoniji doprinela je Marija Stambolieva. Kao predstavnica Koordinacionog tela u izradi studije je učestvovala Danijela Nenadić. Stvarajući tim koji će na najbolji način uključiti sve partnere, CNO, COP i Koordinaciono telo su se za pomoć obratili misiji OEBS-a u Srbiji i kancelariji visokog predstavnika za nacionalne manjine, sa sedištem u Hagu. Visoki komesar za nacionalne manjine Knut Volebek podržao je studiju u vidu pružanja ekspertize (stručnog mišljenja) i angažovao konsultanta Sebastijana Dvoržaka (Sebastian Dworack) da pomogne timu za izradu studije. Stručnu recenziju studije uradile su Paola Petrić i Vanja Ivošević. Lekturom je rukovodila Ana Luković, uz učešće Romane Radulović i Dragane Prodanović. Studiju su uredile Vanja Ivošević i Ana Luković.

Studiju su finansijski podržali Fond za otvoreno društvo, Odeljenje za međunarodni razvoj (Department for International Development – DfID) Ujedinjenog Kraljevstva, Balkanski fond za demokratiju (Balkan Trust for Democracy – BTD) i Koordinaciono telo Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa. U tom smislu, ova studija rezultat je istinske saradnje i partnerstva nevladinog sektora, državnih institucija i predstavnika međunarodne zajednice.

6

Studija sadrži devet poglavlja. U uvodnom poglavlju dat je okvir studije.

Teorijski okvir opisuje naučnu i teorijsku pozadinu tema kojima se bavi studija, a to su: značaj obrazovanja (naročito visokog) za ekonomski, društveni i politički razvoj; uloga obrazovanja u post-konfliktnim društvima; značaj obrazovanja za pripadnike manjinskih zajednica, kao i transformacija paradigmi u obrazovanju za manjine od asimilacije, preko segregacije do integracije.

Opis i istorijat situacije u Preševu, Bujanovcu i Medveđi čitaocima predočava društveni i politički kontekst vezan za neposrednu istoriju i savremeno doba, kao i odnose među najbrojnijim nacionalnim zajednicama u tim opštinama (srpska, albanska, romska), koji su od značaja za razumevanje situacije na jugu Srbije.

Ekonomski efekti razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu analiziraju sadašnju privrednu i ekonomsku situaciju u ovim opštinama, uzimajući u obzir razvijenost kako velikih (državnih ili privatizovanih), tako i malih i srednjih preduzeća, kao i nivo obrazovanja stanovništva i podatke o zaposlenosti, nezaposlenosti i potrebama tržišta rada. Ovo poglavlje ukazuje na značaj koji bi dobro isplanirano visoko obrazovanje moglo da ima za privredni i ekonomski razvoj Preševa i Bujanovca.

Opis sistema i pravna analiza prikazuju zakonski okvir u kom se ostvaruje osnovno, srednje i visoko obrazovanje za sve građane Srbije, uključujući i kratak prikaz zakonskog okvira za ostvarivanje prava manjinskih zajednica na obrazovanje na maternjem jeziku. Ovo poglavlje posebno predstavlja zakonski okvir i regulaciju otvaranja i akreditovanja novih studijskih programa i ustanova visokog obrazovanja.

Metodologija opisuje istraživački pristup, pitanja i načine na koji su izvođeni zaključci. Istraživački tim odlučio se za kvalitativni pristup koji podrazumeva vrstu etnografije, odnosno produžene boravke na terenu i „dubinsko intervjuisanje“ različitih predstavnika lokalne zajednice i drugih važnih aktera, odnosno zainteresovanih strana. Takva metodologija odabrana je, jer istraživački tim nije želeo da studija rezultira jednim i neopozivim rešenjem, koje bi kasnije bilo „nametnuto“. Naprotiv, želja je bila da se sakupe i analiziraju problemi, mišljenja i stavovi aktera, a da se zatim, na osnovu tih rezultata, opišu različita rešenja za razvoj visokog obrazovanja na jugu Srbije.

Terensko istraživanje u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, kao i delovi istraživanja u Nišu i Beogradu, obavljeni su tokom oktobra i novembra 2009. godine. Drugi deo istraživanja obuhvatio je studije slučaja u Vojvodini, Crnoj Gori i Makedoniji. Studije slučaja daju pregled okvira obrazovanja na jezicima manjina i analiziraju na koji način su primenjena rešenja doprinela rešavanju problema obrazovanja manjina i integraciji i izgradnji odnosa unutar odabranih obrazovnih sistema. Studije slučaja zasnovane su na analizi prikupljenih podataka, zakonskih okvira, relevantnih izveštaja i istraživanja, kao i na intervjuiima s ključnim akterima obavljenim u januaru i februaru 2010. godine.

Deo istraživanja koji se fokusirao na Preševo, Bujanovac i Medveđu uključivao je dubinske intervjuje (razgovore) sa ključnim akterima u procesu razvoja visokog obrazovanja za manjine na jugu Srbije: sa predstavnicima Vlade Srbije, Ministarstva prosvete i Koordinacionog tela; sa predstavnicima lokalnih zajednica; sa predstavnicima nevladinog (civilnog) sektora; sa predstavnicima međunarodnih organizacija i sa predstavnicima akademske zajednice (visokoškolskih institucija). Pored intervjua, izvedene su fokus-grupe sa učenicima srednjih škola na teritoriji Preševa i Bujanovca, njihovim roditeljima, kao i grupama privrednika. Najveći deo istraživanja obavljen je u oktobru i novembru 2009. godine, tokom terenskih poseta Preševu, Bujanovcu, Medveđi i Nišu. Uključujući i preliminarnu posetu, istraživački tim je ovo područje posetio šest puta, a na terenu je proveo dvadeset dana. Obavljeni su razgovori sa više od sto sagovornika, a primenjene su dve tehnike: intervjui i fokus grupe. Većina ispitaničkih grupa je intervjuisana, dok su fokus grupe primenjivane kada je bilo važno intervjuisati što veći broj osoba iz određene grupe – u slučaju učenika srednjih škola i gimnazija, njihovih roditelja, studenata u Medveđi ili u slučaju privrednika. U intervjuisanju je korišćena tehnika dubinskog intervjua. To znači da su razgovori vođeni na osnovu okvirnog upitnika, ali s ciljem da se sagovornicima omogući da slobodno

iznose stavove, mišljenja i uverenja kako bi intervju imali što „prirodniji“ tok. Definisane su tri grupe ispitaničkih odgovora: problemi, rešenja i stavovi.

U Analizi su ovi odgovori sumirani i upoređeni. Gotovo svi ispitanici saglasni su da su glavni problemi u opština Preševo, Bujanovac i Medveđa ekonomski prirode. Među prvima je nizak stupanj privredne i ekonomski razvijenosti opština i, sa njim povezana, visoka nezaposlenost. Ova dva problema uzrokuju „odliv mozgova“ prema razvijenijim delovima regiona, Srbije ili susednih zemalja. Nedostatak visokog obrazovanja na albanskom jeziku, takođe, identifikovan je kao sastavni deo ovog problema. Naime, pošto nemaju mogućnosti da visoko obrazovanje steknu na maternjem jeziku, neki pripadnici albanske zajednice ostaju sa nižim kvalifikacijama (a time i manjom mogućnošću zaposlenja), a mnogi mladi visoko obrazovanje stiču u univerzitetskim centrima gde ono postoji na albanskom (u Tetovu, Prištini ili Tirani). Ispitanici navode da mnogi mlađi i po završetku studija ostaju u tim centrima, kako zbog veće mogućnosti zaposlenja tako i što imaju problema sa nostrifikacijom diploma u Srbiji, naročito onih koje imaju kosovski pečat.

Mnogi ispitanici dotiču se i problema vezanih za međunarodne odnose, prvenstveno između pripadnika srpske i albanske zajednice. Mada su saglasni da nema konflikta, ispitanici često ističu da je to usled odvojenosti ovih zajedница, u životu uopšte, kao i u obrazovanju. Time je odvojeno školovanje istaknuto kao jedan od glavnih problema.

Shodno temi studije, ali i identifikovanim problemima, ispitanici su uglavnom saglasni da je razvoj visokog obrazovanja na albanskom jeziku u opština Preševo i Bujanovac najvažnije rešenje. Često pominju da je važno obezbediti podršku države u finansiranju ovog oblika obrazovanja, pošto mnogi građani ne bi mogli da plaćaju studije (nizak standard, visoka stopa nezaposlenosti itd.). Pretpostavlja se da će razvoj visokog obrazovanja na albanskom jeziku pripadnicima ove zajednice omogućiti da studiraju besplatno, kao i da lakše dođu do posla i integrišu se u tržište rada Republike Srbije.

Mnogi ističu i važnost ulaganja u ekonomski razvoj, naglašavajući da obrazovanje, po sebi, neće pokrenuti privredu. Ispitanici podvlače važnost uloge države u razvoju Preševa, Bujanovca i Medveđe, ne samo kroz razvoj visokog obrazovanja, već i kroz sveobuhvatnu strategiju poboljšanja uslova života ljudi u ovom delu Srbije.

Kada su stavovi ispitanika u pitanju, najveći deo odnosio se na njihovu percepciju međunarodnih odnosa i na sopstvene pozicije u odnosu na socio-ekonomski kontekst. U prvom ključu, važno je napomenuti da većina ispitanika ističe da među etničkim zajednicama (Albancima, Romima i Srbima) nema

konflikta, ali ni naročito razvijene komunikacije. Važno u kontekstu studije jeste da gotovo svi ispitanici misle da je potreban veći stepen integracije, nezavisno od toga kakva su im lična opredeljenja, da li su iskazali etničku distancu i da li odvojenost zajednica pripisuju „urođenim“ karakteristikama ijedne od njih. Ispitanici su saglasni i da bi razvoj visokog obrazovanja za pripadnike svih zajednica bio dobar korak ka intergraciji. Ovo nam skreće pažnju na važnost koju ispitanici pridaju javnim politikama, u kontekstu ekonomске i socijalne slike regiona, kako u sadašnjosti tako i u budućnosti. Međutim, treba napomenuti da ispitanici uglavnom negativno percipiraju sopstvenu poziciju u socio-ekonomskom kontekstu. Ispitanici vide Preševo i Bujanovac kao oblasti u kojima nema mnogo nade za razvoj i mnogi mlađi ljudi imaju planove da odu. Ovo, takođe, potvrđuje potrebu za razvojem visokog obrazovanja zbog mogućnosti sticanja kvalifikacija i veće mogućnosti zaposlenja i zarade, ali i zbog razvoja svesti, i kod mlađih i kod starijih ljudi, da mogu dodatno da uče i razvijaju svoje sposobnosti. Ovaj aspekt važan je i zbog poboljšanja ekonomskih i opštih uslova života i zbog mogućnosti da građani Preševa i Bujanovca u potpunosti učestvuju u društvenom životu i donošenju odluka, na lokalnom i na nivou države i regiona.

Kada je reč o rešenjima za razvoj visokog obrazovanja zasnovanim na predlozima ispitanika, uočljivo je da je malo ispitanika predlagalo kompletne koncepte razvoja visokog obrazovanja.

U pogledu stepena studija, među institucijama i među ispitanicima preovlađuje stav da u Preševu i Bujanovcu treba razvijati prvenstveno studije prvog stepena, kao i osnovne akademske a ne strukovne studije. Iz perspektive dugotrajnog razvoja obrazovanja, društvene integracije, ekonomije, kao i reforme obrazovanja u okviru Bolonjskog procesa, potrebno je, međutim, misliti i o daljem usavršavanju studenata. Pod tim se prvenstveno misli na studije drugog stepena, koje bi eventualno bile dugoročno razvijane u ovim opštinama ili bi se talentovanim studentima omogućio nastavak studija u univerzitet-skim centrima u zemlji i inostranstvu. Kada je reč o institucionalnom okviru, ispitanici su pominjali sve tri mogućnosti osnivanja studija koje predviđa Zakon o visokom obrazovanju: mogućnost da osnivač bude Republika (odnosno postojeća ustanova čiji je osnivač Republika), kao i mogućnost da osnivač bude pravno ili fizičko lice. U ovom kontekstu, treba istaći da razvoj visokog obrazovanja u okviru ustanova čiji je osnivač Republika omogućava budžetsko finansiranje materijalnih i drugih troškova izvođenja visokog obrazovanja, kao i troškova studija za određeni broj studenata („budžetski studenti“), dok ta mogućnost ne postoji u okviru ustanova čiji je osnivač pravno ili fizičko lice. Uvezvi u obzir standard u Preševu i Bujanovcu, sigurno je da bi razvoj visokog obrazovanja sa mogućnošću finansiranja iz budžeta omogućio mnogo većem broju stanovnika pristup visokom obrazovanju, a od posebne važnosti za studente bilo bi uključivanje u sistem studentskog standarda (stipendija, kredita i restorana-menzi).

U pogledu institucionalnog okvira za razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu, Zakon o visokom obrazovanju (član 32.) predviđa da delatnost visokog obrazovanja mogu obavljati sledeće visokoškolske ustanove: univerzitet; fakultet, odnosno umetnička akademija u sastavu univerziteta; akademija strukovnih studija; visoka škola i visoka škola strukovnih studija. Iz razgovora s ispitanicima, jasno je da oni prednost daju opštem (akademskom), a ne strukovnom obrazovanju (mada ovo može biti pitanje socijalne percepcije, odnosno prestiža). Različiti institucionalni okviri podrazumevaju i različite „korake“, odnosno postupke u okviru razvoja, koji su detaljnije opisani u Aneksu („Scenariji“). Ukoliko je ustanova složenija i samostalnija, utoliko je zahtevnije njeno otvaranje (podrazumeva više „koraka“). Međutim, bez obzira za koji se tip budu odlučile zainteresovane strane, razvoj visokog obrazovanja podrazumeva proces dobijanja dozvole za rad i proces akreditacije, u skladu sa procedurama i standardima propisanim zakonom i podzakonskim aktima. Oba procesa zahtevaju pažljivu pripremu potrebne dokumentacije, a to podrazumeva određeni vremenski period.

U pogledu studijskih programa koje su predlagali ispitanici, mogu se izdvojiti tri grupe: opšti, primenljivi i razvojni. U prvu grupu („opšti“) spadaju studijski programi iz oblasti za koje ispitanici misle da nude najširi spektar zaposlenja. To su oblasti prava, ekonomije, bankarstva, odnosno finansija, menadžmenta i donekle informatike. Ispitanici imaju osećaj da je sa tim obrazovnim profilima najlakše naći posao, verovatno jer pružaju najopštija znanja i kompetencije. To su profili koji mogu biti „upotrebljivi“ i u regionu, ukoliko privreda počne da se razvija, ali i u drugim delovima zemlje. Uspešan razvoj studijskog programa u oblasti prava mogao bi da pomogne višejezičnost u državnoj upravi i omogući lakšu komunikaciju prilikom pravnih procesa. Druga grupa studijskih programa nazvana je “primenljivim” zato što su to zanimanja, znanja i kompetencije koje bi mogle direktno da budu upotrebljene na tržištu rada u Preševu i Bujanovcu. U ovu grupu spadaju medicinski, učiteljski, ali i studijski programi koji bi omogućili znanje ili prevodenje između albanskog i srpskog jezika. Percepcije ispitanika i postojeći podaci ukazuju na potrebu za obrazovanim kadrovima iz ovih oblasti. U poslednju grupu studijskih programa („razvojni“) spadaju tehnički, mašinski, građevinski, poljoprivredni, tehnološki (prehrambena tehnologija), ugostiteljski i turistički programi. Ove oblasti ispitanici prepoznaju kao one koje imaju potencijal da razviju privredu kraja, bilo da je reč o generičkim kompetencijama (tehnika, mašinstvo, građevina) koje pružaju široko primenljiva znanja, bilo da je reč o razvoju potencijala koje ispitanici prepoznaju kao specifične prednosti Preševa i Bujanovca (turizam, ugostiteljstvo, privreda, prehrambena tehnologija). Ovi programi su veoma važni, jer ih i ispitanici vide kao pokretač privrednog razvoja regiona, koji bi mogao da doprinese rastu zaposlenosti i opšteg standarda. Međutim, oni zahtevaju pažljivo planiranje, uz jako partnerstvo sa regionalnom privredom - velikim, malim i srednjim preduzećima. Može se zaključiti da izbor oblasti iz kojih će biti razvijani studijski programi u Preševu i Bujanovcu treba da se rukovodi željama budućih studenata, mogućnostima zaposlenja koje nude određene profesije (u smislu

potražnje na tržištu rada), kao i potencijalima da pokrenu ekonomski i privredni razvoj. U tom smislu, kao najvažniji istakli su se pravni, ekonomski, učiteljski i tehnološki (prehrambeni) ili mašinski profili. Dodatno, pokazalo se da u gotovo svim oblastima postoji potreba za kvalifikovanim kadrom koji vlada i srpskim i albanskim a, po mogućству, i engleskim ili drugim stranim jezikom.

Kada je u pitanju ciljna grupa, važno je skrenuti pažnju da je, posebno na početku terenskog istraživanja, preovlađujuća socijalna percepcija među ispitanicima bila da je razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu namenjen prvenstveno pripadnicima albanske zajednice. Međutim, postojanje obrazovnog programa koji je namenjen isključivo pripadnicima nekih grupa ne doprinosi društvenoj koheziji ni integraciji. Visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu treba da bude namenjeno svima, nezavisno od njihove nacionalne ili druge pripadnosti i treba se postarati da bude i dostupno svima. Glavne izazove u ovom smislu predstavljaju organizacija nastave, jezik, nastavni kadar i udžbenici. Kada je reč o jeziku, višejezičnu nastavu moguće je organizovati na više načina: najčešće pominjana rešenja su odvojenaodeljenja sa nastavom na svakom pojedinom jeziku ili simultani prevod (sa jednog jezika na drugi). Drugo rešenje podrazumeva različite probleme, a najčešći su oni koji se tiču kvaliteta prevoda i polaganja ispita. Prvo rešenje, posebno u kombinaciji sa zajedničkim predavanjima (uključujući i zajednička predavanja na engleskom jeziku) daleko je bolje i moglo bi, u kombinaciji sa obaveznim ili izbornim učenjem drugog (ili drugog i trećeg) jezika zajednice, da vodi ka dugoročnoj integraciji. Ipak, ključno je obezbediti svakoj zajednici mogućnost da sluša bar deo nastave na maternjem jeziku, ali i razvijati kod studenata znanje jezika drugih zajednica, kao i znanje engleskog. Ovo se može postići kroz organizaciju zajedničkih aktivnosti – kako akademskih (npr. predavanja gostujućih profesora, „grupe za učenje“), tako i drugih (sportska udruženja, klubovi, studentske organizacije itd.). Međutim, sva rešenja zahtevaju pažljivo planiranje i regrutovanje nastavnog kadra koji bi mogao da drži nastavu na jednom ili, idealno, na više jezika. Tokom terenskog istraživanja sugerisano je da bi nastavu na srpskom jeziku mogli da drže predavači sa postojećih visokoškolskih institucija u Srbiji, dok bi predavači za nastavu na albanskom jeziku mogli da budu iz Preševa i Bujanovca ili sa univerziteta u regionu. Važno je obezbediti nastavni kadar koji može da bude u stalnom kontaktu sa studentima i, u tom smislu, razmišljati o angažmanu novog osoblja, naročito kao saradnika u nastavi. Kada je u pitanju višejezična nastava, treba posebno voditi računa o usklađenosti nastavnih planova, programa i sadržaja i o kompatibilnosti udžbenika. Konačno, kada je u pitanju infrastrukturna podrška, bitno je obezbediti lokaciju i objekte koji će na najbolji način doprineti razvoju lokalnih zajednica i, istovremeno, ispuniti uslove propisane akreditacionim standardima i neophodne za kvalitetno obavljanje nastave i drugih aktivnosti. Važan deo procesa su administrativni i informacioni kapaciteti (studentske službe, pristup internetu) koji moraju da budu višejezični i dostupni svim studentima.

Studije slučaja bave se opisom i analizom rešenja visokog obrazovanja za manjine koja su primenjena u Vojvodini, Crnoj Gori i Makedoniji. Svaka studija sadrži pregled zakonskog okvira, odnosno pravnih rešenja visokog obrazovanja na manjinskim jezicima, kao i pregled institucionalnog okvira u kom se ono odvija.

Zaključci i preporuke sumiraju nalaze studije. Razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu predstavlja izazovan i zahtevan poduhvat. Brzi i isključujući zaključci nisu poželjni, ali ni mogući, s obzirom na specifičnosti regiona, na različite želje zainteresovanih strana, ali i na saglasnost o izraženoj potrebi za razvojem visokog obrazovanja u ovim opštinama i na velika očekivanja, koja iz toga slede. Cilj ove studije i nije da identificuje jedno dobro rešenje i isključi sva druga, već da razmotri prednosti i mane mogućih rešenja, kako u odnosu na objektivne mogućnosti i ograničenja, tako i u odnosu na želje onih koji će (neposredno ili posredno) biti uključeni u ovaj proces. U zaključku su zato ponuđene određene opšte preporuke, a zatim su, u „Scenarijima“, predloženi „koraci“, odnosno načini na koje se one mogu ostvariti.

Među najvažnijim zaključcima moguće je izdvojiti sledeće:

12

- Kako proces razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu tek počinje, najveći deo daljeg planiranja zavisiće od zainteresovanih strana - Ministarstva prosvete, Koordinacionog tela, akademske zajednice, opštinskih vlasti, predstavnika lokalnih zajednica, građanskog društva i drugih. Saradnja svih zainteresovanih strana u procesu biće od ključnog značaja za njegov uspeh. U tom smislu, moguće je predložiti da zainteresovane strane formiraju radnu grupu (u okviru Ministarstva prosvete), čiji osnovni zadatak bi bio dalje planiranje i sprovođenje u delo razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu. Pored navedenih (Ministarstva prosvete, Koordinacionog tela, akademske zajednice, opštinskih vlasti, predstavnika lokalnih zajednica, građanskog društva), bilo bi poželjno da u tom telu učestvuju i predstavnici međunarodne zajednice, kao i međunarodni i domaći stručnjaci iz domena razvoja visokog obrazovanja. Da bi se osiguralo kontinuirano učešće i aktivnosti svih zainteresovanih strana u procesu, trebalo bi da postoji stalan dijalog između radne grupe, njenih članova i tela koja oni predstavljaju, kao i članova albanske i srpske zajednice na lokalnom nivou (kroz sastanke, forme i diskusije).
- Proces razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu treba da se odvija u institucionalnom okviru Republike Srbije. Pored toga što omogućava lakšu i bržu integraciju, u društvo i na tržište rada, ovaj okvir prepostavlja veće mogućnosti podrške za studente tokom studija i na taj način visoko obrazovanje čini dostupnijim. Moguća rešenja su da Republika osnuje univerzitet na teritoriji Preševa i Bujanovca ili da visoko obrazovanje na ovoj teritoriji bude razvijeno u okviru neke od postojećih vi-

sokoškolskih ustanova čiji je osnivač Republika. Osim Univerziteta u Nišu, tu su i Državni univerzitet u Novom Pazaru, Univerzitet u Kragujevcu, ali i univerziteti u Beogradu ili Novom Sadu, odnosno fakulteti ovih univerziteta. U ovom procesu treba voditi računa o pravnim, odnosno zakonskim zahtevima i ograničenjima. Mada razvoj visokog obrazovanja u okviru postojeće institucije donekle skraćuje proces otvaranja, sva rešenja podrazumevaju pribavljanje dozvole za rad i akreditacioni proces. U tom smislu, bilo bi neophodno uključiti pravnu i ekspertizu akademske zajednice (naročito iskustva u akreditaciji), s ciljem da se dođe do najbržeg i najjednostavnijeg rešenja za sprovođenje konkretnih inicijativa, jednom kada one budu razvijene.

- Razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu mora da bude održiv; studijski programi razvijani u ovim opštinama treba da zadovolje potrebe tržišta rada, ali i da imaju potencijal da pokrenu ekonomski razvoj. Zbog toga izbor oblasti iz kojih će se izvoditi studijski programi ne treba da bude zasnovan samo na željama potencijalnih korisnika, već i na objektivnim mogućnostima i potrebama. Pored stalnog informisanja o potrebama, neophodno je razvijati doživotno učenje i druge oblike obrazovanja, kako bi se sprečilo „zasićenje“ tržišta rada. U tom smislu, moguće je predložiti razvoj studijskih programa za učitelje, kao i za nastavnike srpskog, albanskog i romskog jezika. Ta zanimanja pokazala su se kao deficitarna u regionu, a od velikog su značaja ne samo za razvijanje opštih, već prvenstveno jezičkih kompetencija (znanja, veština i sposobnosti), koje su preduslov za uspešnu komunikaciju među nacionalnim zajednicama. Takođe, moguće je razvijati studijske programe iz oblasti prava, ekonomije i informatike, odnosno onih oblasti koje razvijaju znanja, sposobnosti i veštine primenljive u širokom opsegu profesija (generičke kompetencije). Posebna potreba iskazana je za pravnicima koji govore i albanski i srpski jezik i koji bi, osim u sudstvu, mogli da rade i u državnoj upravi, odnosno administraciji. Slično tome, oblasti poput ekonomije (naročito smerovi kao bankarstvo i menadžment) i informatike nude kompetencije koje potencijalno mogu biti primenjene počev od finansijskih institucija, do malih i srednjih preduzeća. Poslednja dva programa imaju prednost jer su relativno „univerzalni“, a materijal za nastavu ne mora da bude izričito prilagođen sredini, kao što je slučaj sa pravom. Još jedna mogućnost je razvoj programa koji bi mogli da pomognu potencijale Bujanovca i Preševa, kao što su prehrambena tehnologija, mašinstvo, turizam i ugostiteljstvo i sl. Najvažnije je imati na umu da razvoj ovakvih programa može da se odvija isključivo uz jako partnerstvo sa privrednim sektorom: razvijati studijske programe iz oblasti namenjenih privredi pre strategije njenog razvoja, ne bi imalo efekta po zapošljavanje. Istovremeno, u svim planovima treba voditi računa o razvoju ljudskih i infrastrukturnih kapaciteta za nove studijske programe.
- Razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu mora da bude integrativan. u smislu razvijanja znanja i kompetencija pripadnika svih zajedница. Ovo podrazumeva razvoj studijskih programa na

srpskom i na albanskom, a, idealno, i na romskom jeziku. Međutim, paralelno izvođenje nastave na više jezika nije rešenje. Ključno je razvijati zajedničke aktivnosti, od kojih neke mogu biti i na engleskom jeziku, kako bi se omogućila zajednička socijalizacija i međusobna komunikacija pripadnika različitih zajednica. Ove aktivnosti treba da budu usmerene ka razvijanju znanja drugog (i trećeg) jezika, koji se govore u Bujanovcu i Preševu. Svakako je važno obezbediti da pripadnici svih zajednica imaju dobro znanje srpskog jezika, kao zvaničnog, ali i da pripadnici srpske zajednice stiču znanje prvenstveno albanskog, ali i romskog jezika. To bi olakšalo međusobnu komunikaciju i trebalo bi da poveća šanse za zaposlenje. Pored toga, važno je razvijati i znanje engleskog jezika, kroz moguće zajedničke akademiske i neakademiske aktivnosti. Važno je, međutim, izbeći razvijanje „paralelnih“ programa na svakom od jezika: visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu treba da bude što integrisanije, u smislu da se kod studenata razvija zajednička kultura i svest o pripadništvu istom društvu. Stoga, integracija ne treba da podrazumeva samo otvorenost za pripadnike svih zajednica, već i mogućnost da svi zajedno učestvuju u donošenju odluka i izgradnji budućnosti Preševa i Bujanovca. Značajnu ulogu u ovom procesu igra razvoj ljudskih resursa: nastavnika, saradnika u nastavi i administrativnog osoblja. Ovo je naročito važno zbog preopterećenosti postojećeg nastavnog kadra. U idealnoj varijanti, zaposleni bi trebalo da govore makar dva od tri jezika zajednica u Preševu i Bujanovcu, a tokom istraživanja je ukazano da takvih kadrova ima, pa bi to valjalo dalje istražiti. Pored toga, važno je uložiti posebne napore ka integraciji studenata, kroz obavezno, ili fakultativno, učenje drugog i trećeg jezika i kroz razvoj zajedničkih aktivnosti, nezavisno od toga da li se radi o akademskim (na primer, predavanja gostujućih profesora) ili neakademskim aktivnostima (sportske aktivnosti, studentske organizacije i klubovi, žurke).

- Razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu mora da vodi računa o socijalnoj dimenziji obrazovanja. S jedne strane, to znači da posebnu pažnju treba posvetiti mogućnostima pristupa obrazovanju marginalizovanih i osetljivih grupa (žene/devojke, Romi, osobe sa posebnim potrebama). S druge strane, cilj visokog obrazovanja nije samo individualni i regionalni ekonomski razvoj, već i da, zajedno sa ostalim nivoima obrazovanja, doprinese aktivnom učešću u društvenom životu i donošenju odluka od važnosti za zajednicu. U tom smislu, razvoj visokog obrazovanja treba da doprinosi sposobljenosti za rad, ali i širim društvenim kompetencijama, kao što su sposobnost kritičkog mišljenja i sagledavanja problema, briga o sebi i drugima i učešće u donošenju odluka. Stoga je važno razvijati programe promocije visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu, koji će biti usmereni direktno na osetljive grupe. Ovi programi, prvenstveno, treba da omoguće adekvatno informisanje osetljivih grupa (informacioni dani i sl), da im pruže podršku (stipendije, krediti, savetovališta) i predoče izbor studijskih programa. Istovremeno, važno je da nastavni proces i nenastavne aktivnosti sadrže elemente usmerene na razvoj kritičkog mišljenja, na studentsku participaciju, dobrovoljni ili dobrotvorni rad, na bolju brigu o sebi i drugima itd. Ovo se može ostvarivati kroz radionice, debate, diskusije, rad studentskih organizacija i

klubova, akcije i sl. Ovakva vrsta aktivnosti bi, osim integracije studenata, podstakla i aktivni doprinos studenata okolini i zajednici kojoj pripadaju, pošto bi mogle da budu namenjene i zajednici široj od akademске. Na ovaj način, visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu moglo bi da postane integralni deo zajednice, koji joj doprinosi i razvija se zajedno sa njom.

Opšti zaključak je da razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu nosi veliki potencijal, ne samo u smislu privrednog i ekonomskog razvoja ovog regiona, već u smislu razvoja društvene integracije i boljeg kvaliteta života, što je možda i važnije. Stoga, ovom procesu treba pristupiti pažljivo, uz razmatranje potreba i mogućnosti regiona i svih zainteresovanih strana. Jedino na ovaj način će visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu moći da ostvari cilj – zajedničku i bolju budućnost za sve građane.

U aneksu studije (Scenariji) navedeni su konkretni postupci i popis troškova koje treba uzeti u obzir pri planiranju mogućih rešenja. Ovaj deo studije prvenstveno je namenjen onima koji sprovode politike.

UVOD

Jana Baćević

Osnovu ovog teksta predstavlja studija izvodljivosti o mogućnostima razvoja visokog obrazovanja na području opština Preševo i Bujanovac, na jugu Srbije. Razvoj visokog obrazovanja u ovim opštinama motivisan je potrebom da se albanskoj zajednici omogući školovanje na maternjem jeziku. Istovremeno, motivisan je i željom da se podigne ukupan nivo obrazovanosti stanovništva, koji je preduslov ekonomskog razvoja ovog regiona i uspešne saradnje i integracije etničkih grupa - Albanaca, Roma i Srba. Akademске 2009/10. godine u Medveđi je počela da radi visokoškolska jedinica Univerziteta u Nišu sa nastavom na srpskom i albanskem jeziku. Time, međutim, nije prestala potreba da se razmotre mogućnosti daljeg razvoja visokog obrazovanja za manjinske zajednice u ovom delu Srbije. Istovremeno, postalo je jasno da ovaj proces zahteva širenje znanja o sličnim rešenjima u multietničkim sredinama susednih zemalja (Makedonija, Crna Gora), kao i na teritoriji Srbije (Vojvodina).

Cilj ove studije, dakle, nije samo da predstavi analizu i preporuke u vezi sa stvaranjem mogućnosti visokog obrazovanja na manjinskom jeziku u opštinama Preševo i Bujanovac. Prvenstveni cilj studije je da pruži praktični i teorijski okvir za rešavanje problema obrazovanja nacionalnih manjina, u kontekstu uspešne integracije, ostvarivanja ljudskih i manjinskih prava i zajedničkog doprinosa ekonomskom, društvenom i političkom razvoju zemlje i regiona.

17

Otvaranje dvojezičnih programa osnovnih akademskih studija (prava i ekonomije) u Medveđi pokazalo je da postoji niz otvorenih pitanja u vezi sa visokim obrazovanjem za pripadnike albanske nacionalne manjine na jugu Srbije. Stoga se Koordinaciono telo Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa (u daljem tekstu Koordinaciono telo), koje je u saradnji sa Ministarstvom prosvete omogućilo otvaranje visokoškolskih institucija u Medveđi, odlučilo za drugačiji pristup u rešavanju pitanja visokog školstva za opštine Bujanovac i Preševo. Prioritet Koordinacionog tela je da unapredi kvalitet obrazovanja za sve tri zajednice koje žive na jugu Srbije. Taj cilj zahteva novi pristup rešavanju problema, utemeljen na analizi potreba zajednica, kao i na analizi mogućnosti i pozitivnih zakonskih i drugih institucionalnih okvira Republike Srbije. U konsultacijama sa predstavnicima Ministarstva prosvete, čija podrška je veoma značajna za realizaciju ovog projekta, zaključeno je da analiza treba da obuhvati zainteresovane strane¹, buduće partnere, kao i postojeće primere za visoko obrazovanje nacionalnih

¹ 1. Državni službenici na pozicijama od značaja za istraživanje (Ministarstvo prosvete, Koordinaciono telo), 2. opštinski zvaničnici, 3. lokalni predstavnici Koordinacionog tela, 4. lokalni predstavnici političkih stranaka, 5. predstavnici javnih službi (Centar za socijalni rad, Nacionalna služba za zapošljavanje), 6. predstavnici nevladinih organizacija, 7. predstavnici međunarodnih organizacija (OEBS, USAID), 8. ostali predstavnici lokalne zajednice (direktori škola, mediji), 9. učenici srednjih škola i gimnazija, 10. roditelji učenika srednjih škola i gimnazija, 11. privrednici, 12. zaposleni na Univerzitetu u Nišu uključeni u visoko obrazovanje u Medveđi (razvoj ili izvođenje nastave) i 13. studenti u Medveđi.

manjina. Imajući u vidu da Koordinaciono telo nema kapacitete za ovako zahtevno i obuhvatno istraživanje, odlučeno je da se izrada analize poveri nevladinim organizacijama sa višegodišnjim iskustvom u ovoj oblasti. Takođe, u projekat su uključeni iskusni međunarodni stručnjaci, čija je podrška i pomoć neophodna za uspešnu realizaciju preporuka studije i otvaranje visokoškolskih ustanova na manjinskim jezicima. Tako je ova studija realizovana bliskom saradnjom nevladinog sektora, državnih institucija i predstavnika međunarodne zajednice. Projekat su podržali i Vlada Republike Srbije, premijer Mirko Cvetković, kao i lideri albanske zajednice iz Preševa i Bujanovca. Uvereni smo da je ovakav pristup najbolji temelj za osmišljavanje razvoja visokog obrazovanja na jugu Srbije.

Projekat „Reforma obrazovne politike na jugu Srbije“, u saradnji sa Koordinacionim telom, napisali su predstavnici Centra za nenasilni otpor (u daljem tekstu CNO), nevladine organizacije iz Beograda koja godinama vodi projekte na jugu Srbije i radila je brojne analize. Cilj projekta je da analizira mogućnosti otvaranja studija prvog stepena (osnovne akademske studije), a osnovni zadatak da, uz analizu, ponudi različite scenarije za uspostavljanje studija i realizaciju nastave. U prvoj fazi, identifikovana su četiri segmenta od značaja:

1. definisanje problema i analiza potreba i mogućnosti osnivanja visokoškolskih ustanova u opštinaima Preševo i Bujanovac, sa posebnim osvrtom na probleme Albanaca (pravni, politički, društveni i ekonomski okvir);
2. analiza mogućnosti visokog obrazovanja nacionalnih manjina u Republici Srbiji, kao i analiza iskustava iz regionala, pre svega u oblasti visokog obrazovanja, sa posebnim osvrtom na Crnu Goru i Makedoniju u kojima albanska zajednica ostvaruje pravo na obrazovanje na maternjem jeziku;
3. analiza zakonodavnog okvira Republike Srbije i mogućnosti unapređenja obrazovnog sistema u Preševu i Bujanovcu;
4. predlozi praktične politike, preporuke za razvoj mogućnosti obrazovanja u Preševu i Bujanovcu, određivanje mape koraka, ključnih aktera, procene vremenskog okvira i pregleda finansijskih sredstava potrebnih za otvaranje visokoškolskih ustanova.

Fond za otvoreno društvo (u daljem tekstu FOD) podržao je projekat i finansirao istraživanje sa 2.070.000 dinara, što je omogućilo početak rada na studiji izvodljivosti. Istraživački tim, kao i sve organizacije i institucije uključene u izradu studije, izražavaju veliku zahvalnost Fondu za otvoreno društvo i izvršnoj direktorki Jadranki Jelinčić za razumevanje i podršku koju su dali ovom značajnom i ambicioznom projektu. Koordinaciono telo doprinelo je izradi studije donacijom od 500.000 dinara, čime je ne samo pomoglo realizaciju pojedinih delova istraživanja, već i pokazalo snažnu zainteresovanost državnih organa za otvaranje visokoškolskih ustanova na jugu Srbije i analizu kakva se radi prvi put u Srbiji. Realizacija

studija slučaja, posebno važnog istraživačkog metoda, ne bi bila moguća bez podrške Odeljenja za međunarodni razvoj (Department for International Development – DfID) Ujedinjenog Kraljevstva, koje je u tu svrhu dalo 1.080.000 dinara. Balkanski fond za demokratiju se pridružio timu donatora donacijom od 1.209.948 dinara, zbog čega izražavamo veliku zahvalnost beogradskoj kancelariji Balkanskog fonda za demokratiju.

Imajući u vidu da studija podrazumeva analizu mogućnosti razvoja visokog obrazovanja, što podleže kompleksnoj pravnoj regulaciji i procedurama specifičnim za obrazovni sistem, ukazala se potreba da u projekat bude uključena organizacija sa iskustvom i stručnjacima za obrazovni sistem Srbije. Na preporuku Fonda za otvoreno društvo, CNO je kao nosioca stručnog dela studije angažovao Centar za obrazovne politike (u daljem tekstu COP). Sporazumom o saradnji, koji su potpisali CNO i COP, precizirano je da CNO treba da obezbedi tehničku i logističku podršku izradi studije, dok je COP zadužen za osmišljavanje, izradu i koordinaciju istraživanja, kao i za pisanje teksta studije. Na konsultativnim sastancima dogovoren je tempo istraživanja i podeljene su uloge u timu, a istraživački tim formiran je u avgustu 2009. godine.

Istraživački tim čine: Jana Baćević (koordinatorka istraživačkog tima), Ivana Božić, Tajana Brkanović, Vanja Ivošević (koordinatorka istraživačkog tima za studije slučaja), Marija Mitrović, Ivan Rajković i Jasmina Selmanović. Mihajlo Babin i Iskra Maksimović sa Fakulteta za ekonomiju, finansije i administraciju Univerziteta Singidunum u Beogradu (u daljem tekstu FEFA), učestvovali su u izradi ekonomskih i finansijskih aspekata analize. Autori studija slučaja su Tajana Brkanović i Ivana Stanojev (Crna Gora), Tanja Ivošević (Makedonija) i Norbert Šabić (Vojvodina). Koordinator projekta je Slobodan Bošković, a asistentkinja Ivana Stanojev. Za nesmetan i kvalitetan istraživački rad u opštinama Preševo i Bujanovac pobrinuli su se lokalni koordinatori Rahim Saljhi i Predrag Belej, kao i Gazmend Seljmani bez čije pomoći ne bi bilo moguće realizovati projekat. Koordinaciji terenskog istraživanja, kao i analizi ustavnog okvira prava manjina u Makedoniji doprinela je Marija Stambolieva. Stručnu recenziju studije uradile su Paola Petrić i Vanja Ivošević. Lekturom je rukovodila Ana Luković, uz učešće Romane Radulović i Dragane Prodanović. Studiju su uredile Vanja Ivošević i Ana Luković.

Stvarajući tim koji će na najbolji način uključiti sve partnere, CNO, COP i Koordinaciono telo obratili su se za pomoć misiji OEBS-a u Srbiji i kancelariji visokog predstavnika za nacionalne manjine, sa sedištem u Hagu.

Visoki komesar za nacionalne manjine je glavni instrument OEBS-a za „sprečavanje sukoba u najranijoj mogućoj fazi“. On utvrđuje probleme i nudi rešenja za smirivanje etničkih tenzija, koje bi mogle da ugroze

mir i stabilnost ili prijateljske odnose među državama članicama OEBS-a. Od 2007. godine funkciju visokog komesara OEBS-a za nacionalne manjine obavlja gospodin Knut Volebek. Iako nema funkciju ombudsmana za nacionalne manjine u OEBS-u, suština njegovog mandata je adekvatna zaštita prava pripadnika nacionalnih manjina, o čemu je objavio značajan broj preporuka. Od tih prava, pravo na obrazovanje je identifikovano kao ključno u rešavanju sukoba i izgradnji društvenih veza i tolerancije. Istovremeno, ono je važno za razumevanje i uspostavljanje ravnoteže među pravima svih zajednica da očuvaju i razvijaju vlastiti identitet, s jedne strane, i legitimne potrebe država da izgrade integrisano društvo, s druge strane.

U ovom kontekstu, visoki komesar za nacionalne manjine OEBS-a niz godina pomno prati obrazovni sistem Republike Srbije, posebno dostupnost obrazovanja i prava nacionalnih manjina na obrazovanje na maternjem jeziku. Iako su značajne pozitivne promene u oblasti osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina, visoko obrazovanje je samo delimično rešeno. Ovaj problem je posebno važno rešiti u tri opštine na jugu Srbije – Preševu, Bujanovcu i Medveđi, gde građani albanske nacionalnosti ostvaruju prava na obrazovanje na maternjem jeziku na nivou osnovne i srednje škole, ali unutar Srbije imaju samo ograničene mogućnosti da studiraju na albanskom jeziku. To je i jedan od faktora koji su doprineli nižem stepenu socijalnog i ekonomskog razvoja juga Srbije. Gospodin Knut Volebek podržao je izradu ove studije ekspertizom i angažovao savetnika Sebastijana Dvoržaka (Sebastian Dworack) da pomogne istraživačkom timu, kako bi bili obezbeđeni najbolji uslovi za osnivanje visokoškolskih ustanova u Preševu i Bujanovcu i uvažene lokalne potrebe i zahtevi.

Dve članice istraživačkog tima, predstavnici Centra za nenasilni otpor i OEBS-a preliminarno su posetili Preševo, Bujanovac i Medveđu u septembru 2009. godine, a terenska istraživanja u ovim opština-ma, kao i delovi istraživanja u Beogradu, obavljeni su tokom oktobra i novembra. Terensko istraživanje uključivalo je dubinske intervjuje² sa ključnim akterima u procesu razvoja visokog obrazovanja za nacionalne manjine na jugu Srbije: sa predstavnicima Vlade Srbije, Ministarstva prosvete i Koordinacionog tela; sa predstavnicima lokalnih zajednica; sa predstavnicima građanskog društva; sa predstavnicima međunarodnih organizacija; sa predstavnicima akademske zajednice (visokoškolskih institucija). Pored intervjua, organizovane su fokus grupe sa učenicima srednjih škola na teritoriji Preševa i Bujanovca, sa njihovim roditeljima, kao i sa grupama privrednika.

Drugi deo istraživanja obuhvatio je studije slučaja u Vojvodini, Crnoj Gori i Makedoniji. Studije slučaja daju pregled okvira obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina i analiziraju na koji način su primenjena rešenja doprinela rešavanju problema obrazovanja manjina, njihove integracije i izgradnji odnosa unutar etnički raznolikog društva. Studije slučaja zasnovane su na prikupljanju postojećih informacija i

² U terenskom istraživanju je korišćena tehnika dubinskog intervjuja. To znači da su razgovori vođeni na osnovu okvirnog upitnika, ali s ciljem da se sagovornicima omogući da slobodno iznose stavove, mišljenja i uverenja kako bi intervjuji imali što „prirodniji“ tok.

analiza, kao i na intervjima sa ključnim akterima, koji su obavljeni na terenu u januaru i februaru 2010. godine.

Rezultati terenskih istraživanja predstavljeni su kroz analizu i klasifikaciju percepcija, mišljenja i stavova aktera uključenih u proces. Na osnovu ove analize i klasifikacije, s jedne strane, i mogućih modaliteta obrazovanja za manjinske zajednice, s druge strane, izvedena su različita rešenja razvoja visokog obrazovanja na teritoriji Preševa i Bujanovca, koja su zatim razmotrena iz različitih aspekata, prvenstveno zakonskog, obrazovnog, društvenog i integracijskog. Cilj, dakle, nije bio da se pruže definitivni odgovori identificujući „najbolje“ rešenje, već da se razmotre komparativne prednosti i nedostaci većeg broja rešenja, naročito onih koje su predložili akteri. Ovaj pristup motivisan je željom da praktična politika u što većoj meri bude zasnovana na željama, percepciji i stavovima aktera, jer to omogućava konstruktivan dijalog i doprinosi budućem razvoju visokog obrazovanja za manjine u Srbiji.

Pored uvodnog, studija sadrži još osam poglavlja. U drugom je dat teorijski i komparativni okvir istraživanja, sa akcentom na teorijskoj pozadini problema obrazovanja za manjine (odnosu između integracije, asimilacije i segregacije) i teorijama o ulozi obrazovanja, naročito visokog, u društvenom i ekonomskom razvoju. Kratak istorijat i opis situacije u opštinama Preševu, Bujanovac i Medveđa, radi boljeg razumevanja specifičnosti i potreba ovog regiona dat je u trećem poglavlju. Četvrto poglavlje predstavlja analizu ekonomije i potreba regiona za visokim obrazovanjem u kontekstu privrednog razvoja. Peto poglavlje daje pregled i opis sistema obrazovanja, kao i njegovog zakonskog okvira u Republici Srbiji, sa ciljem da omogući uvid u sistemski i institucionalni okvir. U šestom poglavlju izložen je opis studije i korišćenog metodološkog i analitičkog pristupa, koji uključuje strukturu terenskog istraživanja, odabir ispitanika i principe analize i klasifikacije. Sedmo poglavlje, na osnovu rezultata terenskog istraživanja, nudi analizu stavova i percepcija ispitanika o onom što identificuju kao probleme i rešenja za svoje opštine ili zajednice. U tom poglavlju predložena rešenja su sistematizovana i dopunjena kada je bilo potrebno, a zatim razmotrena iz pravne, obrazovne, društvene i integracijske perspektive. U osmom poglavlju predstavljene su studije slučaja visokog obrazovanja na manjinskim jezicima u Vojvodini, Makedoniji i Crnoj Gori. Zaključno poglavlje sumira rezultate istraživanja i naznačava moguće pravce daljeg delovanja. U aneksu studije, ta rešenja su razrađena u „scenarijima“, mapiranjem „koraka“ potrebnih za njihovo izvođenje u Preševu i Bujanovcu. Pored proceduralnih i pripremnih aktivnosti, ovo poglavlje daje pregled troškova koje treba uzeti u obzir prilikom izvođenja pojedinih rešenja.

TEORIJSKI OKVIR

Jana Baćević i Sebastijan Dvoržak (Sebastian Dworack)

Uloga obrazovanja u razvoju

Obrazovanje je osnovno ljudsko i građansko pravo. Ono je i način za prevazilaženje siromaštva, nepravde i nejednakosti u društvu, jer obezbeđuje pojedincima veće šanse za uspeh u životu³. Prepoznavanje ovih efekata obrazovanja predstavlja osnovu najvažnijih svetskih razvojnih inicijativa, kao što su Milenijumski ciljevi razvoja (Millenium Development Goals – MDGs)⁴ i Obrazovanje za sve (Education for All – EFA)⁵. Mada prvenstveno fokusirane na osnovno obrazovanje, ove inicijative su značajan pokazatelj konsenzusa u vezi sa značajem uloge obrazovanja uopšte.

Međutim, koliko je i instrument razvoja, obrazovanje različitim društvenim grupama može služiti i kao instrument za održavanje nejednakosti u društvu. Stoga je važno razmotriti različite načine na koje obrazovanje može da doprinese razvoju, da bi se identifikovali oni ključni za ovu studiju.

Najočiglednija je veza između obrazovanja i ekonomskog razvoja⁶. Istraživanja pokazuju da između ove dve oblasti postoje mnogostrukе korelacije: ekonomski razvijenije zemlje imaju i veći broj visokoobrazovanih; veća ulaganja u obrazovanje povezana su sa ekonomskim rastom; razvoj stručnog i visokog obrazovanja doprinosi razvoju tehnologija, koje pospešuju razvoj ekonomije i privrede⁷. Sa razvojem ekonomija, pa i društava znanja (sistema zasnovanih na posedovanju informacija, a ne na materijalnim resursima), posedovanje znanja i veština postalo je ključna prednost u savremenom globalizovanom svetu⁸. U tom kontekstu, visoko obrazovanje igra ključnu ulogu u razvoju kompetencija neophodnih za učešće u savremenim ekonomijama i društвima znanja.

Ovakva uloga visokog obrazovanja u ekonomskom razvoju zasnovana je na ideji da ono generiše ljudski kapital. Koncept ljudskog kapitala donekle je problematičan i pojavljuje se u različitim značenjima. „Znanje, veštine, kompetencije i atributi otelotvoreni u pojedincima koji pomažu stvaranje ličnog, društvenog i ekonomskog blagostanja“⁹, jedna je od univerzalno prihvачenih definicija ljudskog kapitala.

3 Sen, A, Razvoj kao sloboda, Beograd: Filip Višnjić, 2002.

4 <http://www.un.org/millenniumgoals>.

5 <http://www.unesco.org/en/efa-international-coordination/the-efa-movement>.

6 U kontekstu studije, ova veza detaljno je razmotrena u prethodnom poglavljju.

7 V. Sen, 2002; Robertson et al., Globalisation, Education and Development: Ideas, Actors and Dynamics, Bristol:DfID, 2007.

8 V. npr. Jelinčić, J. Evropskeizacija Srbije: Društvo znanja, Intelektualna svojina, Beograd: Fond za otvoreno društvo, 2007.

9 B. Keeley, Human Capital: How What You Know Shapes Your Life. Paris: OECD, 2007

U ovom smislu, kapital je nešto što poseduje svaki pojedinac. Međutim, merenje ljudskog kapitala uglavnom se sprovodi na nivou država, zbog čega se ljudski kapital shvata kao nešto što „poseduju“ nacije, kao atribut nacionalnih država¹⁰. Ovo je u skladu sa, i dalje dominantnim, fokusom diskursa o razvoju nacionalnih država. Budući otelotvoreni u pojedincima, ljudski kapital, međutim, ne zadržava se uvek u okvirima nacionalnih država.

Jedan od najvećih problema, karakterističan naročito za ekonomije u razvoju, jeste gubitak ljudskog kapitala, odnosno „odliv mozgova“. To je trend odlaska visokokvalifikovane radne snage iz jedne zemlje u drugu. Iako mobilnost i migracije visokokvalifikovanih pojedinaca mogu imati i dobre strane, problem nastaje kada je „odliv mozgova“ jednostran, odnosno kada se sistematski iscrpljuju ljudski resursi koji bi mogli da doprinesu ekonomskom razvoju određene zemlje. Dodatno, „odliv mozgova“ najčešće je indikator nepovoljnih uslova rada, kao i nezadovoljavajućeg nivoa ljudskih i građanskih prava u zemlji porekla¹¹.

Ovo nas dovodi do drugog aspekta razvoja. Uloga obrazovanja ne može se ograničiti na ekonomski razvoj. Mada je on važan, obrazovanje igra jednako važnu ulogu u društvenom razvoju, odnosno razvoju elemenata koji nisu nužno svodivi na ekonomski rast. Ovi elementi nazivaju se društvenim ishodima obrazovanja.

Pored toga što dovodi do porasta prihoda pojedinaca, obrazovanje razvija i njihov socijalni kapital. Koncept socijalnog kapitala prvi je razvio francuski sociolog Pjer Burdije još 60-ih i 70-ih godina 20. veka, pišući o reprodukciji nejednakosti kroz obrazovne institucije¹². U savremenoj literaturi o razvoju, taj koncept je donekle modifikovan i podrazumeva „mreže sa zajedničkim principima, vrednostima i shvatanjima, koje pomažu saradnju među grupama“¹³. Svrha socijalnog kapitala kao analitičkog oruđa jeste u tome što skreće pažnju na manje očigledne vidove nejednakosti (manje očigledne od nejednakosti u prihodima, na primer). Mogućnosti pojedinaca u životu nisu određene samo njihovom finansijskom moći, već i društvenim vezama, poreklom, klasnom pripadnošću, polom/rodom itd. Veza socijalnog kapitala i obrazovanja je jedna od najdirektnijih: što je pojedinac obrazovaniji, to su veće njegove mogućnosti za društveno umrežavanje, a time i za pristup većem broju (ne nužno materijalnih) resursa koji omogućavaju kvalitetniji život. Ta veza zasnovana je na ideji da obrazovanje, pored jednostavne vertikalne pokretljivosti (napretka na društvenoj lestvici), doprinosi razvoju sposobnosti pojedinca da bolje

10 Markl, H. Brain drain: a non-political perspective, European review 14 (1), 23, 2006; Kelo, M. and Wachter, B. Brain Drain and Brain Gain: Migration in the European Union after Enlargement. The Hague, 2004.

11 Docquier, F., Lohest, O. and A. Marfouk. Brain Drain in Developing Countries. The World Bank Economic Review, 21 (2), 2007, 193–218.

12 V. P. Bourdieu, Distinction. London: Sage, 1999; P. Bourdieu et J-P. Passeron, La Reproduction: Elements pour une théorie du système d'enseignement. Paris: Minuit, 1970.

13 OECD, The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital. Paris: OECD, 2001.

i kreativnije koristi koncepte, artefakte i socijalne odnose. Razvoj socijalnog kapitala smatra se naročito važnim u savremenim multikulturalnim ili višenacionalnim društвima. Slični nivoi socijalnog kapitala garantuju bolju koheziju i saradnju među zajednicama, dok velike razlike u ovom domenu, kao i u ekonomskom, predstavljaju verovatan izvor nezadovoljstva i sukoba. Iako uzroke konflikata u zajednicama ne treba tražiti samo u pristupu obrazovanju, sigurno je da obrazovanje odražava stepen razvijenosti i mogućnosti ostvarenja osnovnih potreba, naročito za pripadnike nacionalnih manjina. Istraživanja pokazuju da su konflikti i obrazovanje povezani na različite načine: od činjenice da veći državni budžet za vojnu opremu i naoružanje, obično, podrazumeva i manji budžet za obrazovni sektor, do direktnog uništavanja i rušenja obrazovnih sistema, pa i elementarne infrastrukture (na teritorijama gde postoji konflikt). S druge strane, pokazano je kako pristup inkluzivnom obrazovanju, sa akcentom na razvoju demokratskih vrednosti i ljudskih prava, igra značajnu ulogu u rekonstrukciji postkonfliktnih društava i prevenciji daljih sukoba¹⁴.

Uloga obrazovanja u društvenom razvoju manifestuje se u još dva važna aspekta: zdravlju (pojedinaca i zajednica) i građanskoj i društvenoj angažovanosti¹⁵.

Pozitivna veza obrazovanja sa zdravlјem višestruko je potvrđena. S jedne strane, sticanje obrazovanja u vezi je sa elementarnim aspektima kao što su dužina života i verovatnoća dobijanja nekog ozbiljnog oboljenja. Istovremeno, obrazovanje igra važnu, često, vitalnu ulogu u kontroli reprodukcije, prevenciji oboljenja i razvoju zdravih životnih navika, što sve utiče na kvalitet života. Jednostavnije, što su pojedinci obrazovаниji to su veće šanse da će bolje voditi računa o zdravlju, biti informisani i zdraviji.

Uloga obrazovanja u razvijanju građanske i kritičke svesti i angažmana bar je jednak tako važna. Učešće građana u odlučivanju ključan je element demokratskih društava. Ono se ne svodi samo na izlazak na izbore, već i na aktivni doprinos životu zajednice. Istovremeno, razvoj građanske komponente vaspitanja i obrazovanja još je važniji u kontekstima višenacionalnih ili postkonfliktnih društava. U ovim situacijama, obrazovanje za građansku uključenost može ključno da doprinese otklanjanju stereotipa, razvoju kulture tolerancije i, konačno, desegregaciji i uspešnoj integraciji zajednica.

¹⁴ V. npr. Robertson et. al, *Globalisation, Education and Development: Ideas, Actors and Dynamics*, Bristol: DfID , 2007; Salmi, J. "Violence, democracy and education: an analytic framework", LCSHD Paper Series 56, 2000; Pigozzi, M. *Education in Emergencies and for Reconstruction: A Developmental Approach*, New York: UNICEF, 1999.

¹⁵ OECD, *Društveni ishodi učenja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2009.

Načini na koje obrazovanje može da doprinese ovom procesu različiti su i deluju na više nivoa. Zbirno, oni bi se mogli opisati na sledeći način:

- Jednak pristup obrazovanju za sve članove postkonfliktnih zajednica. Česta je pojava da u konfliktnim područjima deca, posebno ženska, izostaju iz škole ili potpuno odustaju od obrazovanja, jer roditelji smatraju da nisu bezbedna. To dovodi do direktnih disproportacija u pristupu obrazovanju, kako rodnih tako i etničkih. Nedostupnost obrazovanja istovremeno ograničava pristup drugim društvenim resursima, smanjuje šanse za zaposlenje, a uvećava izglede za siromaštvo. Ne najmanje važno, pojedinci koji nisu u školskom sistemu češće se opredeljuju za različite nasilne akcije i ciljeve.
- Posvećivanje posebne pažnje pristupu obrazovanju nacionalnih manjina i marginalizovanih grupa. Jednakost u pristupu, ili dostupnost obrazovanja, jedan je od glavnih indikatora demokratskih društava, dok postkonfliktna situacija i manjak bezbednosti umanjuju izglede za školovanje, naročito u slučaju manjina i marginalizovanih grupa. Jednakost u pristupu se omogućava višejezičnim obrazovanjem, razvojem obrazovanja na manjinskim jezicima, kao i na programima usmerenim na obrazovanje marginalizovanih grupa (žena i devojaka, osoba sa invaliditetom).
- Razvoj demokratskih i građanskih vrednosti kroz obrazovanje. Cilj je ospozobiti stanovništvo za aktivno učešće u razvoju građanskog društva. To podrazumeva razvoj vrednosti otvorenosti, tolerancije i dijaloga u obrazovnim programima, ne samo kroz predmet građansko vaspitanje, već na svim nivoima obrazovanja – od osnovnog do visokog. U ovom domenu, važno je osigurati da obrazovni programi ne podstiču nejednakost i netoleranciju, a takva opasnost postoji. Naime, jezik na kom se izvodi nastava, pristup nastavi i dominantni diskursi u udžbenicima, posebno u predmetima poput istorije, mogu da reprodukuju stereotipe i predstavljaju izvor diskriminacije prema manjinskim i marginalizovanim grupama. Stoga, razvoj obrazovanja mora da uključuje i reflektuje raznovrsnost populacija u određenoj regiji ili zemlji¹⁶.

26

Naravno, ovakva klasifikacija samo je okvirna i služi da ocrtava moguće načine posmatranja uloge obrazovanja. U nastavku teksta, detaljnije su opisani načini na koje obrazovanje učestvuje u aspektima koji su od posebnog značaja za studiju, kao što je integracija manjina.

Integracija nasuprot asimilacije i segregacije

“Pluralističko i autentično demokratsko društvo ne samo da treba da poštuje etnički, kulturni, jezički i verski identitet svake osobe koja pripada nacionalnoj manjini, već i da stvori odgovarajuće uslove koji će pripadnicima manjina omogućiti da izražavaju, očuvaju i razvijaju taj identitet”, istaknuto je u Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope¹⁷.

Države su obavezne da na odgovarajući način tretiraju različitosti, podstiču toleranciju, uzajamno poštovanje, razumevanje i saradnju zajednica koje žive na njihovim teritorijama, bez obzira na etničko, versko, kulturno ili jezičko poreklo tih zajednica. Za razliku od diskriminacije i prisline asimilacije, poštovanje različitosti se smatra glavnom merom zaštite kohezivnih i stabilnih država. Ključna komponenta ovog procesa je omogućiti delotvorno učešće manjina u procesu donošenja odluka. Najvažniji preuslov za takav pristup je razvoj i sprovođenje politika koje se bave obrazovanjem manjina. Međunarodno pravo, pored univerzalnog prava na obrazovanje, priznaje obrazovna prava nacionalnih manjina¹⁸, jer doprinose zaštiti i očuvanju individualnog identiteta i omogućavaju različitost, a mogu doprineti i jačanju društava i smanjivanju tenzija. Države su, dakle, obavezne da građanima obezbede odgovarajuće obrazovanje, koje je najadekvatnija alatka za postizanje ravnoteže između očuvanja različitosti i integracije. Prisilnu asimilaciju moguće je sprečiti priznavanjem različitih identiteta i očuvanjem različitosti nacionalnih, etničkih, kulturnih, jezičkih i verskih zajednica, u pravnim okvirima i kroz obrazovanje.

27

Višenacionalne države pred izazovom su: kako pronaći ravnotežu između prava svih zajednica na zaštitu i razvijanje sopstvenog identiteta i legitimne potrebe država da izgrade integrисано društvo¹⁹? U nekim slučajevima, različitost se posmatra kao potencijalno destabilizući faktor i smatra se da se kohezija može postići asimilacijom (kada se manjine podstiču ili čak prisiljavaju da napuste svoje kulturne vrednosti, tradiciju ili jezik u korist većinske zajednice). Takav pristup uglavnom dovodi do tenzija i konflikata i, usled nepriznavanja manjinskih prava, onemogućava uspostavljanje i održavanje kohezivnih i bezbednih društava.

U mnogim zemljama (a takav je bio slučaj i u bivšoj Jugoslaviji), razdvajanje i segregacija u obrazovanju deo su koncepta za obezbeđivanje prava nacionalnih manjina na zaštitu i očuvanje identiteta. Taj koncept u bivšoj Jugoslaviji se sprovedio u okviru sistema paralelnog u odnosu na sistem većinske populacije, u

17 Izvor Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, preambula.

18 Nekoliko međunarodnih pravnih akata bavi se pitanjem obrazovanja manjina. To su, na primer: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima, Konvencija o pravima deteta, Uneskova Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju, dokument sa konferencije o ljudskoj dimenziji OEBS-a u Kopenhadenu, Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, verskim i jezičkim manjinama, Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina i Povelja Saveta Evrope za regionalne jezike i jezike manjina.

19 Preporuke iz Haga u vezi sa obrazovnim pravima nacionalnih manjina, Visoki komesar za nacionalne manjine OEBS-a, Hag 1996.

svakoj od republika. Napor u pravcu omogućavanja zaštite manjinskih prava i očuvanja njihovog identiteta su za svaku pohvalu. Međutim, razdvajanje i segregacija na etničkoj i jezičkoj osnovi pokazali su se kao pogrešni pristupi. Ovi pristupi pojačavaju etničke podele, pospešuju stereotipe i plodno su tle za netertoleranciju i predrasude, jer onemogućavaju interakciju ljudi, zajedničko studiranje i zajednički rad. Stoga, razdvajanje često za posledicu ima isključenost. Ako ovaj problem nije adekvatno rešen, izolacija i otuđenje mogu da prevladavaju nad prednostima pripadanja određenoj državi. To za posledicu može da ima pojačano uskraćivanje prava manjina ili siromaštvo i nedostatak identifikacije sa državom. Takođe razvoju situacije najbolje je suprotstaviti se politikom integracije, koja ima za cilj da uspostavi društvo u kome svi pojedinci imaju jednak prilike da učestvuju, da razvijaju međusobne veze, istovremeno poštujući i štiteći sopstvene identitete. „U osnovi ovog pristupa je ideja da države treba da podstiču učešće manjina u političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom životu matičnog društva, u cilju razvijanja osećanja pripadnosti i udela u društvu u celini. Istovremeno, i države treba štite pravo manjina da održavaju sopstveni identitet, uključujući sopstvenu kulturu, jezik i veru“²⁰. Ključni instrument za postizanje odgovarajućeg učešća je obrazovanje. Sa jedne strane, obrazovanje omogućava deci iz manjinskih zajednica da uče i očuvaju svoj kulturni identitet i tradicije, a sa druge strane, da nauče zvanični jezik države u kojoj žive i ovladaju drugim veštinama neophodnim za kvalitetno učešće u životu države u celini. Iako je značajno i univerzalno priznato pravo²¹ manjina na obrazovanje na maternjem jeziku, jednako je važno da manjina bude dostupno obrazovanje na zvaničnom jeziku države u kojoj žive. To je preduslov za njihovo učešće u javnom životu, za pronalaženje zaposlenja i druge mogućnosti socijalizacije. Nedovoljno poznavanje zvaničnog jezika države štetno je po prava pripadnika nacionalnih manjina i čest je uzrok njihove izopšteneosti, tenzija ili socijalnih nemira. „Državni jezik (zvanični jezik države, prim. ur.) može predstavljati bazu za unapređenje komunikacije između svih osoba, bez obzira na njihovu etničku pripadnost. [...] Zbog ovoga je nužno da mere za podsticanje državnih jezika budu uravnotežene s prilikama da pripadnici nacionalnih manjina uče i razvijaju sopstveni jezik“²².

Dake, obrazovanje je moćno sredstvo za izgradnju zajedničkog i kohezivnog društva i postizanje integracije. To se najbolje postiže integrativnim pristupom obrazovanju, odnosno višejezičnim obrazovanjem koje može da obezbedi očuvanje identiteta manjina, ali i dovoljan stepen integracije kroz učenje i poznavanje zvaničnog, „državnog“ jezika. Istovremeno, višejezično obrazovanje pruža obilje prilika za mlade ljudе iz svih zajednica da zajedno uče, neguju međusobne veze i prevazilaze nacionalne barijere

²⁰ Obraćanje visokog komesara OEBS-a za nacionalne manjine Rolfa Ekeusa na temu „Uloga obrazovanja u izgradnji pluralističkog i autentičnog demokratskog društva“, na Jugistočno-evropskom univerzitetu u Tetovu, 8. maj 2007.

²¹ Vidi odgovarajuće članke i odredbe Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog sporazuma o građanskim i političkim pravima, Konvencije o pravima deteta, Uneskove Konvencije protiv diskriminacije u obrazovanju, dokumenta sa saziva konferencije o ljudskoj dimenziji OEBS-a iz Kopenhagen, Deklaracije Ujedinjenih nacija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, verskim i jezičkim manjinama, Okvirne konvencije Saveta Europe za zaštitu nacionalnih manjina i Povelje Saveta Evrope za regionalne jezike i jezike manjina.

²² Uvodno obraćanje visokog komesara OEBS-a za nacionalne manjine Knuta Volebeka prilikom objavljivanja političkih smernica u radu: “Koraci u pravcu integrisanog obrazovnog sistema”, Skoplje, 8. oktobar 2009.

i stereotipe. Stoga je višejezično obrazovanje ključni faktor u postizanju stabilnosti i društvene kohezije unutar višenacionalnih društava i država. Ono pruža mogućnosti za integraciju ili obrazovanje u čitavoj državi (regionu), ne samo u okviru manjinske zajednice. Višejezično obrazovanje podstiče toleranciju, poštovanje različitosti i shvatanje da različitost može da obogati i doprinese razvoju i stabilnosti. Ono, takođe, doprinosi identifikaciji sa državom. Dakle, integrisano višejezično obrazovanje ključni je element za pronalaženje ravnoteže između prava svih zajednica na očuvanje i razvijanje sopstvenog identiteta i legitimne potrebe države da izgradi integrisano društvo.

OPIS I KRATAK ISTORIJAT PREŠEVA, BUJANOVCA I MEDVEĐE

Danijela Nenadić

Opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa nalaze se na jugu Srbije. Preševo, Bujanovac i Medveđa heterogene su zajednice u verskom, jezičkom, etničkom i kulturnom smislu, jer u njima zajedno žive predstavnici tri najbrojnije nacionalne grupe – Srbi, Albanci i Romi. U Preševu i Bujanovcu živi najviše pripadnika albanske nacionalne manjine na teritoriji centralne Srbije. Iako odnose između Srba i Albanaca karakteriše kompleksna prošlost, koju su obeležili i oružani sukobi, opšti je zaključak da su međuetnički odnosi u ovom delu Srbije stabilni, sa stalnom tendencijom poboljšanja.

Demokratsko društvo odlikuje razumevanje i definisanje odnosa većinskog naroda i nacionalnih manjina, pri čemu je uspešan model onaj u kojem se pitanje međusobnih odnosa rešava saradnjom. Preševo, Bujanovac i Medveđa nisu izuzetak u smislu etničke raznovrsnosti u Srbiji. Stoga je, kao i u drugim delovima države, važno razumeti odnose među nacionalnim zajednicama koje žive na području ovih opština. U Preševu i Bujanovcu albansko stanovništvo je većinsko u odnosu na druge zajednice, ali na ukupnoj teritoriji Srbije albanska zajednica predstavlja manjinu i definisana je kao nacionalna manjina. Osim Srba i Albanaca, na jugu Srbije u značajnom procentu žive i Romi, a najbrojniji su u opštini Bujanovac. Za razumevanje prilika na jugu Srbije i pokušaj definisanja politika u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, kako lokalnih tako i republičkih, od ključne je važnosti sagledavanje odnosa albanske i srpske zajednice na lokalnom nivou, kao i odnosa albanske zajednice prema političkim i društvenim procesima u zemlji. Drugim rečima, procesi integracije o kojima se govori od 2000. godine mogu se posmatrati u dve paralelne ravni: (1) integracija i zastupljenost svih zajednica na lokalnom nivou, i (2) integracija albanske zajednice u društvene i ekonomski tokove na nivou Republike Srbije.

Imajući u vidu upravo procese integracije, opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa predmet su specijalne pažnje Vlade Republike Srbije. Ta pažnja imala je za cilj smirivanje međuetničkih tenzija, zaustavljanje oružanih sukoba 2000. i 2001. godine i normalizaciju života svih građana u ovim opštinama. Sa druge strane, kako bi obezbedila stabilnost i razvoj Preševa, Bujanovca i Medveđe, država se dugoročno fokusirala na izgradnju njihovih kapaciteta, na ekonomsko osnaživanje i na političku i društvenu integraciju. Prva kriza koju su institucije Republike Srbije rešile diplomatskim sredstvima rezultirala je osnivanjem Koordinacionog tela za Preševo, Bujanovac i Medveđu, u decembru 2000. godine. Koordinaciono telo je osnovano kao posebno telo Vlade Savezne Republike Jugoslavije i Vlade Republike Srbije. Na taj način su Preševo, Bujanovac i Medveđa dobile svojevrstan specijalan položaj i državno telo koje za isključivi cilj ima njihovu dugoročnu stabilizaciju i osnaženje. U prvoj fazi Koordinaciono telo se usredsredilo na

okončanje oružanih sukoba i smirivanje etničkih tenzija, čime je omogućena sveobuhvatna normalizacija i stabilizacija prilika na jugu Srbije. U drugoj fazi Koordinaciono telo je, uz podršku i pomoć drugih državnih institucija i međunarodnih organizacija, izdvojilo značajna sredstva da se poboljša ekonomski položaj Preševa, Bujanovca i Medveđe. Ulaganja su usmeravana ponajviše u izgradnju i obnovu infrastrukture, ojačavanje lokalnih samouprava i unapređenje socijalnih prilika na prostoru tri opštine. Treću fazu karakterišu integrativni procesi koji za cilj imaju uključivanje predstavnika albanske zajednice u društvene i političke tokove, najpre na lokalnom nivou, a zatim i u institucije Republike Srbije. Treću fazu odlikuje i osmišljavanje politike s ciljem da se unapredi stanje u obrazovanju, zdravstvu, pravosuđu, kulturi i informisanju, razvoju civilnog društva i građanskih inicijativa, kao i u drugim segmentima važnim za život lokalnih zajednica. Međunarodna zajednica, takođe, pomenute opštine apostrofira kao prioritete svog rada u Srbiji. Niz značajnih projekata realizovan je od 2001. godine do danas, a osim finansijske, pomoć se ogleda i u edukaciji i svakovrsnom unapređenju položaja Preševa, Bujanovca i Medveđe.

Ove tri opštine dele niz sličnosti, ali i razlika. Opština Medveđa deo je Jablaničkog okruga, dok su opštine Preševo i Bujanovac u sastavu Pčinjskog okruga. Za potrebe ove studije, kao i za razumevanje situacije u Preševu, Bujanovcu i Medveđi važno je napomenuti da sve tri opštine odlikuje značajan ideo albanskog stanovništva, blizina administrativne linije sa Kosovom, visok stepen siromaštva i ekonomске nerazvijenosti. U Bujanovcu, u kojem ukupno živi 43,3 hiljade stanovnika, etničku većinu čine Albanci (23,7 hiljada ili 54,7%), a zatim su najbrojniji Srbi (14,8 hiljada ili 34,1%) i Romi (3,9 hiljada ili 8,9%), dok ostali participiraju sa marginalnim udelom. Preševo, u kojem živi 34,9 hiljada stanovnika, odlikuje visok stepen etničke homogenosti, jer Albanaca ima 31,1 hiljada (89,1%), a Srba tri hiljade (8,5%). U etničkoj strukturi Medveđe, čija populacija broji ukupno 10,8 hiljada, dve trećine stanovništva čine Srbi, oko jednu četvrtinu Albanci (26,2%), a nešto značajniji ideo imaju još Crnogorci (3,5%).²³ Podaci iz popisa stanovništva ukazuju da su Albanci gotovo potpuno koncentrisani u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa, gde ih živi 96,1% od njihovog ukupnog broja na području centralne Srbije.

Ove opštine označene su kao nerazvijene, sa pokazateljima kao što su visoka stopa nezaposlenosti, siromaštvo, loše razvijena infrastruktura, negativni migracioni trendovi, odnosno iseljavanje stanovništva, nedostatak ljudskih resursa i brojni drugi socijalni problemi. Usled nepovoljnih ekonomskih, političkih i bezbednosnih aspekata iz njih se iseljava značajan broj stanovnika svih etničkih grupa, uglavnom mlađih ljudi. Stanovništvo se uglavnom seli u gradove u Srbiji u kojima su veće šanse za zapošljavanje i siguran život, ali i u zemlje Evropske unije, najčešće kod prijatelja i rođaka. Pripadnici albanske zajednice migriraju prema Kosovu, Makedoniji i Albaniji, gde najveći broj mlađih Albanaca i studira.

Istovremeno, nakon dobijanja svojevrsnog specijalnog statusa, sve tri opštine beleže niz pozitivnih pomaka – napredak infrastrukture, privrede i drugih društvenih i ekonomskih oblasti.

Nakon 2001. godine bilo je potrebno usmeriti aktivnosti na uspostavljanje poverenja među etničkim zajednicama u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, ali i razvijati infrastrukturu i ekonomski osnaživati ove opštine. Stoga je, sve do nedavno, fokus bio isključivo na obezbeđivanju mira i političke stabilnosti, uz stalna ulaganja u, pre svega, infrastrukturni razvoj opština. Koordinaciono telo je zaključno sa 2009. godinom u ove tri opštine uložilo oko 70 miliona evra. Međunarodna zajednica, takođe, od 2001. godine finansirala je različite projekte, čiji je cilj bio da poboljšaju uslove života u Preševu, Bujanovcu i Medveđi. Iako i dalje pripadaju grupi nerazvijenih opština, zahvaljujući ovim ulaganjima Preševo, Bujanovac i Medveđa danas su značajno drugačiji u odnosu na 2001. godinu.

Ulaganja u infrastrukturni razvoj, ma kako neophodna, ne mogu da reše sve probleme tri posmatrane opštine. Stoga se fokus ne samo lokalnih zajednica, već i Koordinacionog tela, Vlade Republike Srbije i međunarodne zajednice, bitno promenio od 2008. godine. Pitanje integracije zajednica, kako na lokalnom nivou, tako i integracije Albanaca u društvene, političke i ekonomske tokove u Republici Srbiji, dobilo je na važnosti. Postepeno okretanje ka uključivanju zajednica u projekte – koji imaju za cilj poboljšanje kvaliteta u oblastima socijalne zaštite, zdravstva, kulturne politike i obrazovanja – donelo je nove izazove, ali i značajne rezultate, koji su jasno uočljivi. Prioritet je rad sa mladim ljudima, s ciljem njihovog osnaživanja i obezbeđenja stabilnog razvoja i napretka opština. Obrazovanje, formalno i neformalno, kao prvi i nezamenljivi stub razvoja i integracija, postalo je centar interesovanja domaćih i međunarodnih organizacija. U tom smislu, postavljeni su temelji za osmišljavanje politika zasnovanih na pažljivoj analizi stanja i preporukama za buduće aktivnosti.

Za potrebe studije o mogućnosti otvaranja visokoškolskih ustanova u Preševu i Bujanovcu najvažnije je razumevanje obrazovne slike na jugu Srbije. Iako etnički mešovite, ove opštine odlikuju monoetničke ili podvojene škole, osim u opštini Medveđa gde u istim školama postoji nastava i na srpskom i na albanskem jeziku. U Bujanovcu i Preševu, Srbi i Albanci ne idu u iste škole i nemaju mogućnost susreta, druženja i razmene iskustava, jer se u jednim školama nastava održava na srpskom (i te škole najčešće pohađaju i Romi), a u drugim školama je nastava na albanskem jeziku, uz retke primere multieničkih škola u selima Reljan i Biljača. I brojni drugi problemi opterećuju obrazovne institucije u ovim opštinskim. Najpre, osim srednje škole „Sezai Suroi“ u Bujanovcu, neophodno je ulaganje u infrastrukturu i modernizaciju većine škola. Profesori često ističu i nedostatak adekvatnih nastavnih sredstava i nedostatak prostora za kvalitetno izvođenje nastave. Nastavu na albanskem jeziku dodatno otežava pitanje udžbenika i plana i programa nastave, koje je neophodno rešiti u narednim godinama. Poseban

problem predstavlja obrazovanje za decu romske nacionalnosti, o čemu je potrebno sačiniti posebnu analizu. Na teritoriji opštine Preševo postoji 11 vaspitno-obrazovnih ustanova: jedna predškolska ustanova, osam osnovnih škola (u jednoj je nastava na srpskom jeziku), Srednja tehnička škola i Gimnazija „Skenderbeg“, u kojima postoje odeljenja na srpskom jeziku. Na teritoriji opštine Bujanovac postoji 14 vaspitno-obrazovnih ustanova: jedna predškolska ustanova, deset osnovnih škola (šest sa nastavom na albanskom, četiri sa nastavom na srpskom jeziku), Srednja stručna škola „Sveti Sava“ sa nastavom na srpskom jeziku, Gimnazija „Sezai Suroi“ sa nastavom na albanskom jeziku i Škola za osnovno muzičko obrazovanje. Na teritoriji opštine Medveđa postoji 8 vaspitno-obrazovnih ustanova: predškolska ustanova, šest osnovnih škola (tri sa nastavom na srpskom i albanskom jeziku, tri sa nastavom samo na srpskom jeziku) i Srednja tehnička škola „Nikola Tesla“ (petnaest odeljenja sa nastavom na srpskom, četiri na albanskom jeziku).

Ovo je, u najkraćem, stanje u osnovnom i srednjem obrazovanju u Preševu i Bujanovcu. Međutim, predmet interesovanja ove studije je mogućnost otvaranja visokoškolskih ustanova u Preševu i Bujanovcu, budući da je visoko obrazovanje izuzetno značajno za dalji razvoj opština, ali i za integraciju svih zajednica koje žive na području juga Srbije. S obzirom da ne postoje mogućnosti da studiraju u svojim opštinama, mladi srpske nacionalnosti iz Bujanovca i Preševa dalje školovanje nastavljaju u Nišu, Beogradu ili drugim gradovima u Srbiji, dok mladi Albanci odlaze na fakultete u Prištini, Makedoniji ili Albaniji. Ekonomski situacija, ipak, mnoge mlade ljude sprečava da nastave školovanje van svojih opština. Istovremeno, mali broj onih koji završe studije vraća se u Preševo i Bujanovac, što se odražava na standard života u opštinama i broj ljudi sposobljenih za kvalitetno obavljanje posla. Postoji i problem priznavanja (nostrifikacije) diploma koje albanski studenti stiču na pomenutim fakultetima. Poseban problem, o kojem se retko govori, je činjenica da mladi fakultetski obrazovani Albanci ne govore dobro srpski jezik, zbog čega je dodatno teško da se integrišu ili nađu posao po povratku u Bujanovac i Preševo.

Prvi korak u prevazilaženju ovih problema učinjen je u Medveđi. U ovoj opštini otvorena je visokoškolska jedinica bez statusa pravnog lica sa dva studijska programa na kojima studiraju Srbi i Albanci. Reč je o osnovnim akademskim programima Ekonomskog i Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu sa nastavom na srpskom i albanskom jeziku. Inicijativa za otvaranje fakulteta potekla je iz Koordinacionog tela koje je, uz veliko razumevanje i stručnu pomoć Ministarstva prosvete, 12. oktobra 2009. godine u Medveđi otvorilo visokoškolsku jedinicu Univerziteta u Nišu. Otvaranju je značajno doprinela i lokalna samouprava, razumevajući koliko je poboljšanje obrazovne strukture stanovništva važno za oživljavanje opštine.

Studenti prve godine imaju udžbenike prevedene na albanski jezik, a nastava se izvodi na srpskom jeziku, uz simultani prevod na albanski. Pokretanje studijskih programa u Medveđi bio je dugotrajan

proces i često usporavan brojnim otvorenim pitanjima, koje je trebalo rešavati u hodu. Upravo zbog toga odlučeno je da se sačini posebna analiza koja bi definisala obrazovni sistem u Republici Srbiji, jasno ocrtala mogućnosti za ustanavljanje visokoškolskih ustanova u Preševu i Bujanovcu i ponudila moguće scenarije za buduće multietničke visokoškolske institucije u ovim opštinama.

Kratak prikaz situacije u Preševu i Bujanovcu ima za cilj da pažnju čitalaca usmeri na razumevanje opštih prilika u ovim opštinama, ali i da u kratkim crtama pobroji elemente važne za postavljanje teorijskog i praktičnog okvira budućih obrazovnih politika, sa posebnim naglaskom na visokoškolske ustanove za pripadnike svih zajednica. Stoga, nakon ovog poglavlja sledi analiza ekonomskih potreba opština Preševu i Bujanovac, u kontekstu otvaranja visokoškolskih ustanova.

Tabela 1 Etnička struktura stanovništva 2002²⁴

Etnička grupa (%)	Preševu	Bujanovac	Medveđa
Srbi	8,55	34,14	66,57
Romi	0,92	8,93	1,00
Albanci	89,10	54,69	26,17
Bugari	0,00	0,08	0,05
Ostali	1,43	2,17	6,21

Tabela 2 Starosna struktura stanovništva 2002²⁵

Starosna grupa (%)	Preševu	Bujanovac	Medveđa
0-19	40,87	35,20	26,75
20-39	28,77	29,22	23,92
40-59	17,25	19,31	22,65
60-79	10,10	12,92	23,57
80-	0,96	1,26	2,30
Neregistrovani	2,05	2,09	0,82

Tabela 3 Stanovništvo prema veroispovesti 2002²⁶

%	Pravoslavci	Muslimani	Katolici	Protestanti	Ostali
Preševu	8,69	87,40	0,04	0,04	3,83
Bujanovac	34,40	59,11	0,02	0,07	6,40
Medveđa	69,85	26,03	0,02	0,01	4,09

²⁴ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2003.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

Tabela 4 Stanovništvo prema maternjem jeziku 2002²⁷

%	Srpski	Albanski	Bugarski	Romski	Ostali
Preševo	8,59	89,21	0,00	0,92	1,28
Bujanovac	34,27	54,92	0,03	9,03	1,75
Medveđa	72,11	26,18	0,03	1,00	0,68

Tabela 5 Broj zaposlenih/nezaposlenih u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa 2005/2006. godina²⁸

Opština	Zaposleni 2005/06.	Nezaposleni 2005/06.
Preševo	3.620	5.418
Bujanovac	7.395	5.449
Medveđa	1.521	1.265

²⁷ Ibid.

²⁸ Strategija dugoročnog ekonomskog razvoja juga Srbije opština Preševo, Bujanovac, Medveđa, januar 2007. godine.

EKONOMSKI EFEKTI RAZVOJA VISOKOG OBRAZOVANJA U BUJANOVCU I PREŠEVU

Iskra Maksimović

Osnovni ekonomski pokazatelji

Prema stepenu ekonomskog razvoja, opštine Bujanovac i Preševo spadaju u red nerazvijenih opština u Republici Srbiji. Pored toga, opština Preševo nalazi se i u kategoriji najnerazvijenijih područja u Republici Srbiji, u kojima je rast nacionalnog dohotka, zaposlenosti, društvenog standarda i svih drugih per capita kategorija bio najsposoriji. Prema svim osnovnim pokazateljima nivoa privredne aktivnosti, ova opština značajno zaostaje za prosekom Republike.

U opštini Bujanovac, u periodu od 1990. do 2002. godine, zabeležen je pad društvenog proizvoda od 63%. U poređenju sa susednim opštinama, Bujanovac ima sporiji tempo oporavka u odnosu na Preševo i Surdulicu, ali i brži u odnosu na dosta razvijeniju opštinu Vranje. Jedan od ključnih razloga za ovaku situaciju jeste intenzitet međunarodne pomoći. Slično kao i društveni proizvod, i narodni dohodak opštine je blizu polovine republičkog (niži je za 48,5%), što je opet nešto nepovoljnije nego na nivou okruga, gde je on niži za 35,7%.

U opštini Preševo, u periodu od 2000. do 2002. godine, društveni proizvod je rastao, pa je 2002. godine iznosio 307,7 evra, ali to je samo nominalni rast. Narodni dohodak iznosio je 154,4 dolara, što je daleko manje nego u drugim krajevima Republike i posledica je veoma sporog privrednog razvoja.

Ako se pogleda privredni razvoj u proteklih pet do sedam godina, može se izdvojiti nekoliko zajedničkih elemenata za obe opštine. Jedan od tih elemenata jeste trend razvoja preduzetništva i otvaranja registrovanih radnji i preduzeća. Tako je u Bujanovcu porast zabeležen u svim vrstama vlasništva, izuzev u društvenom koje se smanjuje, prvenstveno zbog privatizacije. Skoro 50% preduzeća i radnji registrovano je u oblasti trgovine, a tek nešto više od 10% u oblasti industrije. Međutim, tek oko 30% preduzeća je aktivno i radi. Mala i srednja preduzeća čine više od 90% ukupnog broja aktivnih preduzeća, a broj registrovanih radnji takođe je u porastu, ali sa slabim uticajem na povećanje broja zaposlenih. U opštini Bujanovac postoji 795 registrovanih preduzeća i 574 registrovane radnje.²⁹

Industrija kao privredna grana ostvaruje značajan dohodak na teritoriji opštine, iako je u njoj zaposleno znatno manje stanovnika nego u drugim privrednim granama i u poljoprivredi. Dominantni su pogoni koji spadaju u prehrambenu industriju, zatim pogoni metalne industrije, drvne i industrije nameštaja, a postoje pojedinačni pogoni duvanske industrije, kože i obuće, plastike, obojenih metala, hemijske i tekstilne industrije, kao i prerade rude.

Poslednjih 15 godina, privredom Preševa dominirala su mala društvena preduzeća, koja, pogođena erozijom kapitala i imovine i lošim menadžmentom, nisu opstala. Posledica toga su smanjenje broja radno sposobnog stanovništva i redukcija obima posla i ekonomske aktivnosti. Nakon propasti većine preduzeća, u opštini Preševu smanjen je ekonomski razvoj, a to je dovelo do visoke stope nezaposlenosti i porasta „sive ekonomije“, koja ozbiljno ugrožava dalji razvoj opštine time što ostaje van utvrđenog zakonskog sistema.

Tabela 6. Broj registrovanih preduzeća po sektorima i delatnostima u Preševu, 2005.

Ukupno	Trgovina	Resto-rani	Saobraćaj, skladištenje i veze	Gradevinar- stvo i komunalne delatnosti	Zdrav- stvo	Preradiva- čka industrija	Menja- čnice
229	164	2	40	6	2	9	2

Tabela 7. Broj registrovanih preduzetnika, 2005.

Ukupno	Trgo-vina na malo	Trgovi-na na veliko	Gradevi-narstvo	Preradi-vačka industrija i restorani	Finansij-sko po-sredova-nje i ad-vokati	Saobraćaj, skladištenje i veze	Zdrav-stvo
389	306	10	3	36	15	12	7

Ekonomski potencijali

Opština Bujanovac ima zavidne prirodne resurse, a najpoznatija je po izvorima mineralne vode, obradi duvana i preradi plastičnih masa. Ovi podaci govore da buduće nosioce privrednog razvoja opštine treba tražiti u industriji za flaširanje mineralne vode i poljoprivredi, a zbog prirodnog okruženja značajan potencijal leži u turizmu. Potencijali i kapaciteti podzemnih voda u Bujanovcu nesumnjivo su privlačni za ulaganje u proizvodnju kvalitetne flaširane vode. Ovi potencijali mogli bi da budu veoma interesantni i za domaće i za strane investitore.

Opština Preševo raspolaže značajnim poljoprivrednim resursima, ali, iako je to jedan od glavnih prihoda stanovništva, poljoprivreda je ekstenzivnog tipa i obavlja se na tradicionalan način, tako da je produktivnost niska. U strukturi ostvarene poljoprivredne proizvodnje, preovlađuju tradicionalna proizvodnja duvana, pšenice i kukuruza. Opština Preševo raspolaže sa nekoliko hiljada hektara zemljišta pogodnog za voćarsku proizvodnju. Podizanje ovih površina pod voćem omogućilo bi rast zapošljavanja, a daljim razvojem izgradila bi se i hladnjaka za preradu voća, što pokazuje da razvoj voćarstva može biti jedan od prioriteta u primeni lokalno-ekonomske strategije razvoja grada Preševa.

Stanovništvo u seoskim sredinama relativno je mlado, ali bez dovoljno znanja i sposobnosti da se na savremeni način bavi poljoprivrednom proizvodnjom. Farmeri nisu dovoljno informisani o najnovijim tehnološkim dostignućima i metodama proizvodnje, ni upućeni ni obučeni da konkurišu za sredstva vladinih institucija i fondova ili međunarodnih organizacija. Iako poseduje određene resurse za razvoj turizma i usluga, Preševo nije specijalizovano ni za jednu posebnu vrstu turizma. To otežava definisanje odgovarajuće turističke ponude i, dalje, stvaranje slike o Preševu kao turističkom odredištu. Preševo nema kapacitete za prijem turista i neophodno je afirmisati turizam kako bi preduzetnici, a i opština, poceli da investiraju u izgradnju savremenih turističkih objekata.

39

Stanovništvo

Broj stanovnika u ovim dvema opštinama pokazuje različita kretanja. U opštini Bujanovac je, prema popisu iz 2002. godine, opao broj stanovnika za čak 12% u odnosu na popis iz 1991. godine. U Preševu je zabeležen izuzetan rast broja stanovnika od 1948. do 1991. godine, kada je povećanje iznosilo čak 66,6%. Međutim, u periodu od 1991. do 2002. godine beleži se određeno smanjenje broja stanovnika (Tabela 3), iako opštinu Preševo karakteriše i visok prirodni priraštaj, koji u proteklih 40 godina iznosi 15‰ po dekadi.

Zajedničko za obe opštine je veliki broj stanovnika na privremenom radu u inostranstvu. U opštini Bujanovac, od 43.302 stanovnika, njih 10.936 je na privremenom radu u inostranstvu. U opštini Preševo, slično kao i u Bujanovcu, taj broj čini oko 30% ukupnog stanovništva, odnosno od ukupno 35.118 stanovnika, na radu u inostranstvu je 10.171.

Tabela 8. Broj stanovnika³⁰

Opština	Stanovništvo, ukupno		Porast ili pad broja stanovnika 1991-2002.		
	1991	2002	Ukupno	Prosečno godišnje	Prosečno godišnje na 1000 stanovnika
Bujanovac	47.122	43.302	-3.820	-347	-7,7
Preševo	36.459	34.904	-1.555	-141	-4,0

Prema podacima iz popisa 2002. godine³¹, opština Preševo najmlađa je opština u Srbiji – sa najvećim procentom mladog stanovništva i sa prosečnom starošću od 29 godina, osim u naseljima Pečeno (43), Svinjište (45) i Slavujevac (37). To otvara mogućnost daljeg razvoja opštine, a u vezi s tim posebno je važno širenje obrazovnog sistema i mreže obrazovnih ustanova.

40

Tabela 9. Broj stanovnika prema godinama starosti od 0 do 44 godine

Opština	Ukupno	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44
Bujanovac	43.302	3.583	4.250	3.920	3.488	2.990	3.194	3.445	3.025	2.542
Preševo	34.904	3.366	3.955	3.710	3.233	2.506	2.496	2.684	2.356	2.013

Poređenje broja stanovnika ovih opština prema godinama starosti, pokazuje da obe opštine imaju najveći broj mlađih od pet do 30 godina starosti. U opštini Bujanovac 35% populacije čine deca i maloletno stanovništvo (ispod 18 godina), a 12% stanovništva spada u starije – sa 65 godina i više.

Obrazovna struktura stanovništva

Još jedna zajednička karakteristika obeju opština kada je reč o stanovništvu jeste njegova obrazovna struktura.

³⁰ Opštine u Srbiji, Republički zavod za statistiku, 2007.

³¹ Projekat: Izrada Strateškog plana opštine Bujanovac, Beograd – Preševo, 2005/2006.

Tabela 10. Obrazovna struktura stanovnika u Bujanovcu

Redni broj	Kategorija stanovništva	Br. stanovnika iznad 10 godina	Br. nepismenih	% nepismenih
1	Svega	35469	3586	10.11
1.1	Muško	17672	828	4.69
1.2	Žensko	17797	2758	15.50
2	Gradsko	9885	1184	11.98
2.1	Muško	4845	283	5.84
2.2	Žensko	5040	901	17.88
3	Seosko	25584	2402	9.39
3.1	Muško	12827	545	4.25
3.2	Žensko	12757	1857	14.56

Kao što se vidi u prethodnoj Tabeli, veliki je broj nepismenog stanovništva. Jedan od razloga, svakako je to što je opština Bujanovac većim delom ruralno područje, prema rasporedu stanovništva. Međutim, ovako visok procenat nepismenih, koji prema popisu iz 2002. godine, iznosi 10,11%, zahteva i analizu obrazovnih uslova i mogućnosti, tim pre što je 15,5% žena među nepismenima.

Ako se uporede podaci o obrazovnom nivou stanovništva, prema popisu iz 2002. godine (vidi Tabelu koja sledi), vidljivo je da je najveći broj stanovnika u obema opštinama stekao osnovno obrazovanje. U opštini Bujanovac, nešto više od 38% završilo je osnovno obrazovanje, a u Preševu taj procenat iznosi 42%. Međutim, za obe opštine karakterističan je i veliki broj stanovnika bez školske spreme, odnosno sa nezavršenom osnovnom školom. Najveća razlika, među prikazanim kategorijama stanovništva, jeste u broju onih koji su stekli više i visoko obrazovanje. U Bujanovcu je skoro deset puta manje stanovnika sa višim obrazovanjem nego sa srednjom školom, a osam puta je manji broj visoko obrazovanih u odnosu na svršene srednjoškolce.

Tabela 11. Struktura stanovništva prema stečenom obrazovnom nivou, prema popisu 2002. godine³²

Opština	Ukupno	Žene	B e z školske spreme	1-3 razreda osnovne škole	4-7 razreda osnovne škole	Osnovno obrazovanje	Srednje obrazovanje	Više obrazovanje	Visoko obrazovanje	Nepoznato
Bujanovac	31.549	1.5916	4.622	542	4.896	12.015	5.659	558	700	2.557
Preševu	23.873	12.204	2.866	310	3.243	10.138	4.335	542	652	1.787

U Bujanovcu se u osnovnim i srednjim školama školuje više od 8.000 mlađih i ima razvijenu mrežu osnovnih škola. Na teritoriji opštine, postoji deset osnovnih, dve srednje i jedna muzička škola. Osnovne škole imaju 261 odeljenje sa ukupno 6.139 učenika. Prema podacima dobijenim iz osnovnih škola³³, osnovnu školu godišnje završi od 70 do 161 učenika, a, u periodu od školske 2005/06. do 2008/09, osnovnu školu završilo je ukupno 2.635 đaka.

U Bujanovcu postoje dve srednje škole i to:

- Stručna škola „Sveti Sava“ sa nastavom na srpskom jeziku i sa područjima rada: ekonomija, mašinstvo, obrada metala, trgovina, ugostiteljstvo i turizam;
- Srednja škola „Sezai Surroi“ sa nastavom na albanskom jeziku i smerovima: opšta gimnazija, medicinska sestra - vaspitač, ekonomija, mašinstvo i obrada metala i elektrotehnika.

Broj učenika koji su se upisali u prvu godinu srednje škole tokom školske 2005/06, 2006/07, 2007/08. i 2008/09. godine je 2.507. Školske 2008/09. godine u srednje škole u Bujanovcu upisao se 521 učenik, a školske 2009/10 – 438 učenika. Broj učenika koji su završili srednju školu, tj. treću ili četvrtu godinu (u zavisnosti od smera) tokom školske 2005/06, 2006/07, 2007/08. i 2008/09. godine je 1.816.

Zbog interesovanja učenika za muzičko obrazovanje, Skupština opštine Bujanovac školske 1988/89. godine osnovala je Školu za osnovno muzičko obrazovanje. U 2003/04. godini u razrede od prvog do šestog upisalo se 135 na svim odsecima (klavir, harmonika, violina, flauta, solfeđo i teorija muzike). Muzička škola osvojila je mnogobrojne nagrade na republičkom takmičenju muzičkih škola.

U Preševu postoji sedam matičnih osnovnih škola i dve srednje škole, sa bezmalo 7.500 učenika. Gimnaziјa u Preševu opšteg je tipa, a srednja tehnička škola ima obrazovne profile u područjima rada: saobraćaj,

32 Opštine u Srbiji, 2007.

33 Podaci dobijeni iz osnovnih i srednjih škola u Bujanovcu.

elektrotehnika, obrada drveta i mašinstvo i obrada metala. Školske 2005/06. godine obrazovne institucije u Preševu izgledale su kao što prikazuje Tabela koja sledi.

Tabela 12. Sistem obrazovanja u Preševu šk. 2005/06.

Mesto	Osnovne	Srednje	Br. učenika	Br. radnika	Br. nastavnika	Isturena odeljenja	Sportske sale
Grad Preševu	15. Novembar		2700	171	133	(Žujince, Želstanica, Norča, Kurbalija, Trnava)	Da
Oraovica	Seljami Hilači		762	58	51	(Bukovac, Gospodinice i G. Šošaja)	Ne
Rajince	Zejnел Ajdini		352	34	21		Ne
Crnotinice	22. decembar		492	52	44	(Bukurevac)	Da
Miratovac	Abdulah Krasnići		688	50	41		Ne
Reljan	9. maj		780(621 na albanskom jeziku i 159 na srpskom)	69	48	Buštranje, Svinjište, Aliderci, Strezovce, Ašane, Maminice, Slavujevac, Čukarka	ne-da
Grad Preševu		25 maj	864	110	92	Bujanovac (210)	Ne
Železnička stanica	Vuk Karadžić		226	36	27	Cakanovac	Da
Grad Preševu		Srednjo tehnička škola	930	93	83	-	Da

Ako se pogledaju podaci za poslednjih pet godina, uočljivo je da sličan broj učenika završava osnovnu školu – od 699 do 781 učenika godišnje. U periodu od školske 2006/07. do 2009/10. godine, osnovno obrazovanje završila su ukupno 3.022 učenika³⁴. U istom periodu, u srednju školu upisala su se ukupno 2.642 učenika. Trogodišnje srednje obrazovanje završilo je 310, a četvorogodišnje srednje stručno obrazovanje 1.185 učenika. Gimnaziju je završilo 987 učenika. To znači da su trogodišnje i četvorogodišnje srednje obrazovanje, od školske 2006/07. do 2009/10. godine, ukupno završila 2.482 učenika³⁵.

³⁴ Podaci dobijeni iz obrazovnih institucija iz Preševa.
³⁵ Uključeni su svi maturanti u školskoj 2009/10.

Radno sposobno stanovništvo

U opštini Bujanovac radno stanovništvo broji 25.000, od čega je 7.000 nezaposleno (prema podacima iz 2005. godine). Kada je struktura zaposlenosti u pitanju, očigledno je da prerađivačka industrija predstavlja nosioca privrednih aktivnosti u opštini Bujanovac. Od ukupnog broja zaposlenih, ona upošljava 56%.

U opštini Preševo visok je stepen poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu (39,8%). Svaki treći radnik zaposlen je u vanprivredi (37,3%), a od onih koji su zaposleni u privredi – 45,6% je zaposleno u industriji. Koeficijent nezaposlenih izuzetno je visok (64,2% više od proseka Republike), a ekonomska snaga stanovnika slaba (aktivna osnovna sredstva po stanovniku su samo 11,6% proseka Republike u 1995; promet na malo po stanovniku je 65,3%, a izvorni budžetski prihodi po stanovniku 49,6% proseka Republike). Takođe, privreda je nedovoljno izgrađena, a putna i vodoprivredna mreža dotrajala. Dovoljno govore i podaci da svaki 15-ti stanovnik ima telefon, a da na jednog lekara dolazi 1.274 stanovnika. Ostali indikatori su na polovini republičkog proseka.

44

Tabela 13. Stanovništvo po aktivnostima u Preševu šk. 2005/06.

Stanovništvo po aktivnostima	Aktivno stanovništvo		Stanovništvo sa ličnim primanjima	Izdržavano stanovništvo	Živi u inostranstvu manje od godinu dana
	Ukupno	Iznos u procentima (%)			
Preševo	11600	33.23	2232	20838	234

Zaposlenost i nezaposlenost

U januaru 2010. godine, u Srbiji je 751.590 lica bilo na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje (u daljem tekstu NSZ). Nezaposlenost se, u odnosu na decembar 2009, povećala za 2,9% ili za 21.218 lica, a od oktobra 2008. (kada je bilo 717.408 nezaposlenih i kada je počeo uticaj svetske ekonomske krize), broj nezaposlenih lica na evidenciji NSZ povećao se za 34.182. Nezaposlenost je opadala u periodu od maja do novembra 2009, ali se od decembra 2009. beleži trend povećanja nezaposlenih na evidenciji NSZ.

Rang	Šifra zanimanja	Naziv zanimanja Preševo	Broj nezaposlenih na početku izveštajnog perioda	Novoprijavljeni u izveštajnom periodu	Ukupan broj nezaposlenih lica	Broj prijavljenih potreba
------	-----------------	----------------------------	--	---------------------------------------	-------------------------------	---------------------------

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, iz ankete o radnoj snazi iz oktobra 2009. godine (realna nezaposlenost), stopa nezaposlenosti je 16,6% (stanovništvo staro 15 i više godina), a broj nezaposlenih lica je 517.000.

Godine 2003. u opštini Bujanovac bilo je 5.639 zaposlenih, što je bilo tek oko 11% ukupnog broja zaposlenih u Pčinjskom okrugu. U poređenju sa republičkim prosekom, opština Bujanovac ima dvostruko manje zaposlenih na 1.000 stanovnika. Međutim, tokom 2004. zabeležen je trend povećanja zaposlenosti: te godine broj zaposlenih popeo se na 6.522. Nezavršena privatizacija i nedovoljna razvijenost preduzetništva i sektora malih i srednjih preduzeća uticali su da 47,3% svih zaposlenih upošljavaju preduzeća sa društvenim vlasništvom, dok je svega 19,7% radnika radilo u privatnom sektoru 2003. godine. Broj zaposlenih je u proteklih 15 godina opao za 16%, dok se broj nezaposlenih, u istom periodu, udvostručio. Pad narodnog dohotka znatno je veći od smanjenja broja zaposlenih, što znači da je drastično smanjena produktivnost.

Prema statističkim pokazateljima iz 2007. godine, u opštini Bujanovac bilo je zaposleno ukupno 7.442 radnika, od čega su 33,4% bile žene. U privrednim i društvenim ustanovama i organizacijama bilo je zaposleno 4.943 radnika, a u grupi prduzetnika i lica koja samostalno obavljaju delatnost bilo je 2.500 radnika. Broj zaposlenih na 1.000 stanovnika iznosio je 165. U opštini Preševo bila su ukupno zaposlena 3.702 radnika, od čega su 29,4% bile žene. U privrednim i društvenim ustanovama i organizacijama bilo je zaposleno 2.484 radnika, a u grupi preduzetnika 1.218 radnika. Na 1.000 stanovnika bilo je 95 zaposlenih.

U obema opštinama najviše je zaposlenih u dvema oblastima – u prerađivačkoj industriji i u oblasti obrazovanja. U opštini Bujanovac, u oblasti prerađivačke industrije zaposleno je 2.508 radnika, a u obrazovanju 681. U opštini Preševo, u oblasti prerađivačke industrije zaposleno je 638, a u oblasti obrazovanja 764 radnika.

Prema podacima s kraja 2009. godine³⁶, u obema opštinama evidentiran je veliki broj nezaposlenih lica, koji je drastično povećan u odnosu na broj nezaposlenih u protekloj deceniji. U Bujanovcu, zabeležen je veći broj novoprijavljenih, dok su prijavljene potrebe za zapošljavanjem minimalne.

Tabela 14. Broj nezaposlenih u obema opština

Opština	Period			
	Stanje na kraju meseca	U mesecu		
Nezaposlena lica	Novoprijavljeni	Prijavljene potrebe za zapošljavanjem	Zapošljavanje	
Bujanovac	4.796	351	6	109
Preševo	6.778	194	3	16

Ako se analizira struktura nezaposlenih i njihov profil, može se zaključiti da u obema opštinama (vidi Tabele koje slede) najveći broj predstavljaju nezaposlena lica sa veoma niskom stručnom spremom (I i II stepen stručne spreme). Isto tako, visok je procenat nezaposlenih lica sa nivoom obrazovanja od III do VIII stepena stručne spreme, a nezaposlenost je posebno izražena kod lica starosti od 31 do 40 godina i od 41 do 50 godina, odnosno onih koji bi trebalo da budu u naponu radne snage i koji bi mogli da budu najefikasniji na svojim radnim pozicijama. Analizom se došlo i do veoma važnog podatka da oko 66% nezaposlenih čine žene i da će podsticanje aktivnog traženja posla kod ženske populacije, samozapošljavanje i razvoj preduzetništva biti veoma značajni u primeni strategija razvoja.

Tabela 15. Izveštaj o ponudi i potražnji u opštini Preševo (zanimanja sa najvećim brojem nezaposlenih), avgust 2009. godine

Rang	Šifra zanimanja	Naziv zanimanja Preševo	Broj nezaposlenih na početku izveštajnog perioda	Novoprijavljeni u izveštajnom periodu	Ukupan broj nezaposlenih lica	Broj prijavljenih potreba
1	301813	Bravar	163	2	165	0
2	302220	Automehaničar	113	1	114	0
3	109900	Lica bez zanimanja i stručne spreme (I SSS - NK)	4712	48	4760	60
4	409900	Maturant gimnazije (IV SSS)	518	16	534	7
5	301000	Prerađivač i obrađivač drveta (III SSS i KV)	76	0	76	0
6	301035	Stolar za montažu, opravke i održavanje	62	1	63	0
7	301835	Elektrozavarivač	59	0	59	0
8	301801	Metalostrugar	58	0	58	0
9	406700	Ekonomski tehničar (IV SSS)	42	2	44	0
10	406453	Komercijalni tehničar	41	1	42	0
11	408330	Laborant biologije	42	0	42	0
12	403121	Hemijski laborant	34	0	34	0
13	304621	Tapetar	33	0	33	0
14	302431	Elektroinstalater	31	1	32	0
15	408310	Laborant fizike	32	0	32	0
16	306411	Prodavac robe svakodnevne potrošnje	31	0	31	0
17	401800	Mašinski tehničar - kontrolor kvaliteta (IV SSS)	171	5	176	6
18	303421	Obrađivač stakla	29	0	29	0
19	306400	Prodavac (III SSS i KV)	27	0	27	0
20	405600	Tehničar drumskog saobraćaja (IV SSS)	22	3	25	0
21	408843	Ino-korespondent	25	0	25	0
22	403100	Hemijsko-tehnološki tehničar (IV SSS)	24	0	24	0
23	716800	Diplomirani pravnik (VII - 1 SSS)	22	1	23	1
24	302400	Elektromonter-instalater (III SSS i KV)	21	0	21	0
25	402000	Mašinski tehničar - konstruktor (IV SSS)	20	0	20	0
26	303211	Rukovalac mašina i uređaja za preradu polimera	18	0	18	0

27	401820	Alatničar	17	0	17	0
28	408301	Matematičko-tehnički saradnik	17	0	17	0
29	302200	Mehaničar, mašinista, mašinibravar (III SSS i KV)	16	0	16	0
30	305600	Vozač drumskog vozila (III SSS i KV)	15	0	15	0
31	408800	Kulturološki tehničar (IV SSS)	15	0	15	0
32	302564	Auto-električar	14	0	14	0
33	301005	Proizvođač primarnih proizvoda od drveta	12	1	13	0
34	301815	Limar	13	0	13	0
35	303661	Knjigovezac	12	0	12	0
36	303121	Rukovalac hemijskih laboratorijskih uređaja	11	0	11	0

Podaci iz tabele govore da je nezaposlenost nesumnjivo najveći problem Preševa, koji zahteva primenu Strategije razvoja opštine Preševo. Prethodna Tabela pokazuje da najveći broj nezaposlenih ima veoma nisku stručnu spremu (I stepen, čak 68%), a da je najmanje nezaposlenih sa visokim nivoom obrazovanja (VII –1,VII –2), kao i da je veliki problem Preševa nedostatak visokoobrazovanih kadrova.

Tabela 16. Izveštaj o ponudi i potražnji u opštini Bujanovac (zanimanja sa najvećim brojem nezaposlenih), avgust 2009. godine

Naziv zanimanja	Broj nezaposlenih na početku izveštajnog perioda	Novoprijavljeni u izveštajnom periodu	Ukupan broj nezaposlenih lica	Broj prijavljenih potreba
Lica bez zanimanja i stručne spreme (I SSS - NK)	2.740	75	2.815	76
Ekonomski tehničar (IV SSS)	164	8	172	2
Mašinski tehničar-konstruktor (IV SSS)	127	11	138	3
Automehaničar	114	2	116	2
Prodavac robe svakodnevne potrošnje	107	2	109	1
Maturant gimnazije (IV SSS)	83	1	84	1
Mehaničar za alatne mašine	80	4	84	0
Elektro-mehaničarski tehničar proizvodnje mašina i opreme	72	3	75	1
Šivač tekstila	69	0	69	0
Tapetar	55	2	57	1
Maturant gimnazije jezičkog ili društvenog smera (IV SSS)	45	0	45	4
Elektro-instalater	44	1	45	1
Izrađivač gornjih delova obuće	41	1	42	0
Medicinski tehničar (IV SSS)	25	2	27	11
Ekonomista za finansije, računovodstvo i bankarstvo (VI - 1 SSS)	19	0	19	5
Kelner	18	0	18	3
Diplomirani ekonomista za opštu ekonomiju, bankarstvo i finansije (VII - 1 SSS)	14	1	15	9

Obe tabele pokazuju da je razvoj ljudskih resursa u obema opštinama veoma važan faktor, a bez znanja i ljudi neće biti ni ekonomskog prosperiteta.

Zaključak

Realan osnovni cilj ukupnog razvoja Bujanovca moglo bi da bude dostizanje društvenog bruto proizvoda od 2.000\$ po stanovniku, do 2020. godine. Dostizanje ovog nivoa društvenog bruto proizvoda trebalo bi da se ostvari kroz viši stepen zaposlenosti, tako da se projekcije svode na oko 200 zaposlenih na 1.000 stanovnika u samom mestu i oko 170 zaposlenih u ostatku teritorije opštine, i to: 45% od ukupnog broja zaposlenih u okviru sekundarnog sektora, 28% u kvartalnom sektoru, 25% u tercijarnom i 2% u primarnom.

Operativni nosioci poslovnih tokova trebalo bi da budu preduzeća sposobna da se uklope u svetske tokove i prihvate novu logiku svetskog tržišta. Težište bi trebalo da bude na izgradnji malih i srednjih preduzeća kao nosilaca razvoja. Proizvodni programi takvih privatnih preduzeća su fleksibilniji i omogućavaju relativno lako seljenje kapitala iz jedne grane u drugu, kao i prilagođavanje novonastalim uslovima na tržištu i u okruženju. Da bi se ostvarili razvojni ciljevi i podigao standard opštine i njenog stanovništva, neophodna su dodatna ulaganja u razvoj i unapređenje tercijarnog sektora, kao buduće okosnice razvoja.

50

Vizija opštine Preševo u narednoj deceniji (2005–2015) jeste da postane opština koja je ekonomski održiva, ekološki čista, privredno i turistički razvijena, infrastrukturno opremljenija i saobraćajno povezanija, kao i da do kraja 2015. godine postane vodeća opština na jugu Srbije i u regionu. Kvalitet je jedini neiscrpni resurs za kojim se može posegnuti pri ostvarenju ove vizije i on predstavlja osnovno polazište i smernicu. Vizija opštine Preševo je da svojim žiteljima ponudi bolje ekonomске, socijalne, kulturne i obrazovne uslove za rad i život, a privrednicima uslove za perspektivan i dinamičan razvoj. Definisana vizija opštine zasnovana je na realnim razvojnim mogućnostima i projekcijama tokom narednih deset godina. To će se, međutim, ostvariti samo ako se strateški koraci ka viziji aktivno sprovode.

Ključni preduslovi na kojima se zasnivaju ovakve pretpostavke u obema opštinama obuhvataju i sledeće:

Opština Bujanovac ima zavidne prirodne resurse, a najpoznatija je po izvorima mineralne vode, po obradi duvana, preradi plastičnih masa. Ovi podaci govore da su budući nosioci privrednog razvoja opštine industrija za flaširanje mineralne vode i poljoprivreda, a zbog prirodnog okruženja ogroman potencijal leži u turizmu. Potencijali i kapaciteti podzemnih voda u Bujanovcu nesumnjivo su atraktivni za ulaganje u proizvodnju kvalitetne flaširane vode. Ovi potencijali su veoma interesantni i za domaće i za strane investitore.

Opština Preševo ima velike prirodne i ekonomski preduslove za razvoj pojedinih grana poljoprivrede, posebno voćarstva. Stanovništvo u seoskim sredinama relativno je mlađe, ali bez dovoljno znanja i sposobnosti da na savremenim načinim ostvaruje poljoprivrednu proizvodnju. Farmeri nisu dovoljno informisani o najnovijim tehnološkim dostignućima i metodama proizvodnje i nisu upućeni ni obučeni kako da konkurišu za sredstva vladinih institucija i fondova ili međunarodnih organizacija. Iako poseduje određene resurse za razvoj turizma i usluga, Preševo nije specijalizovano ni za jednu vrstu turizma.

S obzirom na činjenicu da u obema opština dominiraju mala i srednja preduzeća i da će ovaj trend verovatno rasti, potrebno je staviti akcenat na razvoj institucionalnih okvira i drugih preduslova za uspešan razvoj ovih preduzeća. Trebalo bi povećati investicije u tehnologiju kako bi proizvodi malih i srednjih preduzeća bili konkurentni na tržištu. Kako je veliki problem neobrazovanost rukovodilaca u oblasti malih i srednjih preduzeća, neophodno je otvoriti mogućnosti za obrazovanje menadžera i preuzetnika.

Ovakvi ključni elementi daljem razvoju obeju opština i njihov demografski razvoj otvara pitanje adekvatnosti postojeće obrazovne mreže u Preševu i Bujanovcu. Analizirajući trenutni stepen razvoja obeju opština, prirodne i demografske potencijale, stepen razvijenosti obrazovanja, posebno obrazovne mreže, stanje na tržištu rada, kao i vizije razvoja opština, možemo da zaključimo da je ulaganje u širenje obrazovne mreže, a posebno u razvoj visokog obrazovanja, jedan od ključnih preduslova razvoja ovih opština.

51

Razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu obezbedio bi direktno zadovoljavanje egzistencijskih potreba stanovnika (npr: jedan lekar dolazi na 1.304 stanovnika u opštini Preševo), omogućio porast broja visokoobrazovnih pojedinaca i obezbedio povećanje obrazovnog nivoa stanovništva. To bi značilo otvaranje većih mogućnosti za ulaganja donatora ili investitora, što bi neposredno uticalo na smanjenje broja nezaposlenih. Kako su obe opštine pretežno „mlade“, razvoj visokog obrazovanja imao bi višestruki efekat na socijalni razvoj obeju opština.

Iz ugla pojedinaca i njihovog ličnog razvoja, razvoj visokog obrazovanja omogućio bi lakše i jeftinije školovanje mladih u Preševu i Bujanovcu, sigurniji ostanak u ovom kraju i smanjio veoma izraženu migraciju, posebno mladih ljudi, te doprineo obezbeđivanju demokratskih i ekonomskih prava svim građanima Srbije.

Planirani i projektovani razvoj obeju opština zahteva visokoobrazovani kadar koji će moći da vodi primenu strateških dokumenata i upravlja procesima razvoja. Inače, ukupan ekonomski razvoj obeju opština temelji se na razvoju malih i srednjih preduzeća, prerađivačke industrije i usluga. To znači da postoje

velike potrebe za visokim obrazovanjem menadžera, ekonomista, tehnologa, zdravstvenih radnika, posebno lekara, farmaceuta, agronoma itd. Osposobljavanje preduzetnika i njihovo usavršavanje takođe je neophodno.

OPIS SISTEMA I PRAVNI OKVIR OBRAZOVANJA REPUBLIKE SRBIJE

Vanja Ivošević i Marija Mitrović

Opis sistema obrazovanja Republike Srbije

Strukturu obrazovnog sistema u Srbiji čine:

- predškolsko i osnovno obrazovanje;
- srednje obrazovanje;
- visoko obrazovanje.

Obavezno i besplatno osnovno obrazovanje je garantovano svima pod jednakim uslovima Ustavom Republike Srbije (Sl. glasnik RS, br. 83/06) i uređeno je Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Sl. Glasnik RS br. 72/09) i Zakonom o osnovnoj školi Republike Srbije (Sl. glasnik RS, br. 50/92). Do školske 2006/7. obavezno je bilo samo osnovno obrazovanje. Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Sl. glasnik br. 58/04) postalo je obavezno i predškolsko obrazovanje. Time je obavezno obrazovanje produženo na devet godina.

53

Obavezno predškolsko obrazovanje (pripremni predškolski program) počinje u godini pred polazak u školu i traje minimalno devet meseci. Organizacija pripremnog školskog programa predviđena je u dečijim vrtićima i osnovnim školama čiji je osnivač jedinica lokalne samouprave. Zakonom nije predviđena organizacija pripremnog programa u privatnim vrtićima.

U prvi razred osnovne škole upisuju se deca koja od početka školske godine imaju najmanje šest i po, a najviše sedam i po godina. Predviđeno je i postojanje osnovnog obrazovanja za odrasle i ono se može ostvariti od navršenih 16 godina. Po novom Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, obavezno osnovno obrazovanje traje osam godina i podeljeno je u dva ciklusa:

- Prvi ciklus obuhvata prva četiri razreda, za koje je organizovana razredna nastava. Izuzetno, u ovom ciklusu se može organizovati nastava stranih jezika, izbornih i fakultativnih predmeta, u skladu sa posebnim zakonom i školskim programom.

- Drugi ciklus obuhvata razrede od petog do osmog, za koje se organizuje predmetna nastava, u skladu sa školskim programom.

Ustav Republike Srbije (Sl. glasnik RS, br. 83/06) garantuje svima pravo na besplatno srednje obrazovanje, pod jednakim uslovima. Za razliku od predškolskog i osnovnog obrazovanja, srednje obrazovanje nije obavezno. Ono je uređeno Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Sl. glasnik RS br. 72/09) i Zakonom o srednjoj školi (Sl. glasnik RS, br. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/02, 62/03, 64/03).

U prvi razred srednje škole mogu biti upisani učenici koji su prethodno završili osnovno obrazovanje. Kandidati za upis u gimnaziju ili četvorogodišnju stručnu školu polažu prijemni ispit. Iz ovoga su izuzeti kandidati koji su u inostranstvu završili osnovnu školu ili jedan od dva poslednja razreda osnovne škol, kao i kandidati za škole za učenike ometene u razvoju. Kandidati za upis u umetničku školu, školu za učenike sa posebnim sposobnostima, školu u kojoj se deo nastave ostvaruje na stranom jeziku i školu za talentovane učenike polažu prijemni ispit. Kandidat za upis u školu ima pravo da polaže kvalifikacioni, odnosno prijemni ispit na jeziku na kome je završio osnovnu školu. Pravo na rangiranje radi upisa stiču oni kandidati koji su položili kvalifikacioni, odnosno prijemni ispit, a redosled kandidata se utvrđuje na osnovu uspeha na kvalifikacionom, odnosno prijemnom ispitu i na osnovu uspeha tokom prethodnog školovanja. Kandidati za upis u trogodišnju srednju školu rangiraju se prema uspehu postignutom u osnovnoj školi.

Po novom Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, srednje obrazovanje može trajati tri ili četiri godine. Opšte četvorogodišnje obrazovanje se stiče u gimnazijama koje mogu biti prirodno-matematičkog, društveno-jezičkog ili opšteg usmerenja. Postoje i specijalizovane gimnazije u kojima se organizuje nastava za učenike sa posebnim sposobnostima, nastava za talentovane učenike ili se deo nastave izvodi na stranom jeziku (npr: jezička, sportska ili matematička gimnazija). Stručno trogodišnje i četvorogodišnje obrazovanje se može steći u srednjim stručnim školama. Obrazovanje u četvorogodišnjim srednjim stručnim školama sadrži opšte-obrazovne i stručne predmete, odnosno može voditi daljem obrazovanju ili zapošljavanju, dok je trogodišnje obrazovanje fokusirano uglavnom na zapošljavanje, odnosno na sticanje znanja i veština neophodnih za zapošljavanje.

Nakon završenog četvrtog razreda srednjeg opšteg obrazovanja i vaspitanja u gimnaziji, učenik polaže opštu maturu, u skladu sa posebnim zakonom. Opštu maturu može da polaže i učenik nakon završenog četvrtog razreda stručnog, odnosno umetničkog obrazovanja u stručnoj ili umetničkoj školi. Na osnovu položene opšte mature, učenik može da se upiše u odgovarajuću visokoškolsku ustanovu bez polaganja

prijemnog ispita, osim ispita za proveru posebnih sklonosti i sposobnosti, onako kako je propisano posebnim zakonom. Učenici koji su završili četvrti razred srednjeg stručnog (ili umetničkog) obrazovanja i vaspitanja u stručnoj (umetničkoj) školi, mogu da polažu i stručnu (umetničku) maturu, u skladu sa posebnim zakonom. Na osnovu položene stručne (umetničke) mature, učenik može da se upiše u odgovarajuću visokoškolsku ustanovu, na način i po postupku koji je propisan posebnim zakonom. Stručnu (umetničku) maturu mogu da polažu i odrasli, nakon završenog trogodišnjeg stručnog (umetničkog) obrazovanja i vaspitanja.

Visoko obrazovanje je regulisano Zakonom o visokom obrazovanju (Sl. glasnik RS br. 76/05). Pravo na visoko obrazovanje imaju sva lica koja su prethodno završila srednje obrazovanje, osim u slučaju umetničkih fakulteta, na koje se mogu upisati i oni koji nisu završili srednju školu. Visoko obrazovanje se može stići kroz akademske i strukovne studije. Akademske studije su usmerene ka primeni i razvoju naučnih, stručnih i umetničkih dostignuća, dok su strukovne studije usmerene ka zapošljavanju.

Prilikom upisa u visokoškolsku instituciju, kandidati polažu prijemni ispit ili ispit za proveru sklonosti i sposobnosti. Kandidat koji ima položenu opštu maturu ne polaže prijemni ispit, osim ukoliko nije neophodno da položi ispit za proveru sklonosti i sposobnosti. Ukoliko to nije slučaj, ovom kandidatu se vrednuju rezultati opšte mature, u skladu sa opštim aktom samostalne visokoškolske ustanove. Ustanova kandidate sa položenom stručnom (umetničkom) maturom, umesto na prijemni ispit, može uputiti na polaganje određenih predmeta iz opšte mature. Rang lista prijavljenih kandidata sačinjava se na osnovu kriterijuma, koje je visokoškolska institucija propisala u konkursu za upis studenata na prvu godinu studija.

Samostalna visokoškolska ustanova utvrđuje broj studenata koji će upisati na studijske programe, u skladu sa svojom dozvolom za rad. Visokoškolske institucije čiji je osnivač Republika, odnosno Vlada Republike Srbije, po pribavljenom mišljenju visokoškolskih ustanova i Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje, odlučuju o broju studenata koje će upisati u prvu godinu studijskih programa koji se finansiraju iz budžeta. Visokoškolske ustanove o tome moraju da odluče najkasnije dva meseca pre raspisivanja konkursa. Ostali upisani studenti se finansiraju samostalno.

Visoko obrazovanje se može stići u sledećim visokoškolskim ustanovama:

- univerzitet;
- fakultet, odnosno umetnička akademija, u sastavu univerziteta;
- akademija strukovnih studija;

- visoka škola;
- visoka škola strukovnih studija.

Sve visokoškolske ustanove obavljaju delatnost visokog obrazovanja u sedištu, a studijski program mogu izvoditi i u visokoškolskoj jedinici koja je izvan sedišta ustanove i nema status pravnog lica, u skladu sa dozvolom za rad.

Visoko obrazovanje u Srbiji ima tri stepena. Prvi stepen čine osnovne akademske (180 do 240 ESPB bodova³⁷) i osnovne strukovne studije (180 ESPB bodova). Drugi stepen čine diplomske akademske studije – master (najmanje 60 ili 120 ESPB bodova, u zavisnosti od toga da li je na prethodnom stepenu studija ostvaren obim od 240 ili 180 ESPB bodova), specijalističke strukovne studije (najmanje 60 ESPB bodova) i specijalističke akademske studije (najmanje 60 ESPB bodova). Studije trećeg stepena su doktorske akademske studije, tokom kojih se može ostvariti najmanje 180 ESPB bodova, uz prethodno ostvaren obim studija od najmanje 300 ESPB bodova na osnovnim akademskim i diplomskim akademskim studijama.

56

Samo na univerzitetu, odnosno na fakultetu ili umetničkoj akademiji kao sastavnim delovima univerziteta, mogu se ostvariti sve vrste i svi nivoi studija. Univerziteti, odnosno fakulteti ili umetničke akademije, slobodni su da odrede da li će odnos osnovnih i diplomskih akademskih studija biti uređen po modelu 180+120 ESPB bodova (3+2) ili 240+60 ESPB bodova (4+1). Ovaj drugi model primenjuje se na većini univerziteta, odnosno fakulteta i umetničkih akademija, čiji je osnivač Republika. Na akademijama strukovnih studija i visokim školama strukovnih studija, studenti mogu ostvariti osnovne strukovne i specijalističke strukovne studije. Visoka škola je visokoškolska ustanova u kojoj se mogu ostvariti osnovne akademske, diplomske akademske studije i specijalističke studije. U visokim školama osnovne akademske studije traju tri godine (180 ESPB bodova). To diplomiranim studentima ovih institucija veoma otežava upis na diplomske akademske studije koje se ostvaruju na univerzitetima, odnosno fakultetima. Posebno što je upis podložan diskrecionim odlukama univerziteta, odnosno fakulteta. Od kandidata se obično traži polaganje prijemnog i čitavog niza diferencijalnih ispita, što gotovo onemogućava vertikalnu mobilnost između ove dve vrste institucija.

Kod nekih studijskih programa osnovnih i specijalističkih studija, kao i kod diplomskih akademskih i doktorskih studija, od studenata se zahteva izrada završnog rada. Proceduru pripreme i odbrane tih završnih radova definiše akt visokoškolske institucije.

Osnivanje visokoškolske ustanove i visokoškolskih jedinica

Samostalnu visokoškolsku ustanovu mogu osnivati Republika, pravno i fizičko lice, u skladu sa zakonom. Kada je osnivač Republika, odluku o osnivanju donosi Vlada Republike Srbije.

Pre početka rada, sve visokoškolske institucije moraju dobiti dozvolu za rad koju izdaje Ministarstvo prosvete. Dozvolu za rad ministarstvo izdaje na zahtev visokoškolske ustanove. Visokoškolska ustanova dostavlja osnivački akt i dokaze o ispunjenosti uslova za dobijanje dozvole za rad i akreditaciju studijskih programa³⁸.

Ministarstvo zahtev sa dokumentacijom upućuje Komisiji za akreditaciju i proveru kvaliteta, radi davanja mišljenja. Akreditacijom se utvrđuje da visokoškolska ustanova i studijski programi ispunjavaju standarde propisane Zakonom o visokom obrazovanju, te da visokoškolska ustanova ima pravo na izdavanje javnih isprava, u skladu sa zakonom. Postupak akreditacije sprovodi se na zahtev Ministarstva prosvete, osnivača ili same visokoškolske ustanove. Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta, (u daljem tekstu Komisija) u postupku akreditacije izdaje:

- uverenje o akreditaciji visokoškolske ustanove, odnosno studijskog programa, ukoliko je ustanova ispunila standarde;
- upućuje visokoškolskoj ustanovi akt upozorenja, kojim se ukazuje na nedostatke u pogledu ispunjenja uslova, kvaliteta rada visokoškolske ustanove, odnosno studijskog programa; Komisija ostavlja rok za otklanjanje navedenih nedostataka, a po isteku tog roka odlučuje o zahtevu;
- donosi rešenje kojim se odbija zahtev za akreditaciju³⁹.

Ministarstvo prosvete izdaje dozvolu za rad visokoškolskoj ustanovi, ako Komisija da pozitivno mišljenje o:

- sadržaju, kvalitetu i obimu studijskih programa za akademske, odnosno strukovne studije;
- potrebnom broju nastavnog i drugog osoblja s odgovarajućim naučnim i stručnim kvalifikacijama⁴⁰;
- obezbeđenom odgovarajućem prostoru i opremi, u skladu sa brojem studenata koje visokoškolska ustanova namerava da upiše i potrebnim kvalitetom studiranja.

U dozvoli za rad navode se odobreni studijski programi, broj studenata za koji je program odobren, broj

38 Detaljan postupak, kao i rokovi, opisani su u članu 41. Zakona o visokom obrazovanju, Sl. glasnik RS br. 76/05.

39 Žalbeni proces definisan je članom 16. Zakona o visokom obrazovanju, Sl. glasnik RS br.76/05.

40 Potreban broj nastavnika za dobijanje dozvole za rad određenog studijskog programa podrazumeva da je najmanje 70% nastavnika u radnom odnosu, sa punim radnim vremenom, na programu za koji se traži dozvola. Izuzetak su umetnički studijski programi, gde taj broj ne može biti manji od 50%.

nastavnika sa punim radnim vremenom, kao i objekti u kojima se obavlja delatnost. U dozvoli za rad navodi se da li je visokoškolskoj ustanovi odobreno obavljanje delatnosti izvan sedišta.

Visokoškolska ustanova koja ima dozvolu za rad može podneti zahtev za dopunu dozvole za novi studijski program. Postupak dopune dozvole podrazumeva postupak akreditacije i izdavanja dopune dozvole za rad, po istom postupku opisanom u tekstu.

Visokoškolska ustanova može osnovati visokoškolsku jedinicu izvan svog sedišta, bez svojstva pravnog lica. Postupak podrazumeva proces akreditacije opisan u tekstu, kao i dopunu dozvole za rad, ukoliko dozvola ne sadrži odobrenje obavljanja delatnosti izvan sedišta.

Fakultet, umetnička akademija, kao i visokoškolske jedinice sa svojstvom pravnog lica uređuju unutrašnju organizaciju i upravljanje svojim statutom, u skladu sa statutom univerziteta. Univerzitet daje saglasnost na statut visokoškolske jedinice u svom sastavu.

Finansiranje visokoškolskih ustanova čiji je osnivač Republika

58

Visokoškolska ustanova čiji je osnivač Republika sredstva za sprovođenje akreditovanih programa, u okviru svoje delatnosti, stiče na osnovu ugovora koji zaključuje sa vladom, po prethodno pribavljenom mišljenju Ministarstva prosvete. Sredstva za obavljanje delatnosti u toku jedne školske godine obezbeđuju se u skladu s programom rada visokoškolske ustanove.

Samostalna visokoškolska ustanova utvrđuje broj studenata koji se upisuju na studijske programe koje organizuje, ali taj broj ne može biti veći od onog utvrđenog u dozvoli za rad. Utvrđivanje broja studenata vrši se na predlog visokoškolskih jedinica u sastavu samostalne visokoškolske ustanove, u skladu sa statutom te ustanove.

U slučaju visokoškolske ustanove čiji je osnivač Republika, o broju studenata koji će biti upisani u prvu godinu studijskog programa o trošku budžeta, odlučuje vlast, po pribavljenom mišljenju visokoškolskih ustanova i Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje.

U narednim godinama studija, visokoškolska ustanova broj studenata finansiranih iz budžeta može povećati najviše za 20% u odnosu na prethodnu godinu. Visokoškolska ustanova može upisati dodatan broj studenata koji se finansiraju samostalno, do broja odobrenog u dozvoli za rad. Visinu školarine utvrđuje visokoškolska ustanova, u skladu sa opštim aktom visokoškolske ustanove.

Obrazovanje nacionalnih manjina⁴¹

Manjinska prava predstavljaju jedno od načela Ustava Republike Srbije i garantovana su Ustavom. Pripadnici nacionalnih manjina, između ostalog, imaju Ustavom garantovano pravo na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama i na korišćenje svog jezika i pisma.

Ova prava se potvrđuju i štite i Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (Sl. glasnik RS, br. 11/2002). Po ovom zakonu, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg vaspitanja i obrazovanja. Ovo ne isključuje obavezno učenje srpskog jezika. Izuzetno, obrazovno-vaspitni rad se može ostvarivati i na srpskom jeziku. Nastavni plan treba da bude prilagođen konkretnoj nacionalnoj manjini i da sadrži teme koje se odnose na njenu istoriju, umetnost i kulturu. U izradi nastavnog plana obavezno učestvuju nacionalni saveti nacionalnih manjina. Kada se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na jeziku nacionalne manjine, koriste se udžbenici i nastavna sredstva u skladu sa posebnim zakonom. Pripadnici nacionalne manjine mogu koristiti i udžbenike iz matične države, ali samo na osnovu odobrenja ministra prosvete.

Što se visokog obrazovanja tiče, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina predviđa samo formiranje katedri i fakulteta na kojima će se, na jezicima manjina ili dvojezično, obrazovati vaspitači, učitelji i nastavnici jezika nacionalnih manjina. Međutim, Zakon o visokom obrazovanju proširuje ovo pravo. Visokoškolska ustanova može ostvarivati bilo koji studijski program na jeziku nacionalne manjine, ukoliko je taj program akreditovan. Kada se nastava ostvaruje na jeziku nacionalne manjine, javne isprave i evidencija (matična knjiga studenata, evidencija o izdatim diplomama i dodacima diplomi i zapisnik o polaganju ispita) vode se i na jeziku i pismu nacionalne manjine.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina predviđa pravo pripadnika nacionalnih manjina da osnuju i održavaju privatne obrazovne ustanove, škole ili univerzitete, na kojima je organizovana nastava na jezicima nacionalnih manjina ili dvojezično. U finansiranju obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina mogu učestvovati i domaće i strane organizacije, fondacije i privatna lica, uz određene olakšice ili oslobođanje od dažbina, u skladu sa zakonom.

OPIS ISTRAŽIVANJA I TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Jana Baćević

Studije izvodljivosti obično podrazumevaju da postoji ideja ili nacrt određenog projekta. Istraživanje, u tom okviru, uključuje identifikaciju resursa i potencijala, kao i preporuke (spisak „koraka“) za sprovođenje projekta. Radeći ovu studiju, istraživački tim je, međutim, bio suočen sa drugaćjom situacijom. Nije postojao unapred određen ili zacrtan projekt, odnosno ideja o tome kako organizovati visoko obrazovanje. Cilj ovog projekta bio je upravo obrnut – ispitati potrebe, potencijal i resurse i, na osnovu toga, formulisati preporuke za buduće planiranje politika u domenu visokog obrazovanja na jugu Srbije.

Ovakav kontekst predstavlja veliki izazov za istraživanje. Kreiranje javnih politika, uključujući one koje se odnose na obrazovanje, proces je koji zahteva ne samo odlično poznavanje sistema, procesa i mehanizama donošenja odluka, već i određeni nivo razumevanja odnosa među akterima, odnosno zainteresovanim stranama uključenim u proces. Kada su u pitanju multietnička, a naročito društva koja su u prošlosti imala neke vrste konflikata, ovaj zadatak je još komplikovaniji zbog verovatnoće da različite strane imaju različite političke ciljeve, kao i zbog odsustva poverenja među zajednicama. Stoga, javne politike u takvom kontekstu moraju da se oslanjaju na empirijsko i teorijsko znanje o oblasti u kojoj se određena aktivnost razvija (u ovom slučaju, obrazovanje), ali i da budu formulisane na osnovu konsultacija sa što više aktera – institucija, grupa i pojedinaca zainteresovanih za taj proces.

U teorijskom smislu, ovaj pristup predstavlja zaokret u donošenju odluka od tradicionalnog pristupa „odozgo na dole“, koji podrazumeva da ministarstva ili drugi državni organi planiraju odluke o politici i razvoju određenih sektora, a da se te odluke sprovode u lokalnim zajednicama koje su, u tom slučaju, pasivni primaoci politika. Uspešnost takvih politika često se procenjivala na osnovu toga da li su ih lokalne zajednice prihvatile ili su pokazale otpor prema njima. Eventualni njihov neuspeh tumačio se, uglavnom, nedovoljnom razvijenošću (ekonomskom ili političkom) lokalnih zajedница ili njihovim odbijanjem da sarađuju. Međutim, poslednjih godina sve je češći pristup koji, u kreiranju javnih politika, uzima u obzir građanske inicijative. Taj pristup podrazumeva formulisanje javnih politika i na osnovu mišljenja i potreba lokalnih zajednica u kojima će se te politike sprovoditi⁴².

Opisani pristup podrazumeva istraživanje „javnog mnenja“, u kom se ispituje kako pojedinci i društvene grupe reaguju na određena usmerenja u politikama, a prvenstveno podrazumeva socijalni dijalog kao

⁴² Levinson, B., Sutton, M. and T. Winstead. Education Policy as a Practice of Power: Theoretical Tools, Ethnographic Methods, Democratic Options. Educational Policy, 2009, 23 (6), 767-795.

neposredno uključivanje lokalne zajednice u planiranje i sprovođenje politika. Taj dijalog zasnovan je na analizi prakse, u kojoj dolaze do izražaja različite perspektive aktera, međusobno povezane i isprepletane.

Ovaj pristup predstavlja je polaznu osnovu za odabir metodologije u istraživanju. Naime, umesto da anketiranjem predstavnika lokalne zajednice zaključuje kako se oni odnose prema postojećim modelima visokoobrazovnih institucija, istraživački tim opredelio se za „mekši“, kvalitativniji pristup.

Ova metodologija uključivala je određenu vrstu etnografije, odnosno produžene boravke istraživačkog tima na terenu i „dubinsko intervjuisanje“ različitih predstavnika lokalne zajednice i drugih važnih aktera. Takva metodologija odabrana je, jer istraživački tim nije želeo da studija rezultira jednim i neopozivim rešenjem, koje bi kasnije bilo „nametnuto“. Naprotiv, želja je bila da se sakupe i analiziraju problemi, mišljenja i stavovi aktera, a da se zatim, na osnovu tih rezultata, opišu različiti modeli razvoja visokog obrazovanja na jugu Srbije. Naravno, fokus i analiza studije se ovim ne iscrpljuju. Takvo istraživanje predstavljalо bi, možda, važan izvor znanja o stavovima i problemima sa kojima se suočava populacija ovog regiona, ali ne bi moglo da rezultira preporukama o pravcu razvoja visokog obrazovanja. Stoga su modeli dopunjeni različitim sistemskim rešenjima iz zakonodavnog i praktičnog okvira visokog obrazovanja kako u Srbiji, tako i u susednim zemljama. Ovi modeli su, zatim, razmotreni sa više aspekata: pravnog, ekonomskog, obrazovnog, društvenog i integracijskog. Ovaj proces podrazumeva opisivanje, uslovno rečeno, prednosti i mana ili dobrih i loših strana svakog pojedinog modela. Na kraju, dobre i loše strane ponuđenih rešenja su upoređene i istaknuta su povoljnija rešenja.

Opis istraživanja

Prvu fazu u terenskom istraživačkom radu predstavlja je odabir sagovornika, odnosno informanata. Cilj je bio definisati sve društvene grupe za koje je sprovođenje ove studije od interesa. Identifikovane su sledeće grupe:

- državni službenici na pozicijama od značaja za istraživanje (Ministarstvo prosvete, Koordinaciono telо);
- opštinski zvaničnici;
- lokalni predstavnici Koordinacionog tela;
- lokalni predstavnici političkih stranaka;
- predstavnici javnih službi (Centar za socijalni rad, Nacionalna služba za zapošljavanje);

- predstavnici nevladinih organizacija;
- predstavnici međunarodnih organizacija (OEBS, USAID);
- ostali predstavnici lokalne zajednice (direktori škola, mediji);
- učenici srednjih škola i gimnazija;
- roditelji učenika srednjih škola i gimnazija;
- privrednici;
- zaposleni na Univerzitetu u Nišu uključeni u visoko obrazovanje u Medveđi (u razvoj ili u nastavu);
- studenti visokoškolskih jedinica u Medveđi.

Zatim su, u konsultacijama sa Centrom za nenasilni otpor i Koordinacionim telom, izabrani predstavnici ovih grupa. Kontakti sa inicijalnim sagovornicima dogovarani su iz Beograda ili posredstvom lokalnih koordinatora, nakon čega je primenjena, takozvana, „snowballing“ tehnika širenja uzorka, na osnovu preporuka i predloga sagovornika tokom intervjuja.

Najveći deo istraživanja obavljen je u oktobru i novembru 2009. godine, tokom terenskih poseta Preševu, Bujanovcu, Medveđi i Nišu. Uključujući i preliminarnu posetu, istraživački tim je ovo područje posetio šest puta, a na terenu je proveo dvadeset dana. Obavljeni su razgovori sa više od sto sagovornika, a primenjene su dve tehnike: intervju i fokus grupe. Većina ispitaničkih grupa je intervjuisana, dok su fokus grupe primenjivane kada je bilo važno intervjuisati što veći broj ispitanika iz određene grupe – u slučaju učenika srednjih škola i gimnazija, njihovih roditelja, studenata u Medveđi ili u slučaju privrednika. Fokus grupe omogućavaju uvid u dinamiku socijalne interakcije među učesnicima. Na osnovu toga je moguće tumačiti načine na koje odluke donose ispitanici, koji su i pripadnici određenih grupa⁴³ (to je važno, na primer, kada je u pitanju odlučivanje o izboru daljeg školovanja kod srednjoškolaca ili roditelja).

U intervjuisanju je korišćena tehnika dubinskog intervjuja. To znači da su razgovori vođeni na osnovu okvirnog upitnika, s ciljem da se sagovornicima omogući da slobodno iznose stavove, mišljenja i uverenja kako bi intervju imali što „prirodniji“ tok. Mada ovaj pristup nekada otežava analizu zbog obilja podataka koji se mogu dobiti, a često je i vremenski zahtevan, u konkretnom slučaju ima jasno definisane prednosti. Naime, kada se radi o temi od javnog značaja, kao što je pitanje razvoja visokog obrazovanja za manjine na jugu Srbije, često se dešava da ispitanici odgovore prilagođavaju onome što je, prema njihovim prepostavkama ili znanju, zvaničan ili bar dominantan stav grupe sa kojom se identifikuju. U takvim slučajevima, dobijaju se „politički korektni“ ili stavovi ujednačeni sa opštim stavovima grupe, ali je otežan uvid u njihovo lično mišljenje (osim u to da smatraju važnim da se identifikuju sa grupom kojoj pripadaju).

⁴³ V. npr: Đurić, S. Fokus-grupni intervju. Službeni glasnik, Beograd, 2007; Berg, B.L. Qualitative Research Methods for Social Sciences. (4th ed.). Boston: Allyn and Bacon, 2001.

Iako ovaj „otvoreni“ ili slabo strukturirani pristup intervjuisanju iz laičke perspektive može delovati kao da se do teme dolazi „zaobilaznim“ putem, on omogućuje sistematičniji pregled i bolji uvid u, uslovno rečeno, „kognitivni univerzum“ ispitanika. Na prvi pogled, može izgledati kao da ovaj aspekt izlazi van okvira i ciljeva istraživanja. Međutim, on je od suštinske važnosti da bi se razumeo način na koji ispitanici formiraju mišljenja, utiču na donošenje odluka, reaguju na njih i, uopšteno, konceptualizuju sopstveno učešće u životu zajednice. To je, opet, od vitalnog značaja za razvoj politika usmerenih na lokalni razvoj, naročito u mešovitim sredinama⁴⁴.

Naravno, ne treba precenjivati značaj intervjuerskih tehnika. U etnički mešovitim sredinama često postoji određeni stupanj nepoverenja među zajednicama, koji se dodatno ističe u razgovoru s pojedincima koji dolaze „sa strane“, zbog čega je nerealno očekivati uspostavljanje potpunog poverenja između istraživača i ispitanika. I zaista, istraživački tim se, u određenoj meri, na terenu suočio sa pogrešnim percepcijama ispitanika o prirodi i cilju istraživanja. Takve percepcije su delom uticale na kvalitet podataka, ali glavnina podataka, i pored toga, oslikava mišljenje i stavove ispitanika. Tamo gde je bilo moguće, stavovi ispitanika upoređivani su ili dopunjavani zvaničnim podacima.

Intervjui na terenu mogu se podeliti u tri grupe: u jednoj su intervjui vođeni u Beogradu - sa predstavnicima Vlade Srbije i drugim učesnicima u donošenju odluka; u drugoj su intervjui vođeni sa osobljem Univerziteta u Nišu (u Nišu i u Medveđi) i sa studentima u Medveđi; i u trećoj su intervjui vođeni tokom istraživačkih poseta Preševu i Bujanovcu.

Intervjui iz prve i druge grupe ne sačinjavaju ključni deo analize, već je njihov prvenstveni cilj da omoguće razumevanje okvira za sprovođenje projekta - političke volje ili sklonosti ka određenim rešenjima, s jedne strane, i tehničkih mogućnosti Univerziteta u Nišu da podrži pojedina rešenja, s druge strane. Iz tog razloga, rezultati istraživanja vršenih u Beogradu, Nišu i Medveđi obrađeni su odvojeno i tretirani kao dopuna glavnom delu istraživanja.

Glavni deo istraživanja uključivao je intervjuje vođene tokom terenskih poseta Preševu i Bujanovcu. Te intervjuje obavljao je jedan ili dvoje istraživača. Kada je bilo potrebno, obavljeni su uz prisustvo prevođioca. Ispitanici su bili unapred informisani o temi i cilju istraživanja, kao i o tome da neće biti doslovno citirani. U većini slučajeva, intervjui su snimani (audio zapis) i zapisivani rukom. U proseku su trajali oko 90 minuta, a razgovor se fokusirao na sledeće četiri grupe pitanja:

⁴⁴ V. Geva-May, I. Cultural theory: the neglected variable in the craft of policy analysis. Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice, 2002, 4, 243-265.

- Šta ispitanici percipiraju kao glavne probleme koji se tiču razvoja Preševa i Bujanovca? Sa kavim problemima se suočavaju u sopstvenim životima?
 - Šta ispitanici percipiraju kao rešenja? Kako vide i opisuju ova rešenja?
-
- Kada rešenja uključuju razvoj visokog obrazovanja za manjine, kako vide ovaj proces? Kada je otvaranje visokoškolske institucije u pitanju, kako zamišljaju ovu instituciju (gde bi ona trebalo da bude smeštena, koju vrstu obrazovnih profila bi trebalo da uključuje, na kom jeziku bi trebalo da bude nastava itd)?
 - Kakvo je mišljenje ispitanika o odnosima među etničkim zajednicama u Preševu i Bujanovcu? Da li postoje neki problemi, koji i zašto? Da li su iskusili probleme ili neprijatnosti zbog sopstvene etničke pripadnosti? Da li imaju odnose (profesionalne, susedske, prijateljske) sa pripadnicima drugih zajednica? Šta vide kao uspešnu integraciju? Kako (i da li) vide ulogu obrazovanja (uključujući i visoko) u integraciji? Kako (i da li) vide ulogu obrazovanja u ekonomskom razvoju? Kako vide ulogu obrazovanja u sopstvenoj budućnosti?

Navedena pitanja prvenstveno su predstavljala okvir za razgovor sa ispitanicima i dodatno su proširivana ili prilagođavana kako intervjuerskoj tehnici (na primer, u fokus grupama), tako i ciljnoj grupi iz koje dolaze ispitanici.

Prve dve grupe pitanja bile su formulisane sa ciljem da se od ispitanika dobiju odgovori o njihovoј percepciji društvenog, političkog i ekonomskog konteksta života u Preševu i Bujanovcu. Identifikovanje problema bilo je neophodno kako bi se stekao uvid u to šta ispitanici vide kao sadašnje i potencijalne prepreke u sopstvenom i u životu zajednice. Nakon toga, ispitanici su – nekada sami, a nekada uz navođenje istraživača – govorili o tome šta smatraju rešenjima za navedene probleme. Na taj način su uvedeni u razgovor koji je fokusiran na njihove ideje o modelima razvoja visokog obrazovanja.

Konačno, četvrta grupa pitanja bila je „najrazuđenija“. Svrha ove grupe pitanja nije bila da omogući uvid u stavove, mišljenja i ideje direktno povezane sa projektom razvoja visokog obrazovanja na jugu Srbije. Ova grupa pitanja usmerena je na ispitivanje stavova u vezi sa širim kontekstom međuetničkih odnosa, razvoja regije i uloge obrazovanja u regionalnom razvoju i u životima samih ispitanika. U tom smislu, odgovori na ova pitanja omogućili su bolje razumevanje društvenih i političkih odnosa u Preševu i Bujanovcu i, time, sociološke aspekte analize pojedinačnih rešenja.

ANALIZA

Jana Baćević, Ivana Božić, Marija Mitrović, Ivan Rajković, Jasmina Selmanović

Analiza podataka prikupljenih tokom terenskog rada ima za cilj da omogući funkcionalan uvid u mišljenja i stavove ispitanika, na osnovu čega se mogu doneti zaključci o tome da li su određene inicijative izvodljive i poželjne. U skladu sa tim, odgovori ispitanika podeljeni su na tri kategorije: problemi, rešenja i stavovi. Važno je istaći da su ove kategorije okvirne, tako da kategorije „problem“ i „rešenja“ sadrže i stavove ispitanika o različitim temama. I pitanje rešenja visokog obrazovanja na isti način se „provlači“ kroz sve kategorije.

Analiza sadržaja je naučni metod koji je primenjen u okviru svake od ovih kategorija. Ovaj metod podrazumeva analiziranje sadržaja narativa ispitanika (preslušavanjem audio zapisa i pregledanjem beležaka sa intervjuja), s ciljem da se identifikuju dominantni elementi u diskursu ispitanika (oni koji su se javljali u više navrata u odgovorima). Na osnovu toga je formiran pregled preovlađujućih elemenata u okviru svake kategorije, a zatim su razmotrene moguće veze između ovih elemenata i karakteristika ispitanika. Ispitanici su karakterisani u odnosu na tri glavna parametra: pripadnost grupi aktera, etnička pripadnost i lokalitet (Preševo/Bujanovac). Kao sekundarni parametri u analizu su uključeni pol/rod i uzrast ispitanika. Prema ovim parametrima uspostavljene su veze sa stavovima ispitanika i, tamo gde su veze postojale, ponuđena je interpretacija moguće uzročnosti.

67

Problemi

Uzveši u obzir karakteristike ovog područja, ne iznenađuje što ispitanici dominantnim problemima smatraju probleme ekonomске prirode. Gotovo svi ispitanici su istakli problem ekonomske nerazvijenosti ovog kraja, siromaštvo i nizak životni standard, kao i nedostatak industrije i strategije privrednog rasta. Jedan ispitanik, pripadnik albanske zajednice, naveo je da je „državni sektor u raspadu“⁴⁵, da je privatizacija društvenih preduzeća sprovedena veoma loše i da je to štitelje ovog kraja dovelo u još nepovoljniji ekonomski položaj. Loše stanje privrede i nerazvijen privatni sektor, uzrok su i nedostatka radnih mesta i minimalnih mogućnosti zapošljavanja.

Jedan ispitanik, pripadnik srpske zajednice, tvrdi da Preševo i Bujanovac trenutno nemaju kapaciteta da zaposle postojeći visokoobrazovani kadar, što umanjuje perspektivu mladih u ovim mestima i dovodi do „odliva mozgova“. Siromaštvo i nezaposlenost vrše veliki pritisak na mlade ljudе da se iselevaju iz regiona.

45

U tekstu su direktni navodi ispitanika istaknuti navodnicima.

Određeni broj ispitanika, pripadnika albanske zajednice, istakli su da bi se u ostatku Srbije osećali nebezbedno i diskriminisano i da zato smatraju da trenutno ne postoje mogućnosti da se zaposle u svojoj državi, van ovog regiona. Problem diskriminacije su naveli i pripadnici romske zajednice, ukazujući da je u Bujanovcu zaposleno svega oko 0,1% Roma. Pripadnici svih zajednica su, u pogledu zapošljavanja, istakli još jedan problem – zapošljavanje u državnim službama kao što je, na primer, carina. Iako bi, po mišljenju ispitanika, geografski bilo logično da na carini rade žitelji ovih opština, na tim radnim mestima su, uglavnom, zaposleni stanovnici drugih delova Pčinjskog okruga. U skladu sa ovim je i stav pripadnika određenih međunarodnih organizacija, koji smatraju da bi država u velikoj meri pomogla ove opštine kada bi stanovnicima Bujanovca i Preševa omogućila zapošljavanje na ovakvim i sličnim radnim mestima.

Predstavnici Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) su istakli problem nedostatka kadrova koji dovoljno dobro poznaju oba jezika (srpski i albanski) za rad u školstvu i administraciji. Nacionalna služba za zapošljavanje pokušava da podstakne preduzetništvo, ali radnici ove službe navode da je problem što su obuka i materijali isključivo na srpskom jeziku, pa to ovu aktivnost čini potencijalno nekorisnom i manje atraktivnom za pripadnike albanske i romske zajednice.

68

Svi ispitanici ističu da su investicije u privredu i, naročito, poljoprivredu preduslov za ekonomski razvoj ovog područja. Predstavnici albanske zajednice i lokalnih institucija i medija smatraju da su razlozi zbog kojih se investitori osećaju nesigurno da ulože u ovo područje i to što se, prema njihovim navodima, putem nacionalnih medija „ovo područje već duže vreme militarizuje“ i „neodgovorno se stvara utisak da je još uvek nestabilno“ i podložno potencijalnim etničkim sukobima. Svi ispitanici su potvrdili da država ulaže novac u ovaj region i da je, u poslednjih par godina, ta briga vidljivo pojačana u odnosu na prethodni period (koji su ispitanici identifikovali kao „period Koštuničine vlade“). Ipak, neki predstavnici albanske zajednice, kao i građanskog društva, smatraju da investicije nisu usmerene na trenutne prioritete (ekonomsko oživljavanje regiona), već uglavnom na poboljšanje infrastrukture, pri čemu smatraju da ni pri ulaganju u infrastrukturu nisu dobro postavljeni prioriteti (recimo, da popločavanje trotoara i uređivanje trgovca nisu prioriteti).

Nekoliko ispitanika, pripadnika albanske i srpske zajednice, ukazalo je da je briga države za region pojačana, ali i da, iako ima dobru volju da pomogne, država nema jasnou strategiju za privredno oživljavanje regiona i podizanje životnog standarda građana. Predstavnici srpske zajednice su istakli da je plan za razvoj ovog kraja usvojen, ali da se ne sprovodi sistematski i kvalitetno zbog čestih promena vlade i zbog, kako su naveli, „smanjenja budžeta za jug Srbije u periodu vlade premijera Košunice“. Ispitanici podvlače da je neophodno da se na probleme ovog kraja „reaguje direktno, kao u doba Đindjićeve vlade“, a ne putem mnogobrojnih komisija čiji rad, kako navode, često nije deotvoran.

Na kraju ovog segmenta, pripadnici albanske zajednice – od predstavnika opština do predstavnika medija i civilnog sektora – osvrnuli su se na nove okolnosti, u kojima su se našli nakon jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova. Oni smatraju da su se stanovnici ovog regiona našli zatvoreni u malom prostoru i neintegrisani u šire društvo, pošto su, kako navode, „zatvaranjem prelaza ka Kosovu“ ugrožene njihove socijalne i porodične veze, ali i privreda i preduzetništvo, a to je dodatno ekonomski unazadilo Bujanovac i Preševo.

Ovo nas uvodi u sledeću grupu problema – političkih problema. Prvi aspekt političkih problema se tiče odnosa stanovnika Preševa i Bujanovca, s jedne strane, i države, s druge strane. Funkcionalna politička sredina podrazumeva dobar odnos i saradnju lokalnog stanovništva, lokalnih predstavnika etničkih zajednica, lokalnih predstavnika vlasti i viših instanci državne uprave. Ovakva saradnja je vitalna za političku stabilnost i dugotrajan razvoj regiona, a od ključne je važnosti i pri planiranju projekata kao što je razvoj visokog obrazovanja. Većina ispitanika pretpostavlja ili očekuje da će država inicirati razvoj visokog obrazovanja u ovim opštinama, donirati sredstva i bar deo ljudskih resursa. Način na koji lokalno stanovništvo percipira odnos sa predstavnicima državne uprave, kako na lokalnom tako i na državnom nivou, direktno utiče na održivost razvojnih projekata, budući da takvi projekti zahtevaju konsenzus i aktivnu saradnju svih zainteresovanih strana.

Većina ispitanika iz sve tri zajednice navodi da postoji saradnja države i lokalne vlasti i da država ulaže sredstva u ovaj region. Svi, međutim, ističu da su potrebni veliki projekti i investicije, kao i bolja strategija usmerena ka razvitku privrede. Pripadnici srpske zajednice smatraju da Koordinaciono telo ima volje da doprinese razvoju regiona, uključujući i razvoj visokog obrazovanja, ali da to nije moguće bez snažne podrške resornih ministarstava i predsednika Republike. Ta podrška, iz njihove perspektive, za sada uglavnom izostaje.

Predstavnici albanske zajednice i nevladinih organizacija su izneli stav da nije dovoljna integracija Albanaca u državne institucije. Sa druge strane, predstavnici srpske zajednice ističu dominaciju Albanaca u institucijama lokalne samouprave i problem jednonacionalne vlasti u obe opštine. Predstavnici srpske zajednice navode da Srbi već izvesno vreme ne mogu da dobiju posao u lokalnim institucijama, u kojima se istovremeno zaposlio značajan broj Albanaca i to, kako smatraju, bez adekvatnih kvalifikacija i radnog iskustva. Pripadnici međunarodnih organizacija potvrđuju da se u skorijem periodu Srbi nisu zapošljivali u lokalnoj samoupravi, ali tvrde da to nema veze sa međunacionalnim odnosima.

Predstavnici srpske zajednice su još istakli i stav da lokalna samouprava nije aktivna u privatizaciji i da se nemarno odnosi prema potencijalnim investicijama. Oni su, kao i neki predstavnici nevladinih organizacija,

među kojima je bilo i Albanaca, kritikovali lokalnu samoupravu u Preševu, ocenjuući da je „opterećena ličnim interesima ili nedovoljno kvalifikovana“ da reši probleme stanovnika Preševa. Nekoliko predstavnika srpske i albanske zajednice reklo je i da postoji rivalitet između Bujanovca i Preševa koji, kako su naveli, ne doprinosi boljitku ovih opština.

Predstavnici romske zajednice su istakli da nekoliko Roma radi u lokalnoj administraciji, ali da Romi nisu uključeni u lokalne institucije. Oni su naveli primer Preševa, gde među odbornicima nema Roma, jer je cenzus postavljen znatno više nego što je ukupan broj romskih glasača (po njihovoј tvrdnji, glasača je 250, a za prelazak cenzusa je potrebno 450 glasova). Iz tog razloga, smatraju, Romi nisu u poziciji da se adekvatno izbore za svoje interese, što vodi njihovoј daljoj marginalizaciji i ekonomskom propadanju.

Na kraju, nekoliko sagovornika, pripadnika i albanske i srpske zajednice, osvrnuli su se na problem miltarizacije područja. Oni smatraju da prisustvo žandarmerije stvara napetost i utisak da je situacija u ovim opštinama zategnuta i nestabilna, što nepovoljno utiče na potencijalna ulaganja. Jedan ispitanik, predstavnik albanske zajednice, istakao je stav da država koristi područje juga Srbije kao „poligon za izbegavanje problema sa bivšim elitnim jedinicama koje su učestvovale u ratu“. Prema njegovim rečima, prisustvo ovih jedinica samo je opasnost po bezbednost u regionu. Drugi ispitanik navodi da prisustvo jedinica žandarmerije uliva strah Albancima i da se, od decembra 2008. do januara 2009. godine, 200 albanskih porodica zbog toga preselilo na Kosovo.

Imajući u vidu prirodu studije, ispitanici su se posebno osvrtali na probleme u obrazovanju. Zajedničko je da se ovi problemi, uglavnom, dotiču statusa i problema koje predstavnici različitih zajednica imaju prvenstveno zbog svog nacionalnog identiteta, ali i po drugim osnovama (npr: rod/pol).

Među prvim problemima, albanski ispitanici ističu nedostatak udžbenika na albanskom jeziku za osnovne i srednje škole. Kako navode, vlada je trebalo da obezbedi adekvatne udžbenike, ali se to nije dogodilo. Ispitanici kažu da su se nekoliko puta obraćali državi tim povodom i da, iako su dobijali odgovor da „Ministarstvo prosvete ima plan kako da reši taj problem“, taj plan nije realizovan. Prema navodima ispitanika, zahtevano je i da se zvanično odobri korišćenje nekih udžbenika sa Kosova, ali Ministarstvo prosvete još nije odgovorilo na taj zahtev. Ispitanici navode da je Ministarstvo prosvete do sada obezbeđilo prevod pojedinih, ali ne svih, udžbenika za prvi razred osnovne škole, zbog čega se u nekim slučajevima udžbenici sa Kosova koriste i bez formalne dozvole države. Prema mišljenju ispitanika, problem predstavlja i zastareli nastavni program, koji nije usklađen sa udžbenicima koji se koriste u nastavi, kao i to što gradivo sadrži, kako navode, malo informacija o albanskoj istoriji i kulturi.

Predstavnici albanske zajednice, kao i roditelji đaka albanske nacionalnosti, ističu da se Albanci ne bi osećali bezbedno da studiraju u drugim mestima u Srbiji, kao i da je otvaranje visokoškolske institucije u Preševu i Bujanovcu jedini način da im se omogući studiranje u zemlji čiji su građani.

Predstavnici albanske zajednice su govorili i o sporom procesu priznavanja diploma stečenih na univerzitetima u Albaniji i Makedoniji. Na tu temu, pre svega, ispitanici su govorili o nepostojanju jasnih i usaglašenih pravila za priznavanje ovih diploma od visokoškolskih institucija u Srbiji, kao i da taj proces nekada traje više godina, što dodatno umanjuje mogućnost diplomaca da nastave školovanje ili se zaposle. Ispitanici su se osvrnuli i na problem priznavanja diploma sa pečatom Republike Kosovo. Nadalje, istakli su kao problem i odlazak mladih Albanaca na studije u Prištinu, Tetovo i Tiranu i velike izdatke koje imaju njihove porodice. Studiranje van zemlje znači i da studenti nemaju pristup studentskim stipendijama i kreditima, što dodatno otežava njihov položaj i, istovremeno, odvaja ih od države i motiviše da trajno emigriraju u susedne i druge zemlje, smatraju ispitanici.

Predstavnici srpske zajednice, ali i roditelji đaka srpske nacionalnosti, kao glavne probleme u obrazovanju vide loš kvalitet nastave i nekvalifikovan i nezainteresovan kadar za nastavu na srpskom jeziku. Roditelji i učenici, međutim, uglavnom su zadovoljni nastavnicima, posebno onima iz mlađe generacije, a pod nezainteresovanim kadrom podrazumevaju pojedine nastavnike koji posvećuju pažnju samo odličnim učenicima ili deci svojih prijatelja/rođaka. Učenici i njihovi roditelji srpske nacionalnosti govorili su i o problemu korumpiranosti pojedinih nastavnika, koji traže „poklone i izlasse po kafanama“ da bi zauvrat učenicima popravili ocenu (jedan učenik je rekao: „Oni ruše ugled naše škole“). Od ostalih problema, svojstvenih samo pripadnicima srpske zajednice, istaknut je neravnopravan položaj srpske dece, u odnosu na albansku, prilikom dobijanja opštinskih stipendija. Pripadnici srpske zajednice izražavaju i sumnju u verodostojnost diploma koje pripadnici albanske zajednice stiču na Kosovu, smatrajući da im takve diplome daju „nepravednu prednost pri zapošljavanju“. Ispitanici ukazuju na moguće falsifikovanje diploma, tvrdeći da postoje diplome koje su izdate još početkom 90-ih godina, a imaju pečat UNMIK-a.

Predstavnici sve tri zajednice ističu probleme nedovoljnog prostora u školama i nedostatka adekvatnih učila za izvođenje nastave. Direktori škola, uopšteno, ističu problem prevoza nastavnika koji žive u okolnim mestima, na Kosovu, u Makedoniji ili u drugim delovima Pčinjskog okruga.

Svi ispitanici su apostrofirali problem nedostatka visokog obrazovanja u Bujanovcu i Preševu, ukazujući da su troškovi studiranja preveliči za siromašne stanovnike ovog kraja i da to mnoge mlade ljudi odvraća od studija. Kada je reč o postojećim visokoškolskim ustanovama, pojedini ispitanici su se osvrnuli na

rad odeljenja dveju privatnih viših škola koja rade u Bujanovcu i Preševu (odeljenja Više učiteljske škole u Gnjilanu i Više poslovne škole u Čačku), izražavajući sumnju u kvalitet nastave i ocenjujući da su ta odeljenja otvorena samo da bi se dobijale diplome, a ne da bi se sticalo znanje.

Predstavnici svih zajednica u Bujanovcu kao problem ističu i to što u ovoj opštini nema mešovitih škola. To dovodi do segregacije mladih ljudi i onemogućava ih da se druže, integriraju i prevaziđu predrasude i jezičke barijere, što dodatno produbljuje podele u društvu.

Predstavnici svih zajednica (Albanci, Romi i Srbi) saglasni su da je obrazovanje Roma jedan od najvećih problema ovog regiona, jer veoma mali broj Roma završi osnovnu školu, zbog loše ekonomske situacije i siromaštva. Kako navode ispitanici, Romi nemaju novac da školiju decu i, osim što od jedne romske organizacije povremeno dobijaju besplatne udžbenike, imaju relativno malu podršku da nastave školovanje u srednjoj školi ili na fakultetu. Prema rečima ispitanika, preloman je prelaz iz četvrtog ka petom razredu osnovne škole, jer do petog razreda učitelji uglavnom „propuštaju“ romsku decu, a, po prelasku na predmetnu nastavu, nedostaci njihovog obrazovanja postaju očigledniji, zbog čega ponavljaju razrede ili napuštaju školu. Predstavnici romske zajednice su dodali da su nezadovoljni učiteljima koji podučavaju romsku decu, jer taj posao ne shvataju dovoljno ozbiljno, pošto u suštini ne veruju da je Romima potrebno obrazovanje. Učitelji zato, kako navode ispitanici, smanjuju gradivo, prenose ga bez entuzijazma, više se posvećuju učenicima srpske nacionalnosti itd. Romima to umnogome otežava prelazak iz četvrtog u peti razred, ali i nastavak školovanja. Jedan ispitanik je naveo da bi pristup romskoj deci bio drugačiji kada bi u školskim odborima bili i pripadnici ove zajednice. Za sada je, na intervenciju romske zajednice, samo jedan roditelj Rom ušao u Savet roditelja, ali to nije dovoljno da bi se dostiglo šire uključivanje Roma u društvo i uvećala postignuća učenika romske nacionalnosti. Takođe, oskudno je gradivo o romskoj istoriji i kulturi, a nema ni dovoljno mogućnosti za nastavu na romskom jeziku, niti da romski učenici pohađaju veronauku i uče o muslimanskoj veri, zbog čega su primorani da slušaju građansko vaspitanje. Asistenti za romsku nastavu tvrde da procenat Roma koji završavaju osnovni nivo obrazovanja polako raste i da sve više Roma završava srednju školu, ali ističu da je za dodatno poboljšanje situacije potrebna snažnija podrška.

Slično problemima koji se tiču odnosa sa državnim institucijama, i na probleme u vezi sa obrazovanjem ispitanici uglavnom gledaju iz ugla svoje etničke zajednice. Stoga se, na kraju osvrćemo na probleme međunacionalnih odnosa.

Svi ispitanici ističu da su međunacionalni odnosi dobri, ali to objašnjavaju gotovo potpunim odsustvom komunikacije među različitim zajednicama. Ispitanici navode da u ovim opštinama više nema incidenata i

međuetničkih tenzija. Predstavnici albanske zajednice, ali i civilnog društva, smatraju da među građanima nije nikada bilo tenzija, već da su tenzije stvorene između civila i policije. Po njima, ljudi su navikli da žive zajedno i, na mestima gde rade zajedno (npr. u lokalnoj samoupravi ili policiji), veoma dobro se slažu i sarađuju. Pripadnici međunarodnih organizacija govore da u ovim opštinama već dugo nije bilo „nikakvih međunacionalnih sukoba, čak ni kafanskih tuča“.

Predstavnici srpske zajednice saglasni su da nema većih problema u međunacionalnim odnosima, da nema opasnosti od konflikta i da nema potrebe za specijalnim nadzorom policije i vojske. Oni ističu da među različitim etničkim zajednicama nema puno komunikacije, da postoji „tradicionalno nepoverenje i podozrenje“, ali ne i mržnja. Ipak, jedan ispitanik je naveo da se u postkonfliktnom periodu negiraju pređašnji sukobi i da „neki žele da zaborave i misle da nema problema, ali problema ima i na njima treba raditi kontinuirano“. Predstavnici sve tri zajednice govore o segregaciji (odvojenosti) mladih i strahuju da bi distanca među etničkim zajednicama mogla da se produbi u budućnosti.

I predstavnici romske zajednice navode da u međuetničkim odnosima nema većih problema. I oni govore o slaboj komunikaciji različitih etničkih zajednica, smatrajući da su uzrok tome nepoverenje zbog pređašnjih konflikata i jezičke barijere (posebno kod mladih). Ipak, oni navode da međunacionalne predrasude i dalje postoje i da su najvidljivije u slučaju Roma. Svi ispitanici slažu se da se niko ne trudi da zaštitи prava Roma i da Romi nemaju podršku da bi poboljšali svoj položaj. U Bujanovcu su Romi koncentrisani u četiri velike mahale i, kako navode ispitanici, žrtve su kontinuirane segregacije, predrasuda i diskriminacije. Romska deca tradicionalno idu u srpske škole i ističu da se sa vršnjacima Srbima dobro slažu, ali da ih vršnjaci Albanci provociraju. Dosta ispitanika ukazalo je da i među mladima ima predrasuda i da slabo komuniciraju međusobno, što može dodatno da produbi etničku distancu, ali je veliki broj ispitanika saglasan da bi razvoj visokog obrazovanja poboljšao interakciju mladih i približilo ih pripadnicima drugih etničkih grupa. Ti ispitanici smatraju da bi se studenti vremenom povezali i formirali prijateljstva, pogotovo ako studiraju pod istim krovom, pa čak i u slučaju da imaju odvojena predavanja na albanskem i srpskom jeziku.

Rešenja

Ispitanici iz opština Preševo i Bujanovac ponudili su i viđenje mogućih rešenja za probleme koje su istakli kao ključne. Ti problemi se mogu podeliti u četiri grupe, na: ekonomski, politički, obrazovne i probleme međunacionalnih odnosa. Rešenja koja su predložili ispitanici najčešće su se ticala nezaposlenosti, siromaštva, migracija, obrazovanja i integracije triju zajednica i nadalje će biti elaborirana u skladu sa klasifikacijom problema.

Kada su u pitanju ekonomski problemi (nezaposlenost, siromaštvo, nerazvijenost regiona i privrede), svi ispitanici ističu da bi za ekonomsku obnovu trebalo iskoristiti povoljan geostrateški položaj Preševa i Bujanovca (blizina Koridora 10, blizina tržišta Makedonije i Kosova) i predlažu otvaranje bescarinske i industrijske zone. Ispitanici smatraju da je potrebno obnoviti stare fabrike i omogućiti investitorima uslove za otvaranje novih. Opštinski zvaničnici smatraju da je, najpre, potrebno demilitarizovati region, jer, kako tvrde, „niko nije spremjan da uloži svoj kapital u opštinu punu policije i vojske, pošto misle da je nestabilna“. Ispitanici smatraju da je za Preševo i Bujanovac od izuzetnog značaja podrška određenih ministarstava i Vlade Srbije, pogotovo za ostvarivanje kontakata sa investitorima i za privlačenje stranog kapitala. S druge strane, predstavnici srpskih političkih stranaka u ovim opštinama, kao i predstavnici Koordinacionog tela, smatraju da bi lokalna samouprava trebalo da bude agilnija po tom pitanju.

Kao rešenje za zapošljavanje lokalnog stanovništva ispitanici pominju subvencionisanje malih i srednjih preduzeća u ovim opštinama. Oni smatraju da Vlada Srbije treba da odobri takve subvencije, jer bi, kako navode, to bilo strateško ulaganje u razvoj preduzetništva u Bujanovcu i Preševu. Razvoj privrede je jedno od rešenja da se spreči odlazak, prvenstveno mlađih ljudi iz Preševa i Bujanovca, navode ispitanici. Predstavnici romske zajednice su mišljenja da bi vladine subvencije privrednom razvoju ovih opština podstakle pripadnike romske zajednice da otvore trgovinske ili zanatske radnje jer su Romi, kako kažu, „tradicionalno zanatlije i trgovci, pa ih treba ohrabriti da otvore svoje radnje“.

Kada je reč o političkim problemima, ispitanici smatraju da su preduslovi za nesmetan rad lokalnih i republičkih organa vlasti da i albanska i srpska zajednica imaju predstavnike u lokalnoj samoupravi i u republičkim organima, da budu jednakotretirane na tržištu rada, kao i da albanski i srpski jezik budu u jednakoj upotrebi u lokalnim i republičkim institucijama (ovde se, pre svega, misli na to što malo službenika govori obe jezike, tako da Srbi imaju problem da razumeju albanske službenike, a Albanci srpske). Gotovo svi sagovornici su istakli da bi prednost pri zapošljavanju u republičkim institucijama, odnosno njihovim službama u Preševu i Bujanovcu, trebalo da imaju kvalifikovani ljudi iz ovih opština, a to, kako tvrde, do sada nije bio slučaj. Taj problem naglašavaju pripadnici i srpske i albanske zajednice. „Zapošljavaju se ljudi iz Vladičinog Hana, Leskovca, Vranja, Surdulice i Niša, a mi imamo kvalifikovan kadar koji je na birou“, kaže jedan ispitanik. S druge strane, predstavnici romske zajednice istakli su potrebu integracije pripadnika romske zajednice u lokalne i republičke institucije. Oni smatraju da bi bilo veoma važno da se u lokalnoj administraciji zapošljavaju Romi sa završenom srednjom školom, kako bi olakšali integraciju pripadnika romske zajednice u društvo (pomoći pri izdavanju ličnih dokumenata, ostvarujući prava na socijalnu zaštitu i zdravstveno osiguranje).

Rešavanje problema migracija, odnosno iseljavanja, pre svega, mladog stanovništva iz ovih opština, od naročite je važnosti za ispitanike. Mada je ovaj problem u klasifikaciji označen prvenstveno kao ekonomski, ispitanici su za njega predlagali raznolika rešenja, a najčešće otvaranje novih radnih mesta. Oni kažu da je to preduslov da u Preševu i Bujanovcu ostanu mladi i školovani ljudi, jer trenutno nema posla ni za mali broj onih koji se nakon školovanja vraćaju u ove opštine.

Gotovo svi sagovornici smatraju da bi razvoj visokog obrazovanja u Preševu i/ili Bujanovcu rešio problem odlaska mladih. Ispitanici su o tome govorili relativno opširno, što je razumljivo s obzirom da su znali svrhu istraživanja, ali to ukazuje i da im je ova tema bliska i važna.

Pripadnici albanske zajednice smatraju da bi postojanje visokog obrazovanja na albanskom jeziku u Preševu i/ili Bujanovcu vidno smanjilo odlazak mladih Albanaca na studije u Makedoniju, Albaniju i na Kosovo, odakle se uglavnom ne vraćaju posle završenog školovanja. Istovremeno, pripadnici svih zajednica navode da bi postojanje visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu omogućilo većem broju mladih da studiraju, jer ne bi imali dodatne putne i troškove smeštaja, ishrane itd.

S druge strane, jedan broj ispitanika smatra da razvoj visokog obrazovanja može biti rešenje samo ako ti diplomci imaju izgleda da se zaposle (kako navodi jedan ispitanik, „tek tada će fakulteti imati neki smisao“).

75

Predstavnici romske zajednice kažu da da bi mogućnost visokog obrazovanja stimulisala pripadnike romske zajednice da više pažnje posvete obrazovanju i da bi ih „blizina fakulteta i veliki broj studenata ohrabrili da nastave školovanje“. Pripadnici albanske zajednice ističu da je neophodno rešiti i problem nostrifikacije diploma sa kosovskim pečatom u Srbiji, jer sadašnja situacija „nije fer po studente“ koji studiraju ili su diplomirali na Kosovu. Predstavnici građanskog društva predlažu da se rešenje pronađe u dogовору с мисијом Еулекса, поготову zbog studenata koji bi, i по eventualном отварању високошколских уstanova u Preševu i Bujanovcu, odlazili na studije na Kosovo. S druge strane, ispitanici, pripadnici srpske zajednice помињу да би признавање косовских diploma требало да подразумева прверу стечених знања, као и прверу наставних планова и програма косовских факултета. Такође, они smatraju da taj problem treba da reši Ministarstvo prosvete Srbije.

Percepције ispitanika о томе како би требало да се развија високо образовање на територији Preševa i/ili Bujanovca dominiraju у одговорима који се тичу решења у области високог образовања. Како ће о томе детаљније бити рећи касније у студији, овде су представљене само најчешће позиције испитаника.

Većina sagovornika smatra da bi najprihvatljivije rešenje bilo da u Preševu i/ili Bujanovcu država osnuje fakultete, jer je, kako navode pojedini ispitanici, „krajnje vreme da država nešto učini za jug Srbije“. To bi značilo, ističu ispitanici, da određeni broj studenata može da se školuje o trošku budžeta, dok bi i ostali plaćali manje školarine nego na privatnim fakultetima. Bez detaljnijih objašnjenja, ispitanici uglavnom predlažu da to budu fakulteti Univerziteta u Nišu. Pojedini ispitanici predložili su otvaranje posebnog, kako su ga nazvali, „mini Univerziteta“ sa sedištem u Bujanovcu, odnosno Preševu, ali nisu detaljnije obrazlagali tu ideju. Pojedini predstavnici albanske zajednice su predložili da visokoškolsku ustanovu u ovim opštinama partnerski osnuju privatni i javni sektor, a kao dobar primer takve saradnje naveli su Jugoistočno-evropski univerzitet u Tetovu. Jedan albanski predstavnik lokalne samouprave je predložio da se otvori ogrank u ovog univerziteta u Preševu, napominjući da treba „osmisliti modele finansiranja takvih fakulteta tako da oni budu, barem delimično, na budžetu Republike Srbije“.

Kao oblasti iz kojih bi trebalo da budu otvoreni studijski programi u Preševu i Bujanovcu najčešće se pominju pravo i ekonomija (bankarstvo, finansije, menadžment preduzeća), a zatim učiteljski fakultet, na kojem bi se za nastavu na albanskom jeziku obrazovali učitelji i profesori u srednjim školama. Veliki broj sagovornika predložio je da se studijski programi menjaju na godinu ili na pet godina, kako lokalno tržište rada ne bi bilo prezasićeno kadrovima istog profila. Većina preduzetnika smatra da bi trebalo otvoriti studijske programe u oblasti tehnologije, pre svega prehrambene, jer bi to moglo da pokrene zamrlu prehrambenu industriju u ovim opštinama. Medicina, pravo i ekonomija najpoželjniji su profili za maturante iz Preševa i Bujanovca.

Kad je reč o jeziku i organizovanju nastave, kao najprihvatljivije rešenje ispitanici ističu nastavu na oba jezika, ali u odvojenim odeljenjima i u istoj zgradbi. Prema mišljenju ispitanika, nastavu na srpskom jeziku trebalo bi da drže predavači visokoškolske ustanove koja bi bila osnivač fakulteta, dok bi za nastavu na albanskom jeziku trebalo angažovati profesore iz Makedonije, Albanije i sa Kosova. Po mišljenju predstavnika albanske zajednice, kvalifikovani kadar za nastavu na albanskem postoji i u Preševu i Bujanovcu. S druge strane, pojedini pripadnici srpske zajednice smatraju da bi nastava za albanske studente mogla da bude organizovana uz simultani prevod, kao na studijskim programima u Medveđi, iako navode da bi eventualni problem moglo da predstavlja usmeno ispitivanje studenata.

Fakultativno učenje albanskog za srpske studente i srpskog jezika za albanske studente, prema mišljenju većine sagovornika, otklonilo bi jezičke barijere među mladima u Preševu i Bujanovcu i doprinelo da budu konkurentniji na tržištu rada u Pčinjskom okrugu. Zajedničkim studentskim aktivnostima i predavanjima gostujućih profesora na engleskom jeziku, kojima bi prisustvovali pripadnici obe zajednice, mogla bi da se spreči dalja segregacija mladih i podstakne uspostavljanje veza među studentima iz različitih nacionalnih zajednica, smatraju ispitanici.

Kad je reč o udžbenicima, ispitanici predlažu prevođenje udžbenika na albanski jezik ili prilagođavanje udžbenika drugih fakulteta onima koji bi bili otvoreni u Preševu ili Bujanovcu, s tim da su pojedini ispitanici predložili i da se, za neke oblasti, koriste „udžbenici iz Albanije i Makedonije“ („Matematika je matematika, ali razlike nastaju ako je u pitanju, na primer, istorija ili pravo“, kaže jedan ispitanik). Ovaj predlog se objašnjava time da prevod udžbenika puno košta, a to povećava i njihovu ukupnu cenu.

U pogledu učešća državnih i lokalnih institucija u osnivanju i finansiranju buduće visokoškolske ustanove ili jedinice, ispitanici su uglavnom predlagali da opština obezbedi veće stipendije za studente, lokaciju za otvaranje fakulteta (bilo adaptacijom postojećih objekata, poput Doma kulture, bilo izgradnjom novog), kao i prevoz i smeštaj za nastavni kadar. Ipak, većina ispitanika očekuje da država preuzme najveći deo aktivnosti i odgovornosti za razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu, pre svega, tako što će obezrediti dovoljno budžetskih mesta za studente.

Stavovi

Osim problema i predloga rešenja, analizirani su stavovi ispitanika o značaju i ulozi obrazovanja, društvenih i međunarodnih odnosa, stavovi o sopstvenoj budućnosti i budućnosti Bujanovca i Preševa, kao i stavovi o studijskim programima niškog univerziteta u Medveđi. Ovi stavovi nisu nužno zasebno ispitivani, već su se pojavljivali kao integralni deo odgovora ispitanika, tokom identifikacije problema i rešenja. Oni nisu važni samo zato što pomažu da steknemo potpuniju sliku o mišljenjima lokalne zajednice, već prvenstveno zbog toga što će verovatno umnogome uticati na uspeh bilo kog budućeg razvojnog projekta.

Imajući u vidu prirodu studije, ispitanici su posebno govorili o značaju i ulozi obrazovanja u njihovim opštinama. Iako se svi akteri načelno slažu da bi razvoj visokog obrazovanja imao pozitivnog odjeka u regionu, postoje razlike u stavovima kod pripadnika srpske, albanske i romske zajednice.

Inicijativu za razvoj visokog obrazovanja u regionu, ispitanici vide prvenstveno kao zadovoljavanje potreba albanske zajednice za obrazovanjem na maternjem jeziku. Visokoškolska institucija bi, po mišljenju svih ispitanika, doprinela integraciji triju zajednica, a naročito integraciji Albanaca u državne službe, jer bi kao visoko obrazovani mogli da se kvalifikuju za određene poslove. Pripadnici sve tri zajednice ističu da bi visoko obrazovanje doprinelo smanjenju socio-ekonomskih razlika i, kako navode pripadnici međunarodnih organizacija, omogućilo školovanje delu stanovništva, koji to ne bi mogao da priušti van Preševa i Bujanovca.

Pripadnici albanske zajednice ističu da je obrazovanje bitan faktor za razvoj zajednice i za poboljšanje međunacionalnih odnosa. Kako navodi jedan albanski predstavnik civilnog društva, „bolje možeš da izađeš na kraj sa pismenim neprijateljem, nego sa nepismenim bratom“. Kao studenti multietničke obrazovne institucije, mladi bi imali veću mogućnost da se druže i otklone predrasude među sobom. To je za sada otežano, jer je u Preševu i Bujanovcu, počev od predškolskog uzrasta, nastava uglavnom jednojezična, sa zasebnim odeljenjima za pripadnike albanske i srpske zajednice (Romi uglavnom pohađaju nastavu na srpskom jeziku).

Jedan albanski opštinski zvaničnik smatra da bi visoko obrazovanje doprinelo poboljšanju političke i ekonomске situacije. „Preduslov za ekonomski razvoj su obrazovani kadrovi, koji bi bili podstaknuti na samozapošljavanje, tj. na otvaranje nekog privatnog biznisa“, kaže ovaj ispitanik. Međutim, razvoj visokog obrazovanja, prema mišljenju nekih ispitanika, zavisiće od ponuđenih studijskih programa i od mogućnosti zapošljavanja nakon studija. Oštiri stav prema ovom pitanju ima direktor mešovite osnovne škole, koji smatra da obrazovanje ne može da poboljša ekonomsku situaciju i odnose u društvu. On navodi da je, pre razvoja visokog obrazovanja, potrebno poboljšati kvalitet nastave u osnovnim školama, ali i razviti proizvodnju i omogućiti otvaranje novih radnih mesta. U suprotnom, pita ovaj ispitanik, „koju privilegiju bi (diplomci, prim. ur.) imali sa fakultetom ovde (u Preševu i Bujanovcu, prim. ur.)“.

Albanski đaci i njihovi roditelji, kao potencijalni korisnici, ističu značaj razvoja visokog obrazovanja, pre svega, zbog velikih finansijskih troškova koje iziskuju studije van Preševa i Bujanovca. Roditelji ukazuju i na problem nostrifikacije diploma i nedostatka radnih mesta za diplomce koji završe studije u Makedoniji, Albaniji ili na Kosovu, zbog čega se njihova deca uglavnom ne vraćaju kući nakon studija. Oni smatraju da bi se to promenilo, ako bi imali mogućnost da studiraju u svojim opštinama.

Predstavnici srpske zajednice saglasni su da bi otvaranje visokoškolske institucije u regionu smanjilo troškove studija, poboljšalo multietničke odnose i pospešilo integraciju Srba i Albanaca. Oni, međutim, ističu slabo interesovanje srpske dece da studiraju u ovom regionu, navodeći da ona odlaze u Leskovac, Niš ili Beograd i tamo ostaju nakon studija. Zbog toga otvaranje visokoškolske institucije u regionu shvataju kao „deo političke igre“, jer smatraju da je potrebnija Albancima nego Srbima. Neki predstavnici srpske zajednice idu i dalje i povezuju ovu ideju sa motivom pripajanja graničnih opština centralne Srbije Kosovu. Oni navode da se mladi Albanci identifikuju sa vršnjacima na Kosovu i da će zahtevati korišćenje kosovskih nastavnih planova (silabusa) i udžbenika. Pojedini pripadnici srpske zajednice idu tako daleko da u visokom obrazovanju vide mogućnost „širenja separatističkih ideja“. Mnogi, međutim, ističu važnost ove institucije za smanjenje međunacionalnih tenzija i iskazivanje stava države da ne diskriminiše pripadnike albanske zajednice.

Roditelji srpskih učenika često su skeptični prema ovoj ideji. Opisuju je kao „tipično albansku inicijativu“, koja neće garantovati zaposlenje u Bujanovcu. Jedino roditelji koji, zbog lošeg materijalnog stanja, ne bi mogli da finansiraju studije van ovih opština, navode da bi njihova deca upisala studijske programe u Preševu i Bujanovcu. Takođe, roditeljima je isključivo prihvatljiva opcija odvojenih odeljenja, jer smatraju da srpski učenici imaju više znanja, pri čemu doživljavaju kao rizično mešanje studenata različitih nacionalnih zajednica, ali i mogućnost dolaska kadrova sa Kosova, kao i velikog broja albanskih studenata iz ove dve opštine i iz susednih zemalja. Kod srpskih učenika, primećuje se blaga razlika u stavovima, u zavisnosti od toga da li pohađaju školu u Bujanovcu ili u Preševu. Srpski učenici iz Preševa imaju pozitivan stav prema ideji i smatraju da bi to povećalo interesovanje za studije, omogućilo siromašnijoj deci da steknu visoko obrazovanje i da se bolje i lakše uklope u sredinu. S druge strane, srpski učenici iz Bujanovca gledaju na ovu ideju kao na alternativu, u slučaju da ne upišu željene fakultete u Nišu ili Beogradu i smatraju da će više značiti budućim generacijama nego njima. Srpski učenici iz obe opštine prepoznavaju potrebu da znaju albanski jezik, u svakodnevnom životu i zbog zapošljavanja, i zainteresovani su da ga uče kao izborni predmet na fakultetu.

Predstavnici romske zajednice naglašavaju da je obrazovanje preuslov samostalnosti pojedinca, jer, kako kaže radnik u Centru za socijalni rad, „školovanje je osposobljavati se za samostalni život i rad, da sutra ne budeš na teretu drugom čoveku“. Postojanje mogućnosti visokog obrazovanja bi, svakako, razvilo svest kod Roma o značaju daljeg školovanja, navode ispitanici.

79

Romski učenici ističu da bi to podstaklo veći broj Roma da upisuju srednju školu, navodeći da sada romska deca, nakon četvrtog razreda osnovne, često napuštaju školu i počinju da rade sezonske poslove, kako zbog teškog materijalnog stanja njihovih porodica, tako i zbog niskog obrazovnog nivoa roditelja. Takođe, romski učenici misle da bi bilo kakva vrsta obrazovanja motivisala mlade da uče, a ne da provode vreme na ulici i u kafićima, što je sada slučaj. Osim toga, predstavnici romske zajednice ističu da bi obrazovanje doprinelo razvoju opštine i boljim međunacionalnim odnosima.

Predstavnici privrednika u Bujanovcu i Preševu pozdravljaju inicijativu za otvaranje visokoškolske institucije, jer, iako je lokalna privreda zamrla i nema radnih mesta, smatraju da bi se time „nešto pokrenulo, a mladi se ne bi osipali“. Gotovo svi privrednici smatraju da obrazovanje menja način razmišljanja i svest ljudi, kao i da doprinosi razvoju zajednica. Kao potencijalne pozitivne efekte navode razvoj privrede, trgovine i ukupan razvoj mesta u kom bi bila locirana institucija, kao i razvoj multietničnosti i promenu starosne strukture (sa dolaskom mladih iz susednih mesta). Privrednici ističu da ne treba čekati razvoj opština da bi bilo razvijano visoko obrazovanje, jer, kako kaže jedan privrednik, „ako u startu nemaš obrazovan kadar koji će znati šta da radi sutra, nećeš znati šta da tražиш kada dođe vreme“. Štaviše,

kako ističe predstavnik privrednika iz Preševa, kadar je neophodan da bi se udovoljilo evropskim standardima i da bi se opština kvalifikovala da konkuriše za sredstva Evropske komisije namenjena razvoju lokalnih samouprava. Na kraju, privrednici ističu značaj studiranja u rodnom mestu, bez obzira na mogućnost zaposlenja, jer, kako kaže jedan od njih, „ako bi deca završila fakultet ovde, tu bi i ostala“.

U sklopu stavova o visokom obrazovanju ističe se grupa iskaza koja se odnosi na planove za budućnost učenika srednjih škola (i njihovih roditelja). Kroz ove iskaze može se videti ne samo kako ispitanici percipiraju sebe i okruženje, već i kako se, kao potencijalni korisnici, odnose prema značaju visokog obrazovanja za vlastitu budućnost.

Albanski učenici, uglavnom, žele da završe studije kako bi mogli da nađu željeni posao. Posao bi najčešće tražili u Preševu ili Bujanovcu, ako bi tu završili studije, jer smatraju da su najpotrebniji svojoj zajednici. Ipak, navode da bi otisli iz svojih opština, ukoliko „ne bi bilo perspektive“. Albanski roditelji smatraju da će njihova deca, na kraju, završiti fakultete u Prištini, Tetovu ili Tirani, jer smatraju da nemaju alternativu, pošto se u ostalim delovima Srbije, kako kažu, nisu stekli bezbednosni uslovi za studiranje.

Srpski učenici, poput albanskih vršnjaka i svojih roditelja, ne vide budućnost u Preševu i Bujanovcu i nameravaju da upišu studije van svojih sredina. Iako nemaju jasan plan gde bi tačno studirali u Srbiji, stalno ponavljaju da bi otisli „što dalje odavde“, uglavnom zato što nemaju mogućnost da se zaposle u Preševu ili Bujanovcu. Prema njihovim rečima, perspektiva je zagarantovana „samo direktorskoj deci“ i deci čiji roditelji imaju veze s vlašću. „Svako ko završi srednju školu i ode, da li na fakultet ili na rad, oni se više ne vraćaju. Vraćaju se oni koji imaju ovde siguran posao ili vezu da se zaposle“, kaže jedan ispitanik. Trećina srpskih učenika, nakon studija, otisla bi u inostranstvo.

Romska deca najpre planiraju da završe srednju školu i ne razmišljaju o daljem školovanju, jer uglavnom sebe vide kao trgovce ili vlasnike trgovinskih radnji, ali najčešće kao zaposlene odmah nakon srednje škole. Mogući uzrok tome je što romska deca misle da je teško upisati fakultet. Inače, dvoje ispitanika bi nastavilo školovanje na fakultetima, a dvoje bi eventualno upisalo četvrti stepen. Trećina njih ističe da bi mogla sebi finansijski da priušti studije.

U sklopu ovih razgovora, ispitanici su se gotovo neizbežno osvrtali i na otvaranje studijskih programa u Medveđi, a stavovi o tome su varirali od zajednice do zajednice.

Pripadnici albanske zajednice imaju negativan stav prema ovim programima i smatraju da ne doprinose njihovom obrazovanju. Kao razloge nezadovoljstva ističu nedovoljnu integraciju Albanaca, ukazujući da je upisano svega devet albanskih studenata. Oni su nezadovoljni i što su fakulteti otvoreni bez konsultacija sa albanskim zajednicom, bez prethodne studije izvodljivosti, a navode i da je praćenje i razumevanje

gradiva otežano zbog lošeg simultanog prevoda i da za studente iz Preševa i Bujanovca, zbog udaljenosti i troškova, te studije nisu isplative. Iako neki albanski opštinski zvaničnici načelno nisu protiv ove inicijative, jer „otvoriti jednu školu znači zatvoriti jedan zatvor“, fakultete je, po njihovom mišljenju, prevashodno trebalo otvoriti u Bujanovcu ili Preševu, zbog većeg broja Albanaca u ovim opštinama, a time i većeg broja potencijalnih studenata. Predstavnici albanske zajednice dalje navode da je mnogo lakše i brže stići do Gnjilana, Prištine ili Kumanova nego do Medveđe.

Što se tiče srpske zajednice, njeni pripadnici uglavnom pozitivno ocenjuju ovu inicijativu, smatrajući da je u Medveđi bilo najviše uslova za otvaranje fakulteta zbog blizine Niša, postojeće infrastrukture i nastavnog kadra. Neki predstavnici srpske zajednice čak kritikuju albanske zvaničnike zbog bojkota Medveđe, optužujući ih da gledaju lični, a ne interes svog naroda. S druge strane, značajan deo ispitanika iz srpske zajednice, kao i iz romske zajednice, smatraju da fakulteti u Medveđi ne rešavaju problem obrazovanja Albanaca i da bi, zbog udaljenosti i nerazvijenosti, bilo bolje da su studijski programi otvoreni u Bujanovcu ili Preševu.

Sledeća tema koja se u ovoj studiji nametnula kao značajna su društveni i međunacionalni odnosi u multietničkim sredinama kao što su Bujanovac i Preševu.

Gotovo svi ispitanici ističu da su međunacionalni odnosi u Bujanovcu i Preševu oduvek bili dobri, da suživot postoji, da su dobre komšije, ali da je politika uticala na pogoršanje odnosa. Predstavnici albanskog civilnog društva ističu da bi odnosi bili bolji kad bi oblast bila ekonomski razvijena jer, kako navodi jedan ispitanik, „kada nema nekog ekonomskog razvoja, ljudi se kače i za slamku“. Iako navode da se stanovništvo „ne meša“, da su odvojene predškolske i školske ustanove, da nema zajedničkih sportskih klubova gde bi mladi mogli da se upoznaju, druže i neguju evropske vrednosti, albanski ispitanici kažu da su međunacionalni odnosi ukupno dobri. Albanski srednjoškolci ističu da bi voleli da studiraju sa drugim etničkim grupama, jer žive u nacionalno mešovitoj sredini, ali kao problem navode nedovoljno poznavanje jezika. Albanski učenici iz Preševa uglavnom se druže sa decom iz drugih etničkih grupa na utakmicama ili seminarima, dok albanski učenici iz Bujanovca ne mogu da uspostave kontakt sa srpskim učenicima, jer su, kako ističu, zatvoreni prema njima. Svi učenici smatraju da bi fakultet trebalo da ima odvojena odeljenja zbog tehničke izvodljivosti (kadar, jezik nastave) i nepoznavanja jezika, ali žele da imaju zajedničke aktivnosti sa studentima iz drugih etničkih grupa.

Pripadnici srpske zajednice se, donekle, mimoilaze u svojim stavovima. Neki od njih smatraju da razdor među zajednicama podstiču nedostatak komunikacije, nedovoljno poznavanje jezika drugog (Albanci nedovoljno poznaju srpski, a Srbi ne govore albanski), kao i vaspitanje pod uticajem nacionalizma.

Stoga je, smatraju oni, neophodno da Albanci uče srpski jezik, a Srbi albanski, da bi se unapredili odnosi koji „nisu savršeni, ali su relativno dobri i mogu se popraviti“. Pored nedovoljnog poznavanja jezika, kao razloge što se deca ne druže međusobno, ističu segregaciju na nacionalnoj osnovi u predškolskim i školskim ustanovama.

S druge strane, neki od predstavnika srpske zajednice posredno izražavaju negativan stav prema Albancima. Oni Albance nazivaju „Šiptarima“ i smatraju da nisu zainteresovani za visoko obrazovanje, jer se od malena bave trgovinom i zato što, kako smatraju neki ispitanici, nisu na istom kulturološkom nivou kao Srbi. Ti ispitanici imaju i izrazito negativan stav prema Romima, kao „nedefinisanoj naciji, neorganizovanoj i prljavoj“ i zalažu se da romska deca ne pohađaju samo srpske škole, već i albanske da bi se, kako navode, ravnomerno rasporedili.

Roditelji srpske dece imaju negativan stav prema albanskoj zajednici i čini se da se osećaju ugroženo. Mada smatraju da su Albanci organizovани, kompetitivniji i „željni dokazivanja“, smatraju da će ih kompetitivnost, kako kažu, „pokopati“, jer nemaju kapacitete i kvalitetno obrazovanje. „Toliko falš diploma... Oni (Albanci) su rođeni za šverc, pa onda i falsifikuju“, kaže jedan ispitanik.

82

Kada su u pitanju stavovi prema Albancima, distanca je veća među srpskim učenicima iz Bujanovca nego među onima iz Preševa, što je očekivano s obzirom da se učenici u Bujanovcu školju odvojeno, za razliku od Preševa. Iako su učenici iz oba grada rekli da imaju poznanike i prijatelje Albance i da generalno nemaju predrasude, neki od njih su odmah zatim izrazili stavove o „intelektualnoj superiornosti Srbâ“ u odnosu na Albance. Učenici iz Bujanovca su ukazali na to da prave razliku između „Šiptara“ i Albanaca, odnosno između došljaka i starosedelaca. Za starosedeoce misle da su „vrlo civilizovani“ i ističu da sa njima nemaju probleme, a doseljenike sa Kosova neki učenici nazvali su čak divljacima. Oni ističu da se došljaci i starosedeoci ne poštuju ni međusobno, pokušavajući da time, na neki način, opravdaju svoj negativan stav prema doseljenicima.

Srpska deca iz Preševa kažu da se, uglavnom, ne druže sa drugim etničkim grupama, ali nemaju ništa protiv etnički mešovitog visokog obrazovanja, jer su oduvek išli u mešovite škole, pa su, kažu, navikli. Preferencija ka odvojenim odeljenjima i suzdržanost prema zajedničkim aktivnostima sa drugom grupom dece, ukazuju da ispitanici takvu organizaciju percipiraju kao nužnu, a ne kao optimalnu.

Pojedini učenici srpske nacionalnosti smatraju da je Albancima zabranjeno da se druže sa Srbima, a da Srbi nemaju takve zabrane. Međutim, jedan učenik je rekao: „Barijera između Srba i Albanaca u Bujanovcu postoji i postojiće. Mislim da nema sile koja će tu barijeru da otkloni. Sredina u kojoj živimo je katastrofa. Međutim, i njih ima onoliko dobrih i loših, koliko ima i nas, i Roma, i bilo koga. Ali, oni su

neko ko je uključen u sve, aktivan za bilo šta, bilo gde i bilo kada. Hoćemo i mi da se ističemo u svemu, da izlazimo, da dajemo svoja mišljenja, ali ima u nama neka neobjašnjiva pojava da ne izlazimo sa njima i to je sve... Ja stvarno ne vidim razlog za to“. Interesantno je da je ista grupa učenika istakla kao važno da mladi Srbi uče albanski jezik u srednjoj školi, uglavnom zato što misle da bi ih poznavanje albanskog učinilo konkurentnijim na tržištu rada.

Predstavnici romske zajednice smatraju da su međunacionalni odnosi relativno dobri, ali da nema druženja, jer nacionalne zajednice žive odvojeno, za šta navode primer Roma koji žive u četiri velike mahale u Bujanovcu. Postoje predrasude među etničkim grupama, ali naglašene su prema Romima, ističe jedan romski aktivista i to ilustruje rečima: „Romi su lopovi, ne vole da rade i idu u školu. Srbi su rato-borni, a Albanci nasilni“. Romski predstavnici naglašavaju problem lošeg materijalnog stanja romske populacije, jer romska deca nisu dovoljno „reprezentativna“ ni adekvatno obučena, da bi se sa njima družili pripadnici drugih etničkih grupa. Takođe, smatraju da postoji diskriminacija Roma u školama, jer se sa njima manje radi nego sa srpskim učenicima. Predstavnik romske zajednice iz Preševa naglašava da nastavnici loše tretiraju romsku decu i navodi primer nastavnika koji je dete nazvao „ciganšturom koja samo krade“. Ovaj ispitanik dodaje i da srpski učenici odlaze u drugu školu da ne bi bili u odeljenju sa Romima, jer smatraju da im je nastava lošija kada su u njihovim odeljenjima Romi.

Iako ističu sličnost sa Albancima u kulturi, običajima, jeziku i veri, romska deca imaju bolju komunikaciju sa srpskom decom, jer ih Albanci, kako kažu, „provociraju, diraju devojčice, dobacuju“, a srpska deca to ne rade. Ipak, svako od njih ima prijatelja iz albanske zajednice.

U pogledu budućnosti regiona, ispitanici smatraju da budućnost Preševa i Bujanovca zavisi od političkog i ekonomskog stanja i dobrog obrazovnog sistema. Pomoći dobrog obrazovanja i kvalitetnog kadra, koje bi ono donelo, moglo bi da se prebrodi siromaštvo, navode ispitanici i posebno ističu značaj predškolskih institucija. Albanski predstavnici civilnog društva naglašavaju važnost učenja jezika, srpskog i albanskog, navodeći da dvojezični kadar doprinosi jednakosti pri zapošljavanju, ali i kvalitetnom poslovanju institucija i poboljšanju međunacionalnih odnosa. Jedino su neki predstavnici albanske zajednice iz Preševa razočarani perspektivom regiona i smatraju da mladi ljudi, sa ili bez diplome, nemaju gde da se zaposle, jer je „Preševe kao srednjovekovni gradić... zasad mrtva tačka“.

Predstavnici srpske zajednice nemaju pozitivan stav o budućnosti regiona i ne misle da će samo otvaranje visokoškolske institucije pokrenuti ekonomski razvoj. Smatraju da nema budućnosti bez zaposlenja i da Albanci i Srbi treba da imaju jednakе šanse za zapošljavanje u ovom regionu. Romski predstavnici, s druge strane, budućnost vide kroz obrazovanje i očekuju da država u tom procesu materijalno pomogne romskoj deci.

Analiza rezultata

Gotovo svi ispitanici saglasni su da su glavni problemi u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa ekonomske prirode. Među prvima je nizak stupanj privredne i ekonomske razvijenosti opština i, sa njim povezana, visoka nezaposlenost. Ova dva problema uzrokuju „odliv mozgova“ prema razvijenijim delovima regiona, Srbije ili susednih zemalja.

Nedostatak visokog obrazovanja na albanskom jeziku, takođe, identifikovan je kao sastavni deo ovog problema. Naime, pošto nemaju mogućnosti da visoko obrazovanje steknu na maternjem jeziku, neki pripadnici albanske zajednice ostaju sa nižim kvalifikacijama (a time i manjom mogućnošću zaposlenja), a mnogi mladi visoko obrazovanje stiču u univerzitetskim centrima gde ono postoji na albanskom - Tetovu, Prištini ili Tirani. Ispitanici navode da mnogi mladi i po završetku studija ostaju u tim centrima, kako zbog veće mogućnosti zaposlenja tako i što imaju problema sa nostrifikacijom diploma u Srbiji, naročito onih koje imaju kosovski pečat.

Mnogi ispitanici dotiču se i problema vezanih za međunacionalne odnose, prvenstveno između pripadnika srpske i albanske zajednice. Mada su saglasni da nema konflikta, ispitanici često ističu da je to usled odvojenosti ovih zajedница, u životu uopšte, kao i u obrazovanju. Time je odvojeno školovanje istaknuto kao jedan od glavnih problema.

Shodno temi studije, ali i identifikovanim problemima, ispitanici su uglavnom saglasni da je razvoj visokog obrazovanja na albanskom jeziku u opštinama Preševo i Bujanovac najvažnije rešenje. Često pominju da je važno obezbediti podršku države u finansiranju ovog oblika obrazovanja, pošto mnogi građani ne bi mogli da plaćaju studije (nizak standard, visoka stopa nezaposlenosti...). Prepostavlja se da će razvoj visokog obrazovanja na albanskom jeziku pripadnicima ove zajednice omogućiti da studiraju besplatno, kao i da lakše dođu do posla i integrišu se u tržište rada Republike Srbije.

Mnogi ističu i važnost ulaganja u ekonomski razvoj, naglašavajući da obrazovanje, po sebi, neće pokrenuti privredu. Ispitanici podvlače važnost uloge države u razvoju Preševa, Bujanovca i Medveđe, ne samo u razvoju visokog obrazovanja, već i kroz obuhvatnu strategiju poboljšanja uslova života ljudi u ovom delu Srbije.

Kada su stavovi ispitanika u pitanju, najveći deo odnosio se na njihovu percepciju međunacionalnih odnosa i na sopstvene pozicije u odnosu na socio-ekonomski kontekst. U prvom ključu, važno je napomenuti da većina ispitanika ističe da među etničkim zajednicama (Albancima, Romima i Srbima) nema

konflikta, ali ni naročito razvijene komunikacije. Važno u kontekstu studije jeste da gotovo svi ispitanici misle da je potreban veći stepen integracije, nezavisno od toga kakva su im lična opredeljenja, da li su iskazali etničku distancu i da li odvojenost zajednica pripisuju „urođenim“ karakteristikama ijedne od njih. Ispitanici su saglasni i da bi razvoj visokog obrazovanja za pripadnike svih zajednica bio dobar korak ka intergraciji. Ovo nam skreće pažnju na važnost koju ispitanici pridaju javnim politikama, u kontekstu ekonomске i socijalne slike regiona, kako u sadašnjosti tako i u budućnosti. Međutim, treba napomenuti da je uglavnom negativna percepcija ispitanika kad je reč o njihovoj poziciji u socio-ekonomskom kontekstu. Ispitanici vide Preševo i Bujanovac kao oblasti u kojima nema mnogo nade za razvoj i mnogi mladi ljudi imaju planove da odu. Ovo, takođe, potvrđuje potrebu za razvojem visokog obrazovanja zbog mogućnosti sticanja kvalifikacija i time veće mogućnosti zaposlenja i zarade, kao i zbog razvoja svesti kako kod mlađih, tako i kod starijih ljudi da mogu dodatno da uče i razvijaju svoje sposobnosti. Ovaj aspekt važan je i zbog poboljšanja ekonomskih i opštih uslova života i zbog mogućnosti da građani Preševa i Bujanovca u potpunosti učestvuju u društvenom životu i donošenju odluka, na lokalnom i na nivou države i regiona.

Moguća rešenja za razvoj visokog obrazovanja

Mihajlo Babin, Jana Baćević, Vanja Ivošević

Važno je napomenuti da je mali broj ispitanika razumeo kompletan koncept razvoja visokog obrazovanja. Najčešće su predlagali vrstu studijskog programa, jezik ili, u nekim slučajevima, tip institucije. U daljem tekstu su prvo izložene pomenute opcije, a zatim su analizirane u okviru kategorija. Na kraju, istaknute su osnovne preporuke. Različiti aspekti rešenja su često preklapljeni u praksi, pa nije moguće, a ni poželjno, odvajati ih ni u analizi. Ova klasifikacija je važna za razvoj praktičnih rešenja zato što ukazuje da svako ponuđeno rešenje ima dobre i loše strane, odnosno da je nemoguće identifikovati jedno idealno rešenje.

1. Stepeni studija

Među institucijama i među ispitanicima preovlađuje stav da visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu treba da bude razvijano prvenstveno na nivou studija prvog stepena (osnovnih studija). Preovlađuje mišljenje da treba razvijati osnovne akademske a ne strukovne studije, ali je moguće da, osim što akademske studije imaju veći prestiž, takvo mišljenje proizlazi i iz činjenice da mnogi ispitanici ne znaju tačnu razliku između ova dva tipa studija. Sigurno je samo da se studije drugog i trećeg stepena gotovo uopšte ne pominju.

Iz perspektive dugotrajnog razvoja obrazovanja, društvene integracije, ekonomije, kao i reforme obrazovanja u okviru Bolonjskog procesa, potrebno je, međutim, misliti i o daljem usavršavanju studenata. Pod tim se prvenstveno misli na studije drugog stepena, koje bi eventualno bile dugoročno razvijane u ovim opština ili bi se talentovanim studentima omogućio nastavak studija u univerzitetskim centrima u zemlji i inozemstvu. Ovo ne mora nužno da bude integralni deo razvoja visokog obrazovanja na jugu Srbije u ovom trenutku, ali je dalje usavršavanje važno uzeti u obzir, jer je neophodno za dugotrajanu razvojnu perspektivu.

2. Institucionalni okvir

2a. Osnivač

Zakon o visokom obrazovanju predviđa da osnivač visokoškolske institucije može biti „Republika, pravno ili fizičko lice, u skladu sa zakonom,“ (Zakon o visokom obrazovanju, član 40). U prvom slučaju, odluku

o osnivanju donosi Vlada Republike Srbije. Tokom istraživanja, neki ispitanici pominjali su i mogućnost da osnivač bude fizičko ili pravno lice (moguće visokoškolske institucije iz inostranstva). Mada i ta mogućnost postoji, važno je napomenuti da razvoj visokog obrazovanja u okviru institucija čiji je osnivač Republika nosi mnoge prednosti. Ključna razlika u odnosu na osnivača jeste mehanizam finansiranja. Visokoškolskim ustanovama čiji je osnivač, Republika obezbeđuje sredstva za niz stavki, uključujući i materijalne troškove, tekuće i investiciono održavanje, plate zaposlenih, kao i određeni broj budžetskih mesta za studente. Obim finansiranja reguliše se posebnim podzakonskim odredbama. Pitanje finansiranja od velike je važnosti budućim studentima i njihovim roditeljima. Uvezši u obzir stope nezaposlenosti i siromaštva u regionu, gotovo je sigurno da bi jako mali broj studenata (ili njihovih roditelja) bio u mogućnosti da finansira studije, a to su potvrđili i ispitanici u intervjiju. Iz tog razloga, rešenje koje podrazumeva razvoj visokog obrazovanja u okviru institucija čiji je osnivač Republika ima velike prednosti, jer podrazumeva finansiranje određenog broja studenata iz budžeta, što visoko obrazovanje čini dostupnim onima koji ne bi mogli da ga plaćaju.

Pored dovoljnog broja budžetskih mesta, važno je i da bude razvijen sistem podrške studentskom standardu. To podrazumeva postojanje studentskih kredita i stipendija (koje postoje na nivou Republike, a pod jednakim uslovima bi bile dostupne i studentima iz Preševa i Bujanovca), ali i mogućnost dugoročnog razvoja drugih oblika podrške, poput studentskih restorana (menzi), povlastica za prevoz (naročito između Bujanovca i Preševa) i sl. Pitanje finansijske podrške studentima od velike je važnosti za osiguravanje mogućnosti jednakog pristupa visokom obrazovanju, nezavisno od pojedinačne materijalne situacije. U tom smislu, potrebno je razmotriti pitanja dodatnih fondova, stipendija ili kredita, koji bi bili dostupni i studentima iz marginalizovanih i osetljivih grupa, a ne samo onima koji pokazuju odlične rezultate u prethodnom školovanju. Saradnja lokalnih i državnih vlasti u razvoju podrške studentima od izuzetne je važnosti.

2b. Tip institucije

Zakon o visokom obrazovanju (član 32.) predviđa da delatnost visokog obrazovanja mogu obavljati sledeće visokoškolske ustanove: univerzitet; fakultet, odnosno umetnička akademija u sastavu univerziteta; akademija strukovnih studija; visoka škola i visoka škola strukovnih studija. Iz perspektive obrazovanja, tip institucije na kojoj će se razvijati visoko obrazovanje u regionu ima različite implikacije.

Univerzitet, osim što ima najveći prestiž, podrazumeva i najveći stupanj autonomije u razvoju studijskih i nastavnih planova i programa (kurikuluma), kao i u odabiru nastavnog kadra. Osnivanje univerziteta podrazumeva da tu odluku doneše Vlada Republike Srbije. Osim toga, potrebno je da univerzitet uspešno

prođe proces dobijanja dozvole za rad, koji podrazumeva akreditaciju i univerziteta i studijskih programa, u skladu sa procedurom propisanom Zakonom o visokom obrazovanju. Takođe, Zakon o visokom obrazovanju podrazumeva da univerzitet mora da ima studije iz bar tri naučna polja i to na svim nivoima akademskih studija: osnovne, diplomske akademske-master i doktorske studije.. Može se zaključiti da unutar trenutno raspoloživih kapaciteta za razvoj visokoobrazovne strukture i kadra, otvaranje univerziteta ne bi bilo jednostavno izvodljivo u kratkom ili srednjem roku.

Sledeća institucionalna opcija je fakultet ili više fakulteta. Otvaranje fakulteta podrazumeva da ga osnuje već postojeći univerzitet, s obzirom da Zakon o visokom obrazovanju ne dopušta osnivanje fakulteta kao samostalnih visokoškolskih institucija. Postojeći univerziteti morali bi da podnesu zahtev za dopunu dozvole za rad, kao i da prođu proces akreditacije novih fakulteta i studijskih prgrama, u skladu sa procedurom propisanom Zakonom o visokom obrazovanju. U obrazovnom smislu, ovo rešenje imalo bi određene prednosti, pošto bi omogućilo koncentraciju i veću posvećenost predavačkog kadra, koji bi u tom slučaju bio prvenstveno angažovan na toj instituciji.

Visokoškolska ustanova može osnovati visokoškolsku jedinicu izvan svog sedišta, bez svojstva pravnog lica. Visokoškolska jedinica sprovodi studijske programe izvan sedišta, ali u organizaciji i unutar uprave fakulteta u okviru kog je osnovana, odnosno univerziteta, u slučaju interdisciplinarnih studija. Pošto doneše odluku o osnivanju visokoškolske jedinice izvan svog sedišta, visokoškolska ustanova podnosi zahtev za dopunu dozvole za rad i akreditaciju programa, u skladu sa procedurom propisanom Zakonom o visokom obrazovanju.

Otvarenje visokih škola, odnosno visokih škola strukovnih studija, takođe, podrazumeva proces izdavanja dozvole za rad i proces akreditacije. Mada njihov osnivač ne mora da bude univerzitet, kao samostalne visokoškolske institucije one podležu istoj regulativi. To znači da otvaranju treba da prethodi pribavljanje dozvole za rad i proces akreditacije. S druge strane, društveni, odnosno kulturološki aspekt igra važnu ulogu u tome kako se ispitanici odnose prema ovim institucijama. Ove institucije se doživljavaju kao „niže“ po statusu od fakulteta, uglavnom zato što je većina ispitanika upućena u sistem obrazovanja u kojem su one, kao „više“ škole, zapravo imale niži status i po pravilu vodile u manje cenjena i lošije plaćena zanimanja. Iako trenutna definicija visokih, odnosno visokih škola strukovnih studija, omogućuje prolaznost ka određenim oblicima daljeg usavršavanja (specijalističke studije), ona je i dalje ograničena.

U socijalnom smislu, verovatno je da bi otvaranje univerziteta najviše imponovalo lokalnom stanovništvu, naročito onom albanske nacionalnosti. Fakulteti kao institucije su sledeći na listi prestiža. Međutim, deluje kao da većina lokalnih aktera ne zna tačnu razliku između fakulteta i visokoškolskih jedinica

bez statusa pravnog lica (što se može videti iz uobičajenog pominjanja „fakulteta“ u Medveđi, gde je, zapravo, otvorena visokoškolska jedinica bez statusa pravnog lica). Bitno je napomenuti da visokoškolske jedinice bez statusa pravnog lica funkcionišu, finansijski, upravno i administrativno, u sklopu visokoškolske ustanove i/ili fakulteta u sklopu kojeg su osnovane.

Proces razvoja mogućnosti za visoko obrazovanje na jugu Srbije, bez obzira na tip institucije za koju se zainteresovane strane odluče, prepostavlja proces dobijanja dozvole za rad i proces akreditacije, u skladu s procedurama i standardima propisanim Zakonom o visokom obrazovanju i podzakonskim aktima. Oba procesa zahtevaju pažljivu pripremu potrebne dokumentacije, za šta je potreban određeni vremenski period.

3. Studijski programi

Prema razlozima, odnosno obrazloženjima koja su nudili ispitanici, predloženi studijski programi mogu se podeliti u tri grupe: opšti, primenljivi i razvojni.

U prvu grupu („opšti“) spadaju studijski programi iz oblasti za koje ispitanici misle da nude najširi spektar zaposlenja. To su oblasti prava, ekonomije, bankarstva odnosno finansija, menadžmenta i donekle informatike. Ispitanici imaju osećaj da je sa tim obrazovnim profilima najlakše naći posao, verovatno jer pružaju najopštija znanja i kompetencije. Takođe, to su profili koji mogu biti „upotrebljivi“ u regionu, ako privreda počne da se razvija, ali i upotrebljivi u drugim delovima zemlje. Uspešan razvoj studijskog programa u oblasti prava mogao bi da pomogne višejezičnost u državnoj upravi i omogući lakšu komunikaciju prilikom pravnih procesa. Naravno, treba navesti da bavljenje pravom u Srbiji zahteva odlično poznavanje srpskog jezika, dok bavljenje pravom u nekoj drugoj zemlji podrazumeva i odlično poznavanje pravnog sistema te zemlje. U tom smislu, fokus na studije prava u višejezičnoj sredini podrazumevao bi razvoj znanja, veština i sposobnosti (kompetencija) na srpskom jeziku.

Druga grupa studijskih programa nazvana je “primenljivim” zato što su to zanimanja, znanja i kompetencije koje bi mogle direktno da budu upotrebljene na tržištu rada u Preševu i Bujanovcu. U ovu grupu spadaju medicinski, učiteljski, ali i studijski programi koji bi omogućili znanje ili prevođenje između albanskog i srpskog jezika.

Uzevši u obzir da je sistem zdravstvene zaštite javan, a da je standard većine stanovnika Preševa i Bujanovca takav da ne mogu da koriste usluge privatnih lekara, razvoj studijskih programa iz oblasti medicine doprineo bi poboljšanju odnosa i izgradnji poverenja u državu i javne službe. Međutim, studije

medicine su skupe, a podrazumevaju i infrastrukturu (laboratorije, oprema) koja trenutno ne postoji ni u Preševu ni u Bujanovcu. Mogući model za razmatranje jeste otvaranje studija medicine, na kojima bi studenti samo prvu godinu pohađali u Preševu ili Bujanovcu, a ostatak u sklopu univerzitetskih centara u Srbiji. Ovakav model podrazumevao bi da za prvu godinu bude razrađen poseban program, uz mehanizam za prevazilaženje jezičkih prepreka, osiguravanje posebnih budžetskih mesta za studente i finansijsku podršku za one koji bi studije nastavili u drugim univerzitetskim centrima. Iako bi ovakvo rešenje bilo dobro za integraciju u obrazovni i profesionalni sistem Republike Srbije, ono bi zahtevalo sistemsko rešavanje prepreka za studiranje van Preševa i Bujanovca – prvenstveno finansijskih, ali i bezbednosnih, koje mnogi pripadnici albanske zajednice vezuju za ideju studiranja u gradovima gde predstavljaju manjinu.

Učiteljski profili uglavnom su utemeljeni na uviđanju ispitanika da nedostaje kvalifikovan nastavni kadar, prvenstveno za nastavu na albanskom, ali i na srpskom jeziku (gotovo svi ispitanici, nezavisno od nacionalne pripadnosti, istakli su odsustvo kvalifikovanih kadrova za nastavu srpskog jezika i književnosti, a to potvrđuju i podaci Nacionalne službe za zapošljavanje). Nije potrebno posebno napominjati da ovo dodatno otežava komunikaciju, za koju je preduslov da barem jedna grupa tečno vlađa jezikom druge. U ovom smislu, bilo bi poželjno razvijati i programe za obrazovanje nastavnika na romskom jeziku, pa zatim i za predmete kao što su romska kultura i dr.

Značaj kompetencija nastavnika je, naravno, neprocenjiv. Stoga je razvoj studijskih programa za učitelje (i vaspitače) važan ne samo radi „popunjavanja“ radnih mesta, već i zbog razvoja kompetencija koje će pomagati uspešno formiranje novih generacija. Takođe, treba voditi računa o mogućem brzom popunjavanju postojećih radnih mesta, kao što je bio slučaj u Crnoj Gori. Moguće rešenje bilo bi da, nakon diplomskih akademskih studija, budu razvijeni i programi za licenciranje i usavršavanje učitelja i nastavnika. Na ovaj način bi se nastavnom kadru obezbedila (sada i obavezujuća) mogućnost usavršavanja tokom karijere, a istovremeno i održivost programa.

Kada je u pitanju učenje ili prevođenje između albanskog i srpskog jezika, jasno je da postoji velika potreba za obrazovanim ljudima koji mogu da koriste oba jezika. Oba profila su važna i sigurno bi doprinela ne samo jezičkim kompetencijama, već i razvoju identiteta zajednica, ali treba voditi računa da je znanje oba jezika u ovom regionu prvenstveno shvaćeno, bar za sada, kao sredstvo (za povećavanje efikasnosti lokalne administracije i drugih javnih službi, najčešće) a ne kao cilj, po sebi. U tom smislu, integrisanje nastave oba jezika u okvir drugih studijskih programa predstavljalo bi dobar i koristan prvi korak. Studije usmerene specifično na kompetencije u oba jezika mogле bi se razvijati paralelno, ali je vrlo važno obezrediti zapošljivost diplomiranih studenata u različitim sferama.

Konačno, poslednja grupa studijskih programa nazvana je razvojnim. U nju spadaju tehnički, mašinski, građevinski, poljoprivredni, tehnološki (prehrambena tehnologija), ugostiteljski i turistički programi. Ove oblasti ispitanici prepoznaju kao one koje imaju potencijal da razviju privrednu kraja, bilo da je reč o generičkim kompetencijama (tehnika, mašinstvo, građevina) koje pružaju široko primenljiva znanja, bilo da je reč o razvoju potencijala koje ispitanici prepoznaju kao specifične prednosti Preševa i Bujanovca (turizam, ugostiteljstvo, privreda, prehrambena tehnologija). Ovi programi su veoma važni, jer ih i ispitanici prepoznaju kao pokretač privrednog razvoja regiona, koji bi mogao da doprinese rastu zaposlenosti i opšteg standarda. Međutim, oni zahtevaju pažljivo planiranje, uz jako partnerstvo sa privredom: svi navedeni programi zahtevaju praksu i pretpostavlja se da treba da vode ka primenljivim znanjima. Stoga je ovakve profile potrebno razvijati u partnerstvu sa regionalnom privredom - velikim, malim i srednjim preduzećima.

Može se zaključiti da izbor oblasti iz kojih će biti razvijani studijski programi u Preševu i Bujanovcu treba da se rukovodi željama budućih studenata, mogućnostima zaposlenja koje nude određene profesije (u smislu potražnje na tržištu rada), kao i mogućnostima da pokrenu ekonomski i privredni razvoj. U tom smislu, kao najvažniji istakli su se pravni, ekonomski, učiteljski i tehnološki (prehrambeni) ili mašinski profili. Dodatno, pokazalo se da u gotovo svim oblastima postoji potreba za kvalifikovanim kadrom koji vlada i srpskim i albanskim, a, po mogućству, i engleskim ili drugim stranim jezikom.

91

4. Ciljna grupa

4a. Ciljna grupa

Vrlo je važno skrenuti pažnju da je, posebno na početku terenskog istraživanja, preovlađujuća socijalna percepcija među ispitanicima bila da je projekat otvaranja visokoškolske institucije u Preševu i Bujanovcu namenjen prvenstveno pripadnicima albanske zajednice. Međutim, postojanje obrazovnog programa koji je namenjen isključivo pripadnicima nekih grupa ne doprinosi društvenoj koheziji ni integraciji. Visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu treba da bude namenjeno svima, nezavisno od njihove nacionalne ili druge pripadnosti i treba se postarati da bude i dostupno svima. Glavne izazove u ovom smislu predstavljaju organizacija nastave, jezik, nastavni kadar i udžbenici.

4b. Jezik nastave

Kada je reč o jeziku na kom se izvodi nastava, ako prihvatimo argumentaciju protiv organizovanja nastave na samo jednom jeziku (bilo na albanskom, bilo na srpskom), treba razmotriti rešenja za nastavu

na oba jezika, uz moguće postojanje romskog kao trećeg. Uglavnom se navode dva rešenja: jedno podrazumeva odvojena odeljenja sa nastavom na svakom jeziku, a drugo simultani prevod sa jednog jezika na drugi.

Prvo rešenje podrazumeva da se nastava za studente odvija paralelno na srpskom i albanskom jeziku, a da studenti imaju neka predavanja ili aktivnosti zajedno. Mada je ovo želja većine ispitanika i studentima omogućuje jednostavnije praćenje nastave, organizacija ovakve nastave nije bez problema. Jezičke kompetencije univerzitetskih profesora ukazuju da bi, u tom slučaju, jedna grupa predavača držala nastavu na albanskom, a druga na srpskom jeziku. Ovo bi verovatno otvorilo probleme u vezi sa koordinacijom studijskih programa, odnosno nastavnih sadržaja, kao i metoda ispitivanja i ocenjivanja.

U sklopu ovog rešenja, neki ispitanici predlagali su da „zajednički“ časovi za studente iz obe zajednice budu na engleskom jeziku. U obrazovnom smislu, ovo bi bilo odlično rešenje, zato što bi studente učinilo sposobnim da, osim na maternjem, nastavu prate i na engleskom jeziku. Međutim, ono postavlja još veće organizacione zahteve, koji se tiču sposobnosti predavača da drže nastavu na engleskom jeziku.

Svakako bi bilo važno, a takvo je i mišljenje ispitanika, da razvoj visokog obrazovanja podrazumeva i, makar fakultativno, učenje drugog jezika zajednice. Kada je reč o srpskom jeziku, njegovo poznavanje, bar na nivou formalne komunikacije, neophodan je uslov za integraciju stanovnika albanske nacionalnosti u širi okvir Republike Srbije. S druge strane, stanovnici srpske nacionalnosti vrlo retko vladaju albanskim jezikom. Sigurno je da bi poznavanje oba jezika imalo pozitivne posledice na interakciju i komunikaciju pripadnika svih zajednica. Visoko obrazovanje jeste mesto gde ovo može da se pretvori u praksi. Moguće je da nastava drugog jezika, bude ne samo fakultativna, već i obavezna. Istovremeno, moguće je razvijati zajedničke „grupe za učenje“ studenata koji govore srpski i engleski jezik, u kojima bi jedni drugima pomagali u učenju drugog jezika (ovakve neformalne grupe su praksa na mnogim univerzitetima u inostranstvu). Na određenim studijskim programima, moglo bi da bude organizованo i učenje romskog jezika. U kombinaciji sa nastavom engleskog jezika, ovaj model mogao bi da omogući studentima da nakon završenih studija steknu znanje najmanje tri jezika, što bi svakako predstavljalo prednost pri zapošljavanju.

Rešenje koje podrazumeva simultano prevođenje sa jednog jezika na drugi, mada može da bude privremenno, ipak ostavlja mnoge probleme. Prvi veliki problem je kvalitet prevoda. Simultano prevođenje zahteva odlično poznavanje oba jezika (onog sa kog se prevodi i onog na koji se prevodi), ali i upoznatost sa stručnom terminologijom i literaturom. Kao što se pokazalo u Medveđi, veoma je teško naći kadar koji je dovoljno osposobljen za ovaj zadatak, naročito uvezvi u obzir da kvalitetno simultano prevođenje

zahtega istovremeni rad makar dva prevodioca, bez obzira na kom jeziku bilo predavanje. Nekvalitetan prevod u dugom roku može nepovoljno da utiče na motivaciju studenata da pohađaju nastavu. Ukoliko bi se nastava odvijala paralelno na dva jezika, treba razmotriti određeni procenat zajedničkih predavanja (gde bi deo studenata slušao simultani prevod), uključujući i gostujuće predavače. U kombinaciji sa nastavom drugog jezika u okviru studijskog programa, ovo bi moglo da osposobi većinu studenata za slušanje predavanja, makar i samo nekih, na oba jezika.

Dakle, ključno je obezbiti svakoj zajednici mogućnost da sluša bar deo nastave na maternjem jeziku, ali i razvijati kod studenata znanje jezika drugih zajednica, kao i znanje engleskog. Ovo se može postići kroz organizaciju zajedničkih aktivnosti – kako akademskih (npr. predavanja gostujućih profesora, „grupe za učenje“), tako i drugih (sportska udruženja, klubovi, studentske organizacije itd.).

4c. Nastavni kadar

Jezik na kom se izvodi nastava određuje i potrebe za nastavnim kadrom. U ovom slučaju to znači da bi bilo potrebno angažovanje kvalifikovanog kadra i za nastavu na albanskom i za nastavu na srpskom. Najočiglednije rešenje jeste da predavači kojima je maternji jezik srpski dolaze iz institucije (univerzitet, fakultet) koja organizuje studijski program. Međutim, kako je važno osigurati da nastavni kadar ima dovoljno vremena da posveti ovom studijskom programu, uključujući pripremu nastave, komunikaciju i konsultacije sa studentima. Jednostavno „preslikavanje“ nastavnih planova i programa sa neke druge institucije ostavilo bi loš utisak i delovalo demotivuće na studente, a da ne govorimo o nedovoljnoj posvećenosti predavača. U ovom kontekstu, naročito je važna uloga asistenata, odnosno saradnika u nastavi. Doktorski studenti, obično mladi ljudi, često imaju veću profesionalnu motivaciju za rad sa novim grupama studenata. S jedne strane, ovo bi za njih moglo da znači finansijske olakšice tokom doktorskih studija, a s druge strane bi doprinelo interakciji i komunikaciji studenata i nastavnog kadra.

Većina ispitanika prepostavlja da neka vrsta kvalifikovanog kadra koji govori albanski postoji u Preševu, Medveđi i Bujanovcu. Ovo je, naravno, najlakša i najpovoljnija opcija, ali treba voditi računa o tome da nastava na univerzitetskom nivou, ipak, podrazumeva posedovanje makar doktorata. Moguće je angažovati mlade ljudi iz Preševa i Bujanovca kao saradnike u nastavi. U idealnom slučaju, to bi bili ljudi koji su već na master ili doktorskim studijama (u Srbiji, na Kosovu, u Makedoniji ili Albaniji), ali moguće je i mladim diplomiranim studentima iz Preševa i Bujanovca ponuditi stipendije za poslediplomske studije, ako ostanu saradnici u nastavi na studijskim programima u Preševu i Bujanovcu. Ovo je uobičajeni model finansiranja poslediplomskih studija u inostranstvu, a odskora i na nekim univerzitetima u Srbiji. Istovremeno, on ispunjava dve funkcije: obezbeđuje kvalifikovan mladi kadar za držanje nastave i razvija ljudski kapital u

Preševu i Bujanovcu, pošto obezbeđuje visokokvalifikovanu radnu snagu. Saradnici u nastavi bi, naravno, mogli da postanu nastavnici sa punim radnim vremenom nakon završetka doktorskih studija.

Kad je reč o drugim mogućim predavačima na albanskom jeziku, ispitanici su uglavnom predlagali angažovanje stalnih ili gostujućih predavača sa Jugoistočno-evropskog univerziteta u Tetovu, Univerziteta u Tirani ili Univerziteta u Prištini. Tokom istraživanja, pojedini ispitanici su ukazali da neki predavači (naročito u Tetovu) imaju kompetencije za držanje nastave na albanskom i srpskom, ali i na engleskom jeziku, tako da ova opcija definitivno zavređuje dalje istraživanje. Trebalo bi se informisati da li ove institucije imaju evidenciju studenata koji su nedavno stekli doktorate na njihovim studijskim programima. Trendovi u orbažovanju ukazuju na to da će ovakvih mlađih ljudi biti sve više, ali da neće nužno odmah moći da nađu posao, pa bi docentska pozicija na nekom od studijskih programa u Preševu ili Bujanovcu mogla za njih da predstavlja dobar početak, ali i „odskočnu dasku“, za dalju karijeru.

4d. Udžbenici

Usko povezano sa pitanjem jezika i kadra je i pitanje udžbenika i drugih nastavnih materijala. Ovo je naročito izraženo u percepcijama ispitanika da svaki profesor ima „svoj“ udžbenik. Mada ovakva rešenja dolaze u obzir u kratkotrajnoj perspektivi, u dugotrajnoj ona postavljaju ozbiljan problem paralelizma u nastavi. Ako jedna grupa studenata uči na jednom jeziku, sa jednim udžbenicima, jednim predavačima i jednim sistemom ocenjivanja, a druga sa drugim, veliko je pitanje u kakvoj su uopšte vezi ove dve grupe i zašto bi se to nazivalo jednim studijskim programom. Stoga, vremenom treba težiti što većem objedinjavanju nastavnih planova i programa (silabusa i kurikuluma), zajedničkim aktivnostima/predavanjima i razvijanju kompetencija studenata u oba jezika. U ovom procesu, neophodno je imati na umu kriterijume kvaliteta: studenti ne dobijaju mnogo korišćenjem nekvalitetnih, loše napisanih ili loše prevedenih udžbenika. Osiguranje kvaliteta u okviru organizacije studijskih programa, kurikuluma i nastavnog procesa od ključne je važnosti za uspeh ove inicijative.

5. Infrastruktorna pitanja

5a. Lokacija

Idealno rešenje bilo bi razvijati visoko obrazovanje i u Preševu i u Bujanovcu. Ne samo da bi ovo predupredilo mogući konflikt u vezi sa lokacijom, nego bi i doprinelo ujednačenijem ekonomskom razvoju. Međutim, čak i ako to ne bude slučaj, ova mesta nisu mnogo udaljena, tako da bi i studentima koji žive u jednom bilo jednostavno da studiraju u drugom. Svakako, to bi podrazumevalo razvoj efikasnih prevoznih linija između dva mesta, prilagođenih potrebama i budžetu studenata.

5b. Zgrada

U uskoj vezi sa lokacijom je i zgrada u kojoj bi se odvijala nastava u okviru budućih studentskih programa. Slično stavovima vezanim za mesto, meštani su skloni da ističu prednosti lokalnih objekata. U društvenom i integracijskom smislu, svakako bi bilo najbolje razvijati visoko obrazovanje i u Preševu i u Bujanovcu i tako angažovati sve lokalne kapacitete. Bujanovački bi, na primer, mogli biti iskorišćeni za malobrojnije profile, kao što su učiteljski ili ugostiteljski i turistički, dok bi preševski mogli poslužiti razvoju većih studijskih programa vezanih za bankarstvo, menadžment, tehnologiju, mašinstvo, poljoprivredu i, eventualno, pravo i ekonomiju. U terenskom istraživanju pokazalo se da stanovništvo ima dobru volju, a sprovođenje će zavisiti prvenstveno od dobrog planiranja i koordinacije između nosilaca projekta i lokalnih zajednica.

5c. Administrativni i informacioni kapaciteti

Kada su administrativni kapaciteti u pitanju, važno je osigurati postojanje funkcionalne i pristupačne administracije, naročito studentske službe, čiji rad mora da bude organizovan na jezicima zajednice koje pohađaju visoko obrazovanje. Studentske službe trebalo bi da omoguće ne samo administrativnu, već i savetodavnu podršku studentima, posebno u slučaju da imaju teškoće (finansijske ili drugog tipa) tokom studija.

95

Isto tako, važno je razviti dobar informacioni sistem dostupan studentima, ali i drugim zainteresovanim licima (potencijalnim studentima, njihovim roditeljima itd). Ovde je, međutim, najvažnije voditi računa o pristupu računarskoj tehnologiji, kao i o nivou informatičke pismenosti studenata i osoblja. Svakako bi trebalo obezbediti računarski centar, gde bi studenti imali besplatan pristup računarima, kao i obuku za korišćenje računara i interneta, naročito u kontekstu akademskih aktivnosti.

Iz ovoga je moguće izvesti zaključak da bi razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu trebalo da uzme u obzir ravnomeran razvoj regiona, uz uvažavanje specifičnosti svake od opština. Posebnu pažnju treba obratiti na infrastrukturne kapacitete u vidu lokacije objekta za visoko obrazovanje, kao i u smislu prevoza i obezbeđivanja efikasnog funkcionisanja administrativne i informatičke podrške. Ohrabrujuće je to što lokalne zajednice deluju spremno da podrže ovaj proces i da sarađuju.

STUDIJE SLUČAJA

Uvod u studije slučaja

Vanja Ivošević

Kao što je već navedeno u poglavlju Uvod, prvenstveni cilj studije izvodljivosti o mogućnostima razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu je da pruži praktični i teorijski okvir za rešavanje problema obrazovanja nacionalnih manjina, u kontekstu uspešne integracije, ostvarivanja ljudskih i manjinskih prava i zajedničkog doprinosa ekonomskom, društvenom i političkom razvoju zemlje i regiona. Imajući u vidu da proces pronalaženja praktičnog i teorijskog okvira obrazovanja nacionalnih manjina zahteva i produbljivanje znanja o sličnim rešenjima u drugim multietničkim sredinama, odabrana je metoda studija slučaja. Stoga, cilj studija slučaja je da daju pregled okvira obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina i analiziraju na koji način su primenjena rešenja doprinela rešavanju problema obrazovanja manjina, a time i većoj integraciji i jačanju tolerancije unutar etnički raznolikih društava.

Dakle, analizirajući cilj i kontekst ove studije u celini, kao i vremenska ograničenja samog projekta, odabране su tri studije slučaja: Autonomna Pokrajina Vojvodina (u daljem tekstu Vojvodina), Crna Gora i Makedonija.

Vojvodina je izabrana kako bi se predočili opis i analiza postojećih rešenja visokog obrazovanja na (maternjim) jezicima nacionalnih manjina, imajući u vidu da se na Vojvodinu i jug Srbije odnosi umnogome isti zakonski i institucionalni okvir (naravno, uzimajući u obzir posebna ovlašćenja Autonomne Pokrajine Vojvodine). Crna Gora i Makedonija izabrane su kao države regiona koje su nedavno razmatrale i razvile rešenja za visoko obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina, posebno na albanskom jeziku, pa su time od posebne koristi za razmatranje rešenja za jug Srbije.

Važno je naglasiti da se istorijski i politički okvir odnosa među nacionalnim zajednicama razlikuje kako među studijama slučaja, tako i između situacija opisanih u studijama slučaja i situacije na jugu Srbije. Stoga, istorijski i politički okvir odnosa nacionalnih zajednica analizirani su samo u slučajevima gde je postojao direktni uticaj na način pronalaženja rešenja ili na koncept visokog obrazovanja na jeziku nacionalnih manjina. Ipak, razlike među studijama slučaja, kao i dostupnost podataka, analiza i istraživanja o visokom obrazovanju na jezicima manjina uticale su na razlike u izboru tehnike prikupljanja i analize podataka primenjenih u studijama slučaja.

Vojvodina je tokom istorije, kao granično područje različitih carstava i kraljevina, bila pod različitim upravama, te je posebno etnički šarolika. Od Drugog svetskog rata naovamo, etnička specifičnost Vojvodine i obrazovanje na jezicima manjina kao poseban aspekt očuvanja specifičnog etničkog identiteta manjina, bili su predmet mnogobrojnih analiza i istraživanja. Stoga su relevantni statističkih podaci, analize i istraživanja koje se specifično bave pitanjem obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina bili relativno lako dostupni, uključujući i najskorija naučna istraživanja i stručne analize nevladinih organizacija. Upravo iz tog razloga studija slučaja Vojvodine je, pre svega, sekundarno istraživanje, uz korišćenje statističkih podataka prikupljenih od državnih visokoškolskih institucija i dobijenih od Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, na čemu smo posebno zahvalni.

U Crnoj Gori i Makedoniji pitanje visokog obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina, u odnosu na Vojvodinu, otvoreno je kasnije. Stoga, statistički podaci, analize i istraživanja posvećeni pitanju visokog obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina nisu bili u istoj meri dostupni istraživačima. Iz tog razloga, u obe studije slučaja, uz metodu analize relevantnih dokumenata, primenjena je i metoda intervjuja. Intervjui sa ključnim akterima urađeni su u februaru 2010. godine.

Sve tri studije slučaja imaju istu strukturu. Svaka studija slučaja, sem kratkog uvoda i opisa primenjene metodologije, sadrži pregled etničke strukture stanovništva. Slede prikaz i analiza zakonskog okvira visokog obrazovanja na manjinskim jezicima, kao i prikaz i analiza postojećih institucionalnih rešenja visokog obrazovanja na manjinskim jezicima. U zaključcima je dat sažetak analize postojećih rešenja visokog obrazovanja na manjinskim jezicima.

Autori studija slučaja su Tajana Brkanović i Ivana Stanojev (Crna Gora), Tanja Ivošević (Makedonija) i Norbert Šabić (Vojvodina).

AUTONOMNA POKRAJINA VOJVODINA: ORGANIZACIJA VISOKOG OBRAZOVANJA ZA MANJINE NA TERITORIJI AUTONOMNE POKRAJINE VOJVODINE

Norbert Šabić

Uvod

Popis stanovništva iz 2002. godine pokazao je da u Srbiji žive pripadnici 21 nacionalne manjine i da oni čine 17% ukupne populacije Srbije. (Ilić 2007:1) Pripadnici nacionalnih manjina nisu ravnomerno nastanjeni na celoj teritoriji, na što ukazuje podatak da je u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini (u daljem tekstu Vojvodina) svaki treći stanovnik pripadnik nacionalne manjine, a u centralnoj Srbiji svaki deseti. (Ibid.) U Vojvodini je naseljena većina Mađara, Hrvata, Slovaka, Jugoslovena, Rumuna, Bunjevaca i Rusina, što govori o njenom multinacionalnom karakteru. Iz ovog razloga, visoko obrazovanje manjina ima poseban značaj na teritoriji Vojvodine, čija populacija je etnički najšarolikija unutar Republike Srbije. Po Zakonu o visokom obrazovanju Republike Srbije, nijednoj osobi se ne može uskratiti pravo na visoko obrazovanje, ako ispuni za to definisane uslove.

„Pravo na visoko obrazovanje imaju sva lica sa prethodno stečenim srednjim obrazovanjem, bez obzira na rasu, boju kože, pol, seksualnu orientaciju, etničko, nacionalno i socijalno poreklo, jezik, veroispovest, političko i drugo mišljenje, status stečen rođenjem, postojanje senzornog ili motornog hendikepa ili imovinsko stanje.“

(Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije, član 8)

Zakonski okvir koji reguliše obrazovanje za pripadnike nacionalnih manjina najčešće se ocenjuje kao adekvatan (Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Evropskoj uniji 2005:107), ali to ne znači da su i u praksi (i. e. na nivou institucija) razvijeni i primenjeni mehanizmi koji svim studentima omogućavaju jednakе šanse i uslove. Ovo istraživanje ima za cilj da predstavi kako se sprovodi visoko obrazovanje nacionalnih manjina na teritoriji Vojvodine, zatim da prikaže etničku strukturu studenata na fakultetima i visokim školama strukovnih studija (u daljem tekstu VŠSS) i da ukaže na nedostatke i dobra rešenja za postizanje jednakih uslova u sistemu visokog obrazovanja za sve studente.

Metodologija

Reč je o sekundarnom istraživanju koje objedinjuje, upoređuje i sumira rezultate prethodnih istraživanja i podatke koji se odnose na nacionalnu strukturu Vojvodine, na zakonsku regulativu o manjinama, kao i na učešće pripadnika nacionalnih manjina u visokom obrazovanju Vojvodine. Cilj istraživanja je i da predstavi dobra i manje dobra rešenja visokog obrazovanja za manjine na teritoriji Vojvodine. Istraživanje je obuhvatilo sve državne visokoobrazovne ustanove čiji je osnivač Autonomna Pokrajina Vojvodina, ali ne i fakultete i visoke škole strukovnih studija (u daljem tekstu VŠSS) čiji je osnivač pravno ili fizičko lice (u daljem tekstu privatne fakultete i VŠSS), jer o njima nije bilo dostupnih pouzdanih podataka.

Opis Vojvodine

Vojvodina se nalazi u severnom delu Republike Srbije i zauzima 21.506 km². Prema popisu stanovništva iz 2002. godine, u Vojvodini živi 2.031.992 stanovnika, što je 27,1% ukupne populacije Srbije⁴⁶. Vojvodina je autonomna pokrajina u sastavu Republike Srbije, što znači da ima status pravnog lica koje zastupa Vlada Autonomne Pokrajine Vojvodine. (Statut, član 2) Sedište AP Vojvodine je u Novom Sadu, glavnom gradu pokrajine. (Statut, član 10)

100

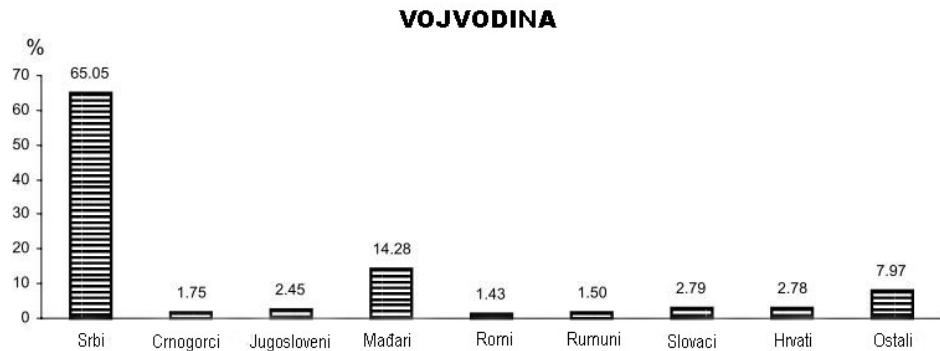
Teritorija Vojvodine je podeljena na tri geografske oblasti (Bačka, Banat i Srem), na sedam administrativnih okruga i na 45 opština.

Slika 1. Teritorijalna organizacija AP Vojvodine

Vojvodina je jedinstvena po višejezičnosti, višekulturalnosti i višekonfesionalnosti, proizašlim iz etničke šarolikosti stanovnika koji žive na njenoj teritoriji. (Statut, član 1) Najzastupljenija etnička zajednica u Vojvodini su Srbi (65,05%), a zatim slede Mađari (14,28%), Slovaci (2,79%), Hrvati (2,78%), Jugosloveni (2,45%), Crnogorci (1,75%), Rumuni (1,50%), Romi (1,43%) i ostale brojčano manje nacionalne zajednice⁴⁷ (7,97%).

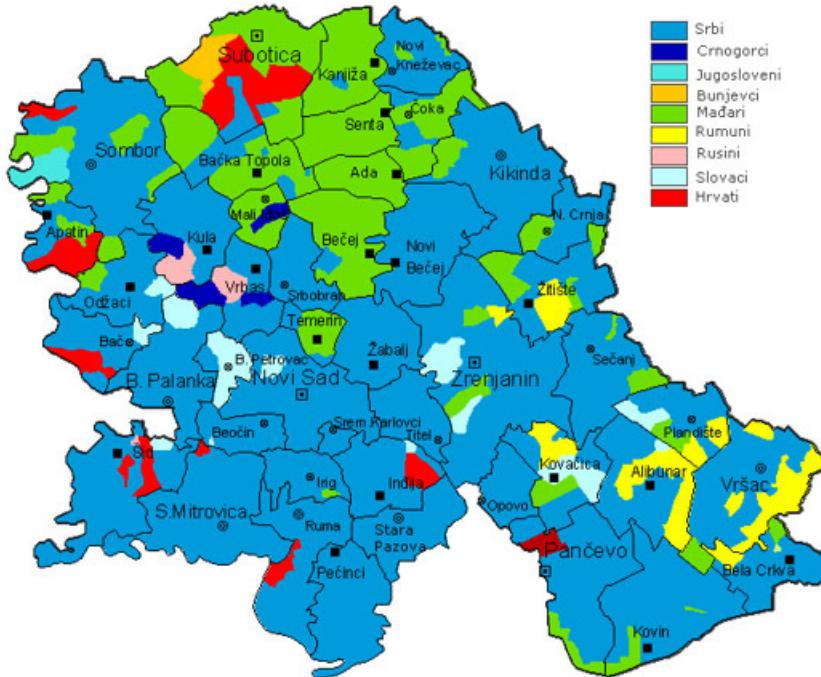
⁴⁷ Albanci (0,08%), Bošnjaci (0,02%), Bugari (0,08%), Bunjevci (0,97%), Vlasi (0,00%), Goranci (0,03%), Makedonci (0,58%), Muslimani (0,18%), Nemci (0,16%), Rusi (0,05%), Rusini (0,77%), Slovenci (0,10%), Ukrajinci (0,23%), Česi (0,08%), ostali (0,26%), regionalni identitet (0,50%).

* Prikazano je stanovništvo etničkih zajednica čija je učešće u ukupnom stanovništvu veće od 1%

Slika 2. Grafički prikaz procentualne zastupljenosti nacionalnih zajednica u ukupnom stanovništvu Vojvodine

Nacionalne zajednice su često koncentrisane u određenim opštinama. Prema popisu iz 2002. godine, od ukupno 45 lokalnih samouprava u Vojvodini, Mađari čine većinu u gradu Subotici i još sedam opština (Bačka Topola, Kanjiža, Senta, Ada, Mali Iđoš, Bečeј, Čoka), Slovaci u dve opštine (Bački Petrovac, Kovacića), dok u ostalim opštinama većinu čine Srbi (Popis 2002:12).

Slika 3. Demografska slika nacionalnih zajednica

Etničku šarolikost Vojvodine potkrepljuje i jezička, budući da su u službenoj upotrebi, osim srpskog, i mađarski, slovački, hrvatski, rumunski i rusinski jezik. Vojvodina ima i raznoliku versku strukturu – u njoj se praktikuju pravoslavna, katolička, grkokatolička, protestantska i muslimanska veroispovest.

Ove karakteristike predstavljaju opštu vrednost od posebnog značaja za Vojvodinu, kako je istaknuto u Statutu AP Vojvodine. Statut, takođe, garantuje jednaka prava svim građanima Vojvodine, bez obzira na pol, rasu, mesto rođenja, jezik, nacionalnu pripadnost, veroispovest, političko ili drugo uverenje, obrazovanje, socijalno poreklo, imovinsko stanje ili bilo koje drugo lično svojstvo (Statut, član 20). Ovo znači da su u Vojvodini Srbi, Mađari, Slovaci, Hrvati, Crnogorci, Rumuni, Romi, Bunjevci, Rusini i Makedonci, kao i brojčano manje nacionalne zajednice, ravnopravne u ostvarivanju prava (*Ibid*, član 6). Zato je dužnost svih pokrajinskih organa i organizacija da, u okviru svojih prava i dužnosti, podstiču i pomažu očuvanje i razvijanje višejezičnosti i kulturne baštine nacionalnih zajednica koje tradicionalno žive u APV, kao i da posebnim merama i aktivnostima pomažu međusobno uvažavanje i upoznavanje različitih jezika, kultura i veroispovesti u APV. (Statut, član 7)

Nacionalne manjine u Vojvodini suočavaju se sa problemima niskog nataliteta i asimilacije (u okviru ove studije termin „asimilacija“ ne koristi se u značenju „nasilne asimilacije“, već označava pojavu da se pripadnici određenih nacionalnih manjina integrišu ili usvajaju vrednosti, norme i običaje druge nacionalne zajednice), što dovodi do smanjenja njihove populacije. Ako uporedimo popise iz 1991. i 2002. godine, jasno je uočljiva ova tendencija (Ilić 2007:1). Takav trend se često pripisuje ekonomskoj i političkoj nestabilnosti zemlje tokom devedesetih godina. U skladu sa tim, očekivano bi bilo da su stabilizacija i oporavak zemlje proteklih godina zaustavili trend smanjenja populacije nacionalnih manjina, ali pouzdane informacije o tome daće tek popis stanovništva 2012. godine. Među mogućim rešenjima za očuvanje demografske slike Vojvodine, izdvaja se potreba za očuvanjem i unapređenjem mreže obrazovnih institucija koje omogućavaju školovanje pripadnika nacionalnih manjina na maternjem jeziku. (Gábrity 2006b:61) Kao jedan od najčešćih razloga za odlazak iz zemlje, pripadnici nacionalnih manjina navode ograničene mogućnosti da se u Srbiji obrazuju na maternjem jeziku. U Vojvodini je uočljiv i trend da deca iz manjinskih zajednica upisuju i pohađaju škole sa nastavom na srpskom jeziku, što može da im olakša buduće zapošljavanje, ali to, istovremeno, ubrzava asimilaciju nacionalnih manjina. (Gábrity 2006b:65)

Teško je pronaći i primeniti odgovarajuće rešenje, posebno kada nema saglasnosti o tome koji je najbolji model obrazovanja manjina (jednojezično ili dvojezično). Prednost dvojezičnih obrazovnih institucija je u uspostavljanju stalne komunikacije i socijalnih veza među pripadnicima manjinskih i većinske zajednice, a kao prednost jednojezičnih obrazovnih ustanova izdvaja se veća efikasnost i održivost. (*Ibid.*)

Zakonski okvir za regulisanje prava manjina

Nacionalne manjine koje žive na teritoriji Vojvodine uživaju prava koja su im garantovana sledećim aktima Republike Srbije: Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, donet 2002. godine, Ustav Republike Srbije, donet 2006. godine i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, usvojen 2009. godine. Pošto je 2009. godine Narodna Skupština Republike Srbije usvojila takozvani „omnibus zakon“, kojim se propisuju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine, prava nacionalnih manjina dodatno su zaštićena Statutom Autonomne Pokrajine Vojvodine, dok je detaljna regulacija i kontrola te oblasti u nadležnosti Izvršnog veća Vojvodine.

Kolektivnim pravima regulisanim Ustavom, pripadnicima nacionalnih manjina garantovano je učešće u procesu odlučivanja, kako na republičkom, tako i na pokrajinskom nivou. (Ustav, član 75) Na parlamentarnim izborima u Srbiji, prema republičkim propisima, manjinske partije su „pozitivno diskrimisane“, budući da prirodnji prag koji moraju da ispune ostale partije (5%) za njih ne važi.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina predviđa formiranje Saveta Vlade Srbije za nacionalne manjine. Ovaj savet, čiji je osnivač Vlada Republike Srbije, ima ključnu ulogu u očuvanju, unapređenju i zaštiti nacionalnih, etničkih, verskih, jezičkih i kulturnih posebnosti pripadnika nacionalnih manjina (Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina 2002, član 18). Savet predstavlja nacionalne manjine na republičkom nivou i državni organi dužni su, po članu 19. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, da se sa njim konsultuju kada odlučuju o pitanjima koja se tiču prava nacionalnih manjina, a koja su im garantovana Ustavom. (Ilić 2007:3) Članovi Saveta Vlade Srbije za nacionalne manjine su predstavnici nacionalnih saveta. (Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 18)

Na sličan način osmišljeno je učešće manjinskih zajednica u procesu odlučivanja i na pokrajinskom nivou. Tačnije, predviđeno je formiranje Saveta nacionalnih zajednica u okviru Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine. Iako još nije formiran, Savet će imati 30 članova (15 iz redova poslanika koji se izjašnjavaju kao pripadnici većinskog naroda i 15 poslanika koji se izjašnjavaju kao pripadnici manjinskih zajednica) i predstavljaće posebno telo pokrajinskog parlamenta. (Statut, član 40)

Cilj ovih propisa je da nacionalnim manjinama obezbede garancije za ravnopravno učešće u donošenju odluka u državnim i pokrajinskim organima vlasti. Ipak, pitanje je da li se i kako primenjuju ti propisi. Uočljive su razlike u organizovanosti nacionalnih manjina, pa brojnije i organizovanije manjine imaju predstavnike i u republičkom i u pokrajinskom parlamentu, dok malobrojnije i slabije organizovane često ne mogu da zadovolje kriterijume za osnivanje nacionalnih saveta i zato se, na primer, ne mogu uključiti u rad Saveta Vlade Srbije za nacionalne manjine, gde se članovi biraju iz redova nacionalnih saveta.

Osnovna manjinska prava garantovana Ustavom Srbije, zakonima i statutom AP Vojvodine su: 1. pravo na službenu upotrebu jezika i pisma, 2. pravo na informisanje na maternjem jeziku i 3. pravo na obrazovanje, očuvanje i razvoj kulture. (Ilić 2007:2) Radi ostvarivanja prava na samoupravu u kulturi, obrazovanju, informisanju i službenoj upotrebji jezika, nacionalne zajednice mogu izabrati nacionalne savete (Ustav, član 75), koji su legitimna tela nacionalnih manjina i funkcionišu kao „parlamenti u malom“, a ovlašćenja su im detaljno regulisana Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. Nacionalni saveti se formiraju na osnovu zahteva zajednica i obezbeđenih pet odsto potpisa pripadnika određene nacionalne manjine. Članovi nacionalnih saveta biraju se na elektorskoj skupštini ili neposredno (Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, član 29). Ukoliko postoje neposredni izbori nacionalne zajednice moraju obezrediti podršku polovine svojih pripadnika prema poslednjem popisu stanovništva, umanjene za 20 odsto. (Ibid.) Kroz nacionalne savete, nacionalne zajednice osnivaju ustanove, delegiraju predstavnike, samostalno odlučuju ili učestvuju u odlučivanju o pitanjima vezanim za prava manjina.

(Statut, član 25) Do sada je konstituisano 16 nacionalnih saveta na teritoriji Srbije. Između ostalih, nacionalne savete su formirali Bunjevci, Bugari, Bošnjaci, Mađari, Romi, Rumuni, Rusini, Slovaci, Ukrajinci, Hrvati. Autonomna Pokrajina Vojvodina, u okviru svojih prava i dužnosti, prati rad nacionalnih saveta koji deluju na njenoj teritoriji.

Dobri odnosi među etničkim zajednicama preduslov su stabilnosti u Vojvodini. Ustavom Srbije definisano je da merama u obrazovanju, kulturi i javnom informisanju, Republika Srbija podstiče razumevanje, uvažavanje i poštovanje razlika koje postoje zbog posebnosti etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta njenih građana. (Ustav, član 48)

Službeni jezici i obrazovanje manjina

U Srbiji su u službenoj upotrebi srpski jezik i cirilično pismo (Ustav, član 10), dok su u Vojvodini u službenoj upotrebi srpski, mađarski, slovački, hrvatski, rumunski i rusinski jezik i njihova pisma. Uz srpski jezik, jedan ili više jezika nacionalnih manjina u službenoj upotrebi je u 38, od ukupno 45 vojvođanskih opština (Ilić 2007:4). Da bi u nekoj lokalnoj samoupravi jezik nacionalne manjine bio i službeni jezik, potrebno je da ta zajednica čini bar 15 odsto populacije te opštine, prema zvaničnom popisu stanovništva. (Ibid.) Činjenica da u 38 opština postoje bar dva službena jezika, govori o multietničkom karakteru Vojvodine. Ipak, terenska istraživanja i međunarodni izveštaji ukazuju na često nepoštovanje propisa koji omogućavaju službenu upotrebu jezika i pisama pripadnicima nacionalnih manjina. (Ibid, CoE: (2009:6))

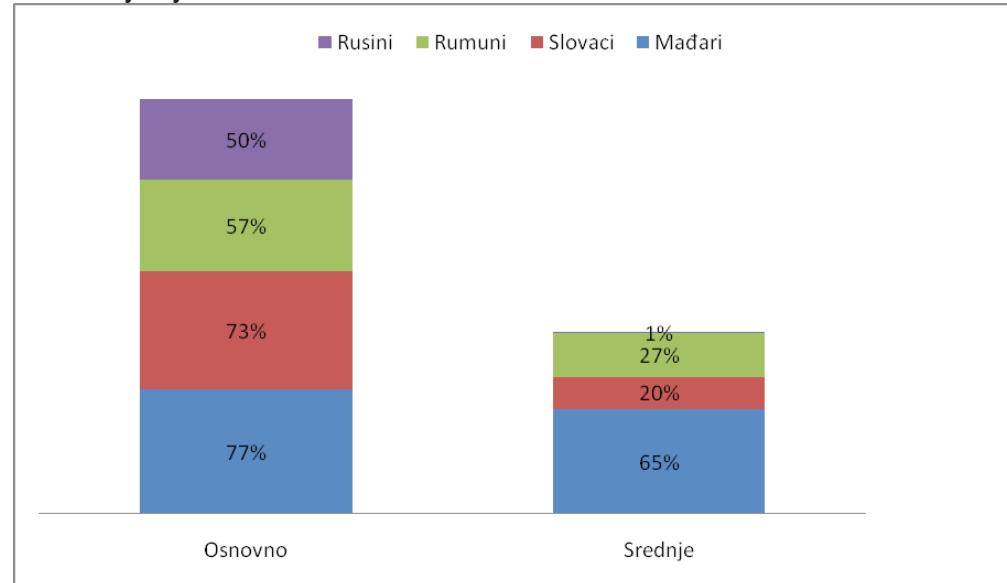
Na teritoriji Vojvodine nastava se odvija na srpskom i na jezicima nacionalnih manjina – mađarskom, slovačkom, hrvatskom, rumunskom, rusinskom i romskom jeziku. Prema nekadašnjim propisima, u opštinama u kojima su pripadnici nacionalnih manjina bili većinska populacija, u osnovnim školama je bilo obavezno učenje jezika te zajednice (tzv. „jezik sredine“). To rešenje je umnogome doprinisalo razumevanju među različitim etničkim zajednicama, posebno u Vojvodini, ali je tokom devedesetih godina ukinuto. Umesto učenja jezika sredine, važeći Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina predviđa da planovi i programi ustanova sa nastavom na srpskom jeziku, treba da sadrže i gradivo koje se tiče istorije, kulture i položaja nacionalnih manjina, kao i druge sadržaje koji pospešuju međusobnu toleranciju i suživot. (Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 13)

Na osnovu Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg

vaspitanja i obrazovanja (član 13). Iz zakona je izostavljeno, međutim, pravo na obrazovanje na jeziku nacionalnih manjina u visokoškolskim ustanovama. To pravo garantovano je Statutom Autonomne Pokrajine Vojvodine, koji je usvojen 2009. i propisuje da nacionalne manjine imaju pravo na obrazovanje na maternjem jeziku na svim nivoima obrazovanja. (Statut, član 29)

Za ostvarivanje prava na obrazovanje na maternjem jeziku za nacionalne manjine u okviru predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, može se propisati određeni minimalan broj učenika, s tim da taj broj može da bude manji od minimalnog broja učenika koji je zakonom propisan za obezbeđenje odgovarajućih oblika nastave i obrazovanja (Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 13). Isti član zakona propisuje da svaka pojedina obrazovna ustanova određuje koliko je minimalno učenika potrebno da bi se obezbedilo obrazovanje na manjinskom jeziku. U praksi, to se čini u koordinaciji sa Sekretarijatom za obrazovanje AP Vojvodine i konsultuje se odgovarajući nacionalni savet.

Tabela 17. Procenat pripadnika nacionalnih manjina koji ostvaruju pravno na osnovno i srednje obrazovanje na maternjem jeziku

107

Izvor: Ilić, S. (2007)

U Vojvodini, osnovnu školu na maternjem jeziku poхађа 77% učenika mađarske nacionalnosti⁴⁸, 73% učenika slovačke, 57% učenika rumunske, 50% učenika rusinske zajednice, dok oko 200 učenika hrvatske

nacionalnosti na svom jeziku pohađa prva četri razreda osnovne škole. Srednje škole u Vojvodini na maternjem jeziku pohađa 65% pripadnika mađarske, 20% slovačke, 27% rumunske i jedan odsto pripadnika rusinske nacionalne manjine. (Ilić 2007:5)

Većina obrazovnih institucija u Vojvodini je dvojezična. Problem tih ustanova je što često, u slučajevima kada nemaju predavače na jezicima nacionalnih manjina, profesori čiji je maternji jezik srpski predaju svim učenicima. Tako se dešava da se u manjinskim odeljenjima, u nekim opštinama, čak polovina predmeta realizuje na srpskom jeziku. Zbog toga mnogi roditelji decu upisuju u osnovne škole sa nastavom na srpskom jeziku, kako kasnije ne bi imala problema pri učenju (Gábrity 2006b: 65 i Gábrity 2008a: 235), ili upisuju decu u srednje škole sa nastavom na srpskom, kada imaju ambicije da im deca završe fakultete koji zahtevaju dobro poznавање srpskog jezika (npr. pravo, medicina).

Iz ovih razloga, često se ističe potreba za otvaranjem jednojezičnih obrazovnih institucija. U Vojvodini postoje dve jednojezične srednje škole sa nastavom isključivo na mađarskom jeziku: u Subotici – Gimnazija za talentovane učenike „Deže Kostolanji“ i u Senti – „Boljai gimnazija“ za talentovane učenike. Postoji i jedna katolička srednja škola („Paulinum“, klasična katolička gimnazija) s nastavom na mađarskom i hrvatskom jeziku.

108

Nastavne planove za osnovno i srednje obrazovanje odobrava Nacionalni prosvetni savet, ali nacionalne manjine imaju pravo da preko predstavnika svojih nacionalnih saveta u ovom telu predlože izmene i dopune nastavnog plana, u skladu sa svojim potrebama. (Gábrity 2006b:66)

Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo i na udžbenike koji su štampani na njihovom jeziku i pismu (Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, član 3). Te udžbenike odobrava Ministarstvo prosvete, na osnovu mišljenja nacionalnih saveta svake manjine (Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, član 20), posle čega se oni prevode i upotrebljavaju u ustanovama u kojima se izvodi nastava i na manjinskim jezicima. Ministarstvo prosvete, za odgovarajuće predmete i razrede, može da odobri udžbenike koji se upotrebljavaju u matičnim zemljama manjina i štampani su na njihovim maternjim jezicima i pismima, uz prethodno pribavljeno pozitivno mišljenje nacionalnog saveta nacionalne manjine i Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja. (Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, član 28)

Kad je reč o nadležnosti državnih organa u oblasti obrazovanja nacionalnih manjina, u ovom trenutku nije u potpunosti podeljena odgovornost republičke i pokrajinske vlasti, budući da je Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine usvojen nedavno, te da je u toku usklađivanje drugih relevantnih propisa. Preko svojih organa, AP Vojvodina na svojoj teritoriji bliže uređuje i obezbeđuje

ostvarivanje prava nacionalnih manjina na obrazovanje na maternjem jeziku, na svim nivoima i u skladu sa zakonom (Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine, član 38). U sistemima osnovnog i srednjeg obrazovanja, Autonomna Pokrajina preko svojih organa, u skladu sa zakonom kojim se uređuje osnovno obrazovanje i vaspitanje, između ostalog:

5. donosi program za jezike nacionalnih manjina;
6. odobrava udžbenike za jezike nacionalnih manjina;
7. sporazumno sa ministrom nadležnim za poslove prosvete donosi nastavne planove i programe iz pojedinih predmeta od interesa za nacionalne manjine, utvrđuje uslove i načine organizovanja nastave na jezicima nacionalnih manjina;
8. sporazumno sa ministrom nadležnim za poslove prosvete odobrava udžbenike i nastavna sredstva za pojedine predmete od interesa za nacionalne manjine;
9. daje saglasnost na ostvarivanje nastavnog plana i programa na jezicima nacionalnih manjina za manje od 15 učenika.

Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine ne daje posebne nadležnosti pokrajinu da uređuje i sistem visokog obrazovanja nacionalnih manjina.

Za ostvarenje osnovnog i srednjeg obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina, ključno je obezbititi nastavnike koji mogu da predaju na tim jezicima. Iako ne postoji državna strategija kako rešiti pitanje nedostatka nastavnog kadra, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina predviđa osnivanje katedri i fakulteta za obrazovanje učitelja i nastavnika na jezicima nacionalnih manjina (Ibid, član 14), upravo da bi se olakšalo obrazovanje nastavnog kadra. Na osnovu toga, navedene manjine (Mađari, Slovaci, Hrvati, Rumuni, Rusini i Romi), osim Hrvata, imaju katedre za jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (Odsek za hungarologiju, Odsek za romanistiku, Odsek za rumunistiku, Odsek za rusinistiku, Odsek za slovakistiku). Obrazovanje učitelja obezbeđeno je samo za nastavu na mađarskom (Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici) i na slovačkom jeziku (Učiteljski fakultet u Somboru). Za vaspitače i vaspitačice, pripadnici nacionalnih manjina mogu se školovati u visokim školama strukovnih studija na mađarskom jeziku (VŠSS za obrazovanje vaspitača u Subotici i delimično na VŠSS za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu), na rumunskom i romskom jeziku (VŠSS za obrazovanje vaspitača „Mihailo Pavlov“ u Vršcu) i, delimično, na slovačkom jeziku u okviru VŠSS za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu. Od drugih brojnijih manjina, jedino pripadnicima rusinske i hrvatske nacionalne manjine nije omogućeno da se školuju za vaspitače na maternjem jeziku. Nacionalna strategija za pristupanje Srbije Evropskoj uniji ističe da je, u oblasti obrazovanja manjina, potrebno podzakonskim aktima regulisati prvenstveno pitanje obrazovanja i usavršavanja nastavnika pripadnika nacionalnih manjina (Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije Evropskoj uniji 2005:107). Pitanje podzakonskih akata je, takođe, istaknuto u izmenjenom i dopunjrenom Nacionalnom programu za integraciju Republike Srbije u Evropsku Uniju (2009).

Sistem visokog obrazovanja u Vojvodini

Sistem visokog obrazovanja u Vojvodini obuhvata⁴⁹ 23 visokoškolske ustanove čiji je osnivač AP Vojvodina, i sedam čiji je osnivač pravno ili fizičko lice. Obrazovanje na strukovnim studijama ostvaruje se u devet državnih visokih škola strukovnih studija, koje su akreditovale ukupno 26 studijskih programa. Ove škole su:

- Visoka poslovna škola strukovnih studija u Novom Sadu;
- Visoka tehnička škola strukovnih studija u Novom Sadu;
- Visoka tehnička škola strukovnih studija u Subotici;
- Visoka tehnička škola strukovnih studija u Zrenjaninu;
- Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu;
- Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Subotici;
- Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Pavlov“ u Vršcu;
- Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Sremskoj Mitrovici;
- Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi.

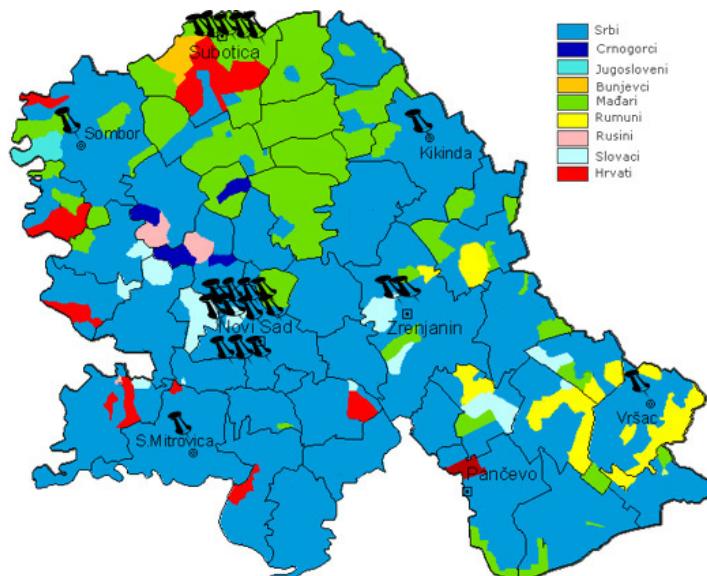
110

U većini visokih škola strukovnih studija nastava je organizovana u dve oblasti: obrazovanje vaspitača (u pet škola) i tehničke nauke (u tri škole). Visoke škole strukovnih studija zastupljene su u šest okruga u Vojvodini, odnosno ne postoji jedino u Zapadno-bačkom okrugu (Sombor). Visoko obrazovanje na akademskim studijama ostvaruje se na 14 fakulteta, odnosno umetničkih akademija u sastavu Univerziteta u Novom Sadu:

- Akademija umetnosti u Novom Sadu;
- Građevinski fakultet u Subotici;
- Ekonomski fakultet u Subotici;
- Medicinski fakultet u Novom Sadu;
- Pedagoški fakultet u Somboru;
- Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu;
- Pravni fakultet u Novom Sadu;
- Prirodno-matematički fakultet u Novom Sadu;
- Fakultet za sport i fizičko vaspitanje u Novom Sadu;
- Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu;
- Filozofski fakultet u Novom Sadu;

- Tehnički fakultet „Mihajlo Pupin“ u Zrenjaninu;
- Tehnološki fakultet u Novom Sadu;
- Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici.

Fakulteti postoje u četiri okruga, s tim da ih je više od polovine sa sedištem u Novom Sadu. Akademski 2009/10. godine na Univerzitetu u Novom Sadu registrovano je ukupno 286 akreditovanih programa na svim nivoima studija⁵⁰.

Slika 4. Raspodela visokoobrazovnih institucija po etničkoj strukturi Vojvodine

Posmatrajući sve visokoobrazovne institucije i njihova sedišta, na osnovu etničke strukture Vojvodine (slika 3), možemo da konstatujemo da se najviše visokoškolskih ustanova čiji je osnivač AP Vojvodina (17) nalazi u većinski srpskim lokalnim zajednicama (i. e. Novi Sad, Sombor, Zrenjanin, Sremska Mitrovica, Vršac, Kikinda). U Subotici, gde manjine čine većinsku populaciju, nalazi se ukupno pet takvih institucija. Lokacija ovih institucija u velikoj meri određuje koji se jezici koriste u nastavi, pa je u etnički mešovitim zajednicama prisutnije obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina.

U Vojvodini 23% stanovništva starosti između 20 i 24 godine pohađa neku visokoškolsku instituciju⁵¹.

50 Preuzeto sa stranice Univerziteta u Novom Sadu. Link: <http://www.ns.ac.yu/sr/>
51 Preuzeto sa stranice APV. Link: http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=100&Itemid=68

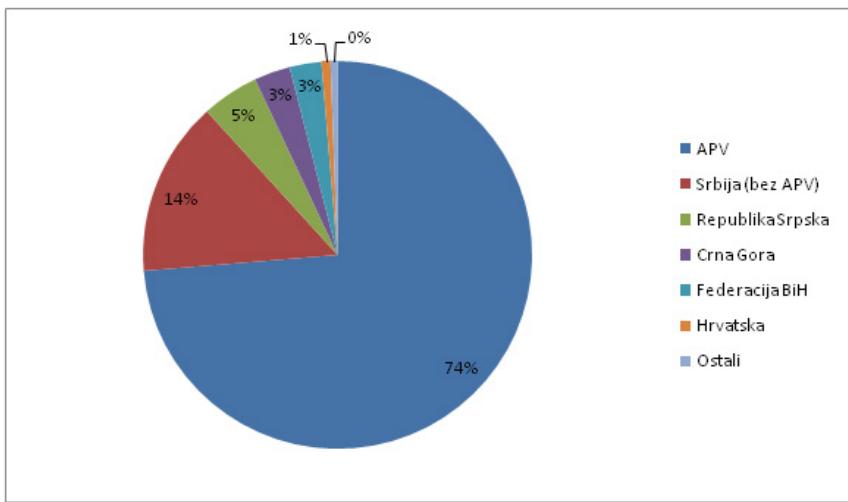
Gledajući ukupan broj studenata, koji uključuje i apsolvente i studente koji su obnovili godine studija, u akademskoj 2008/09. godini na teritoriji Vojvodine u državnim obrazovnim ustanovama studiralo je ukupno 53.914 studenata. Od toga, 18,36% studira na VŠSS, a 81,64% na fakultetima. O trošku državnog budžeta školuje se 60,21%, a školarinu samostalno plaća njih 39,79%.

Uzimajući u obzir sve godine studija i studente koji imaju apsolventske status, iste akademske godine na visoke škole strukovnih studija upisana su ukupno 9.902 studenta. Uočljivo je smanjenje broja studenata za 10,38% u odnosu na prethodnu godinu, kada ih je upisano 11.049. Istovremeno, za 13,83% povećao se broj studenata koji se finansiraju iz budžeta, dok je za 10,29% opao broj samofinansirajućih studenata. (Ibid.) Prema dostupnim podacima, na visokim školama strukovnih studija u školskoj 2008/09. godini diplomirala su ukupno 2.174 studenta, odnosno 260 više nego u prethodnoj akademskoj godini. Prosečna dužina studiranja na VŠSS je 4,21 godinu.

Na fakultete Univerziteta u Novom Sadu u školskoj 2008/09. godini upisano je ukupno 44.012 studenata, odnosno 753 više nego u prethodnoj. Broj studenata koji se finansiraju iz budžeta je opao za 0,83%, a broj samofinansirajućih studenata se povećao za 0,82%. Na fakultetima novosadskog univerziteta 2006/07. godine diplomiralo je 3.436 studenata, odnosno 1.162 studenta manje nego 2005/06. godine. Prosečna dužina studiranja na fakultetima je 7,46 godina.

Etnička struktura studenata

Tokom 2008/09. godine u državnim ustanovama visokog obrazovanja u Vojvodini ukupno je registrovano 53.914 studenata, a na prvu godinu studija upisalo se ukupno 12.295 (Statistika 2009:3,8). Posmatrajući prebivalište „brukoša“, možemo da konstatujemo da ih je najviše sa prebivalištem na teritoriji Vojvodine (73,78%), dok 14,55% studenata dolazi iz ostatka Srbije, 4,77% ih je iz Republike Srpske, 3,01% iz Crne Gore, 2,66% iz Federacije Bosne i Hercegovine, 0,75% iz Hrvatske, a 0,58% van regiona.

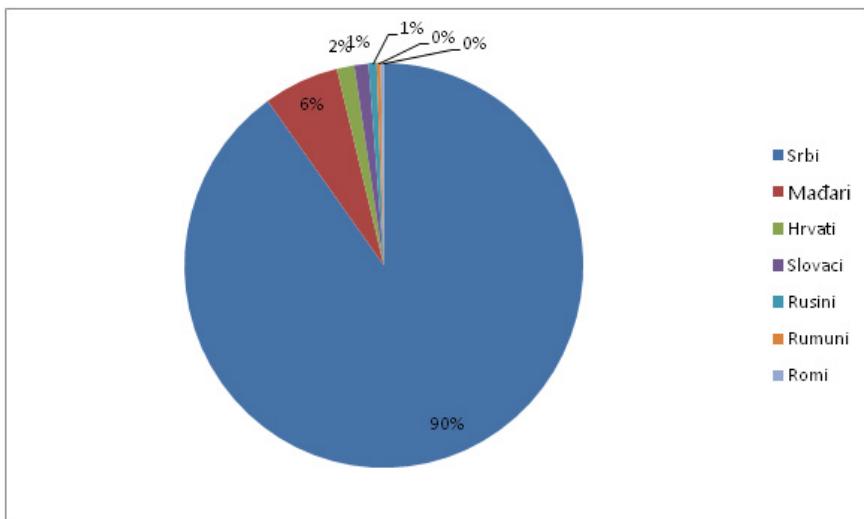

Slika 5. Državljanstvo ili prebivalište (za APV i Srbija bez APV) studenata upisanih na prvu godinu studija

Slika 5 pokazuje nam da 3/4 studenata ima prebivalište u APV, a pažnje vredan je i podatak da 3.919 „bručoša“ na nekoj visokoobrazovnoj ustanovi u Vojvodini ima stalno prebivalište van APV.

113

Kad je reč o nacionalnoj strukturi studentske populacije, najpre treba reći da se 97,33% studenata izjasnilo o nacionalnoj pripadnosti, dok se 2,67% ili nije izjasnilo ili je neopredeljeno ili su se svrstali u kategoriju „ostalih“. Ovi podaci pokazuju da je među studentima najviše pripadnika većinskog, srpskog naroda (82,97%), a da je pripadnika nacionalnih manjina 9,92%. Na visokim školama strukovnih studija pripadnici nacionalnih manjina čine 15,79% ukupne studentske populacije, a na fakultetima 8,61%.

Slika 6. Nacionalna struktura registrovanih studenata na državnim visokoobrazovnim institucijama

114

Najbrojniji među studentima, od pripadnika nacionalnih manjina, školske 2008/09. godine bili su Mađari (6,12%), a za njima slede Hrvati (1,43%), Slovaci (1,16%), Rusini (0,64%), Rumuni (0,34%) i, na kraju, Romi (0,24%). (Statistika 2009:5, 13–14) Ako uporedimo ove procente sa demografskom strukturom Vojvodine, uočljivo je da su manjinske zajednice, koje čine 34,95% stanovništva Vojvodine, u studentskoj populaciji zastupljene sa svega 9,92%.

Tabela 18 Komparativni pregled prisustva nacionalnih zajednica u ukupnoj i u studentskoj populaciji

Nacionalne zajednice	Procentualna zastupljenost u ukupnom stanovništvu APV	Procentualna zastupljenost u studentskoj populaciji
Srbi	65,05%	90,08%
Mađari	14,28%	6,12%
Slovaci	2,79%	1,16%
Hrvati	2,78%	1,43%
Rumuni	1,50%	0,34%
Romi	1,43%	0,24%

*Podaci za rusinsku manjinu nisu prikazani

Uočljivo je i veće prisustvo pripadnika nacionalnih manjina u visokom strukovnom obrazovanju nego u akademskim studijskim programima, a obrazloženje za to može se naći u činjenici da se većina programa na jezicima nacionalnih manjina odvija na visokim školama strukovnih studija.

Zakonski okvir za visoko obrazovanje nacionalnih manjina u Vojvodini

Donedavno je visoko obrazovanje manjina bilo regulisano isključivo zakonskim propisima republičke vlade. Nakon što je republički parlament usvojio statut AP Vojvodine, detaljnije regulisanje manjinskih prava i obaveza prešlo je u nadležnost pokrajinske vlasti. Dok je predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina dobro uređeno, visoko obrazovanje samo je delimično prilagođeno potrebama nacionalnih manjina. Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina ne garantuje pravo manjinskih zajednica na visoko obrazovanje na sopstvenom jeziku. Nedavno usvojeni Statut Vojvodine, koji to pravo predviđa, ne propisuje nadležnosti pokrajinskih vlasti da bliže urede ovu oblast, što je preduslov za ostvarivanje prava na visoko obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina.

Pri razvoju mogućnosti studija, fokus pokrajinske vlasti i manjinskih zajednica bio je na obrazovanju kada za održavanje nastave na jezicima nacionalnih manjina na nivou predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja. Iz tih razloga, većina studijskih programa na manjinskim jezicima realizuje se u oblasti obuke vaspitača, učitelja i profesora književnosti, a najveći broj institucija koje imaju manjinsku nastavu su upravo visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača – njih pet. Osim u društvenim i humanističkim naukama, studijski programi na jezicima manjina retko se realizuju u Vojvodini.

Imajući u vidu manjkavosti domaćeg visokoobrazovnog sistema, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina predviđa pospešivanje međunarodne saradnje, s ciljem da se pripadnicima manjina omogući da studiraju u inostranstvu na maternjem jeziku, a da se te diplome priznaju u Srbiji, u skladu sa već pomenutim zakonom (Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 14). Važno je napomenuti da proces nostrifikacije diploma u Srbiji nije usklađen sa Lisabonskom konvencijom koju je Srbija ratifikovala. Istovremeno, Srbija ne poznaje ni podsticajne mere, poput bilateralnih sporazuma, kojima bi se pripadnicima nacionalnih manjina olakšala nostrifikacija diploma u Srbiji, niti se preduzimaju podsticajne mere za njihov povratak u zemlju. U praksi, pripadnici nacionalnih manjina, kao i svi drugi državljeni Srbije, mogu imati olakšice u procesu nostrifikacije diploma, prvenstveno u smislu nižih cena u odnosu na strane državljane.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, takođe, predviđa mogućnost otvaranja privatnih visokoobrazovnih institucija za pripadnike nacionalnih manjina, odnosno garantuje im pravo da osnuju i održavaju privatne visokoškolske institucije na kojima bi se nastava organizovala na jezicima nacionalnih manjina ili dvojezično, u skladu sa zakonom (Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 15). Kad je reč o privatnim ustanovama visokog obrazovanja koje izvode studijske programe na jezicima nacionalnih manjina, njihov broj je ograničen. Od 1996. godine u Vojvodini funkcionišu i dve

takozvane „izmeštene katedre“ sa univerziteta iz Mađarske. Zakon o visokom obrazovanju ne predviđa takav status, stoga su takve institucije registrovane kao konsultacioni centri. (Gábrity 2008b:53) Zbog nemogućnosti da se registruju kao visokoobrazovna institucija, njihovi studijski programi još nisu akreditovani.

Jedan takav primer je izmeštena katedra Fakulteta za baštovanstvo Korvinus Univerziteta iz Budimpešte, koja organizuje učenje na daljinu za studijski program inženjera baštovanstva u Senti. Akadem-ske 2004/05. godine na ovom studijskom programu studiralo je 166 studenata na mađarskom jeziku. (Gábrity 2008b:57) Visoka škola „Gabor Deneš“ u Subotici, druga izmeštена privatna visokoškolska ustanova na mađarskom jeziku, na kojoj je organizovan studijski program za inženjera informatike, prestala je da radi 2009. godine. U ovoj ustanovi 2004/05. akademske godine na mađarskom jeziku studiralo je 128 studenata. (Gábrity 2008b:57) Pored inostranih visokoobrazovnih institucija, od 2007. godine studije na mađarskom jeziku u Subotici organizuje privatni fakultet za uslužni biznis (FABUS), a Megatrend univerzitet planira da u Bačkoj Topoli organizuje osnovne studije na mađarskom jeziku iz oblasti poljoprivrede.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina propisuje povlastice u poslovanju privatnih škola koje obezbeđuju obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina (odgovarajuće olakšice, oslobođanje od poreza na donacije i drugo). (Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 15) U praksi, prema saznanjima autora, pomenute olakšice nisu realizovane. Posmatrajući odnose mađarske manjine u Vojvodini i njihove matice, možemo da zaključimo da ne postoji stalna finansijska podrška matice za vojvođanske obrazovne ustanove sa nastavom na mađarskom, već se one isključivo finansiraju po projektima. (Gábrity 2006b:62)

Upotreba jezika nacionalnih manjina u visokom obrazovanju

Nastava na visokim školama strukovnih studija čiji je osnivač AP Vojvodina i na fakultetima Univerziteta u Novom Sadu izvodi se na srpskom jeziku, ali, u skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju, visokoškolska ustanova može organizovati studijske programe, nastavu iz pojedinih predmeta, izradu i održanu doktorske disertacije i na jezicima nacionalnih manjina i na stranim jezicima, u skladu sa statutom ustanove (Zakon o visokom obrazovanju, član 80). Na akreditovane studijske programe, koji se izvode na jeziku nacionalne manjine ili na stranom jeziku, student može da se upiše ako poznaje nastavni jezik (Zakon o visokom obrazovanju, član 82). Uslovi, način i postupak provere znanja jezika uređuje se opštim aktom visokoškolske ustanove. (*Ibid.*)

U skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju, da bi neka ustanova izvodila studijske programe na jeziku nacionalne manjine, potrebno je da oni prethodno budu akreditovani. Međutim, u procesu akreditacije

se ne proverava jezik nastave, što znači da institucija može izvesti akreditovani studijski program na bilo kojem jeziku, u skladu sa svojim statutom. U praksi, to znači da ustanove visokog obrazovanja mogu da samostalno odrede jezik nastave na studijskom programu, uzimajući u obzir potražnju na studentskom tržištu i postojanje kadra koji može izvesti nastavu na tom jeziku. Shodno tome, visokoobrazovne institucije mogu odlučiti da studijski program izvedu i na više jezika.

Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine 2001. godine donela je odluku o polaganju klasifikacionog, odnosno ispita za proveru sklonosti i sposobnosti za pripadnike nacionalnih manjina na njihovim maternjim jezicima (Službeni list APV, broj 5/01). Odlukom je propisano (član 2, stav 1. odluke) pravo kandidata da se, prilikom prijavljivanja za upis u visoku školu strukovnih studija ili na fakultet, opredeli za jezik nacionalne manjine na kojem će polagati prijemni ispit. Cilj je bio da se ovim propisom obezbede jednaka prava upisa na fakultet i za kandidate koji su srednje obrazovanje stekli na nekom od jezika nacionalnih manjina. Ipak, ova odluka ne obavezuje institucije da prijemni ispit organizuju na manjinskim jezicima, posebno ne kada je za takav ispit malo zainteresovanih studenata. Odluka samo propisuje (član 3, stav 2) obavezu fakulteta i visokih škola strukovnih studija da u konkursu za upis obaveste kandidate na kojim jezicima će biti organizovano polaganje prijemnog ispita, o čemu odlučuje poslovodni organ ustanove. Javne isprave (indeks, diploma i dodatak diplomi) po pravilu se izdaju na srpskom jeziku i na ciriličnom pismu, a u slučaju da se nastava izvodi na drugom jeziku (na primer, na nekom jeziku nacionalne manjine), po zahtevu studenta, javne isprave se izdaju i na tom jeziku (Zakon o visokom obrazovanju, član 99). Slično je regulisano i vođenje evidencije (matična knjiga studenata, evidencija o izdatim diplomama i dodacima diplomi i zapisnik o polaganju ispita). Evidencija se mora voditi na srpskom jeziku i ciriličnim pismom, ali i na drugom jeziku nastave (Zakon o visokom obrazovanju, član 97). Ipak, kako su retki studijski programi na kojima se nastava iz svih predmeta organizuje na jezicima nacionalnih manjina, institucije se često ne osećaju obaveznim da izdaju javne isprave i na drugim jezicima. Ova pravila otvaraju prostor za selektivno poštovanje propisa, jer u zakonu nije regulisano kako se postupa u slučaju da se samo jedan predmet izvodi na jeziku nacionalne manjine, odnosno da li pripadnici nacionalnih manjina i u tim slučajevima imaju pravo na indeks, diplomu i dodatak diplomi na maternjem jeziku, te da li institucija i tada mora da vodi evidenciju i na manjinskom jeziku.

Pripremanje, odobravanje i izdavanje udžbenika uređuje se opštim aktom visokoškolske ustanove, u skladu sa posebnim zakonom (Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, član 1). Shodno tome, svaka visokoobrazovna institucija donosi poseban pravilnik o udžbenicima kojim detaljnije reguliše jezik udžbenika. U praksi se često dešava da nema dostupnih udžbenika i druge literature na jezicima nacionalnih manjina, jer se ustanove iz finansijskih razloga retko opredeljuju za prevod i izdavanje udžbenika na jezicima manjina. Takođe, ne postoji ni mogućnost korišćenja stranih udžbenika i druge literature zbog razlika u nastavnim planovima domaćih i stranih visokoobrazovnih institucija.

Postojanje adekvatnog kadra osnovni je uslov za ostvarivanje nastave na jezicima nacionalnih manjina, a upravo je to najčešća prepreka organizovanju ovakve nastave (Gábrity 2006a:367). Na osnovu dostupnih podataka iz 2000. godine, na VŠSS bilo je zaposleno ukupno 239 nastavnika, od čega se njih 26% izjasnilo kao pripadnik neke nacionalne manjine. Iste godine, na fakultetima je bilo zaposleno 2.107 nastavnika, od čega se 29% izjasnilo kao pripadnik nacionalne manjine. Ipak, ovi podaci nisu dovoljni za zaključke, jer se broj zaposlenih u celokupnom visokoobrazovnom sistemu Vojvodine u poslednjih devet godina povećao za čak 155%, ali i zbog činjenice da o ostvarivanju obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina ne svedoče podaci o nacionalnoj pripadnosti nastavnika, već o njihovom poznavanju jezika nastave, a o tome nema pouzdanih podataka.

Organizovanje studijskih programa i prijemnih ispita na više jezika, kao i vođenje evidencije, izdavanje javnih isprava i udžbenika na više jezika drastično povećava izdatke visokoobrazovnih ustanova. U Srbiji, međutim, ne postoji finansijska podrška niti druge povlastice koje bi olakšale organizovanje višejezične nastave u tim ustanovama. Iz tih razloga, kao veoma važni se izdvajaju rukovodioци visokoškolskih ustanova, koji odlučuju o tome koliko će olakšati studiranje pripadnicima nacionalnih manjina, odnosno da li će pri zapošljavanju profesora, zahtevati i znanje jezika neke nacionalne manjine. Institucije koje sada izvode studijske programe za manjine, to čine iz sopstvenih sredstava. Kako bi zadovoljili akreditacione standarde, posebno u segmentu ukupnog opterećenja profesora, pojedine visokoškolske ustanove morale su dodatno da vode računa o angažmanu profesora. Po pravilniku za akreditaciju visokoobrazovnih institucija i studijskih programa, svaki nastavnik može biti opterećen u proseku sa 180 časova godišnje. Nastavnici koji predaju na dva jezika iste predmete dupliraju fond časova, što znači da institucija mora izdvojiti dodatna sredstva da nastavnicima plati časove koji premašuju predviđeni fond, a može i one-mogući ispunjenje standarda za akreditaciju.

Nastavni jezici na visokim školama strukovnih studija

Od ukupno devet državnih visokih škola za strukovne studije, obrazovanje na nekom od manjinskih jezika se izvodi u četiri. Na srpskom i mađarskom nastavnom jeziku nastava se realizuje u dve VŠSS:

- Visokoj tehničkoj školi strukovnih studija u Subotici (375 studenata pohađa nastavu na mađarskom jeziku) i
- Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Subotici (120 studenata pohađa nastavu na mađarskom jeziku).

Na srpskom i rumunskom jeziku nastava se realizuje u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Pavlov“ u Vršcu (51 student pohađa nastavu na rumunskom). Na studijskom programu „strukovni vaspitač“ ima ukupno 14 nastavnih predmeta na rumunskom, a ova ustanova nudi isti studijski program i na romskom jeziku, ali nema tačnih podataka o broju studenata na tom programu.

U Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu izvodi se nastava na srpskom, mađarskom i slovačkom jeziku, ali su studijski programi samo delimično organizovani na jezicima ovih dveju nacionalnih manjina (ukupno pet predmeta iz kojih nastavu na mađarskom ili slovačkom jeziku na određenim godinama slušaju 23 pripadnika tih zajednica).

Ako posmatramo sve studijske programe, dolazimo do podatka da nastavu na mađarskom jeziku pohađa ukupno 511 studenata, na rumunskom 51 student i na slovačkom njih sedam. To znači da ukupno 569 studenata ili 5,75% od ukupnog broja studenata na VŠSS pohađa nastavu na maternjem jeziku. (Ibid.)

Klasifikacioni ispit na jezicima nacionalnih manjina organizovale su tri visoke škole strukovnih studija (Visoka tehnička škola strukovnih studija u Subotici – na mađarskom, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Subotici – na mađarskom, i Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Pavlov“ u Vršcu – na rumunskom jeziku). Mogućnost da klasifikacioni ispit za upis na VŠSS polažu na maternjem jeziku iskoristilo je ukupno 228 studenata, od kojih 208 na mađarskom i 20 na rumunskom jeziku.

119

Nastavni jezici na fakultetima

Od ukupno 14 državnih fakulteta, obrazovanje na nekom od manjinskih jezika organizovano je na šest fakulteta. Na srpskom i mađarskom jeziku nastava se realizuje na Ekonomskom fakultetu u Subotici, na Akademiji umetnosti u Novom Sadu i na Građevinskom fakultetu u Subotici. Na mađarskom jeziku nastava se realizuje i na Učiteljskom fakultetu u Subotici. Na Pedagoškom fakultetu u Somboru nastava se realizuje na srpskom i slovačkom jeziku (nastavno odeljenje u Bačkom Petrovcu). Na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu nastava se realizuje na srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku.

Nastavu na jezicima nacionalnih manjina pohađaju ukupno 663 studenta ili 1,5% ukupnog broja studenata na fakultetima, što je istovremeno za 11 studenata više nego u prethodnoj godini, ali i 0,05% manje

u poređenju sa ukupnim brojem studenata. U ove brojke nisu uračunati studenti mađarske nacionalnosti koji na Filozofskom i Prirodno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu nastavu slušaju na srpskom, a nastavu iz pojedinih opšte obrazovnih predmeta (psihologija, pedagogija, sociologija) na maternjem jeziku (u skladu sa Protokolom o saradnji u realizaciji programa izvođenja nastave na jezicima nacionalnih manjina, koji su potpisali Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu i Univerzitet u Novom Sadu).

Prijemni ispit na jezicima nacionalnih manjina organizovan je na ukupno 12 fakulteta.

Na mađarskom jeziku prijemni ispit organizuju:

- Ekonomski fakultet u Subotici;
- Građevinski fakultet u Subotici;
- Medicinski fakultet u Novom Sadu;
- Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu;
- Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu;
- Pravni fakultet u Novom Sadu;
- Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici;
- Filozofski fakultet u Novom Sadu;
- Tehnološki fakultet u Novom Sadu;
- Prirodno-matematički fakultet u Novom Sadu.
- Na slovačkom jeziku prijemni ispit organizuju:
 - Filozofski fakultet u Novom Sadu;
 - Pedagoški fakultet u Somboru;
 - Pravni fakultet u Novom Sadu;
 - Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu.

Na rumunskom i rusinskom jeziku prijemni ispit organizuje samo Filozofski fakultet u Novom Sadu.

Mogućnost da prijemni ispit polažu na maternjem jeziku iskoristila su 322 kandidata, što je za 12 više nego u akademskoj 2007/08. Na mađarskom jeziku prijemni ispit je polagalo 288 kandidata, na slovačkom 23, na rumunskom pet, a na rusinskom šest kandidata.

Osim srpskog jezika, u visokim školama strukovnih studija, čiji je osnivač APV, i na fakultetima Univerziteta u Novom Sadu nastava se realizuje i na mađarskom, rumunskom, rusinskom i slovačkom jeziku, čime se neposredno primenjuju odredbe Ustava Republike Srbije iz oblasti obrazovanja u AP Vojvodini. Ipak, treba istaći da je studenata pripadnika nacionalnih manjina u ukupnoj studentskoj populaciji

9,92%, a da je procenat studenata koji pohađaju nastavu na jezicima nacionalnih manjina 2,28%, dok je još manje studenata (1,02%) koji polažu prijemni ispit na jezicima nacionalnih manjina. (Ibid.) Ovi centri ukazuju na određenu neefikasnost u organizovanju visokog obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina.

Zaključak

Važno je definisati zašto bi jedna država težila da izgradi sistem u kojem se manjine školuju ravnopravno i na svom jeziku, imajući u vidu da organizovanje visokog obrazovanja za nacionalne manjine zahteva dodatne ljudske i materijalne resurse. Jedan od najvažnijih argumenata svakako je da visoko obrazovanje igra ključnu ulogu u održivom ekonomskom razvoju zemlje i postizanju društvene kohezije. Teškoće s kojima se pripadnici nacionalnih manjina susreću kada žele da nastave obrazovanje na maternjem jeziku, doprinele su činjenici da je obrazovni nivo pripadnika manjina niži nego u slučaju većinskog naroda. Iz tih razloga, pripadnici nacionalnih manjina imaju manje šanse za zapošljavanje. (Gábrity 2006b:61)

Tabela 19 Najviši završeni nivo obrazovanja pripadnika mađarske i srpske nacionalne zajednice starosti od 30 do 34 godine u Vojvodini

	Osnovna škola		Srednja škola		Visoka škola strukovnih studija		Univerzitet	
	M.	Ž.	M.	Ž.	M.	Ž.	M.	Ž.
Srbi	21,4%	26,6%	59,8%	51,2%	4,9%	5,5%	8,1%	8,8%
Mađari	30,2%	35,7%	48,7%	47,1%	3,0%	4,3%	5,8%	6,9%

Izvor: Gábrity 2008c:68

Iz tabele 8, jasno se vidi da mađarska nacionalna manjina u proseku ima niži obrazovni nivo od većinskog naroda. Procentualno više Mađara nego Srba završava osnovnu školu, ali procentualno više pripadnika većinskog naroda završava ostale nivoe obrazovanja. Sličan je slučaj i sa drugim nacionalnim manjinama. Ove razlike se pripisuju manjim mogućnostima za nacionalne manjine da upišu, pohađaju i završe visoko obrazovanje, ali se mogu dovesti u vezu i sa nedovoljnim izborom studijskih programa. Kod pripadnika nacionalnih manjina primećena je, takođe, manja želja za nastavkom studija, u odnosu na većinsku zajednicu. (Gábrity 2006b:62) Važno je istaći i da pripadnici manjina studiraju u inostranstvu, kao i da se često po završetku studija ne vraćaju u zemlju. Iz ovih razloga, neodgovarajuće organizovanje visokog obrazovanja za manjine može ozbiljno da ugrozi opstanak pojedinih nacionalnih zajednica, ali i da se odrazi na njihov životni standard.

Ključna pozitivna rešenja koja se izdvajaju i primenjuju u Vojvodini odnose se na: 1. deregulaciju obrazovanja za manjinske zajednice, koja omogućuje povećano uključenje njihovih pripadnika u daljem razvoju obrazovanja manjina, i 2. obezbeđivanje visokog obrazovanja za vaspitače, učitelje i nastavnike na manjinskim jezicima, što doprinosi rešavanju kadrovskih problema u osnovnom i srednjem obrazovanju. Dobra rešenja zabeležena su, najčešće, u osnovnom i srednjem obrazovanju nacionalnih manjina, dok visoko obrazovanje ostaje donekle neuređeno.

Kao slabosti uređenja visokog obrazovanja manjina u Vojvodini mogu se istaći: 1. nerešeno finansiranje studijskih programa na jezicima nacionalnih manjina, 2. nerešen status izmeštenih katedri koje organizuju obrazovanje na jeziku nacionalnih manjina, 3. prevelika ovlašćenja dekana fakulteta, odnosno direktora VŠSS, da određuju jezik studijskog programa, prijemnog ispita i kriterijume za zapošljavanje nastavnika, što može dovesti do suparništva među pripadnicima etničkih zajednica u borbi za vodeće pozicije u institucijama, i 4. neuzimanje u obzir jezika nastave studijskih programa pri akreditaciji, posebno u oblasti fonda časova profesora, što stvara poseban kadrovska problem dvojezičnim institucijama.

122

Na osnovu standarda za akreditaciju studijskih programa prvog i drugog nivoa visokog obrazovanja, i po standardu broj 9, koji se odnosi na nastavno osoblje, predviđeno je da nastavnici ostvaruju prosečno 180 časova aktivne nastave godišnje, odnosno šest časova nedeljno (Akreditacija u visokom obrazovanju 2007:57). U dvojezičnim (ili višejezičnim) ustanovama, profesori koji iste predmete predaju na više jezika lako dostižu predviđeni fond časova, zbog čega ove ustanove često moraju da izdvoje dodatna sredstva da nastavnicima plate časove preko utvrđenog fonda (prekovremeni rad).

Povećano finansijsko i nastavno opterećenje ovih institucija usporava njihove ambicije da razviju nove studijske programe, učestvuju u naučno-istraživačkom radu i, generalno, dovodi do toga da zaostaju za jednojezičnim visokoobrazovnim institucijama. Zbog svega ovoga, trenutno rešenje finansiranja i akreditacije visokoobrazovnih institucija koje izvode studije dvojezično ne može se opisati kao dugoročno održivo.

CRNA GORA

Tajana Brkanović i Ivana Stanojev

Uvod

Ova studija slučaja ima za cilj da prikaže model visokog obrazovanja za manjine u Republici Crnoj Gori, sa naglaskom na albanskoj nacionalnoj manjini, kao i da prikaže relevantnost ovog modela za studiju razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu. Na Univerzitetu u Podgorici 2004. godine pokrenut je samostalni studijski program za obrazovanje učitelja na albanskom jeziku. Studijski program traje osam semestara i svake godine na njega se upiše oko trideset studenata. Ovom studijom pokušali smo da dođemo do odgovora kako se pojavila potreba za ovakvim modelom studija, kako je on formiran i kavka je njegova održivost. Namena ove studije slučaja bila je da sagleda celokupan društveni kontekst, sa naglaskom na međuetničkim odnosima i na visokom obrazovanju. Cilj studije je da predstavi prednosti i nedostatke organizovanja visokog obrazovanja za albansku manjinu u Crnoj Gori i da, na najbolji način, iskoristi dobijene podatke za nalaženje mogućih rešenja ovog pitanja u Republici Srbiji.

Metodologija

U početnoj fazi studije korišćena je metoda analize dokumenata, koja je započeta u februaru 2010. godine. Tokom ove faze istraživanja, prikupljeni su i analizirani relevantni dokumenti – Ustav Republike Crne Gore, Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Opšti zakon o obrazovanju Republike Crne Gore, Zakon o visokom obrazovanju Republike Crne Gore, statistički podaci, analitički članci o problemima visokog obrazovanja za manjine i međunarodnim odnosima u Crnoj Gori. Druga faza obuhvatala je terensko istraživanje, u vidu intervjuja sa akterima koji su neposredno ili posredno učestvovali u otvaranju visokoškolskih studija na albanskom jeziku u Crnoj Gori, kao i sa predstavnicima Ministarstva prosvete i nauke Crne Gore, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, sa studentima koji su pohađali (ili i dalje pohađaju) nastavu na Učiteljskim studijama na albanskom jeziku, sa predstavnikom Studentskog parlamenta Univerziteta u Podgorici i sa profesorima. Cilj je bio da se metodom dubinskog intervjuja dođe do relevantnih podataka u vezi sa procesom otvaranja ovih studija, sa međunarodnim odnosima u Crnoj Gori, sa problemima koji su rešeni otvaranjem ovih studijskih programa, kao i sa onima koji su ostali nerešeni. U skladu sa temom studije, ispitanici su ohrabrivani da slobodno iznose ideje i predloge o organizovanju visokog obrazovanja na albanskom jeziku na jugu Srbije. Nadalje, upoređeni su pravni okvir i podaci dobijeni analizom dokumenata sa podacima o ostvarivanju prava na visoko obrazovanje manjina, na osnovu utisaka relevantnih sagovornika, kao i utisaka istraživača sa terena.

Kontekst

Republika Crna Gora

Referendumom koji je održan 21. maja 2006. godine Republika Crna Gora izglasala je nezavisnost od Državne Zajednice Srbija i Crna Gora. Najveći i glavni grad Crne Gore je Podgorica, dok je Cetinje prestonica. Crna Gora podeljena je na 21 opština, među kojima je i Podgorica, koja je podeljena na dve gradske opštine (Golubovci i Tuzi).

Značajna demografska karakteristika Crne Gore jeste velika izmešanost različitih manjina na relativno malom prostoru, što je posledica istorijskih okolnosti kao što su ratovi, promene granica i iseljavanje naroda. Prema popisu stanovništva iz 2003. godine, u Crnoj Gori živi 620.145 ljudi, a etničku strukturu stanovništva čine: Crnogorci 43,16%, Srbi 31,99%, Bošnjaci 7,77%, Albanci 5,03%, Muslimani 3,97%, Hrvati 1,1%, Romi 0,42%, Jugosloveni 0,3%, dok ostale manjine imaju ukupno 1,09%. O nacionalnoj pripadnosti nije se izjasnilo 4,34%. U Crnoj Gori i dalje živi veliki broj izbeglica i raseljenih lica. Raseljena lica dolaze sa Kosova (18.019 – prema podacima Vlade Crne Gore i UNHCR-a), dok su izbegla lica uglavnom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine (ukupno 8.474 – prema istim podacima).

Tabela 20 Stanovništvo prema nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti prema popisu 1981., 1991. i 2003. godine

	1981		1991		2003*	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Crnogorci	400.488	68,54	380.467	61,86	267.669	43,16
Srbi	19.407	3,32	57.453	9,34	198.414	31,99
Jugosloveni	31.243	5,35	26.159	4,25	1.860	0,30
Albanci	37.735	6,46	40.415	6,57	31.163	5,03
Muslimani	78.080	13,36	89.614	14,57	24.625	3,97
Bošnjaci		0,00		0,00	48.184	7,77
Hrvati	6.904	1,18	6.244	1,02	6.811	1,10
Romi	1.471	0,25	3.282	0,53	2.601	0,42
Ostali	2.741	0,47	2.383	0,39	4.486	0,72
Neizjašnjeni/neopredeljeni	301	0,05	1.944	0,32	26.906	4,34
Regionalna pripadnost	1.602	0,27	998	0,16	1.258	0,20
Nepoznato	4.338	0,74	6.076	0,99	6.168	0,99
UKUPNO	584.310	100,00	615.035	100,00	620.145	100,00

Izvor: Monstat, 2008

Crnogorci žive pretežno u centralnim delovima države. Srbi čine većinsko stanovništvo u Bokokotorском zalivu i na severu republike. Bošnjaci i muslimani žive pretežno u crnogorskom delu Sandžaka i na istoku, dok veći deo primorja i jedan deo severa Republike Crne Gore imaju etnički izmešano stanovništvo. Albanci žive uglavnom u graničnim oblastima sa Kosovom i Albanijom. U Ulcinju Albanci čine većinsko stanovništvo (72,14% prema popisu iz 2003). Značajan broj Albanaca živi u gradskoj opštini Tuzi u Podgorici, gde tvore kulturni region poznatiji kao Malesija (u koji spadaju i okolna naselja većinski naseljena Albancima). Prema popisu iz 2003. godine, 9.296 Albanaca živi u Podgorici, a od toga 2.300 u Tuzima i ostali u seoskim područjima oko Tuza, do severnog dela Skadarskog jezera. Značajan broj Albanaca živi u opštinama Plav (2.719 – 19.7%), Rožaje (1.008 – 4,44%) i Bar (3.036 – 7,61%).

Ethnic structure of the population of Montenegro
Etnička struktura stanovništva Crne Gore

according to settlements
po naseljima

census 2003
popis 2003. god.

author: Varjačić Vladimir

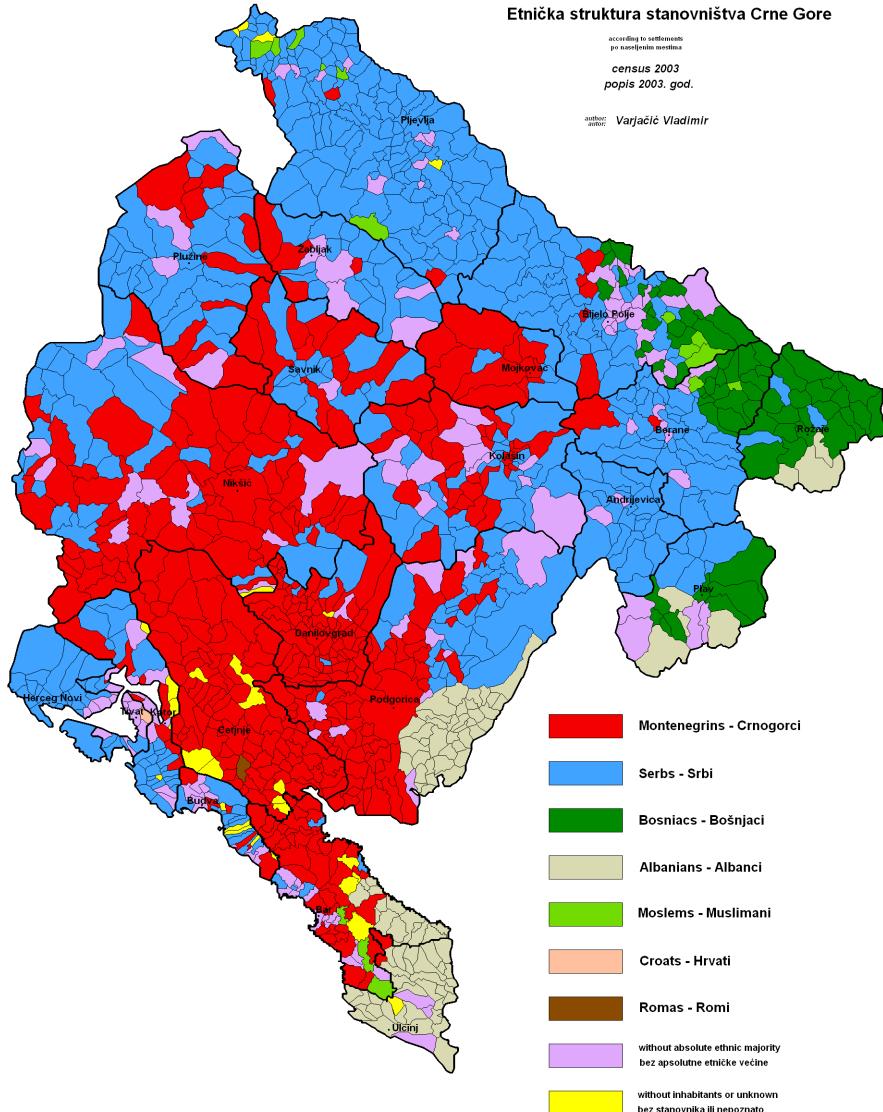

Tabela 21. Etnički sastav stanovništva Crne Gore po opštinama prema popisu iz 2003. godine

T 3	UKUPNO	Crnogorci %	Srbi %	Albanci %	Bošnjaci %	Muslimani %	Hrvati %	Romi i Egipcani	Ostali %
Andrijevica	5.785	25,13	69,61	0,00	0,00	0,14	0,03	0,00	5,08
Bar	40.037	47,25	27,68	7,61	2,30	6,43	0,65	0,16	7,92
Berane	35.068	25,52	46,51	0,10	16,15	6,56	0,13	0,34	4,69
Bijelo Polje	50.284	17,77	40,32	0,06	22,63	15,78	0,09	0,26	3,08
Budva	15.909	45,33	40,87	0,35	0,15	1,28	1,12	0,37	10,53
Danilovgrad	16.523	67,84	25,51	0,04	0,01	0,35	0,28	0,03	5,94
Žabljak	4.204	43,03	50,26	0,00	0,00	0,02	0,05	0,00	6,64
Kolašin	9.949	50,65	44,77	0,01	0,01	0,32	0,11	0,00	4,13
Kotor	22.947	46,81	30,91	0,33	0,07	0,46	7,68	0,30	13,44
Mojkovac	10.066	54,77	41,12	0,02	0,09	0,14	0,04	0,00	3,82
Nikšić	75.282	62,64	26,74	0,04	0,20	0,92	0,18	0,59	8,71
Plav	13.805	5,54	18,93	19,70	49,32	5,71	0,03	0,00	0,78
Plužine	4.272	32,61	60,51	0,00	0,00	0,02	0,02	0,00	6,84
Pljevlja	35.806	21,52	60,11	0,02	5,21	8,14	0,04	0,00	4,97
Podgorica	169.132	56,96	26,27	5,50	1,36	2,60	0,42	0,83	6,06
Rožaje	22.693	1,94	3,98	4,44	82,09	6,65	0,02	0,07	0,81
Tivat	13.630	29,95	35,19	1,06	0,27	1,14	19,54	0,40	12,45
Ulcinj	20.290	11,93	7,44	72,14	1,46	3,36	0,38	0,57	2,72
Herceg Novi	33.034	28,60	52,88	0,08	0,24	0,67	2,42	0,64	14,48
Cetinje	18.482	90,67	4,62	0,23	0,03	0,12	0,27	0,70	3,37
Šavnik	2.947	46,83	47,44	0,00	0,00	0,17	0,10	0,00	5,46
CRNA GORA	620.145	43,16	31,99	5,03	7,77	3,97	1,10	0,46	6,52

Prema Ustavu Crne Gore službeni jezik je crnogorski. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik. Čirilično i latinično pismo su ravnopravna pisma. Albanska manjina u mestima u kojima čini većinsku populaciju ima Ustavom garantovano pravo na upotrebu svog jezika. Prema popisu stanovništva iz 2003. godine, oko 85% stanovništva služilo se srpskim, odnosno crnogorskim jezikom (tokom popisa službeni jezik u Crnoj Gori nosio je naziv srpski), dok se bosanskim jezikom služilo 6,13%, a albanskim 5,26% stanovništva.

Većina građana Crne Gore je pravoslavne vere (oko 74,24%, prema popisu iz 2003. godine). Postoji i značajan broj sunitskih muslimana u državi, koji imaju svoju Islamsku zajednicu Crne Gore (17,74%), a katolički vernici su organizovani oko Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije (3,54%).

Kratak pregled etničkih odnosa u Republici Crnoj Gori

„Manjinsko pitanje je uvek bilo osetljivo. I ratovi svetskog tipa su počinjali, makar formalno, iz razloga ne-poštovanja manjinskih prava. Kompletan dezintegrativan proces bivše Jugoslavije je počeo iz razloga što niko nije htio da bude manjina“, istakao je jedan naš sagovornik, inače stručnjak za oblast ljudskih prava. Njegove reči možda najbolje opisuju politiku Crne Gore prema manjinama. Kako navodi, Crna Gora nije imala negativna istorijska iskustva sa manjinama od Prvog svetskog rata do danas, pa „nema ni otvorenog manjinskog pitanja u bilo kom smislu“ i po tome se razlikuje od drugih država sa Balkana. Prema mišljenju drugog sagovornika, sve do stvaranja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Crnogorci su delili sudbinu manjinskih naroda. Tek stvaranjem SFRJ, Crnoj Gori je vraćeno pre svega ime, a Crnogorcima pravo na nacionalnu osobenost. Naš sagovornik dalje navodi da su tek posle raspada SFRJ, nekadašnji konstitutivni narodi bivše SFRJ postali manjine u novonastalim državama. Tako su, do 1992. godine, prema Ustavu, u Crnoj Gori i Albanci bili među konstitutivnim narodima. Prema rečima našeg sagovornika, tek sa raspadom SFRJ nastupio je proces dezintegracije kad je reč o manjinama, koji se ogledao u tome što „početkom 90-tih uopšte nije bilo poželjno da budeš pripadnik manjine bilo gde na prostoru bivše Jugoslavije, pa ni u Crnoj Gori“. Postojali su, kaže, „podobni pripadnici manjine“ koji su bili izuzeci na državnim funkcijama.

Naš sagovornik smatra da je multikulturalnost isplativa i kaže da je takav stav pragmatičan, jer multikulturalnost u dužem vremenskom periodu donosi integraciju zajednica i proizvodi političku stabilnost, što je preduslov za dugotrajan razvoj ekonomije. „Ekonomija nije moguća u politički nestabilnim prilikama i uslovima, a sav ovaj prostor bivše Jugoslavije se uverio u to. Nijedna od država (naslednica SFRJ, prim. ur.) nije bila interesantna za strana ulaganja upravo iz tih razloga“, ističe ovaj ispitanik.

Naš sagovornik zaključuje da je u Crnoj Gori saradnja sa manjinama donekle efikasnija nego u ostatku regiona. Politička svest o manjinama u Crnoj Gori je sazrela, a, kako on kaže, sazreo je i stav da je veoma važno negovati manjine. Prema njegovom mišljenju, takav odnos je bio uslovljen političkim kontekstom, kada se 1997. godine raspala tadašnja vladajuća koalicija. Crnogorsko rukovodstvo se, iz pragmatičnih razloga, da bi obezbedilo političku stabilnost, opredelilo za puno savezništvo sa manjinama. Time je dobio simpatije Sjedinjenih Američkih Država, a od tada, gotovo u svakoj vladi, predstavnici manjinskih, a pre svih albanskih stranaka, bili su važan deo vladajuće koalicije. „Od 1997. do danas, prava manjina u Crnoj Gori nikako nisu išla korak natrag“, navodi ovaj sagovornik.

Zakonski okvir i odnos prema manjinama

Važeći Ustav Crne Gore (Ustav Republike Crne Gore, Službeni list Crne Gore, 25. oktobar 2007.) donet je 22. oktobra 2007. godine i definiše Crnu Goru kao građansku, demokratsku, ekološku i državu socijalne pravde, zasnovanu na vladavini prava. Ustav daje pravnu osnovu za promovisanje, jačanje i unapređivanje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda i potvrđuje obavezu Crne Gore da poštuje međunarodne standarde u oblasti zaštite ljudskih prava. Član 6. Ustava daje opšte garancije zaštite ljudskih prava i sloboda, kao nepovredivih kategorija. Član 7. propisuje zabranu izazivanja mržnje ili netrpeljivosti po bilo kojem osnovu, a član 8. propisuje zabranu diskriminacije, kao opštег preduslova za uživanje svih ljudskih prava i sloboda. Članovi Ustava od 17. do 81. posvećeni su ljudskim pravima i slobodama, građanskim i političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim, kao i pravima manjina.

Posebna manjinska prava koja su garantovana Ustavom su zaštita identiteta i zabrana asimilacije. Ustav jemči i sledeća, posebna manjinska prava:

- na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i verske posebnosti;
- na izbor, upotrebu i javno isticanje nacionalnih simbola i obeležavanje nacionalnih praznika;
- na upotrebu svog jezika i pisma u privatnoj, javnoj i službenoj upotrebi;
- na školovanje na svom jeziku i pismu u državnim ustanovama i da nastavni programi obuhvataju i istoriju i kulturu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu organi lokalne samouprave, državni i sudski organi vode postupak i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- da osnivaju prosvetna, kulturna i verska udruženja, uz materijalnu pomoć države;
- da sopstveno ime i prezime upisuju i koriste na svom jeziku i pismu u službenim ispravama;
- da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i naselja, kao i topografske oznake budu ispisani i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan deo stanovništva, shodno principu afirmativne akcije;
- na srazmernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave;
- na informisanje na svom jeziku;
- da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko poreklo, kulturno-istorijsko nasleđe, kao i verska ubedjenja;
- na osnivanje saveta za zaštitu i unapređenje posebnih prava.

Odnos većine, naročito vladajuće političke elite, i manjina dodatno je ojačao tokom kampanje za osamostaljenje Crne Gore. Predstavnici manjina podržali su ideju o nezavisnosti, o čemu govorи i podatak da je koalicija „Za nezavisnu Crnu Goru“ najveći broj glasova za nezavisnost dobila u većinski bošnjačkim Rožajama i u većinski albanskom Ulcinju. Političke partije manjina, kao i predstavnici manjinskih nacionalnih zajednica u vodećim političkim partijama Crne Gore imali su veliku ulogu, u okviru svojih zajednica, u kampanji uoči referendumu o nezavisnosti Crne Gore. Kako se navodi u konačnom izveštaju Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (OSCE/ODIHR) o referendumu o državnom statusu Republike Crne Gore, tokom kampanje crnogorski parlament usvojio je novi zakon o manjinama, koji je ustanovio mehanizam za povećanu garantovanu predstavljenost manjina u parlamentu, na budućim izborima (Ustavni sud kasnije je odbacio tu odredbu kao neustavnu). Tako je 2006. godine, nakon tri godine diskusije u crnogorskem parlamentu, donet Zakon o manjinskim pravima i slobodama (Zakon o manjinskim pravima i slobodama, 2006, Službeni list RCG br.13/2006). Zakonom se uređuje skup manjinskih prava i mehanizmi njihove zaštite (očuvanje nacionalnog identiteta manjina, tj. zaštita od asimilacije, kao i omogućavanje delotvornog učešća manjina u javnom životu). Zakon je usklađen sa međunarodnim dokumentima:

- sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima;
- sa Deklaracijom o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, verskih i jezičkih manjina;
- sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i sloboda;
- sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina;
- sa Evropskom poveljom o regionalnim i manjinskim jezicima;
- sa preporukama visokog komesara OEBS-a za nacionalne manjine, iz Haga, Oslo i Lunda;
- sa smernicama za učešće nacionalnih manjina u izbornom procesu.

Jedan od sagovornika, koji je bio član radne grupe za izradu Zakona o manjinskim pravima i slobodama, rekao je da je zakon usvojen bez javne debate i pre referendumu na osnovu političkog dogovora Vlade Crne Gore i političkih predstavnika manjina. Prema njegovim rečima, zakon je po sebi bio revolucionaran, jer tadašnja politička klima u Crnoj Gori nije podsticala efektivnu manjinsku participaciju.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama definiše manjinu kao svaku grupu državljana Crne Gore koja je brojčano manja od preovlađujućeg stanovništva, koja ima zajedničke etničke, verske ili jezičke karakteristike, koja je istorijski vezana za Crnu Goru i koja je motivisana željom za iskazivanjem i očuvanjem nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i verskog identiteta.

Brojni drugi zakoni, na posredan način, štite prava manjina u drugim oblastima javnog života (obrazovanje, mediji i informisanje, kultura, lokalna samouprava itd). Vlada Republike Crne Gore bila je dužna, prema ovom zakonu, da doneše strategiju manjinske politike, kojom se posebno definišu mere za sprovođenje zakona, unapređivanje uslova života manjina i što veća integracija Roma u društveni i politički život Crne Gore. Desetogodišnja Strategija manjinske politike Crne Gore usvojena je u junu 2008. godine, a kao njen cilj istaknuta je „integracija bez asimilacije“ svih pripadnika manjina i manjinskih zajednica kao kolektiviteta u crnogorsku državu i društvo. U oblasti obrazovanja na jezicima manjina, strategijom je predviđeno da se, različitim merama i aktivnostima, obezbedi usklađivanje nastavno-naučnih i vaspitno-obrazovnih programa u cilju uključivanja adekvatnih sadržaja iz kulture, tradicije i istorije manjina. Takođe, strategijom se država obavezuje da, uz pozitivnu diskriminaciju (primenu principa afirmativne akcije), radi na obezbeđivanju dostupnosti visokog obrazovanja za sve manjinske zajednice.

Za zaštitu prava i unapređenje položaja manjina u Crnoj Gori nadležni su Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava i Odbor za ljudska prava i slobode, koji je radno telo Skupštine Crne Gore. Skupština je donela odluku o osnivanju Fonda za manjine, a kao samostalna i nezavisna institucija deluje i zaštitnik ljudskih prava i sloboda.

3. Obrazovanje manjina

131

Ustav garantuje pravo na školovanje na maternjem jeziku svim manjinama u Crnoj Gori. Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju predviđeno je da se nastava izvodi na jeziku pripadnika manjina, u onim opštinama u kojima nacionalne manjine čine većinu ili značajan deo stanovništva. Zakon o manjinskim pravima i slobodama posebno uređuje i mogućnosti manjina da ostvaruju svoja prava na školovanje na maternjem jeziku.

3.1. Zakonski okvir za obrazovanje manjinskih zajednica

Članovi 13, 14, 15, 16, 17. i 18. Zakona o manjinskim pravima i slobodama odnose se na školovanje manjina i na načine na koje se ono može organizovati. Zakon garantuje da manjine i njihovi pripadnici imaju prava na školovanje na svom jeziku (u svim stepenima vaspitanja i obrazovanja) i na odgovarajuću zastupljenost svog jezika u opštem i stručnom obrazovanju, u zavisnosti od broja učenika i finansijskih mogućnosti Republike. Nastava može biti organizovana u posebnim školama ili u posebnim odeljenjima u redovnim školama i u celosti se izvodi na jeziku manjine. Ukoliko je nastava na manjinskom jeziku, obavezno se uči službeni jezik i pismo. Programi po predmetima za potrebe obrazovanja na manjinskom jeziku sadrže teme iz oblasti istorije, umetnosti, književnosti, tradicije i kulture manjine. Ukoliko

govorimo o obrazovnom programu u ustanovama i školama sa nastavom na službenom jeziku, onda će on obuhvatiti i teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umetnosti i kulture manjina, jer se time pospešuje međusobna tolerancija i suživot.

Zakon osigurava da se, zarad potreba obrazovanja na jeziku manjine, u okviru visokog obrazovanja, mogu obezbediti katedre, fakulteti ili instituti za obrazovanje vaspitača, učitelja i nastavnika na jeziku te manjine.

Uspostavljanje međunarodne obrazovne, naučne i tehničke saradnje treba da omogući pripadnicima manjina da studiraju u inostranstvu na maternjem jeziku i da se tako stekne diplome priznaju, u skladu sa zakonom.

Međutim, kako ističe jedan od naših sagovornika, Crna Gora još nije rešila problem priznavanja diploma iz Albanije, dok priznaje diplome sa Kosova. Problem priznavanja diploma albanskih univerziteta traje godinama i još nema pomaka. Dok nije bilo studijskog programa za nastavu na albanskom jeziku u Podgorici, Albanci iz Crne Gore su studirali u Albaniji, a proces nostrifikacije tih diploma u Crnoj Gori trajao je dugo i bio veoma zahtevan. Naš sagovornik pominje da se dešavalo da studenti moraju dodatno da studiraju u Crnoj Gori još dve ili tri godine, da bi nostrifikovali diplome. To je mnoge od njih obeshrabrilo da uopšte ulaze u taj proces, jer je, kako on kaže, sve zavisilo od toga koliko bi dodatnih ispita za polaganje odredila komisija za nostrifikaciju. Međutim, ispitanici navode da je bilo i pozitivnih rešenja. Kako kažu, „Ekonomski fakultet u Podgorici je, bez mnogo uslova, priznavao diplome ekonomskog fakulteta iz Albanije“.

Zakon omogućava pripadnicima manjina da osnivaju vaspitno-obrazovne ustanove, ali obaveza finansiranja ovih ustanova ostaje na osnivačima. Vaspitni i obrazovni rad u školskoj ustanovi ili u posebnom deljenju redovne škole sa nastavom na jeziku manjine, obavljaju nastavnici iz redova te manjine koji imaju aktivno znanje jezika manjine, kao i nastavnici koji nisu iz reda te manjine a imaju aktivno znanje jezika i pisma te manjine. Ovde zakon govori samo o postojećim nastavnim i profesorskim kadrovima, pa ostaje nejasno šta se dešava u slučajevima kada takvih kadrovskih rešenja nema.

Strategija manjinske politike iz 2008. godine (koju je donelo Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava) nagoveštava da su, u praksi, moguće komplikacije da se zakonski uredi ovo pitanje, kada nema dovoljno kadra za nastavu na manjinskom jeziku, odnosno kada nastavni kadar ne vlada i manjinskim i službenim crnogorskim jezikom. Kao rešenje, Strategija navodi značaj planiranja i razvoja studijskih programa, koji treba da budu u funkciji zadovoljenja manjinskih standarda i paralelnog izučavanja jezika

manjine. Mogući nedostatak javlja se na nivou visokog obrazovanja, odnosno strukture i broja institucija, upisne politike i sadržine programa za obrazovanje nastavnog kadra. „Upisna politika na najvišem nivou obrazovanja je u nadležnosti visokoškolskih institucija i ona mora usvojiti pojedina zakonska rešenja koja se tiču manjina, u čemu država obezbeđuje nadzornu i kontrolnu funkciju, preuzima obavezu finansiranja u skladu sa svojim mogućnostima i na drugi način podstiče institucije na ispunjenje standarda o obrazovanju manjina, u skladu sa Zakonom. Ovaj pristup se primenjuje, kako u institucionalnom smislu (organizovanje i podsticaj obrazovnim institucijama ili njihovim jedinicama u svim oblicima svojine), tako i sadržinski, po pitanju uređenja odnosa unutar obrazovnog sistema kao celine. U svakom slučaju, čitav proces se mora projektovati tako da, osim ispunjenja forme, zadrži potreban nivo kvaliteta obrazovanja radi ostvarenja ciljeva u oblasti manjinskih prava. Iako Zakon o obrazovanju odraslih nije propisao posebne standarde, evidentno je da se i na ovu sferu obrazovanja primenjuju ista opšta načela kao i za druge korisnike obrazovnog procesa, pa samim tim i na obrazovanje pripadnika manjina“, navodi se u strategiji.

Prema mišljenju jednog sagovornika, zakon o manjinskim pravima i slobodama je trenutno u „oscilirajućoj implementaciji“ – sve zavisi od političkog konteksta, svakodnevice, političke volje, kao i od spremnosti manjina da na pozitivan način odgovore na procese, posebno one integrativne prirode, bez rezervisanosti ili straha.

3.2. Zakoni o obrazovanju i „Knjiga promjena“

Crna Gora je 2001. godine objavila osnovni dokument koji sadrži ciljeve i smernice na kojima se temelji reforma obrazovnog sistema u Crnoj Gori, takozvanu „Knjigu promjena“. Nakon toga, donet je skup zakona iz oblasti obrazovanja i vaspitanja, i to:

- Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju;
- Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju;
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju;
- Zakon o gimnaziji;
- Zakon o stručnom obrazovanju;
- Zakon o obrazovanju odraslih;
- Zakon o visokom obrazovanju;
- Zakon o vaspitanju i obrazovanju dece sa posebnim potrebama;
- Zakon o prosvjetnoj inspekciji;
- Zakon o naučno-istraživačkoj delatnosti.

U okviru Saveta za opšte obrazovanje formirana je stručna Komisija za obrazovanje nacionalnih i etničkih grupa, koja ima zadatku da posebno prouči i da mišljenje Savetu o novim obrazovnim programima, značajnim za očuvanje identiteta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori.

Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju obezbeđuje se izvođenje nastave na maternjem jeziku za pripadnike manjina. Kada se nastava izvodi na jeziku pripadnika manjina, obavezno se uči jezik koji je u službenoj upotrebi.

Nastava na maternjem albanskom jeziku, u sredinama u kojima značajan deo stanovništva čine pripadnici albanske nacionalne zajednice, organizovana je na nivoima predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnog obrazovanja i srednjeg obrazovanja. Kako je navedeno u prvom državnom izveštaju o sprovođenju Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima u Crnoj Gori (2007), na teritoriji na kojoj je albanski jezik u upotrebi, u dvema opština – Ulcinj i Podgorica, omogućeno je predškolsko obrazovanje na albanskom jeziku, u skladu sa odredbama Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju.

134

Osnovne škole u Crnoj Gori obuhvataju nepotpuna, četvororazredna, petorazredna i šestorazredna područna odeljenja – jedinice, kao i samostalne matične, potpune, osmorazredne i devetorazredne škole. Na teritorijama gde albansko stanovništvo predstavlja većinu ili značajan broj (Ulcinj, Podgorica, Rožaje, Plav, Bar) celokupna nastava osnovnog obrazovanja u pojedinim školama izvodi se na albanskom jeziku, u skladu sa članom 11. Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju. Udžbenici se prevode na albanski jezik. Nastavni plan i program osnovnoškolskog obrazovanja predviđa mogućnost da 20% sadržaja kreiraju nastavnici, roditelji i škole, u saradnji sa lokalnom zajednicom, u skladu sa članom 22. Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju.

Srednja škola može biti osnovana kao gimnazija, umetnička ili stručna škola. U gimnaziji se stiče opšte obrazovanje iz prirodnih i društvenih nauka, kao osnova za nastavak školovanja. Školovanje u gimnaziji traje četiri godine. U umetničkoj školi stiče se četvrti stepen stručne spreme iz oblasti muzičke i balet-ske umetnosti. Školovanje traje četiri godine. U stručnoj četvorogodišnjoj školi se stiče četvrti stepen stručne spreme, odnosno srednje obrazovanje za rad i dalje školovanje. Stručne škole su: građevinska, mašinska, poljoprivredna, šumarska, medicinska, ekomska, ugostiteljska, trgovinska, saobraćajna, pomorska i dr. U trogodišnjim stručnim školama stiče se treći stepen stručne spreme. U oblastima gde albansko stanovništvo predstavlja većinu ili značajan udeo stanovništva, kao što su Ulcinj, Podgorica, Rožaje, Plav, u ukupno četiri ustanove srednjoškolskog obrazovanja (u nekoliko odeljenja gimnazije i

stručnih škola i u jednoj gimnaziji u celini), nastava srednjeg obrazovanja izvodi se na albanskom. Udžbenici se prevode na albanski jezik, a nastavni plan i program srednjoškolskog obrazovanja osmišljavaju se tako da 20% sadržaja kreiraju nastavnici, roditelji i škole, u saradnji sa lokalnom zajednicom, u skladu sa članom 22. Opštег zakona o obrazovanju i vaspitanju. Na teritorijama gde albansko stanovništvo predstavlja većinu ili značajan deo (Ulcinj, Tuzi, Rožaje, Plav) i gde se pokaže dovoljan broj zainteresovanih polaznika za sticanje tehničkog ili specijalističkog obrazovanja na ovom manjinskom jeziku, zainteresovanimi će to biti i omogućeno u ustanovama crnogorskog obrazovnog sistema. Kako kaže jedan od sagovornika, problem je u smanjenom izboru srednjoškolskih profila za (jezičke) manjine – Albanci imaju na raspolaganju samo četiri (različito usmerene) škole. To je ograničavajući faktor, jer nije obezbeđena šira ponuda budućih profila. Nejezičke manjine nemaju taj problem. Jezičke manjine u Crnoj Gori su de facto samo Albanci i Romi, dok Bošnjaci i Hrvati nemaju ovaj problem.

Međutim, ranije urađena istraživanja pokazuju da se Ustav Crne Gore, Zakon o manjinskim pravima i slobodama, kao i Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju (Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, 2003; objavljen u Službenom listu RCG broj 64/02, 31/05 i 49/07) ne primenjuju u potpunosti. „Tako, u Osnovnoj školi ‘Boško Strugar’ u Ulcinju učenici koji pohađaju nastavu na albanskem jeziku imaju veći broj predmeta na srpskom jeziku. Usled toga, učenici su prinuđeni da čas engleskog jezika pohađaju na srpskom jeziku, što deci predstavlja dodatni napor jer istovremeno moraju da koriste dva strana jezika.“ (Manjine u Crnoj Gori – Zakonodavstvo i praksa, Inicijativa mladih za ljudska prava, Crna Gora; Program zaštite ljudskih prava Izvještaj br. 1, februar 2007)⁵². Kako se dalje navodi u studiji, problem je primećen i u nedovoljno adekvatnim ili loše prevedenim udžbenicima. „Iako su mnogi udžbenici prevedeni na albanski jezik, učenici su ipak prinuđeni da koriste određeni broj udžbenika na srpskom jeziku. Tako, na primer, udžbenik muzičke kulture za VI razred osnovne škole je na srpskom jeziku i na ciriličnom pismu. Na udžbeniku geografije za VI razred osnovne škole, koji je na albanskem jeziku, mnoge ilustracije su na srpskom jeziku. Primećuju se evidentne greške u prevođenju udžbenika od I do IV razreda osnovne škole sa srpskog jezika na albanski jezik. Udžbenik matematike i radne sveske za mlađe razrede su, takođe, loše prevedeni. Tekstualni zadaci su neshvatljivi za učenike, na ilustrativnim primerima su reči, odnosno rečenice pisane na srpskom“, navodi se u ovoj studiji. Kako je kazao jedan od sagovornika, Crna Gora je ranije rešavala ovo pitanje na veoma loš način: udžbenici su prevođeni sa službenog jezika, a prevođaci su morali da budu Crnogorci koji, sem crnogorskog, znaju i albanski jezik. To je i bilo razlog čestih loših prevoda udžbenika (takav primer je „magnetna livada“, umesto „magnetno polje“). Međutim, naš sagovornik konstatiše da je država napredovala kada su u pitanju udžbenici na albanskem jeziku, jer ih sama „proizvodi“. Recenzenti su profesori sa albanskih univerziteta, što je, prema njegovom mišljenju, primer dobre prakse u izgradnji poverenja. Stvaranjem autentičnih udžbenika na jeziku manjine, kako

⁵² Manjine u Crnoj Gori – Zakonodavstvo i praksa, Inicijativa mladih za ljudska prava, Crna Gora; Program zaštite ljudskih prava Izvještaj br. 1, februar 2007. godine, Podgorica

on navodi, država stavlja do znanja da podržava manjine i njihov razvoj. Država na taj način ima uvid u sadržaj udžbenika, što nije moguće u slučaju kada ih uvozi. Kako nam je objasnio sagovornik, fakultet može i da „uvozi“ udžbenike iz drugih država, uglavnom stručnu literaturu, naročito ako je reč o predmetima čija sadržina ne zavisi od specifičnosti države u kojoj se nastava izvodi, kao što je albanski jezik i književnost.

Kao važan problem navode se i predmeti istorije i muzičke kulture. Iako se u prvom državnom izveštaju o sprovođenju Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima kaže da se predmet istorije u Crnoj Gori ne izučava na nacionalnoj osnovi, već na principu istorijsko-teritorijalnog razvoja i istorijskih perioda u svetu i da se istorija Albanaca u programima i udžbenicima ne preskače, studenti sa kojima smo razgovarali imali su drugačije stavove. Studenti sa Učiteljskih studija na albanskom jeziku navode da se program, po kome rade, preuzima sa Učiteljskog fakulteta u Nikšiću. Postoje određene specifičnosti u programu, kao što su predmeti albanskog jezika i muzičke kulture u kojima se, osim crnogorskih pesama prevedenih na albanski, uče i neke albanske pesme. Međutim, oni primećuju da se iz istorije uče crnogorska i svetska istorija, ali ne i albanska.

Visoko obrazovanje za manjine

136

Od akademске 2004/05. godine studiranje na svim fakultetima organizovano je u skladu sa principima Bolonjske deklaracije. Primenom ove deklaracije prestaju da postoje više škole i predviđene su samo visoke i primenjene škole, na kojima nastava traje tri godine. Osnovne akademske studije traju najmanje tri godine. U Republici Crnoj Gori funkcionišu državni Univerzitet Crne Gore, prvi privatni Univerzitet Mediteran, kao i privatni Univerzitet UDG za biznis, ekonomiju i pravo, gde je od 2009. godine pokrenuto učenje albanskog jezika na grupi za strane jezike.

Afirmativne mere prema pripadnicima manjina postoje na državnom univerzitetu. Na predlog Saveta za manjine, Univerzitet Crne Gore može svake godine da upiše određeni broj studenata koji su pripadnici manjina. Senat Univerziteta usvojio je preporuke fakultetskim jedinicama, pozivajući ih da, gde god je moguće, primene pozitivnu diskriminaciju (afirmativnu akciju) manjina prilikom upisa. Ove mere do sada su koristili pripadnici albanske i romske manjine.

Što se tiče Zakona o visokom obrazovanju (Zakon o visokom obrazovanju, 2003. godina, Službeni list RCG, br. 60/03), on se ne bavi posebno manjinama i načinom organizovanja manjinskih obrazovnih programa. Visoko obrazovanje omogućava sticanje diplome primenjenih osnovnih studija, akademskih osnovnih studija, specijalističkih studija, primenjenih magistarskih studija, akademskog naziva magistra

nauka i akademskog naziva doktora nauka. Član 7. ovog zakona propisuje da u ostvarivanju prava na visoko obrazovanje nije dozvoljena diskriminacija po osnovu pola, rase, bračnog stanja, boje, jezika, vere, političkog ili drugog ubeđenja, nacionalnog, etničkog ili drugog porekla, pripadnosti nacionalnoj zajednici, imovinskom statusu, onesposobljenosti (invalidnosti) ili drugom sličnom osnovu, položaju ili okolnosti. Član 19, između ostalog, predviđa da visokoškolska ustanova ima pravo da inovira visoko obrazovanje u okviru svoje licence, da ponudi studijski program bilo kog obrazovnog nivoa za sticanje neophodnih ili odgovarajućih znanja radi ostvarivanja ciljeva visokog obrazovanja, da utvrđuje studijske programe koji će se izvoditi i predmete koji će se izučavati, da samostalno razvija i primenjuje studijske planove i programe i istraživačke projekte, da određuje uslove za upis studenata i metode nastave i provere znanja studenata, da bira organe upravljanja i rukovođenja i utvrđuje njihov sastav, delokrug i mandat, da bira akademsko i drugo osoblje, da dodeljuje počasne titule. Uz to, Pravilnikom o sadržaju i obliku diplome i dopune diplome, vođenju matične knjige studenata, evidenciji i sadržaju javnih isprava koje izdaju univerzitet i ustanove visokog obrazovanja, članom 6. (stav 2) propisano je da se „kada se nastava određenog studijskog programa izvodi na jeziku nacionalne manjine, odnosno na nekom od stranih jezika, diploma... štampa i na jeziku na kojem se nastava izvodi.“

Učiteljske studije Univerziteta Crne Gore na albanskom jeziku

137

Na Univerzitetu Crne Gore tokom akademske 2004/2005. godine na Učiteljske studije na albanskom jeziku upisana je prva generacija studenata za potrebe školovanja nastavnog kadra. Studije, koje traju osam semestara, osnovane su u skladu sa važećim normativima nacionalnog sistema kvaliteta u visokom obrazovanju. Učiteljske studije predstavljaju samostalni studijski program i rezultat su višegodišnjih pregovora crnogorskih vlasti, predstavnika albanske zajednice i međunarodne zajednice. Nastava je organizovana 70% na albanskom jeziku i 30% na službenom, crnogorskom jeziku. Zahvaljujući potpisanim sporazumima sa univerzitetima u Albaniji organizovano je gostovanje nastavnog kadra iz Skadra i Tirane, koji čine dve trećine ukupnog broja nastavnika na ovim studijama, a omogućena je i razmena udžbenika. Na Učiteljskim studijama predaju i profesori sa fakulteta u Nikšiću i Podgorici. Profesor na ovim studijama kaže da je „jezički neutralno“ oko 60% predmeta koji se izučavaju na ovom programu, odnosno da je reč o opšteobrazovnim i univerzalnim predmetima, i oni čine zajednički deo programa sa studijama na crnogorskem. Međutim, postoje predmeti koji su kulturno-istorijski uslovljeni jezikom nastave (na primer, muzička i likovna kultura), pa su u tom slučaju organizovana predavanja na oba jezika (kako je rekao naš sagovornik, „u jezički kombinovanom maniru“).

Prema podacima koje smo dobili od predstavnika Ministarstva prosvete i nauke i profesora sa Učiteljskih studija, od 2004. godine na ovaj program upisalo se više od 130 studenata, a do oktobra 2009. diplomiralo je njih 26.

Kada govorimo o početku procesa otvaranja visokog obrazovanja za albansku manjinu u Crnoj Gori, svi ispitanići su saglasni da su nakon 2000. godine intenzivirani pregovori i dogovori o osnivanju studija na albanskom jeziku. Bivši profesor sa Učiteljskih studija na albanskom jeziku u Crnoj Gori kaže da je ideja o otvaranju bila zasnovana na konvencijama Ujedinjenih nacija i Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, a naročito na Haškoj deklaraciji o obrazovanju manjina na maternjem jeziku. Crna Gora je 1996. godine potpisala Hašku deklaraciju. Haške preporuke ističu obrazovanje manjina kao prioritet, jer je važan činilac očuvanja identiteta nacionalnih manjina. Državama se preporučuje uvođenje posebnih mera (tamo gde je potrebno), da bi se otvarilo aktivno pravo na obrazovanje. Preporučuje se i da nastavni program manjina obuhvati, ne samo obrazovanje na maternjem jeziku, nego i izučavanje manjinske kulture, tradicije i istorije. I većinski narod treba da poznaje osnove manjinskog jezika i kulture, jer se time podstiče multikulturalnost i tolerancija u društvu, ističe se u deklaraciji.

Ispitanici kažu da je inicijativa o otvaranju obrazovanja na albanskom jeziku došla iz albanske zajednice – od političkih partija, nevladinih organizacija, građana i škola. U pregovore su bili uključeni predstavnici albanskih političkih partija, nevladinih organizacija i republičke vlasti. Važan faktor je svakako bilo posredovanje američkog Projekta za etničke odnose (u daljem tekstu PER) i američkog konzula. Predstavnik albanske političke opozicije kaže da je PER tražio od albanskih političara da napišu svoje zahteve. Jedan od tih zahteva bio je da visoko obrazovanje bude razvijano u okviru Univerziteta Crne Gore, ali kao poseban studijski program. Ispitanici su saglasni da je postojao opšti konsenzus u vezi sa potrebom za otvaranjem ovakve ustanove, a da je glavni problem bila lokacija, odnosno gde otvoriti ove studije. Albanski političari su tražili da se takve studije otvore u mestima gde su Albanci većina – u Ulcinju ili u opštini Tuzi, dok se crnogorska vlast zalagala da se studije otvore u Nikšiću, kao katedra u sklopu Filozofskog fakulteta. Albanske političke partije su to odbile, ali su studijski programi u Nikšiću, i pored toga, otvoreni. Dve godine zaredom u Nikšiću je bio otvoren konkurs za upis studenata na Učiteljske studije na albanskom, ali se nijedan kandidat nije prijavio. Za Albance, Nikšić je bio neprihvatljiv, jer je, kako kaže jedan predstavnik albanske političke partije, bio „prosrpski“, a bio je i udaljen od mesta u kojima žive Albanci. Predstavnik druge albanske političke partije kaže da je „Nikšić tada bio dosta problematičan grad“. Posle Nikšića, usledio je američki predlog da se takve studije otvore u Podgorici. Politička partija Demokratska unija Albanaca prihvatile je ovaj predlog, dok su mu se ostale albanske političke stranke usprotivile. Uticaj američkih posrednika bio je presudan da se Podgorica izabere kao kompromisno rešenje između Ulcinja i Nikšića i, kako smatra većina ispitaničkih, to se pokazalo kao dobro rešenje, jer je Podgorica i intelektualni, kulturni i ekonomski centar Crne Gore.

Ispitanici su saglasni da su Učiteljske studije otvorene, jer su bile najpotrebnije, a pojedini sagovornici navode da je postojala i studija koja je ukazala na veliku potrebu za ovim programom. Još 90-ih godina

pojavio se manjak učitelja na albanskom jeziku u nižim razredima osnovne škole. Stariji učitelji su odlazili u penziju, a novi kadar se nije obrazovao. Profesor sa Učiteljskih studija kaže da stariji učitelji nisu imali fakultetske diplome, pošto one nisu bile preduslov zapošljavanja u to vreme. On kaže da je pomenuta studija pokazala da je potrebno oko stotinu novih učitelja, tj. da ih toliko nedostajalo na tržištu rada, ali i smatra da ta brojka nije bila realna, već „naduvana“ zbog „pitanja političke prirode“. Ovaj sagovornik smatra da je realno bilo potrebno pedesetak nastavnika na albanskom. Drugi profesor kaže da „tržište nije dobro sagledano“ i da je trebalo bolje ispitati probleme i definisati studijski program. Različite su procene ispitanika o tome koliko se studenata upisalo prve godine, ali gotovo svi su saglasni da je odziv kandidata za upis najbolje pokazao kolika je bila potreba za tim studijama. Jedan od ispitanika kaže i da se veliki broj albanskih devojaka upisao na studije i da je to bio veliki napredak, jer je za devojke školovanje van Crne Gore bilo dodatno otežano, kako iz finansijskih razloga, tako i zbog tradicionalnih predrasuda prema obrazovanju žena. Studenti sa Učiteljskih studija navode da su se, osim učenika koji su upravo završili srednju školu, na ove studije upisali i stariji srednjoškolci, koji su školu završili nekoliko godina pre, kao i nekoliko udatih žena i majki. Jedna studentkinja prve generacije Učiteljskih studija kaže da je njena generacija bila probna i da je imala dosta teškoća u vezi s nastavom i organizacijom, a da je „drugih godina program bio bolji“.

Nastava na Učiteljskim studijama, za sve četiri godine, izvodi se u jednom amfiteatru, a studenti kažu da je taj prostor nedovoljan i da je u početku „bio uređen kako treba“, a da je danas malo propao. Pri otvaranju Učiteljskih studija postavilo se i pitanje postojanja kvalifikovanog kadra koji će predavati. Predstavnik albanske političke partije smatra da manjina koja „želi ovaj proizvod, nikad ne govori da nema sve što je potrebno“ za realizaciju. Albanska zajednica tvrdila je da postoji potreban kadar, ali praksa je pokazala da kadra nije bilo dovoljno. Što se tiče udžbenika, koristili su se prevedeni udžbenici (iz nastave na crnogorskom, odnosno srpskom jeziku), a studentima su dosta pomagali i profesori iz Skadra koji su donosili potrebnu literaturu, ukoliko je nije bilo. Ispitanici kažu da u biblioteci Univerziteta u Crnoj Gori nema udžbenika i druge litarature na albanskom jeziku koji bi mogli da se koriste na Učiteljskim studijama.

Visoko obrazovanje za manjine u Crnoj Gori – analiza intervjuja

Otvaranje studija visokog obrazovanja na albanskom jeziku u Crnoj Gori ima više pozitivnih efekata. Najpre, ako se posmatra iz političkog ugla, kako smatra više profesora ovih studija, njihovo otvaranje bilo je politički motivisano. Iako su odnosi sa albanskom zajednicom u Crnoj Gori tradicionalno dobri, ovim je učinjen dodatni korak ka još boljoj saradnji. Jedan od profesora kaže da je „otvaranje studija svakako imalo političku težinu“. I politički predstavnici ističu da su ove studije doprinele ostvarivanju prava

Albanaca u Crnoj Gori na obrazovanje na maternjem jeziku. S druge strane, ovaj model je osposobio i dovoljan broj učitelja za nastavu na albanskom u osnovnim školama. Prema rečima jednog albanskog zvaničnika, prvobitna ideja bila je da studije traju četiri godine, jer se smatralo da će za to vreme proizvesti dovoljan broj kadrova. Međutim, vreme pokazuje da taj model „treba i dalje da živi“. „Proizvod nikad nije na nivou koji se očekuje. Malo studenata diplomira i završava godinu na vreme“, navodi ovaj ispitanik. Isto tako, program ne daje previše specifične kompetencije, te diplomci mogu naći posao i van osnovnih škola – postoje primeri da se diplomci ovih studija zapošljavaju u novinarstvu, medijima, državnoj upravi ili prevodilaštву. Kako kaže jedan ispitanik, ove studije „nude i još po koji izlaz“. Sagovornici iz Ministarstva prosvete i nauke kažu da program funkcioniše dobro i da treba da postoji i dalje. Što se tiče studenata, njihova glavna motivacija za upis na ove studije bila je lokacija, ali i finansijski aspekt. Kako ističu, njihove porodice nisu mogle da im priuštite studiranje u inostranstvu, a studenti s kojima smo razgovarali navode i da nisu imali želju da studiraju van zemlje. Bili su motivisani da studiraju na maternjem jeziku, a iako dobro govore crnogorski, postojala je doza nesigurnosti i straha da bi studirali na crnogorskem jeziku. Prema njihovom mišljenju, radilo se prvenstveno o jezičkoj nesigurnosti, a ne o strahu da ih neće prihvati crnogorski studenti. Ovi studenti ističu da su međuetnički odnosi u Crnoj Gori dobri. Kao jedan od razloga da ne studiraju u inostranstvu navode probleme nostrifikacije diploma (komplikovana procedura i dugotrajnost procesa), ali i da diplome stečene u inostranstvu nemaju istu validnost pri zapošljavanju u državnim institucijama. „Gledaju te krivim okom, zašto si tamo kad si mogao ovde da završiš“, kaže jedna studentkinja.

Ispitanici smatraju da su se Učiteljske studije na albanskom jeziku dobro uklopile u čitav obrazovni sistem Crne Gore. Akademска zajednica vidi ih kao deo Univerziteta i njihov status isti je kao i status drugih studijskih programa. Iako je od početka postojala ideja da ovaj studijski program preraste u fakultet, to se do danas nije desilo. Učiteljske studije nisu imale, a ni danas nemaju, predstavnike u Studentskom parlamentu. Rukovodilac studijskog programa Učiteljskih studijainicirao je i da se studenti sa Učiteljskih studija uključe u rad parlementa, ali, kako kaže bivši predsednik Studentskog parlementa (u periodu od 2006. do 2008.) to nije bilo moguće zbog Statuta Univerziteta u Crnoj Gori. Statut predviđa da predstavnike u parlementu mogu imati samo fakulteti, a ne i studijski programi, iako je parlement bio zainteresovan da uključi ove studente, upravo zato što su pripadnici manjinskih nacionalnih zajednica. U međuvremenu je urađen nacrt novog statuta, koji predviđa da predstavnike u Studentskom parlementu imaju i studijski programi, s tim da bi oni bili pridruženi članovi koji mogu da učestvuju u radu, ali bez prava glasa. Očekuje se da će, nakon promene statuta, studenti Učiteljskih studija, kao i drugih studijskih programa, biti uključeni u rad Studentskog parlementa.

U praksi, mali broj diplomaca ovih studija našao je zaposlenje. Od 26 onih koji su diplomirali do zaključenja ovog istraživanja, studenti kažu da se u albanskim osnovnim školama zaposlilo njih pet ili šest. Jedan broj

diplomaca je na pripravničkom stažu, a neki nemaju priliku ni da završe pripravnički staž. Pored zaposlenih u školama, postoji i mali broj onih koji su se zaposlili na drugim mestima – u medijima, kulturnim centrima, administraciji. Iako u zakonu nije definisano da studenti koji diplomiraju na albanskom ne mogu da predaju u crnogorskim školama, u praksi se nije desilo da se neko od njih zaposli u crnogorskoj školi. Kao razlog navodi se da je na crnogorskom jeziku samo 30% programa po kome oni studiraju. Jedan profesor kaže da, ipak, ima slučajeva zapošljavanja albanskih studenata u crnogorskim školama, ali da nije siguran u kvalitet tog rešenja. Jedna studentkinja kaže da je njena koleginica pokušala da se zaposli u crnogorskoj školi, ali da je odbijena jer nije studirala na crnogorskom, iako je završila osnovnu i srednju školu na crnogorskom. Prema njenim rečima, ta devojka je čak „bolje poznavala crnogorski nego albanski“. Kako tvrde neki ispitanici, nisu dobro istražene potrebe za učiteljskim kadrom u osnovnim školama na albanskom jeziku, pa je prekomerna produkcija učitelja za niže razrede osnovne škole, dok nedostaje predškolski kadar i kadar za više razrede osnovne škole, kao i za srednju školu. U procesu formiranja studija, nije bio pronađen zajednički model koji bi obuhvatio i stvaranje predškolskog kadra. Više ispitanika navodi da najviše nedostaje kadar za albanski jezik i književnost, a neki ispitanici kažu da u srednjim školama nedostaju i profesori matematike, istorije, geografije. Jedan albanski funkcijer kaže da je najveća potreba za profiliма turizma i javne administracije i da postoji ideja da bi upravo trebalo otvoriti administrativno-turistički smer na albanskom jeziku. Kada je reč o održivosti Učiteljskih studija, jedan profesor kaže da sadašnja organizacija ovih studija nije održiva, jer se pročulo da izgledi za zaposlenje nisu dobri zbog čega je opao kvalitet studenata koji ga upisuju. „U prvim generacijama su to bili najbolji učenici koji su završavali srednje škole, a danas su to dovoljni i dobri učenici“, kaže on. Takođe, on tvrdi da se kadar koji diplomira „ne koristi dovoljno“. Mogao bi se koristiti za obrazovanje odraslih – nepismenih Albanaca ili Roma koji u Crnoj Gori većinom govore albanski, ističe ovaj ispitanik.

Iako su svi saglasni da su određene potrebe albanske zajednice zadovoljene, neke druge su ostale neispunjene. Kako kaže ispitanik, jedna od ideja s početka otvaranja studija bila je da se „u hodu“ napravi neka vrsta centra albanskih studija, koji bi obuhvatio, kako je rekao, „više fakulteta, ali ne i univerzitet“. Politički predstavnici albanske zajednice bili su jasni da toj zajednici ne treba univerzitet, već fakulteti koji bi pokrivali oblasti u kojima njihove specifičnosti dolaze do izražaja, a iz kojih im nedostaje kadar. Potpisani je sporazum o tome i „uskoro se mora razmišljati o tome šta je napotrebni u ovoj fazi“, kaže ovaj ispitanik. Drugi predstavnik albanske političke partije kaže da treba otvoriti centar za albanski jezik, u okviru koga bi postojalo više fakulteta, ali u sklopu Univerziteta Crne Gore. Zatim, postoji konsenzus oko potrebe za otvaranjem drugih profila. Međutim, nekoliko ispitanika tvrdi da je teško naći optimalno rešenje u tako maloj zemlji kao što je Crna Gora. Nema dovoljno prostora, a naročito nema dovoljno kadra za otvaranje drugih profila. Pored nastavnog kadra, pitanje je i broja zainteresovanih studenata za druge profile. Postoji ideja da ih možda kroz stipendije treba podsticati da studiraju na drugim univerzitetima. U tom smislu, najvažnija je saradnja sa univerzitetima

susednih država, kroz koju se mogu zadovoljiti ove potrebe. Pominju se i druga moguća rešenja. Jedno od njih je predlog da se Učiteljske studije modifikuju i program organizuje tako da prve dve godine studija budu opšteg učiteljskog usmerenja, a naredne dve neka vrsta specijalizacije za predmetnu nastavu. Tako bi se formirao kadar i za više razrede osnovne škole i, eventualno, za srednju školu. Studenti Učiteljskih studija tvrde da za ostvarenje te ideje nije bilo finansijskih mogućnosti. Druga ideja o kojoj se govori su takozvani rotirajući profili. Dok jedni tvrde da to ne predstavlja problem i da procedura traje svega tri do šest meseci, a da se svi moduli mogu akreditovati odjednom, drugi navode da je veoma problematično zbog trajanja procedure, ali i zbog zakonskog i statutarnog okvira za menjanje profila iz godine u godinu. Uz to, pitanje je i da li bi bilo dovoljno kadra za ovaku organizaciju nastave. „To je idealizovano, a u praksi teško ostvarivo“, kaže jedan ispitanik. Dok veći deo agovornika smatra da je izbor Podgorice kao sedišta studijskog programa dobar izbor, albanska politička opozicija tvrdi da je to greška. Oni kažu da je dobro što postoje studije, ali da ih udaljenost od mesta u kojima studenti žive obesmišljava, jer studenti moraju da plaćaju troškove smeštaja. Ovi sagovornici se pitaju zbog čega bi učenik iz Ulcinja došao da studira u Podgorici, koja je udaljena 100 kilometara, ako to može u Skadru, koji je na samo 40 kilometara od Ulcinja, u kojem živi najveći broj Albanaca u Crnoj Gori.

Međutim, drugi kažu da je Podgorica dobro rešenje i da doprinosi integraciji. Jedan albanski funkcijonер navodi da je postojeći model obrazovanja na albanskom jeziku svakako doprineo integrisanju Albanaca u crnogorsko društvo. „To jeste segment integracije, koji je vrlo, vrlo ubedljiv, zato što mi hoćemo integraciju, uz očuvanje identiteta - integracija plus identitet... Otvaranje ovog fakulteta i život ovog fakulteta u Podgorici apsolutno su dokazali da se međunacionalni odnosi, koji imaju konkretan proizvod, mogu pokazati kao najbolji način negovanja interetničkih odnosa u celini“, navodi ovaj sagovornik. Kako kaže predstavnik Ministarstva prosvete i nauke, integracija je važnija od ekonomskog faktora. Ako nema dokaza za integriranost na opštem nivou, može se reći da ima pomaka makar u pojedinačnoj integraciji. Profesori smatraju da se studenti Učiteljskih studija na albanskom jeziku i studenti drugih studija i fakulteta međusobno druže. Kontakti među studentima doprinose zbljžavanju i boljem razumevanju dveju zajednica i ukazuju na potrebu i mogućnost suživota među njima. Jedan sagovornik kao meru integracije navodi održavanje zajedničkih večera sa albanskom muzikom i tradicionalnim plesom. On kaže da to pokazuje da odnosi nisu dirigovani, već se dešavaju spontano, što je, kako smatra, jedan od pozitivnih efekata zajedničkog studentskog života različitih zajednica. Prema njegovom mišljenju, glavni grad uvek ima prednosti u odnosu na druge. Albanci su „počeli da doživljavaju Podgoricu kao svoj grad“, navodi ovaj ispitanik. Albanski studenti se osećaju ravnopravno sa ostalim studentima, iako, kako oni navode, nemaju mnogo dodira sa studentima tehničkih i prirodnjačkih fakulteta, jer sa njima nemaju mnogo zajedničkih tema. I predsednik Studentskog parlamenta kaže da je retka pojava da se albanski studenti druže sa ostalim akademcima. On, međutim, nije siguran da li je to zbog predrasuda, jezičkih barijera ili zbog različitosti profila. Ovaj ispitanik kaže da se albanski studenti nisu obraćali parlamentu sa svojim

zahtevima, a da je moguće da je za taj nedostatak komunikacije odgovoran i parlament, budući da nije organizovao poseban pristup studentima iz redova manjina. Međutim, kako navodi, praksa parlamenta i jeste da se fakulteti, studijski programi ili studenti njima obraćaju za pomoć i saradnju.

Zaključak

Crna Gora je jedan od mogućih primera kako započeti rešavanje problema visokog obrazovanja manjina i njihove integracije u društvo. Proces formiranja visokoobrazovnih studija na albanskom jeziku u Crnoj Gori zahtevao je dobru saradnju državne vlasti i albanskih predstavnika i političkih partija. Kako je naglašeno, uloga države bila je ključna u ovom procesu. Svakako, u Crnoj Gori je na pronalaženje kompromisnog rešenja uticao međunarodni faktor. Postojanje političke volje, kako na nivou države, tako i na nivou lokalnih vlasti i manjinskih predstavnika, mora da bude osnova za početak ovakvog procesa, a saveti i posredovanje međunarodnog faktora mogu da doprinesu boljem rešenju.

Model Crne Gore ne može se automatski primeniti na Srbiju. Svaka država ima svoje specifičnosti. Između želje albanske zajednice da se Učiteljske studije na albanskom jeziku otvore u mestima gde su oni većina, s jedne strane i spremnosti države da ih otvorи u sklopu Filozofskog fakulteta u Nikšiću, s druge strane, pronađeno je kompromisno rešenje da studije budu smeštene u Podgorici. Otvaranje studija na albanskom jeziku u glavnom gradu Crne Gore stvorilo je mogućnost za dalji međuetnički dijalog i veću integraciju Albanaca u crnogorsko društvo. Međutim, u Srbiji koja ima značajno veću površinu, ovakva lokacija ne bi imala svrhu zbog udaljenosti glavnog grada, a i drugih većih gradova. Zbog toga, ispitanici smatraju da treba odgovoriti na potrebe albanske zajednice i razvijati visoko obrazovanje za Albance tamo gde oni žive u većini. Tako bi se osećali ne samo zadovoljnije, već i sigurnije. Opšti zaključak svih ispitanika jeste da odluka o lokaciji treba da bude doneta u dogовору sa manjinom.

Što se tiče kadra, mora se imati na umu broj kvalifikovanih kadrova i mogućnosti da se do njih dođe. Trebalo bi maksimalno iskoristiti postojeći kadar albanske intelektualne elite u Srbiji, jer bi time studije mogле biti bolje. Profesor sa Učiteljskih studija na albanskom jeziku kaže da bi za Crnu Goru bilo bolje da na Učiteljskim studijama predaje kadar iz Crne Gore i iz država nastalih raspadom SFRJ. „Kadar iz istog ili sličnog obrazovnog sistema ima prednosti nad uvezenim kadrom”, kaže ovaj ispitanik. On navodi da na studijama na albanskem u Crnoj Gori predaje dosta nastavnika sa Univerziteta u Skadru i iz Albanije i ističe da to može da „umanji kvalitet nastave, zbog drugačije mentalne matrice”. Ukoliko postoji manjak kadra u državi, mogu se podsticati domaći intelektualci da završavaju doktorate i postanu kvalifikovani kao predavači za nastavu na manjinskom jeziku ili treba uspostaviti međuniverzitetsku i međudržavnu saradnju i uključiti kadrove iz susednih zemalja.

Ukoliko bi se studije organizovale kao u Crnoj Gori, većim delom sa predavanjima na albanskom, a manjim na službenom jeziku, trebalo bi voditi računa da ključni predmeti studentima budu dostupni na njihovom maternjem jeziku. Neki studenti sa Učiteljskih studija na albanskom jeziku u Crnoj Gori kao problem navode to što je na jednom od najvažnijih predmeta profesor predavao na crnogorskom, a asistent na albanskom. To je izazvalo konfuziju, pa su neki studenti radili testove na crnogorskom, a drugi na albanskom jeziku. Oni smatraju da je bitno da bar najvažniji predmeti budu na maternjem jeziku, ali navode da u Crnoj Gori to nije bilo moguće zbog nedostatka kadra. Svakako, većina ispitanika saglasna je da mora postojati težnja da se u osnovnim i srednjim školama, a potom i na studijama, stiče dobro znanje službenog jezika.

Jedan ispitanik kaže da je u čitavom procesu razvoja visokog obrazovanja potreban regionalni pristup. Treba omogućavati obrazovanje profila kakve zahteva tržište rada u celom regionu, tako da se Srbija, Crna Gora, Albanija i Makedonija, kao susedne zemlje, mogu međusobno dopunjavati. Potrebno je da budu usaglašeni kurikulumi i međusobno priznavanje diploma. Prema njegovim rečima, šumarstvo se može izučavati, recimo, u Medveđi (Srbija), a svi koji su zainteresovani za turizam mogu doći u Crnu Goru da studiraju na albanskom jeziku. On smatra da je to isplatljivije, a da može da doprinese i održivosti tih programa.

144

Otvaranje Učiteljskih studija na albanskom jeziku u Crnoj Gori primer je dobre prakse ostvarivanja prava albanske manjine na visoko obrazovanje na maternjem jeziku. Ono je doprinelo i integraciji ove manjine, kao i međusobno boljem upoznavanju albanske i crnogorske zajednice, kako je već rečeno, ako ne na opštem, onda bar na individualnom nivou. Ove studije rešile su i potrebu za albanskim učiteljskim kadrom u nižim razredima u narednom periodu. Ukoliko postoje slični problemi i u Srbiji, crnogorski model može da bude dobra osnova.

Međutim, neki od nedostataka crnogorskog modela visokog obrazovanja na albanskom izazvani su time što tržište prethodno nije dobro istraženo. Prema iskazu nekoliko ispitanika, postojali su politički faktori kojima je bilo u interesu da ubrzaju proces otvaranja studija na albanskom jeziku i prenaglase potrebu za učiteljskim kadrom, pa su zbog toga i procene bile nerealne. Zato se danas govori o prezasićenju tržišta učiteljima na albanskom jeziku. I pored toga, kao što kaže jedan od profesora, može se iskoristiti njihovo iskustvo, jer su učitelji svugde potrebni. To, prema njegovom mišljenju, nije konačno, ali je najbolje rešenje za početak. Treba dobro istražiti tržište i proceniti za kojim studijskim programima postoji najveća potreba, a vreme, svakako, ne treba gubiti. „Ako se iskazuje potreba za jednim profilom, treba startovati sa makar jednim profilom, a onda u hodu otvoriti više, a ne čekati da se u paketu ima proizvod, i onda se ostane, moguće, bez ikakvog proizvoda“, kaže jedan albanski funkcijer.

Svakako, treba obratiti pažnju na potrebu za određenim kadrovima na tržištu rada i napraviti specifičan model koji će odgovarati „situaciji na terenu“ kako bi diplomci tih studija mogli da se zaposle. Kao što ističe jedan od ispitanika, treba podsticati „fleksibilnije“ visoko obrazovanje, u smislu lakšeg otvaranja novih fakulteta i rotiranja studijskih programa. Važno je stvarati profile sve dok ih tržište može apsorbovati, pratiti tendencije tržišne politike, pa onda stvarati nove. „Ne proizvoditi kadrove za biro rada, već kadrove koji će naći posao“, navodi jedan od ispitanika.

MAKEDONIJA

Tanja Ivošević

Uvod

Ova studija slučaja ima za cilj da prikaže način na koji je Republika Makedonija organizovala visoko obrazovanje za albansku manjinsku zajednicu. Pokušali smo da damo istorijski prikaz razvoja institucija visokog obrazovanja i potrebe za takvim institucijama na albanskem jeziku, kao i današnju situaciju na području visokog obrazovanja za etničke zajednice u Makedoniji, s posebnim naglaskom na albansku zajednicu i na međusobne odnose albanske i makedonske nacionalne zajednice.

Metodologija

Analiza dokumenata urađena je tokom januara 2010. i tokom te faze prikupljeni su relevantni dokumenti za istraživanje – Ustav, relevantni zakoni, statistički podaci i analitički članci o etničkim odnosima i visokom obrazovanju u Makedoniji. Tokom druge faze istraživanja, u februaru 2010, organizovano je terensko istraživanje u Makedoniji, s ciljem da se intervjuju sagovornici relevantni za ovu temu. Sagovornici su izabrani metodom ciljanog uzorka, kao osobe koje su dobro upoznate sa sistemom visokog obrazovanja i promenama u njemu, u poslednjih deset godina u Makedoniji. Intervjui su obavljeni s predstavnicima tri univerziteta, s predstavnikom Ministarstva obrazovanja i nauke Makedonije, kao i s predstavnicima studentske populacije. Cilj intervjuja bio je da se dopune podaci prikupljeni analizom zakona, izveštaja i statističkih podataka o procesu otvaranja studija na albanskem jeziku u Republici Makedoniji.

147

Kontekst

Republika Makedonija

Republika Makedonija stekla je nezavisnost otcepljenjem od SFRJ 8. septembra 1991. godine. Makedonija je podeljena na osam statističkih regiona i na 84 opštine, a Skoplje, glavni grad države, kao administrativno

sedište i poseban entitet, podeljen je na deset opština koje čine Veliko Skoplje. Statistički regioni su: Istočni region, Severoistočni region, Pelagonija, Polog, Skoplje, Jugoistočni region, Jugozapadni region i Vardar.

148

Slika 7. Regioni Republike Makedonije

Izvor: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1d/MSR.png>

Prema popisu stanovništva iz 2002. godine, u Makedoniji živi 2.022.547 stanovnika, od čega 64,2% (1.297.981) čine Makedonci, 25,2% (509.083) Albanci, 3,9% (77.959) Turci, 2,7% (53.879) Romi, 1,8% (35.939) Srbi, 0,8% (17.018) Bošnjaci, 0,5% (9.695) Vlasi i 1% (20.993) ostali.

Tabela 22. Popis stanovništva iz 2002. godine prema regionima i etničkoj pripadnosti stanovništva

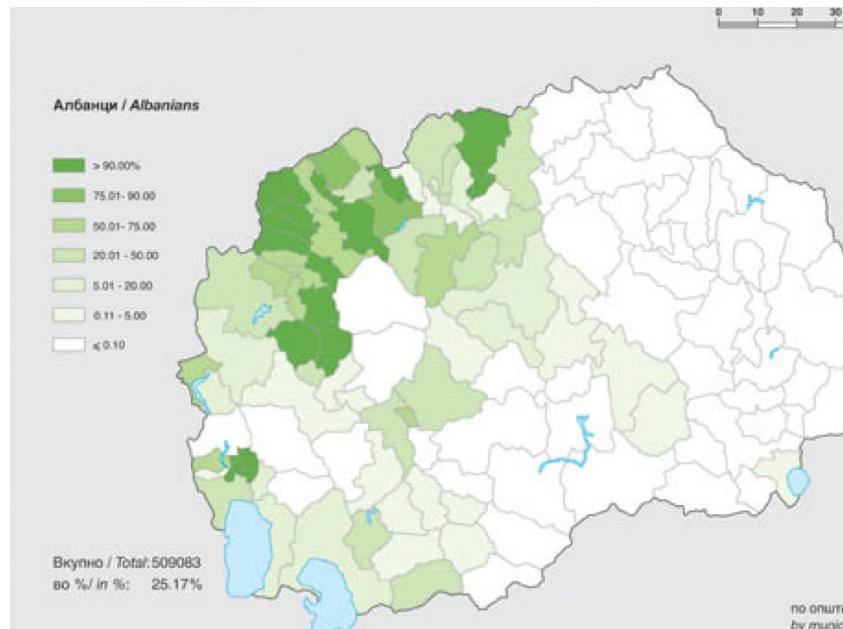
	Ukupno	Makedonci	Albanci	Turci	Romi	Srbi	Bošnjaci	Vlasi	Drugi
Republika Makedonija	2.022.547	1.297.981	509.083	77.959	53.879	35.939	17.018	9.695	20.993
%		64,2	25,2	3,9	2,7	1,8	0,8	0,5	1
Vardar	154.535	137.520	5.217	3.178	2.153	2.102	2.979	745	641
Istočni region	181.858	168.046	20	3.163	6.929	594	25	2.535	546
Jugozapadni region	221.546	107.387	81.896	21.433	2.899	629	144	1.059	6.099
Jugoistočni region	171.416	154.957	38	12.746	555	2.104	18	253	745
Pelagonija	238.136	204.471	11.689	7.527	7.268	869	2.627	2.341	1.344
Polog	304.125	56.079	222.679	17.394	4.717	977	251	30	1.998
Severoistočni region	172.787	102.108	53.651	302	5.133	10.512	28	152	901
Skoplje	578.144	367.413	133.893	12.216	24.225	18.152	10.946	2.580	8.719

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Makedonije.

Iz prikupljenih podataka uočljivo je da 35,9% ukupnog stanovništva Makedonije čine pripadnici nacionalnih manjina. U ukupnoj populaciji, najzastupljenija je albanska manjina (25,2%), koja je većinom naseljena u severo-zapadnom delu zemlje. Od 84 opštine, u 16 opština Albanci su većinsko stanovništvo. Te opštine su: Saraj i Čair (opštine grada Skoplja), Aračinovo, Bogovinje, Brvenica, Vrapčište, Gostivar, Debar, Želino, Zajas, Lipkovo, Oslomej, Struga, Studeničani, Tearce i Tetovo. U nekim od ovih opština Albanci čine više od 90% stanovništva. U tabeli koja sledi, prikazane su opštine u kojima su Albanci većina i procenat albanskog stanovništva u svakoj od njih.

Tabela 23. Opštine u Makedoniji u kojima su Albanci većina

Naziv opštine	Procenat albanskog stanovništva u opštini
Želino	99,20
Oslomej	98,39
Zajas	97,44
Lipkovo	97,42
Bogovinje	95,23
Aračinovo	93,81
Saraj	91,53
Tearce	84,39
Vrapčište	83,08
Tetovo	70,32
Studeničani	68,38
Gostivar	66,68
Brvenica	61,62
Debar	58,07
Čair	57,00
Struga	56,85

Slika 8. Rasprostranjenost albanske manjine na području Republike Makedonije

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Makedonije (<http://www.stat.gov.mk/publikacii/knigal.pdf>)

Što se tiče rasprostranjenosti ostalih manjina, najveći broj pripadnika svake pojedine manjine živi u deset opština koje čine Veliko Skoplje. Pripadnika turske manjine u Makedoniji je 3,9% ukupnog stanovništva, od čega njih 8.595 živi u Skoplju. Turci čine većinu stanovništva u dve opštine – u opštini Plasnica sa 97,82% i u opštini Centar Župa sa 80,16%. Romska manjina čini 2,7% ukupnog stanovništva Makedonije, a u skopskoj opštini Šuto Orizari Romi su većinska populacija sa 60,59%. Pripadnici srpske manjine u Makedoniji čine 1,8% ukupnog stanovništva, a u deset skopskih opština ih je najviše u Makedoniji (14.298 ili 2,8% ukupnog stanovništva Skoplja). Najbrojnija populacija srpske manjine je u opštini Čučer-Sendovo, u kojoj živi 2.426 stanovnika srpske nacionalnosti ili 28,56% ukupnog stanovništva opštine. Ostale manjine u Makedoniji zastupljene su sa manje od jednog procenta u ukupnom stanovništvu.

Prema Ustavu Republike Makedonije, službeni jezik u Makedoniji je makedonski jezik, a u jedinicama lokalne samouprave u kojima većinu čine pripadnici nacionalne manjine, uz makedonski, u službenoj upotrebi je i jezik te manjine. Prema popisu stanovništva iz 2002. godine, makedonski jezik govori 66,5% stanovništva, albanski jezik 25,1%, turski 3,5%, romski 1,9%, srpski 1,2%, dok druge jezike govori 1,8% stanovništva.

Zakonski okvir i odnos prema manjinama

Već od osamostaljenja Makedonija je bila suočena sa nizom izazova. U etnički mešovitoj zemlji, u kojoj trećina stanovništva pripada nekoj od nacionalnih manjina a najveći procenat albanskoj, uređenje odnosa većinske i manjinskih zajednica i definisanje prava i obaveza manjina pokazali su se kao izuzetno teški zadaci. Radi boljeg uvida u međunacionalne odnose, najpre ćemo predstaviti kako je položaj manjina određen Ustavom Republike Makedonije, a zatim i međunacionalne odnose makedonske i albanske zajednice u vreme donošenja Ustava.

Ustav Republike Makedonije donet je 1991. godine, a 2001. godine značajno je izmenjen. U tabeli koja sledi, prikazani su članovi Ustava koji se odnose na zaštitu manjina i eventualna izmena tih članova iz 2001. godine.

Tabela 24. Ustav Republike Makedonije 1991/2001. godine – zaštita manjina⁵³Ustav Republike Makedonije iz 1991.⁵⁴Ustav Republike Makedonije iz 2001.⁵⁵

Preamble:	Preamble:
<p>... Makedonija je osnovana kao nacionalna država makedonskog naroda, u kojoj potpunu građansku jednakost i trajnu koegzistenciju s makedonskim narodom ostvaruju Albanci, Turci, Vlasi, Romi i druge nacionalnosti koje žive u Republici Makedoniji...</p>	<p>Građani Republike Makedonije, makedonski narod, kao i građani koji žive unutar njenih granica, koji su pripadnici albanskog naroda, turskog naroda, vlaškog naroda, srpskog naroda, romskog naroda, bošnjačkog naroda i drugi ...</p>
<p>Član 7.</p> <p>Makedonski jezik, pisan čirilicom, službeni je jezik Republike Makedonije.</p> <p>U jedinicama lokalne samouprave u kojima većinu stanovnika čine pripadnici manjinske nacionalnosti, osim makedonskog jezika i čiriličnog pisma, u službenoj upotrebi su i jezik i pismo tih nacionalnosti, na način određen zakonom.</p> <p>U jedinicama lokalne samouprave u kojima živi značajan broj stanovnika nacionalne manjine, jezik i pismo te manjine takođe su u službenoj upotrebi, na način određen zakonom.</p>	<p>Član 7.</p> <p>Makedonski jezik, i njegovo čirilično pismo, službeni je jezik u celoj Republici Makedoniji i u međunarodnim odnosima Republike Makedonije.</p> <p>Bilo koji drugi jezik kojim govori najmanje 20% građana, takođe je službeni jezik, pisan njegovim pismom, kako je navedeno u ovom članu.</p> <p>Lični dokumenti građana koji govore službeni jezik koji nije makedonski, izdaju se na makedonskom jeziku i njegovom pismu, kao i na jeziku i pismu tih građana, u skladu sa zakonom.</p> <p>Bilo koji građanin koji živi u jedinici lokalne samouprave, u kojoj bar 20% građana govori drugi službeni jezik, drugačiji od makedonskog, može da koristi bilo koji službeni jezik i njegovo pismo za komunikaciju s područnim jedinicama ministarstava.</p>

⁵³ Ustav Republike Makedonije prevela je autorka teksta, vodeći računa da terminologija i jezik ostanu najbliži originalnim formulacijama i usklađeni sa pravnom terminologijom koja se koristi u Republici Makedoniji, čak i kada nužno ne odgovaraju duhu srpskog jezika i terminologiji koja se koristi u Republici Srbiji.

⁵⁴ Ustav Republike Makedonije (1991) URL: <http://www.mlrc.org.mk/law/l004.htm> (poslednji put pristupljeno stranici 17.02.2010.)

⁵⁵ Ustav Republike Makedonije (2001) URL: http://www.minelres.lv/NationalLegislation/Macedonia/Macedonia_Const2001_excerpt_English.htm (poslednji put pristupljeno stranici 17.02.2010.)

	<p>Područne jedinice nadležne za te jedinice lokalne samouprave odgovaraju na makedonskom jeziku i njegovom pismu, kao i na službenom jeziku i pismu koje koristi građanin. Svaki građanin, u komunikaciji sa ministarstvima, može da koristi jedan od službenih jezika i njegovo pismo, a ministarstva odgovaraju na makedonskom jeziku i makedonskom cirilčnom pismu, kao i na službenom jeziku i pismu koje koristi građanin.</p> <p>U organima državne vlasti Republike Makedonije može se koristiti bilo koji službeni jezik drugačiji od makedonskog, u skladu sa zakonom.</p> <p>U jedinicama lokalne samouprave jezik i pismo koje koristi najmanje 20% građana su službeni jezik i pismo, uz makedonski jezik i cirilično pismo. O upotrebi jezika i pisama koje govori manje od 20% građana jedinice lokalne samouprave, odlučuju lokalne vlasti.</p>
--	---

Član 8.	Član 8.
<p>Temeljne vrednosti ustavnog poretka Republike Makedonije su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • osnovne slobode i prava pojedinca i građanina; priznate u međunarodnom pravu i utvrđene u Ustavu; • slobodno izražavanje nacionalnog identiteta; • vladavina zakona; • podela državne vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku; • pravna zaštita imovine; • sloboda tržišta i preduzetništva; • humanizam, socijalna pravda i solidarnost; • lokalna samouprava; • uređenje i humanizacija prostora i zaštita i unapređenje životne sredine i prirode; • poštovanje opšteprihvaćenih normi međunarodnog prava. 	<p>Temeljne vrednosti ustavnog poretka Republike Makedonije su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • osnovne slobode i prava pojedinca i građanina priznate u međunarodnom pravu i utvrđene u Ustavu; • jednaka zastupljenost pripadnika svih zajedница u organima državne vlasti i drugim javnim telima na svim nivoima i u drugim područjima javnog života; • slobodno izražavanje nacionalnog identiteta.

<p>Član 9.</p> <p>Građani Republike Makedonije ravnopravni su u svojim slobodama i pravima, bez obzira na pol, rasu, boju kože, nacionalno i socijalno poreklo, politička i verska uverenja, imovinu i socijalni status.</p> <p>Svi građani jednaki su pred Ustavom i Zakonom.</p>	<p>(Član je ostao nepromjenjen)</p>
<p>Član 19.</p> <p>Sloboda veroispovesti je garantovana.</p> <p>Pravo na izražavanje svoje vere slobodno i javno, individualno ili s drugima, garantovano je.</p> <p>Makedonska pravoslavna crkva i druge religijske zajednice i grupe slobodne su da osnuju škole i druge društvene i dobrovorne ustanove, na način regulisan zakonom.</p>	<p>Član 19.</p> <p>Sloboda veroispovesti je garantovana.</p> <p>Garantovano je pravo na izražavanje svoje vere slobodno i javno, individualno ili s drugima</p> <p>Makedonska pravoslavna crkva, kao i Islamska verska zajednica u Makedoniji, Evangelistička metodistička crkva, Jevrejska verska zajednica i druge verske zajednice i grupe odvojene su od države i jednake pred zakonom.</p> <p>Makedonska pravoslavna crkva, kao i Islamska verska zajednica u Makedoniji, Evangelistička metodistička crkva, Jevrejska verska zajednica i druge verske zajednice i grupe mogu slobodno da osnuju škole i druge socijalne i dobrovorne ustanove, u skladu s procedurama regulisanim zakonom.</p>
<p>Član 20.</p> <p>Građanima je garantovana sloboda udruživanja radi ostvarenja i zaštite sopstvenih političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih prava i uverenja.</p> <p>Građani mogu slobodno da osnuju građanska udruženja i političke stranke, da im se pridruže i napuste ih.</p>	<p>(Član je ostao nepromjenjen)</p>

<p>Član 32.</p> <p>Svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, na zaštitu na radu i na materijalnu pomoć za vreme privremene nezaposlenosti.</p> <p>Svaki posao dostupan je svima pod istim uslovima.</p>	<p>(Član je ostao nepromenjen)</p>
<p>Član 44.</p> <p>Svako ima pravo na obrazovanje.</p> <p>Obrazovanje je dostupno svima pod jednakim uslovima.</p> <p>Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno.</p>	<p>(Član je ostao nepromenjen)</p>
<p>Član 45.</p> <p>Građani imaju pravo da osnuju privatne škole na svim nivoima obrazovanja, osim osnovnog obrazovanja, pod uslovima utvrđenim zakonom.</p>	<p>(Član je ostao nepromenjen)</p>
<p>Član 46.</p> <p>Autonomija univerziteta je garantovana.</p> <p>Uslovi osnivanja, rada i prestanka delatnosti univerziteta regulisani su zakonom.</p>	<p>(Član je ostao nepromenjen)</p>

Kao što je vidljivo iz prethodne Tabele, Republika Makedonija zakonski štiti svoje manjine, smatra ih jednakim građanima Makedonije i nizom posebnih prava omogućava im da neguju i štite svoju kulturu. Ipak, od osnivanja Makedonije, pripadnici manjinskih zajednica upozoravali su da nisu zadovoljni svojim statusom i predlagali su određene promene. „Pripadnici albanske zajednice većinom su bojkotovali referendum o otcepljenju od Jugoslavije 1991. i usvajanje novog Ustava. Bojkot je usledio zbog albanskih zahteva da budu priznati kao konstitutivni narod Republike (Makedonije), sa istim statusom kao etnički Makedonci. Novi makedonski ustav (iz 1991. prim. ur.) druge etničke zajednice, sem makedonske, određuje kao ‘nacionalnosti’, što je pojam iz Ustava SFRJ koji je razlikovao šest ‘nacija’ i druge ‘nacionalnosti’. Zato ne iznenađuje što su pripadnici albanske zajednice ovo interpretirali kao niži

ustavni status za manjinske zajednice, iako ustav per se garantuje jednaka građanska prava i slobode svim građanima Makedonije.“ (Fleet et al, 2000:1)

Pripadnici albanske zajednice isticali su da se zbog takve formulacije u Ustavu osećaju kao građani drugog reda i da je stvaran položaj manjina u Makedoniji neravnopravan, iako su im Ustavom zajemčena jednaka prava. „Albanci nastoje da ukažu na ekonomski prednosti za Makedonce, na dominaciju Makedonaca u javnoj upravi i na razliku u mogućnostima obrazovanja u zemlji, koja poštije jednakost samo na papiru.“ (Fleet et al., 2000:5)

Primera radi, u javnom sektoru 1993. godine od ukupnog broja zaposlenih svega tri odsto su bili Albanci. Iste godine samo je 38 Albanaca diplomiralo na makedonskim univerzitetima, dok je diplomaca Makedonaca bilo 2.022. Na fakultete se 1994. godine upisalo svega 2,8% albanskih srednjoškolaca. (Brunnbauer, 2004)

Nakon sukoba 2001. godine između Nacionalne oslobođilačke armije (ANA) i vojske Republike Makedonije⁵⁶, usvojen je Ohridski sporazum kao „pokušaj da se razreše mnoga nezadovoljstva etničkih Albanaca i da im se dodele veća ovlašćenja i mogućnosti upravljanja u zemlji, u kojoj sistem većinske demokratije to ne može sam da garantuje“. (Daftary, 2008:301)

156

Ohridski sporazum obezbedio je Albancima garancije koje se tiču uređenja građanskih odnosa, upotrebe jezika, lokalne policije, zaštite albanske manjine od nadglasavanja, proporcionalne zastupljenosti u javnoj upravi, decentralizacije zemlje i dr⁵⁷. Primena Ohridskog sporazuma iziskivala je niz promena u Ustavu i zakonima. Sukob iz 2001. godine je, ipak, zaustavljen na vreme, a Vlada Makedonije nastavila je aktivnosti na poboljšanju položaja manjina u različitim oblastima života.

Primera radi, povećan je broj pripadnika manjina zaposlenih u državnoj administraciji. Tako je 2002. godine u državnoj administraciji bilo zaposleno 58.927 ljudi, od čega 14,7% Albanaca, 2,1% Srba, 1,4% Turaka, 0,6% Roma, 0,5% Vlaha i 0,3% Bosanaca. Taj procenat je do 2004. godine dodatno uvećan, kao što se vidi iz Tabele koja sledi.

Tabela 4. Broj zaposlenih pripadnika manjinskih zajednica u državnoj administraciji
(podaci su preuzeti iz publikacije “Constitutional, legal and other measures aimed at promoting the equitable representation of communities in the civil service and the experience from the ombudsman office”)

56 Ustav Republike Makedonije (1991) URL: <http://www.mlrc.org.mk/law/l004.htm> (poslednji put pristupljeno stranici 17.02.2010.)

57 Za detaljniji prikaz promena uvedenih Ohridskim sporazumom videti članak Farimah Daftary “Conflict resolution in FYR Macedonia: Power-sharing or the ‘civic approach’?”

Tabela 25. Broj zaposlenih pripadnika manjinskih zajednica u državnoj administraciji⁵⁸

Nacionalne manjine	Procenat pripadnika manjina u celokupnoj populaciji	Procenat pripadnika manjina u državnoj administraciji 2002. godine	Procenat pripadnika manjina u državnoj administraciji 2004. godine
Albanci	25,2	14,7	18,1
Srbi	1,8	2,1	2,1
Turci	3,9	1,4	1,6
Romi	2,7	0,6	0,7
Vlasi	0,5	0,5	0,6
Bosanci	0,8	0,3	0,3
Drugi	1	/	1,2

Izazov Republike Makedonije, uprkos svim naporima, i dalje je odnos između dve najveće zajednice u zemlji – Makedonaca i Albanaca. Spoj istorijskih okolnosti i političkih odnosa, kao i ekonomski i društvene promene kroz istoriju, i pre makedonskog osamostaljenja, umnogome su doprinele odvojenosti ovih zajednica, odnosno nedovoljnoj integrisanosti albanske manjine i zatvaranju albanske zajednice prema ostatku društva⁵⁹. Prema nekim autorima, veliku ulogu u takvom razvoju imala je kolektivizacija poljoprivrednog zemljišta, koja je izostala u dominantno albanskim područjima. Takav razvoj doveo je do podele radne snage na albansku zajednicu, uglavnom vezanu uz poljoprivredni sektor, i na makedonsku zajednicu, uglavnom vezanu uz privredni sektor. Podela radne snage dovela je i do podele načina života. Primera radi, 1991. godine Albanci su činili samo 10,4% od ukupnog broja zaposlenih. (Brannbauer, 2004)

„Osim što govore različitim jezicima i imaju različitu veru, Albanci i Makedonci su manje-više odvojeni i u društvenim, kulturnim i ekonomskim delatnostima. S obzirom da međusobno malo kontaktiraju i da su im društvene veze sporadične, pripadnici albanske i makedonske zajednice imaju malo razumevanja za jezik, kulturu i istoriju druge grupe. Obe zajednice gaje štetne predrasude.“ (Czapliński, 2008:261)

S obzirom na razvoj odnosa albanske i makedonske zajednice, za obezbeđenje stabilnosti u zemlji nužno je da se one približe jedna drugoj, da se bolje poznaju i razumeju, kao i da prevaziđu štetne predrasude. Značajnu ulogu u izgradnji odnosa dveju zajednica ima upravo sistem obrazovanja.

58 Podaci su preuzeti iz publikacije “Constitutional, legal and other measures aimed at promoting the equitable representation of communities in the civil service and the experience from the ombudsman office”.

59 Za detaljan prikaz videti Brannbauer, Ulf “Fertility, Families and Ethnic Conflict: Macedonians and Albanians in the Republic of Macedonia, 1944-2002”.

Obrazovanje manjina

Obrazovanje u Republici Makedoniji organizovano je na četiri nivoa – predškolsko, osnovnoškolsko, srednjoškolsko obrazovanje i visoko obrazovanje. Organizacija obrazovanja uređena je Zakonom o osnovnom obrazovanju (Službeni vesnik na Republika Makedonija 63/04), Zakonom o srednjem obrazovanju (Službeni vesnik na Republika Makedonija 29/02) i Zakonom o visokom obrazovanju (Službeni vesnik na Republika Makedonija 35/08).

Osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje

Osnovno obrazovanje traje devet godina. Zakon propisuje da se nastava odvija na makedonskom jeziku i ciriličnom pismu. Učenicima koji pripadaju manjinskim zajednicama omogućeno je školovanje na jeziku i pismu njihove zajednice, ali su dužni da uče i makedonski jezik i pismo. Osnovnoškolsko obrazovanje postoji na makedonskom, albanskom, turskom i srpskom jeziku, a od školske 1996/97. godine postoji i dopunska nastava na vlaškom jeziku, kao i izborna nastava na romskom jeziku. (Ortakovski, 2001)

158

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, na kraju školske godine 2007/2008. postojalo je 997 osnovnih škola, sa 10.713 razreda u kojima se školovalo 220.833 učenika. Iste godine radilo je 45 specijalnih škola, sa 166 razreda i 978 učenika i 15 osnovnih škola za obrazovanje odraslih, sa 42 razreda i 572 učenika. U redovnim osnovnim školama, nastava se održavala na makedonskom, albanskom, turskom ili srpskom jeziku, a u tabeli koja sledi prikazana je podela škola prema jeziku nastave.

Tabela 26. Podela osnovnih škola u školskoj 2007/08. godini prema jeziku nastave

	Broj škola ³	Broj razreda	Broj učenika
Ukupno:	997	10.713	220.833
Jezik nastave			
Makedonski jezik	773	6.927	140.314
Albanski jezik	289	3.431	74.103
Turski jezik	60	321	5.999
Srpski jezik	8	34	417

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Makedonije

Srednjoškolsko obrazovanje, prema programu, može da bude gimnazijsko ili strukovno, a može da se realizuje u javnim ili privatnim srednjim školama. Svi imaju jednako pravo na upis u srednje škole i zabranjena je diskriminacija na osnovu pola, rase, boje kože, nacionalnog i socijalnog porekla, religije, političkog uverenja, imovine i društvenog položaja. Nastava se sprovodi na makedonskom jeziku i čirilici, a za učenike manjinskih zajednica nastava može da se održava na manjinskom jeziku i pismu, uz uslov da uče i makedonski jezik. Vrste srednjeg obrazovanja su gimnazijsko obrazovanje, stručno obrazovanje, srednje umetničko obrazovanje i srednje obrazovanje za učenike s posebnim obrazovnim potrebama. Srednjoškolsko obrazovanje, u zavisnosti od vrste obrazovanja, traje od dve do četiri godine. Srednjoškolsko obrazovanje, osim na makedonskom, postoji još na albanskom, turskom i engleskom jeziku.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Makedonije, na kraju školske godine 2007/08. postojalo je 107 srednjih škola, sa 3.237 razreda i 92.753 učenika. Takođe, postojale su i četiri specijalne škole, sa 49 razreda i 298 učenika, kao i dve verske škole, sa 13 razreda i 257 učenika. U redovnim srednjim školama nastava se održava na makedonskom, albanskom, turskom i engleskom jeziku. U tabeli koja sledi prikazana je podela škola prema jeziku nastave.

Tabela 27. Podela srednjih škola u školskoj godini 2007/08. prema jeziku nastave

	broj škola ⁶⁰	broj razreda	broj učenika
Ukupno:	107	3.237	92.753
Jezik nastave:			
Makedonski jezik	88	2.401	68.028
Albanski jezik	32	722	22.357
Turski jezik	9	48	1.326
Engleski jezik	7	66	1.042

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Makedonije

Evropski centar za manjinska pitanja (European Centre for Minority Issues)⁶¹, u analizi obrazovnog sektora iz 2004. godine, upozorio je na nedostatak zajedničkih aktivnosti zajednica različitog nacionalnog porekla u Makedoniji. U nekim školama, pripadnici različitih nacionalnih zajednica razdvojeni su u različite smene kako bi bili sprečeni međunalacionalni sukobi. Dopisnica „Southeast European Times“ iz Makedonije, Marina Stojanovska izvestila je 13. aprila 2009. da je najveća srednja škola u Strugi odlučila da uvede smene prema jezicima nastave, kako bi sprečila etničko nasilje među učenicima. Takođe, nastavni program (kurikulum) iz istorije i književnosti većinom je etnocentričan – „ili postoji nedostatak informacija o ‘drugima’ ili se jedan etnički identitet glorifikuje na štetu ‘drugih’. Učenici koji

⁶⁰ Broj škola prema jeziku nastave ne podudara se s ukupnim brojem škola zbog toga što neke škole imaju dvojezičnu ili trojezičnu nastavu.

⁶¹ European Centre for Minority Issues, URL: <http://www.ecmi.de> (poslednji put pristupljeno 17.02.2010.)

slušaju nastavu na makedonskom jeziku uče veoma malo o istoriji i literaturi ‘drugih’, a i to malo sadrži negativne stereotipe i predrasude prema ‘drugima’. Učenici koji se obrazuju na drugim jezicima, uče više o istoriji i književnosti svoje nacije, ali u dopunskoj nastavi, uz nastavu makedonskog jezika u kojoj je, u mnogim slučajevima, prenaglašen makedonski identitet”. (Evropski centar za manjinska pitanja, 2004:6)

Takav način obrazovanja, u spoju s tradicionalnim načinom predavanja u kojem se od učenika zahteva samo da pamte gradivo, a ne i da razvijaju kritičko i kreativno razmišljanje, dovodi do toga da učenici postaju „kruti građani, nesposobni da predstave sopstveno mišljenje i podložni uticajima i manipulacijama. Ovakva situacija je čvrsta osnova za negovanje etničkih stereotipa i predrasuda i za razvoj netolerancije prema drugačijima”. (Evropski centar za manjinska pitanja, 2004:6)

S ciljem da se razvije tolerancija među različitim nacionalnim zajednicama, u Makedoniji je pokrenut niz edukativnih projekata. Tokom četiri meseca u 2002. godini, 30 učenika srednjih škola u Kumanovu slušalo je predavanja iz nenasilne komunikacije. U projektu je učestvovalo deset Makedonaca, deset Albanaca i deset pripadnika drugih manjina. Međusobno su učili o svojim kulturama i tradicijama, koje nisu deo nastavnog programa.⁶²

Organizacija visokog obrazovanja u Republici Makedoniji

Pojam visokog obrazovanja odnosi se na „studije na univerzitetima i nezavisnim ustanovama za visoko obrazovanje“ (Zakon o visokom obrazovanju 2008, član 2, stav 4). Član 16. Zakona o visokom obrazovanju propisuje da su ustanove visokog obrazovanja univerziteti i više strukovne škole. Ustanove visokog obrazovanja koje funkcionišu unutar univerziteta su fakulteti, umetničke akademije i više strukovne škole. Više strukovne škole mogu da budu osnovane nezavisno ili u okviru univerziteta. Ustanove visokog obrazovanja mogu da budu javne, privatno-javne neprofitne ustanove i privatne (profitne i neprofitne) ustanove.

Prema članu 103. Zakona o visokom obrazovanju, nastava u visokoškolskim ustanovama odvija se na makedonskom jeziku. Kad je reč o mogućnostima obrazovanja na nekom drugom jeziku, osim makedonskog, zakon propisuje sledeće: „Predstavnici manjinskih zajednica, u svrhu izražavanja, negovanja i

razvoja sopstvenog identiteta i drugih specifičnosti, imaju pravo na održavanje nastave u javnim visokoobrazovnim institucijama, na određenim studijskim programima na svom jeziku, koji je drugačiji od makedonskog jezika, u skladu s ovim Zakonom i Statutom visokoobrazovne ustanove. Biće osigurano državno finansiranje za visoko obrazovanje na jeziku kojim govori najmanje 20% populacije u Republici Makedoniji.“ (Zakon o visokom obrazovanju, 2008, član 103) Članom 103. ovog zakona predviđeno je da na nekom od manjinskih jezika može da se održava i nastava na javnim pedagoškim visokoobrazovnim institucijama, koje školju kadar za predškolsko, osnovnoškolsko, kao i za srednjoškolsko obrazovanje za didaktičke i metodološke predmete.

„Nastavni proces u objektima visokog obrazovanja može da se organizuje na jednom od svetskih jezika za određeni studijski program stranog jezika, za deo studijskog programa koji uključuje profesore strance ili za studijski program na makedonskom jeziku ili na jeziku neke druge manjinske zajednice. Ustanove visokog obrazovanja mogu da organizuju nastavu celog programa na makedonskom jeziku i na jednom od svetskih jezika paralelno.“ (Zakon o visokom obrazovanju, 2008, član 103)

„Nastava u privatnim objektima visokog obrazovanja može da bude organizovana na jezicima manjinskih zajednica u Republici Makedoniji ili na nekom svetskom jeziku.“ (Zakon o visokom obrazovanju, 2008, član 103)

„U slučaju da se nastava odvija na nekom od jezika zajednice koja nije većinska u Republici Makedoniji ili na nekom od svetskih jezika, makedonski jezik obavezan je kao poseban predmet, a još dva nastavna predmeta treba da budu organizovana na makedonskom jeziku.“ (Zakon o visokom obrazovanju, 2008, član 103)

U Republici Makedoniji trenutno postoje četiri državna univerziteta – Univerzitet „Sveti Kiril i Metodije“ u Skoplju, Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“ u Bitolju, Univerzitet „Goce Delčev“ u Štipu i Državni univerzitet u Tetovu. Postoji i veći broj privatnih univerziteta i fakulteta, poput Jugoistočno-evropskog univerziteta u Tetovu (South East European University - SEEU), Evropskog univerziteta u Skoplju, Univerziteta FON u Skoplju, Menadžmenta informacionih tehnologija u Skoplju itd. Većina studenata odlučuje se za studiranje na državnim fakultetima. Prema dostupnim podacima, u akademskoj 2007/08. godini upisala su se 64.254 studenta, od kojih se 52.527 (81,7%) upisalo u neku državnu, 11.509 (17,9%) u privatnu ustanovu visokog obrazovanja, a 218 (0,4%) na teološki fakultet.

Visoko obrazovanje za manjine

Visoko obrazovanje u Makedoniji često je u žarištu rasprava o uključenju manjina u šire društvo, a zakonodavstvo u oblasti obrazovanja, od osnivanja Makedonije do danas, prošlo je kroz nekoliko faza, s ciljem da se manjine uključe u sistem visokog obrazovanja i ova oblast prilagodi evropskim standardima.

Od osamostaljenja Republike Makedonije 1991. godine, manjine su imale pravo na osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje na svom jeziku, dok je visokoškolsko obrazovanje bilo omogućeno samo na makedonskom jeziku. Međutim, Albanci su ubrzo tražili da se omogući visoko obrazovanje i na albanskom jeziku. Nekoliko je razloga za takve zahteve. Najpre, albanska manjina čini četvrtinu ukupne populacije u Makedoniji, pa imaju znatnu brojčanu snagu, posebno što su koncentrisani u određenom delu zemlje. Drugo, u SFR Jugoslaviji bilo je omogućeno studiranje na albanskom jeziku na dva univerziteta – na Univerzitetu u Prištini i na Pedagoškoj akademiji u Skoplju. Međutim, Pedagoška akademija 1988. godine ukinula je predavanja na albanskom jeziku, a od 1991. godine studenti i profesori albanske nacionalnosti nisu imali pristup ni Univerzitetu u Prištini. Ta dva događaja onemogućila su pristup visokom obrazovanju za pripadnike albanske zajednice. Primera radi, 1991. godine u Makedoniji su postojala dva univerziteta – Univerzitet u Skoplju i Univerzitet u Bitolju. Na njih se godišnje upisivalo najviše 200 Albanaca. (Czapliński, 2008) Samo je 38 pripadnika albanske zajednice 1993. godine diplomiralo na državnim univerzitetima u Makedoniji. (Brunnbauer, 2004) Još jedan podatak ukazuje na slabu zastupljenost albanskih studenata na makedonskim univerzitetima – njihov udio u studentskoj populaciji nije se uvećao od 50-ih do 90-ih godina 20. veka. Tako je 1954. godine od ukupnog broja studenata svega 2,1% bilo albanske nacionalnosti, a 1994. godine taj procenat je iznosio 2,8%. S jedne strane, mali broj albanskih studenata na makedonskim univerzitetima može se objasniti njihovim odlaskom na studije u Prištini, za šta je „glavni razlog bilo relativno slabo poznavanje makedonskog jezika među albanskim studentima, pa su imali problema da polože prijemne ispite, a i kasnije, u nastavku obrazovanja na makedonskom jeziku...“ (Czapliński, 2008:261)

162

Tragajući za rešenjem, Vlada Republike Makedonije je 1992. godine uvela sistem kvota za manjine. Sistem kvota podrazumevao je garantovani broj mesta za pripadnike albanske manjine na studijskim programima, na svim državnim univerzitetima. Uprkos uvedenim merama, albanska zajednica i dalje je ostala nedovoljno zastupljena u obrazovnom sistemu zemlje – od ukupnog broja studenata na državnim univerzitetima u Makedoniji, studenata pripadnika albanske zajednice bilo je manje od pet odsto. (Czapliński, 2008)

S obzirom da te mere nisu zadovoljavale albansku zajednicu, ona je 1994. godine pokrenula Univerzitet u Tetovu na albanskom jeziku. Kako je naveo jedan od ispitanika, Univerzitet u Tetovu je osnovan na inicijativu građana iz opština Debar, Gostivar i Tetovo⁶³. Po osnivanju ovog univerziteta, pripadnici albanske manjine insistirali su da on bude priznat kao treći državni univerzitet. Tadašnja Vlada Republike Makedonije je, međutim, odbila priznavanje i proglašila ga neustavnim, prema nekim mišljenjima, više iz političkih nego iz obrazovnih razloga. „Makedonci su se bojali da bi Univerzitet u Tetovu mogao da postane sličan centar za borbu protiv države, kao što je to bio Univerzitet u Prištini 70-ih i 80-ih godina 20. veka. Ove strahove dodatno je pojačavala činjenica da su među inicijatorima Univerziteta u Tetovu bili mnogi albanski nacionalisti. Na početku, Vlada Makedonije je probala da zabrani rad tetovskog univerziteta, između ostalog, pokušajem da 17. februara 1995. spreči održavanje nastave, koja je bila organizovana u privatnoj kući. To je izazvalo sukob u kojem je ubijen jedan Albanac, a 26 osoba je povređeno, dok su organizatori nastave na albanskem uhapšeni. Ipak, kako bi sprečila eskalaciju sukoba, Vlada Makedonije je odlučila da toleriše funkcionisanje Univerziteta u Tetovu, ali nije priznavala njegove diplome.“ (Czapliński, 2008:262)

Univerzitet u Tetovu je, na početku, činilo pet fakulteta. Međutim, kako su istakli naši sagovornici, iako je osnivanje ovog univerziteta omogućilo visoko obrazovanje na albanskom jeziku, ono nije rešilo osećaj zapostavljenosti i drugorazrednosti, koji je preovladavao u albanskoj zajednici. Stav albanske zajednice, kako je naveo jedan ispitanik, bio je da bi „država trebalo da se pobrine za sve svoje državljane, da se ponosi svojim manjinama i omogući im da se dobro i komotno osećaju u svojoj državi“.

Osnivanje Univerziteta u Tetovu podstaklo je tadašnju vladu da donese određene mere za poboljšanje položaja manjina u sistemu visokog obrazovanja. Sistem kvota uveden 1993. promenjen je i, od početka akademске 1996/97. godine, kvote se utvrđuju proporcionalno veličini manjinske zajednice. Takođe, vlada je odlučila da reši problem obrazovanja učitelja za nastavu u osnovnim školama na albanskom jeziku – na Pedagoškoj akademiji u Skoplju, u februaru 1995. godine, pokrenut je program na albanskom jeziku. Osnovan je i Pedagoški fakultet na jezicima manjina, na Univerzitetu u Skoplju. Fakultet s predavanjima na albanskom i turskom otvoren je 1997. godine. (Czapliński, 2008) I pored takvih pomaka, problem nije rešen. „S političkog gledišta, ovi koraci učinjeni su prekasno. Neuspeh vlade da reaguje i da nađe kompromis odmah, kada su se pojavili problemi, pokazao se kao fatalna politička greška, jer se stvorio vakuum koji su popunili albanski radikali, ustanovljen je Univerzitet u Tetovu, a zatim je usledio zahtev sve većeg broja Albanaca da taj univerzitet bude priznat. Kako je vremenom Univerzitet u Tetovu postajao ne samo obrazovno, već i političko pitanje, bilo je sve teže pronaći kompromis. S obzirom da dve strane nisu mogle da postignu dogovor, postala je neophodna spoljna pomoć u rešavanju problema visokog obrazovanja na maternjem jeziku.“ (Czapliński, 2008:263)

63

U opštini Tetovo Albanci čine 70,32% ukupnog stanovništva, u opštini Gostivar 66,67%, a u opštini Debar čine 58,06%.

Postalo je očigledno da postojeći sistem obrazovanja ne zadovoljava zahteve Albanaca za visoko obrazovanje, a nije bilo napretka u rešavanju tih problema. „Visoki komesar za nacionalne manjine OEBS-a Maks van der Štul (Max van der Stoel) shvatio je da univerziteti u Makedoniji ne mogu da se potpuno prilagode tim zahtevima i da nisu voljni da prošire predavanja na albanskom jeziku. U isto vreme, Univerzitet u Tetovu nije mogao da posluži kao početna tačka za rešavanje problema zbog radikalizma svojih vođa i niskih akademskih standarda.“ (Czapliński, 2008:263)

Bilo je jasno da su potrebna nova rešenja i reforme sistema obrazovanja. Osnivanje univerziteta samo na albanskom jeziku nije bilo moguće zbog potencijalnih negativnih posledica po stabilnost društva i jer bi dodatno produbilo razdor između makedonske i albanske zajednice. Stanovište tadašnje vlade bilo je da Albanci jednom moraju da se integrišu u makedonsko društvo i da ravnopravno učestvuju u javnom životu. Trebalo je naći „balans između potrebe za očuvanjem i razvojem identiteta pripadnika nacionalnih manjina i potrebe da mladi ljudi steknu veštine i znanja, uključujući i znanje službenog jezika države, koje treba da im omogući samostalnost u društvenom životu“. (Czapliński, 2008:264)

164

Tadašnji Zakon o visokom obrazovanju omogućavao je visokoškolsko obrazovanje isključivo na makedonskom jeziku, a zakonskim izmenama iz 2000. godine omogućeno je i osnivanje visokoškolske ustanove na nekom od manjinskih jezika, iako samo kao privatne institucije. Tokom 2000. godine počele su pripreme za osnivanje nove institucije visokog obrazovanja, službenog naziva Jugoistočno-evropski univerzitet (South East European University - SEEU), a 20. novembra 2001. ovaj univerzitet je i zvanično otvoren u Tetovu. Univerzitet se sastojao od pet studijskih programa: pravo, poslovna administracija, javna administracija, informaciono-komukacione tehnologije i obrazovanje nastavnika. Univerzitet je imao i dva centra: filološki centar i informatički centar. Cilj univerziteta bio je unapređenje međunarodnih odnosa i razvoj tolerancije prema različitim nacionalnim zajednicama, pa je, u tu svrhu, nastava organizovana i na albanskom i na makedonskom jeziku, a takav pristup trebalo je da osigura višejezično i višekulturalno obrazovanje. Prva generacija studenata, ipak, nije sasvim ispunila taj cilj – od ukupno 923 upisana studenta, 867 su bili Albanci, 43 Turci, 11 Makedonci i po jedan Bosanac i Rom. Razlog za ovakve rezultate upisa mogli su da budu nemiri iz 2001. godine i osećaj nesigurnosti pripadnika nealbanskih nacionalnosti u dominantno albanskom gradu. Drugi mogući razlog je što su mnogi SEEU videli kao „samo albanski univerzitet“.

Ipak, narednih godina situacija se promenila „zahvaljujući kontinuiranom i predanom višejezičnom i višekulturalnom pristupu obrazovanju i snažnoj ulozi koju je odigrala međunarodna zajednica u razvoju institucije“. (Czapliński, 2008:266) Tako je 2005. godine, od gotovo 6.000 studenata, više od 25% bilo ne-albanaca, odnosno 72% studenata su bili Albanci, 19% Makedonci, 2,5% Turci, a 6,5% nije se nacionalno odredilo. Na albanskom jeziku, iste godine, studiralo je 75% studenata, a na makedonskom 25%.

Iako se broj studenata različitih etničkih zajednica na SEEU povećava, stvaranje multietničke ustanove ostaje izazov za ovu instituciju. Kako je naveo jedan sagovornik, na SEEU su se „stvorila dva toka studija“ – jedan na albanskom i drugi na makedonskom jeziku i retko se prepliću. Međutim, Univerzitet i dalje ulaže vreme i napore da omogući fleksibilnu upotrebu jezika i razvije mogućnosti za druženje i zajedničko studiranje pripadnika različitih etničkih zajednica. Tako, na SEEU studenti imaju mogućnost da studiraju na maternjem jeziku, ali su obavezni da dva semestra uče i drugi jezik – albanski jezik obavezan je za grupu studenata koji slušaju nastavu na makedonskom, a makedonski jezik obavezan je za grupu studenata koji nastavu slušaju na albanskom. Takođe, obavezno je učenje engleskog jezika tokom četiri semestra. Studentima je omogućeno da na engleskom jeziku slušaju nekoliko izbornih predmeta, što je dobra prilika za susret različitih etničkih grupa i razvoj zajedničkog studentskog života. Jedan ispitanik istakao je da „društvena i politička pozadina i dalje igraju veliku ulogu u podeljenosti zajednica“, ali i da „svaki student, ulaskom na SEEU, deo svoje prošlosti ostavlja pred vratima“. Prema rečima jednog ispitanika, „određeni napredak je sigurno postignut, ali u ocenama treba biti realan i nastaviti unapređivanje međunarodnih odnosa“.

I pored osnivanja SEEU i nade da će time biti rešen i problem visokog obrazovanja za albansku zajednicu, Univerzitet u Tetovu nije prestao da funkcioniše i samo mali broj studenata (oko 200) prešlo je s njega na SEEU (Czapliński, 2008). Deo ispitanika istakao je da je za albansku zajednicu bilo važno da postoji „državni univerzitet na albanskom jeziku“. Prema rečima jednog ispitanika, privatni univerzitet nije odgovorio na zahteve pripadnika albanske zajednice, a „država nije prepoznala i rešila pitanje visokog obrazovanja za albansku manjinu“. Otvaranjem SEEU nije rešeno ni pitanje priznavanja diploma studenata Univerziteta u Tetovu. Prema tvrdnjama čelnika Univerziteta u Tetovu, taj univerzitet 2001. godine imao je 13 fakulteta i oko 13.000 studenata. Ipak, pojedini autori, među kojima i Čaplinski, procenjuju da Univerzitet nije imao više od 2.500 redovnih studenata i da je većina od 13 fakulteta postojala samo na papiru. (Czapliński, 2008) Deo ispitanika potvrdio je da je broj fakulteta i broj studenata „bio naduvan u svrhu pregovora (o načinu rešavanja pitanja visokog obrazovanja za Albance u Makedoniji, prim. ur.)“.

Rešenje za problem nepriznavanja Univerziteta u Tetovu i diploma stečenih na njemu pronađeno je 2003. godine, kada je dopunjena Zakon o visokom obrazovanju. Kako je jedan ispitanik istakao, dopunama zakona omogućeno je osnivanje državne visokoškolske ustanove na jeziku manjine, ako ta manjina čini više od 20% ukupne populacije.

Dopune zakona omogućile su, dakle, osnivanje državnog univerziteta na jeziku manjina, pa je, u skladu sa tim, 2004. osnovan Državni univerzitet u Tetovu. Posebnom odlukom propisani su rokovi i uslovi za

priznavanje diploma. Kada je osnovan, Državni univerzitet u Tetovu imao je četiri fakulteta – pravni, ekonomski, fakultet umetnosti i humanističkih nauka i fakultet prirodnih nauka, kao i visoku strukovnu školu. Danas, taj univerzitet ima 12 fakulteta i oko 12.000 studenata. Državni univerzitet u Tetovu organizuje i nastavu izvan sedišta, u odeljenjima u Kičevu, Strugi i Skoplju, dok u Kumanovu postoji i fakultet ovog univerziteta. Sagovornici sa Državnog univerziteta u Tetovu su istakli da je nastava uglavnom organizovana na albanskom jeziku, a da se pojedina predavanja, kada nedostaje kadar za nastavu na albanskom jeziku, održavaju na makedonskom. To je posebno bio slučaj na početku, kada je univerzitet tek osnovan i kad je imao malo sopstvenog kadra, dok sada među profesorima ima više onih koji su školovani na Državnom Univerzitetu u Tetovu. Sagovornici sa Univerziteta u Tetovu ističu da je na tom univerzitetu trenutno oko 1.000 studenata makedonske nacionalnosti, a da ima i pripadnika drugih manjina. Prema njihovim rečima, makedonski studenti uglavnom su iz tetovskog okruga i donekle poznaju albanski jezik. Iako većinu studenata čine Albanci, jedan sagovornik navodi da je "Univerzitet ponosan što upisuje i pripadnike drugih zajednica", jer „barijere među zajednicama treba rušiti i uspostavljati saradnju“.

Pripadnici albanske manjine u Makedoniji 2010. godine imaju priliku da studiraju na svom jeziku na Državnom univerzitetu u Tetovu ili na privatnom Jugoistočno-evropskom univerzitetu u istom gradu. Studijski programi na drugim jezicima, sem makedonskog, postoje i na drugim univerzitetima. Takav primer je Univerzitet „Sveti Kiril i Metodije“ u Skoplju, gde na Filološkom fakultetu postoje studijski programi za albanski jezik i kulturu i za turski jezik i kulturu. Kad je reč o broju studenata, primetan je porast pripadnika većine nacionalnih manjina u visokom obrazovanju, što je prikazano i u Tabeli koja sledi.

Tabela 28. Broj studenata po etničkoj pripadnosti

Year	Total	Macedonians		Albanians		Turks		Roma		Vlachs		Serbs		Others	
		No.	%	No.	%	No.	%	No.	%	No.	%	No.	%	No.	%
1992/93*	26,299	23,770	90.4	586	2.23	172	0.65	13	0.05	76	0.29	840	3.19	842	3.20
1993/94*	26,834	24,998	93.1	764	2.85	167	0.62	9	0.03	97	0.36	453	1.69	346	1.29
1994/95*	28,569	26,183	91.6	974	3.41	175	0.61	17	0.06	159	0.56	521	1.82	540	1.89
1995/96*	29,153	26,481	90.8	1202	4.12	219	0.75	18	0.06	212	0.73	528	1.81	493	1.69
1996/97*	30,441	27,302	89.7	1408	4.62	277	0.91	23	0.07	234	0.77	574	1.88	623	2.05
1997/98*	31,768	28,986	91.2	1308	4.12	245	0.77	35	0.11	287	0.90	518	1.63	389	1.22
1998/99*	34,850	31,095	89.2	1916	5.50	371	1.06	48	0.14	329	0.94	666	1.91	425	1.22
1999/00*	36,679	32,629	88.9	2028	5.53	409	1.11	71	0.19	374	1.02	717	1.95	451	1.23
2000/01*	40,075	35,396	88.3	2285	5.70	444	1.1	108	0.26	408	1.01	746	1.86	709	1.56
2001/02**	45,493	39,777	87.44	3040	6.68	601	1.32	127	0.28	417	0.92	822	1.81	709	1.58
2002/03**	47,798	40,778	85.31	4292	8.98	683	1.43	140	0.29	440	0.92	807	1.69	658	1.38
2003/04***	51,311	43,645	85.06	5335	10.4	608	1.18	100	0.19	359	0.70	701	1.37	563	1.1
2004/05****	61,556	48,900	79.44	9540	15.50	825	1.34	188	0.31	478	0.78	936	1.52	689	1.12

Source: Ministry of Education and Science

Izvor: Tabela je preuzeta iz publikacije Ministry of Foreign Affairs, Republic of Macedonia. 2006. Second Report of the government of the Republic of Macedonia on the Council of Europe. Framework convention for the protection of national minorities.⁶⁴

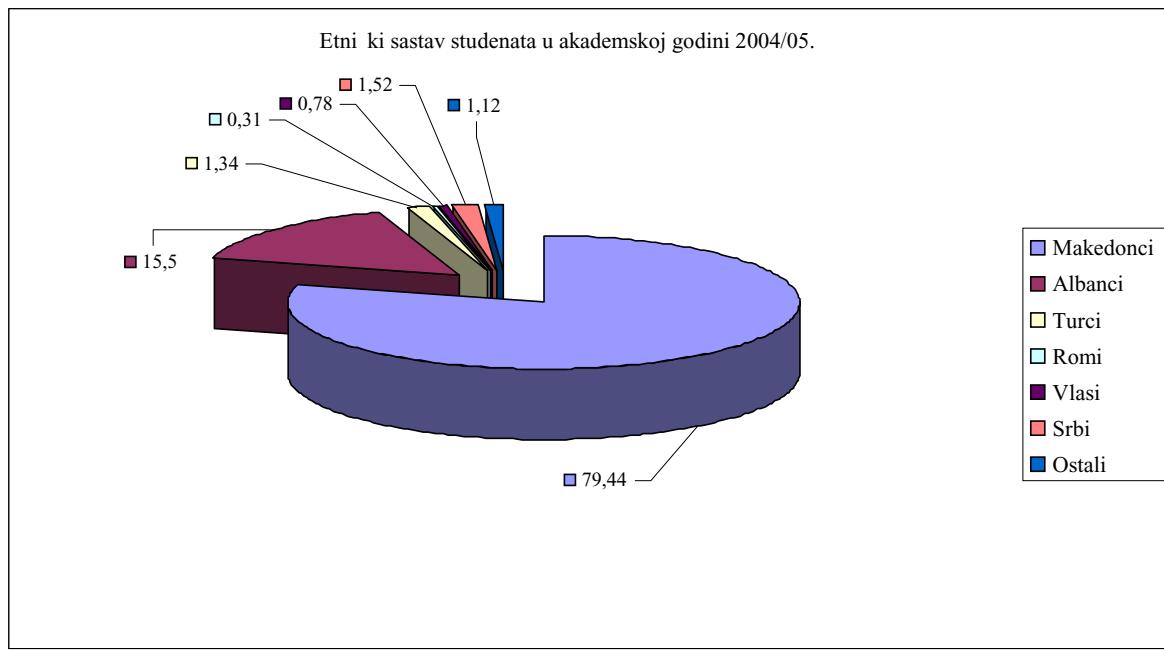
* Podaci za period 1992/93. – 2001/02. odnose se samo na dva državna univerziteta – „Sveti Kiril i Metodije“ u Skoplju i „Sveti Kliment Ohridski“ u Bitolju

** Podaci za period 2001/02. – 2003/04. odnose se na univerzitet „Sveti Kiril i Metodije“, „Sveti Kliment Ohridski“ i na Jugoistočno-evropski univerzitet (osnovan 2001. godine)

*** Podaci za 2003/4. odnose se na tri univerziteta koji su tada postojali – „Sveti Kiril i Metodije“, „Sveti Kliment Ohridski“ i na Jugoistočno-evropski univerzitet, kao i na Fakultet društvenih nauka u Skoplju

**** Podaci za 2004/05. odnose se na univerzitete „Sveti Kiril i Metodije“, „Sveti Kliment Ohridski“ i na Jugoistočno-evropski univerzitet, kao i na Fakultet društvenih nauka i na Državni univerzitet u Tetovu (osnovan 1. januara 2004.)

Slika 9. Struktura studenata prema nacionalnoj pripadnosti u akademskoj 2004/05. godini

Svi sagovornici su nedvosmisleno istakli da više nema međunacionalnih tenzija i sukoba u vezi sa pravom Albanaca na visoko obrazovanje na maternjem jeziku. Na pitanje da li su Albanci zadovoljni sadašnjom situacijom, ispitanici albanske nacionalnosti su odgovarali da su načelno zadovoljni, a da se studijski programi otvaraju širom zemlje kako bi se prilika pružila i onim studentima koji ne mogu da studiraju u većim gradovima. Takvi programi otvoreni su u Kičevu, gde postoje predavanja i na makedonskom i na albanskom jeziku, zatim u Strugi, Kumanovu i Gostivaru, a planirano je i otvaranje programa u Debru. Takođe, kako ističe jedan ispitanik, „albanska manjina studira na svim univerzitetima u zemlji, a još je na snazi i sistem kvota koji manjinama osigurava određeni broj mesta na svim državnim fakultetima“.

Iz razgovora s ispitanicima stiže se utisak da je pitanje visokog obrazovanja albanske nacionalne manjine u Makedoniji rešeno. Osnivanje visokoobrazovnih institucija na albanskom jeziku uveliko je doprinelo takvom razvoju događaja. Ako pogledamo prethodnu Tabelu, videćemo lagani porast udela albanskih studenata u ukupnoj studentskoj populaciji, iz godine u godinu. Vidljivo je da je od akademske 2002/03.

godine taj rast značajniji, što je direktno povezano s osnivanjem Jugoistočno-evropskog univerziteta u Tetovu 2001. godine, a najveći porast zabeležen je u akademskoj godini 2004/05, kada je osnovan Državni univerzitet u Tetovu.

Proces osnivanja visokoobrazovne institucije – iskustva i saveti

Jedan od ciljeva ove studije slučaja i terenskog istraživanja bio je da saznamo s kojim i kakvim problemima su se susretali osnivači visokoobrazovnih institucija na albanskom jeziku u Makedoniji, kao i na koje stvari u tom procesu treba obratiti posebnu pažnju. Stoga smo, u razgovorima, zamolili ispitanike da ispričaju svoja iskustva.

Svi ispitanici najpre su istakli važnost jake administracije i logističke podrške. Naglasili su potrebu za istraživanjem o tome koje studijske programe bi bilo najbolje otvoriti i koji programi su najpoželjniji za buduće studente, ali i najtraženiji na tržištu rada. Nekoliko ispitanika sugerisalo je da bi trebalo iskoristiti znanja i iskustva univerziteta koji su već prošli kroz sličnu situaciju i pronaći neku vrstu „mentorske institucije“. Takođe, u izradu projekta trebalo bi da budu uključeni članovi akademske zajednice i nevladine organizacije, smatraju naši sagovornici. Oni navode da je važna odluka o tome koji studijski programi će biti organizovani, kao i da budu rešena kadrovska pitanja, a naročito da, ako nema dovoljno kadra, bude osmišljeno odakle će i kako on biti obezbeđen. Ispitanici su saglasni da je bolje početi s manjim brojem programa, koji će biti sprovedeni kvalitetno, a za budućnost ostaviti mogućnost njihovog proširenja. Saglasni su i da je neophodan pedagoški fakultet, jer diplomci tih studija mogu da predaju u osnovnim i u srednjim školama, ali i da nastave rad na fakultetima. Kao opcije su pominjani pravni i/ili ekonomski fakultet, kao i prirodno-matematički fakultet. Na pitanje da li treba da bude osnovan univerzitet, fakultet ili visokoškolska jedinica neke od postojećih visokoškolskih ustanova, ispitanici su odgovarali različito: neki smatraju da je dovoljno osnovati visokoškolsku jedinicu koja bi, za početak, imala nekoliko studijskih grupa, a drugi da odmah treba osnovati univerzitet, sa onolikim brojem fakulteta koji je zakonom propisan. Ispitanici su ocenili da je ključna dobra volja države i političkih struktura da uvide problem i da žele da ga reše, a posebno su istakli potrebu da, u tom procesu, sarađuju predstavnici lokalnih vlasti, države i civilnog društva.

Zaključak

Većina država danas je višenacionalna, bez obzira da li je takva situacija posledica istorijskih okolnosti ili skorijih migracija. U tom pogledu, ni Republika Makedonija nije izuzetak. Štaviše, u ovoj zemlji čak četvrtina stanovništva pripada nekoj od manjinskih zajednica. S obzirom na sastav stanovništva, još od osamostaljenja Makedonija se suočila sa zadatkom da uređe odnose većinskog stanovništva i manjinskih zajednica. To se posebno odnosilo na uređenje odnosa s albanskim zajednicom koja je, zahvaljujući brojnosti i koncentrisanosti na određenoj teritoriji, izvršila pritisak na makedonsku vladu da joj se omogući studiranje na albanskom jeziku.

Postavlja se pitanje zašto je baš zahtev za visoko obrazovanje na albanskom jeziku bio tako važan za albansku zajednicu? Manjine u većinskom društvu moraju da ulože posebne napore da očuvaju svoj identitet – jezik, kulturu i običaje. Omogućavanje školovanja na maternjem jeziku čuva kulturu manjinske zajednice, a učenje jezika većinske zajednice omogućava manjinama da se uklope i integrišu u šire društvo. Pravo na osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje na manjinskom jeziku, kao i nastavak školovanja na visokoobrazovnim ustanovama na jeziku većinske zajednice, može da bude zadovoljavajuće rešenje u pojedinim društвима. Ipak, u slučaju albanske zajednice u Makedoniji to se nije pokazalo dovoljnim. Pristup visokom obrazovanju za pripadnike albanske zajednice bio je organičen: samo mali broj albanskih učenika uspevao je da položi prijemne ispite i uspešno nastavi školovanje na makedonskom jeziku. Ako su mladi Albanci želeli visoko obrazovanje, jedna od opcija bila je da napuste zemlju i studiraju na albanskom jeziku u susednim zemljama, najčešće u Prištini. Međutim, 1991. godine pripadnici albanske manjinske zajednice nisu bili u mogućnosti da studiraju u Prištini. Zbog toga je albanska zajednica intenzivirala zahteve da se stvore mogućnosti za studiranje na albanskom jeziku u Makedoniji. Posle sukoba 2001. godine, odnosi albanske i većinske makedonske zajednice uređeni su Ohridskim sporazumom, a zatim su usledile značajne zakonske promene koje su, najpre, omogućile otvaranje privatnog univerziteta na albanskom, a zatim i otvaranje Državnog univerziteta u Tetovu.

Osnivanje univerziteta, posebno državnog, rešilo je mnoge probleme albanske zajednice. Najvažnije je to što je albanska manjina dobila mogućnost da u svojoj zemlji stekne visoko obrazovanje, a time i bolje mogućnosti za zaposlenje i društveni napredak. Osim ličnog napretka, ostvaren je i napredak za celo društvo, jer su rešavanjem ovog zahteva smireni sukobi albanske i makedonske zajednice. Mogućnost školovanja na maternjem jeziku učinila je da se albanska manjina uklopi i bude prihvачena od šireg društva. Po otvaranju visokoobrazovnih institucija na albanskom jeziku, povećao se i broj Albanaca zaposlenih u administraciji i privredi, što je još više doprinelo da se pripadnici albanske manjine osete kao ravnopravni građani Makedonije.

ZAKLJUČCI

Jana Baćević

Iz do sada izloženog, može se zaključiti da razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu predstavlja izazovan i zahtevan poduhvat. Brzi i isključujući zaključci nisu poželjni, ali ni mogući, s obzirom na specifičnosti regiona, na različite želje zainteresovanih strana, ali i s obzirom na saglasnost o izraženoj potrebi za razvojem visokog obrazovanja u ovim opštinama i na velika očekivanja, koja iz toga slede. Cilj ove studije nije da identificuje jedno dobro rešenje i isključi sva druga, već da razmotri prednosti i mane mogućih rešenja, kako u odnosu na objektivne mogućnosti i ograničenja, tako i u odnosu na želje onih koji će (neposredno ili posredno) biti uključeni u ovaj proces. U zaključku su, zato, ponuđene određene opšte preporuke, a zatim predloženi koraci, odnosno načini na koje se one mogu ostvariti.

Proces razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu tek počinje. Cilj ove studije je da ocrtava osnovne moguće pravce razvoja, a najveći deo daljeg planiranja zavisiće od zainteresovanih strana - Ministarstva prosvete, Koordinacionog tela, akademske zajednice, opštinskih vlasti, predstavnika lokalnih zajednica, građanskog društva i drugih. Saradnja svih zainteresovanih strana u procesu biće od ključnog značaja za njegov uspeh. U tom smislu, moguće je predložiti:

- da zainteresovane strane formiraju radnu grupu (u okviru Ministarstva prosvete ili Koordinacionog tela), čiji bi osnovni zadatak bio da dalje planira i sprovodi razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu; pored već navedenih (Ministarstva prosvete, Koordinacionog tela, akademske zajednice, opštinskih vlasti, predstavnika lokalnih zajednica, građanskog društva), bilo bi poželjno da u tom telu učestvuju i međunarodni i domaći eksperti, iz domena razvoja visokog obrazovanja;
- da bude obezbeđen stalni dijalog između radne grupe, njenih članova i tela koja oni predstavljaju, kao i članova albanske i srpske zajednice na lokalnom nivou (kroz sastanke, forume i diskusije); to je neophodno da bi se osiguralo kontinuirano učešće i aktivnost svih aktera u procesu.

Proces razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu treba da se odvija u institucionalnom okviru Republike Srbije. Ovaj okvir ima mnoge prednosti: omogućava lakšu i bržu integraciju, u društvo i na tržište rada, i ima više potencijala za podršku studentima tokom studiranja, što studije čini dostupnijim. U ovom smislu, moguće je predložiti:

- da razvoj visokog obrazovanja na teritoriji Preševa i Bujanovca bude u okviru neke od postojećih visokoškolskih ustanova, čiji je osnivač Republika Srbija. Pored Univerziteta u Nišu, tu su i Državni univerzitet u Novom Pazaru, Univerzitet u Kragujevcu, ali i univerziteti i fakulteti u Beogradu ili Novom Sadu;
- da u ovom procesu treba voditi računa o pravnim (zakonskim) zahtevima i ograničenjima. Iako bi razvoj visokog obrazovanja u okviru postojeće institucije mogao da skrati proces otvaranja, zakonski propisi podrazumevaju pribavljanje dozvole za rad i akreditacioni proces. Detaljna pravna i ekspertiza akademske zajednice (posebno iskustva u akreditaciji) doprinela bi da se pronađe najbrže i najjednostavnije rešenje za konkretne studijske programe, kada oni budu razvijeni.

Razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu mora da bude održiv; studijski programi koji budu razvijani u ovim opštinama treba da zadovolje potrebe tržišta rada, ali i da omoguće pokretanje ekonomskog razvoja. Zbog toga izbor oblasti iz kojih će se izvoditi studijski programi ne treba da bude zasnovan samo na željama potencijalnih korisnika, već i na objektivnim mogućnostima i potrebama. Pored stalnog informisanja o potrebama, neophodno je razvijati doživotno učenje i druge oblike obrazovanja, kako bi se sprečilo „zasićenje“ tržišta rada. U tom smislu, moguće je predložiti:

- 172
- razvoj studijskih programa za učitelje i nastavnike srpskog, albanskog i romskog jezika. Ta zanimanja pokazala su se kao deficitarna u regionu, a od velikog su značaja ne samo za razvijanje opštih, već prvenstveno jezičkih kompetencija (znanja, veština i sposobnosti), koje su preduslov za uspešnu komunikaciju među nacionalnim zajednicama. Studijski programi za učitelje mogli bi da budu razvijani u saradnji sa Učiteljskim fakultetom u Vranju Univerziteta u Nišu, koji je relativno blizu Bujanovca. Razvoj studijskih programa za nastavnike jezika podrazumevao bi saradnju sa nekom od institucija koje imaju studijske programe iz albanskog, s jedne strane, i iz srpskog jezika i književnosti, s druge strane. Prvo je slučaj sa Univerzitetom u Beogradu, drugo sa gotovo svim univerzitetima u Srbiji. Kada je reč o albanskom jeziku i književnosti, moguće je razvijati i zajedničke studijske programe sa institucijom u nekoj od susednih zemalja. Ključna prednost ovakvih studijskih programa je u tome što bi, osim mogućnosti zapošljavanja u školskom sistemu (kao profesori, odnosno nastavnici datog jezika i književnosti), diplomci ovih programa mogli lakše da nađu posao u javnoj upravi i drugim službama u kojima je poznavanje više jezika velika prednost;
 - razvoj studijskih programa iz oblasti prava, ekonomije i informatike, kao oblasti koje razvijaju znanja, sposobnosti i veštine primenljive u širokom opsegu profesija (generičke kompetencije).

Posebna potreba iskazana je za pravnica koji govore i albanski i srpski jezik i koji bi, osim u sudstvu, mogli da rade i u državnoj upravi, odnosno administraciji. Slično tome, oblasti poput ekonomije (naročito smerovi kao bankarstvo i menadžment) i informatike nude kompetencije koje potencijalno mogu biti primenjene počev od finansijskih institucija, do malih i srednjih preduzeća. Poslednja dva programa imaju prednost jer su relativno „univerzalni“, a materijal za nastavu ne mora da bude izričito prilagođen sredini, kao što je slučaj sa pravom;

- razvoj studijskih programa koji bi mogli da pomognu razvoj potencijala Bujanovca i Preševa, kao što su prehrambena tehnologija, mašinstvo, turizam i ugostiteljstvo i sl. Najvažnije je imati na umu da razvoj ovakvih programa može da se odvija isključivo uz jako partnerstvo sa privrednim sektorom. Razvijati studijske programe iz oblasti namenjenih privredi pre strategije njenog razvoja, ne bi imalo efekta po zapošljavanje. Jako partnerstvo s privredom bilo bi dobra motivacija kako za obrazovni, tako i za privredni sektor. Ove programe moguće je razvijati u sklopu strategija razvoja opština Preševo i Bujanovac;
- razvoj nastavnog kadra koji bi mogao da odgovori potrebama novih studijskih programa.

Razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu mora da bude integrativan, u smislu razvijanja znanja i kompetencija pripadnika svih zajednica. To podrazumeva razvijanje studijskih programa na srpskom i na albanskom, a idealno i na romskom jeziku. Međutim, paralelno izvođenje nastave na više jezika nije rešenje. Ključno je razvijati zajedničke aktivnosti, od kojih neke mogu biti i na engleskom jeziku, kako bi se omogućila zajednička socijalizacija i međusobna komunikacija pripadnika različitih zajednica. Ove aktivnosti treba da budu usmerene ka razvijanju znanja drugog (i trećeg) jezika, koji se govore u Bujanovcu i Preševu. Svakako je važno obezbediti da pripadnici svih zajednica imaju dobro znanje srpskog jezika, kao zvaničnog, ali i da pripadnici srpske zajednice stiču znanje, prvenstveno albanskog, ali i romskog jezika. To bi olakšalo međusobnu komunikaciju i trebalo bi da poveća šanse za zaposlenje. Pored toga, važno je razvijati i znanje engleskog jezika, kroz moguće zajedničke akademske i neakademske aktivnosti. Važno je, međutim, izbeći razvijanje „paralelnih“ programa na svakom od jezika: visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu treba da bude što integrisane, da bi se kod studenata razvijala zajednička kultura i svest o pripadništvu istom društvu. Stoga, integracija ne treba da podrazumeva samo otvorenost za pripadnike svih zajednica, već i mogućnost da svi zajedno učestvuju u donošenju odluka i izgradnji budućnosti Preševa i Bujanovca. U tom smislu, moguće je razvijati:

- studijske programe koji uključuju nastavu na srpskom, albanskom i, bar u nekim slučajevima, na romskom jeziku. Treba voditi računa o obezbeđivanju zakonskih preduslova za ovaku vrstu

nastave, u okviru statuta institucije koja je osnivač. Pri odlučivanju i izboru nastavnih planova i programa (kurikuluma) treba težiti ka tome da oni budu što sličniji, kako se ne bi razvijali „paralelni“ programi sa malo zajedničkih tačaka. To podrazumeva zajednički razvoj nastavnih planova i programa na svim jezicima nastave, kroz dogovor nastavnog kadra;

- ljudske resurse – nastavnike, saradnike u nastavi i administrativno osoblje. Ovo je naročito važno zbog preopterećenosti postojećeg nastavnog kadra. U idealnoj varijanti, zaposleni bi trebalo da govore makar dva od tri jezika zajednica u Preševu i Bujanovcu, a tokom istraživanja je ukazano da takvih kadrova ima, pa bi to valjalo dalje istražiti. Ako bi nastavni kadar govorio samo jedan od jezika nastave, predavači na srpskom jeziku mogli bi da budu agažovani sa postojećih visokoškolskih ustanova u Srbiji (uz mogućnost da budu angažovani i novi predavači), a predavači na albanskom sa visokoškolskih ustanova iz okolnih zemalja sa nastavom na albanskom (kao što je to učinio Univerzitet Crne Gore, na osnovu sporazuma sa univerzitetima u Tirani i Skadru). Eventualne predavače na romskom jeziku bilo bi moguće kontaktirati u saradnji sa lokalnim i međunarodnim organizacijama koje se bave pravima Roma. Osim doslednog poštovanja pravnih propisa koji se odnose na gostujuće predavače sa visokoškolskih institucija u zemlji ili inostranstvu, ključno u ovom procesu je razviti dobar saradnički kadar, koji bi mogao da bude iz redova preševskih ili bujanovačkih doktoranata na studijama u Srbiji ili drugim zemljama regiona. Saradnici u nastavi obezbeđuju stalni kontakt sa studentima i pomažu im u procesu studiranja, pa su na određeni način i važniji od profesora i nastavnika. Ulaganjem u saradnike u nastavi, istovremeno bi se obezbedio i stalni priliv mladog nastavnog kadra.
- učenje drugog ili trećeg jezika zajednice, kao fakultativno ili obavezno. Tako bi se osigurao razvoj jezičkih kompetencija, ali i mogućnost komunikacije između pripadnika različitih zajednica;
- razvoj zajedničkih aktivnosti za sve studente, nezavisno od toga da li se radi o akademskim aktivnostima (npr. predavanja gostujućih profesora) ili neakademskim (sportske aktivnosti, studentske organizacije i klubovi, žurke). Na ovaj način podstakla bi se neformalna integracija studenata.

Razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu mora da vodi računa o socijalnoj dimenziji obrazovanja. To znači da posebnu pažnju treba posvetiti mogućnostima pristupa obrazovanju marginalizovanih i osetljivih grupa (žene/devojke, Romi, osobe sa posebnim potrebama). Cilj visokog obrazovanja nije samo ekonomski razvoj, već i da, zajedno sa ostalim nivoima obrazovanja, doprinese aktivnom učešću u društvenom životu i donošenju odluka od važnosti za zajednicu. U tom smislu, razvoj visokog obrazovanja

treba da doprinosi sposobljenosti za rad, ali i širim društvenim kompetencijama (znanjima, veštinama i sposobnostima), kao što su sposobnost kritičkog mišljenja i sagledavanja problema, briga o sebi i drugima i učešće u donošenju odluka. U ovom smislu, moguće je razvijati:

- programe promocije visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu, koji će biti usmereni direktno na osetljive grupe. Ovi programi, prvenstveno, treba da omoguće adekvatno informisanje osetljivih grupa i mogućnost da biraju studijske programe;
- programe podrške marginalizovanim i osetljivim grupama u pristupu i sticanju visokog obrazovanja, bilo kroz postojanje kvota, kroz podršku tokom studija (jednokratna novčana pomoć, savetovanje) ili stipendija koje neće nužno biti zasnovane na zaslugama, već na potrebama (merit-based vs. needs-based). Ovakve programe podrške moguće je razvijati na nivou države, opština, kao i u saradnji sa međunarodnim organizacijama; elemente nastavnog procesa i studentskog života koji će biti usmereni na razvoj kritičkog mišljenja, studentsku participaciju, dobrovoljni ili dobrotvorni rad, bolju brigu o sebi i drugima itd. Ovo se može ostvarivati kroz radionice, debate, diskusije, rad studentskih organizacija i klubova, akcije i sl. Ključno je da ovakva vrsta aktivnosti podstakne integraciju studenata i omogući njihov aktivni doprinos okolini i zajednici kojoj pripadaju, jer bi te aktivnosti mogle da budu namenjene zajednici široj od akademске.
- Na ovaj način, visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu moglo bi da postane integralni deo zajednice, koji joj doprinosi i razvija se zajedno sa njom.

Opšti zaključak je da razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu nosi veliki potencijal, ne samo u smislu privrednog i ekonomskog razvoja ovog regiona, već u smislu razvoja društvene integracije i boljeg kvaliteta života, što je možda i važnije. Stoga, ovom procesu treba pristupiti pažljivo, uz razmatranje potreba i mogućnosti regiona i svih zainteresovanih strana. Jedino na ovaj način će visoko obrazovanje u Preševu i Bujanovcu moći da ostvari cilj – zajedničku i bolju budućnost za sve građane.

ANEKS: SCENARIJI

Mihajlo Babin i Jana Baćević

Cilj ovog aneksa jeste da opiše „korake“ ili pojedinačne postupke u izvođenju različitih „scenarija“, odnosno uspostavljanju mogućih rešenja za razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu. Postupci su opisani u skladu sa pretpostavljenim logičkim ili hronološkim redosledom, mada je u nekim slučajevima moguć istovremeni rad na više zadataka, ili je moguće prilagođavanje rasporeda potrebama i mogućnostima. Nakon svakog rešenja, dat je pregled mogućih troškova izvođenja pojedinih rešenja, u delu označenom kao finansijski aspekt. Ipak, treba napomenuti da konkretna rešenja direktno zavise od dogovora koji budu postigle zainteresovane strane na početku primene projekta i da je, pre dogovora o rešenju koje će biti primenjeno, nemoguće dati preciznije proračune.

Formiranje radne grupe Ministarstva prosvete, koja će preuzeti zadatke u vezi sa daljim razvojem visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu

1. Najava formiranja radne grupe i poziv zainteresovanim stranama da delegiraju predstavnike

177

2. Osnivački sastanak radne grupe

- usvajanje plana rada i rasporeda aktivnosti i zaduženja;
- izbor članova sekretarijata (izvršnog dela) radne grupe, koji će upravljati praktičnim aspektima daljeg planiranja i primene (implementacije); preporučljivo je da izvršni deo radne grupe uključi do pet osoba, predstavnika državne uprave, akademske zajednice, građanskog društva i stručnjake za obrazovanje i ekonomiju.

3. Sastanci radne grupe, na kojima se definišu:

- rešenja razvoja visokog obrazovanja koja će biti primenjena u Preševu/Bujanovcu;
- troškovi realizacije plana;
- dalji koraci.

4. Realizacija plana

FINANSIJSKI ASPEKT:

Minimalni troškovi radne grupe Ministarstva prosvete, koja će preuzeti zadatke u vezi sa daljim razvojem visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu uključuju:

- troškovi rada radne grupe (organizacija sastanaka, putni troškovi, izrada dokumentacije);
- troškovi rada sekretarijata radne grupe (angažman stručnjaka).

Institucionalni okvir razvoja visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu

Kao što je navedeno u analizi mogućih rešenja, postoji više mogućnosti i institucionalnih oblika za razvoj visokog obrazovanja u Preševu i Bujanovcu. U nastavku su opisani preduslovi i koraci za razvoj svakog pojedinog institucionalnog oblika.

Scenario A. Univerzitet čiji je osnivač Republika

178

1. Osnivanje

- osnivački akt Vlade Republike Srbije;
- izbor organa poslovođenja (rektor);
- upis u registar i dobijanje PIB-a.

2. Priprema i razvoj programa

- Razvoj studijskih programa za studije iz najmanje tri naučna polja, na tri nivoa. Visokoškolska ustanova ima status univerziteta, ako ostvaruje akademske studijske programe na svim nivoima studija, u okviru najmanje tri polja i tri oblasti. Nivoi studija su osnovne akademske, diplomske akademske (master), specijalističke i doktorske studije. Naučna polja su: prirodno-matematičke, tehničko-tehnološke, društveno-humanističke, medicinske nauke i umetnost, dok se pod oblastima i užim naučnim oblastima podrazumevaju discipline (npr: sociologija, filozofija).
- Angažman nastavnika i saradnika u stalnom radnom odnosu: za dobijanje dozvole za rad

neophodno je da najmanje 70% nastavnika bude u stalnom radnom odnosu, a od njih bar 50% moraju da imaju titulu doktora nauka.

- Angažman honorarnih nastavnika i saradnika: ukoliko rade na drugoj visokoškolskoj instituciji, poslodavac mora da odobri njihov dodatni angažman. Dodatni uslovi tiču se naučnog postignuća nastavnika na doktorskim studijama. Da bi mogli da predaju na doktorskim studijama, nastavnici moraju da imaju međunarodno priznate radove, a da bi bili mentori na doktorskim studijama, u zavisnosti od polja, neophodno je da imaju objavljene radove (od jednog do nekoliko radova) u časopisima koji se nalaze na SCI listi⁶⁵. Ovi zahtevi posebno su definisani za svako polje.
- Priprema zahteva za dozvolu za rad i akreditaciju
- Planiranje broja studenata: ovaj broj potvrđuje se u dozvoli za rad i, po izdavanju dozvole, visokoškolska ustanova može da upiše maksimalno 20% studenata više u odnosu na prethodnu godinu, a ako želi da upiše više studenata od tog broja, mora da podnese zahtev za dopunu dozvole za rad. To znači da broj studenata treba da bude brižljivo planiran, u skladu sa razvojnim planom ustanove visokoškolskog obrazovanja. Pored broja nastavnika i prostora (visokoškolske ustanove moraju da poseduju najmanje četiri kvadratna metra po studentu, odnosno dva – ako se radi u smenama, dok u amfiteatrima, učionicama i laboratorijama mora da postoji po stolica za svakog studenta), pri planiranju broja studenata treba uzeti u obzir i broj studijskih programa, kao i projekciju koliko će biti samofinansirajućih, a koliko studenata koji će se finansirati iz budžeta Republike.

3. Podnošenje zahteva za dobijanje dozvole za rad, koja je preduslov za početak rada ustanove.

- Zahtev se podnosi Ministarstvu prosvete. Zahtevu se prilaže osnivački akt ustanove i dokazi o ispunjenosti uslova za dobijanje dozvole za rad i akreditaciju studijskih programa. Ministarstvo prosvete izdaje dozvolu za rad ako Komisija za akreditaciju i osiguranje kvaliteta da pozitivno mišljenje o: sadržaju, kvalitetu i obimu studijskih programa; o potrebnom broju nastavnog i drugog osoblja sa odgovarajućim naučnim i stručnim kvalifikacijama; o odgovarajućem prostoru i opremi, u skladu sa planiranim brojem studenata i kvalitetom studiranja.

4. Podnošenje zahteva za akreditaciju visokoškolske ustanove

⁶⁵ Science Citation Index (SCI) lista predstavlja međunarodni spisak uglednih naučnih časopisa koji sastavlja kompanija Thomson Reuters i koji je dostupan na <http://science.thomsonreuters.com/cgi-bin/jrnlst/loptions.cgi?PC=K>. Neki istraživači, naročito u društvenim i humanističkim naukama, dovode u pitanje relevantnost i reprezentativnost ovog spiska, smatrajući da je nedovoljno prilagođen standardima ovih nauka.

- Podnošenje zahteva za akreditaciju visokoškolske ustanove podrazumeva podnošenje dokaza da ustanova ima kadrovske, prostorne i tehničke uslove za obavljanje studija. Svaka visokoškolska ustanova mora da priloži dokaze o ispunjenju propisanih standarda. Standarde je propisao Nacionalni savet za visoko obrazovanje, po predlogu Komisije za akreditaciju i proveru kvaliteta⁶⁶. Standardi podrazumevaju:
 - dokumentaciju o osnovnim zadacima i ciljevima visokoškolske ustanove (akreditacioni standardi zahtevaju da postoji jasan društveni razlog za postojanje visokoškolske ustanove);
 - dokumentaciju o planiranju i kontroli (da postoje jasni planovi i metodi periodične provere kvaliteta);
 - dokumentaciju o organizaciji i upravljanju (ovlašćenja organa upravljanja, poslovođenja, kao i studentskog parlamenta definisana su statutom);
 - dokumentaciju o studijama (da postoji usklađenost studijskih programa i kvalifikacija studenata, na svim nivoima studija);
 - dokumentaciju o naučno-istraživačkom i/ili umetničkom radu (visokoškolska ustanova koja ima akademske studije ima organizovan naučni ili umetnički rad);
 - dokumentaciju o nastavnom i nenastavnom osoblju, angažovanom sa punim i nepunim radnim vremenom: ukupan broj nastavnika mora biti dovoljan da pokrije ukupan broj časova nastave na studijskim programima koje ustanova realizuje, tako da nastavnik ostvaruje prosečno 180 časova aktivnog rada godišnje, odnosno šest časova nedeljno. Angažovanje po nastavniku ne može biti veće od 12 časova nedeljno na teritoriji Republike Srbije, dok saradnici u nastavi ostvaruju 300 časova godišnje, odnosno do 10 časova aktivne nastave nedeljno na teritoriji Republike Srbije. Visokoškolska ustanova koja ima do 500 studenata dužna je da ima bar jednog stalno zaposlenog bibliotekara sa visokim obrazovanjem, a ako ima više od 500 studenata mora da ima najmanje dva. Visokoškolska ustanova koja ima do 500 studenata dužna je da u studentskoj službi ima angažovana makar dva zaposlena, još jednog na narednih 500 studenata i još po jednog na svakih narednih 200. Takođe, visokoškolska ustanova dužna je da ima makar jednog zaposlenog

- s visokim obrazovanjem koji je angažovan na poslovima informacionog sistema i jednog pravnika angažovanog na poslovima sekretara;
- dokumentaciju o studentima: broj studenata mora biti usklađen sa kadrovskim i tehničkim mogućnostima; znanje studenata se kontinuirano proverava;
 - dokumentaciju o prostoru i opremi: visokoškolska ustanova mora da poseduje odgovarajuće prostorije – učionice, kabinete, biblioteku, čitaonicu i sl. – sa adekvatnom opremom za izvođenje nastave. Akreditacioni standardi propisuju da prostor po studentu mora biti najmanje četiri kvadratna metra, odnosno dva kada visokoškolska ustanova radi u dve smene; u amfiteatrima, učionicama i laboratorijama mora da postoji mesto za svakog studenta. Treba da postoje najmanje dve prostorije za potrebe studentske službe i sekretarijata, kao i odgovarajuće prostorije za nastavnike i saradnike;
 - dokumentaciju o biblioteci, udžbenicima i informacionoj podršci. Akreditacioni standardi propisuju da ustanova treba da ima biblioteku dostupnu svim studentima tokom najmanje 12 časova dnevno, sa dovoljno zaposlenog kvalifikovanog osoblja. Takođe, visokoškolska ustanova propisuje opšti akt o udžbenicima i sistematično prati i ocenjuje njihov kvalitet i sadržaj. Pored ovoga, visokoškolska ustanova dužna je da obezbedi najmanje jednu računarsku učionicu sa 20 računara i pristupom internetu;
 - dokumentaciju o izvorima finansiranja;
 - dokumentaciju o unutrašnjim mehanizmima za osiguranje kvaliteta: akreditacioni standardi propisuju da visokoškolska ustanova mora da ima utvrđene mehanizme za periodičnu proveru kvaliteta, uz ravnopravno učešće studenata u ovom ocenjivanju;
 - dokumentaciju o javnosti u radu.

Ovo znači da visokoškolska institucija pre podnošenja zahteva za akreditaciju mora da ima rešene sve navedene stavke.

5. Podnošenje zahteva za akreditaciju studijskih programa

- Podnošenje zahteva za akreditaciju studijskih programa podrazumeva podnošenje dokumentacije, koja se odnosi na sadržaj studijskih programa. U standarde koji se tiču sadržaja studentskih programa spadaju:
 - struktura studijskog programa (svaki studijski program, između ostalog, mora da sadrži naziv i ciljeve, vrstu studija i ishod procesa učenja, uslove za upis, uslove za prelazak sa drugih studijskih programa, bodovnu (ESPB) vrednost itd);
 - svrha studijskog programa (svrha realizacije studijskog programa mora biti jasno formulisana i u skladu sa opštim ciljevima ustanove na kojoj se izvodi);
 - ciljevi studijskog programa (odnose se na razvoj kompetencija i veština);
 - kompetencije diplomiranih studenata (iskazivanje sposobnosti koje studenti stiču nakon završenog studijskog programa);
 - kurikulum (koji mora obuhvatati raspored predmeta i modula po semestrima i ESPB bodove; izborni predmeti moraju da čine najmanje 20% na osnovnim i 30% ukupnog broja ESPB bodova na akademskim studijama);
 - kvalitet, savremenost i međunarodna usaglašenost studijskog programa (usklađenost sa najnovijim dostignućima i evropskim trendovima u određenoj naučnoj oblasti);
 - upis studenata (broj studenata odgovara prostornim, kadrovskim i tehničkim mogućnostima);
 - ocenjivanje i napredovanje studenata (postoji kontinuirano praćenje znanja studenata; studenti savlađuju određeni predmet polaganjem ispita, pri čemu u ocenu ulazi i angažovanje na časovima);
 - nastavno osoblje: ukupan broj nastavnika mora biti dovoljan da pokrije ukupan broj časova nastave na studijskim programima koje ustanova realizuje, tako da

nastavnik ostvaruje prosečno 180 časova aktivnog rada godišnje, odnosno šest časova nedeljno. Angažovanje po nastavniku ne može biti veće od 12 časova nedeljno, dok saradnici u nastavi ostvaruju 300 časova godišnje, odnosno do 10 časova aktivne nastave nedeljno. Kvalifikacije osoblja moraju da odgovaraju studijskom programu, odnosno predmetima iz kojih drže nastavu, a njihove radne biografije, izbori u zvanje i reference moraju da budu dostupne javnosti;

- organizaciona i materijalna sredstva: akreditacioni standardi propisuju da prostor po studentu mora biti najmanje četiri kvadratna metra, odnosno dva kada visokoškolska ustanova radi u dve smene; u amfiteatrima, učionicama i laboratorijama mora da postoji po stolica za svakog studenta. Biblioteka mora posedovati makar 100 jedinica, odnosno knjiga, časopisa i drugog nastavnog materijala vezanog za studijski program koji se izvodi, uz obezbeđene udžbenike i informacione tehnologije potrebne za izvođenje studijskog programa;
 - kontrola kvaliteta: postoji kontinuirano praćenje i ocenjivanje kvaliteta studijskih programa;
 - standardi vezani za studije na daljinu (u slučajevima kada postoji ovaj način izvođenja programa): informatičko znanje nastavnog i administrativnog osoblja, raspolaganje opremom.
- Ustanova je dužna da u zahtev, pored osnivačkih akata, uključi i akta o imenovanju organa poslovođenja i statuta, kao i dozvolu za rad, odnosno rešenje o ispunjenosti uslova za početak rada, koje je izdalo ministarstvo nadležno za visoko obrazovanje (Ministarstvo prosvete).

Ovo znači da ustanova može pristupiti akreditaciji studijskih programa, tek nakon dobijanja dozvole za rad.

Ukoliko ustanova u svom sastavu ima već akreditovane jedinice ili studijske programe, prilaže se i dokumenti o njihovoj akreditaciji. Međutim, svaki studijski program prolazi proces akreditacije. Akreditacija studijskih programa na diplomskim akademskim i doktorskim studijama podrazumeva i utvrđivanje ostvarenosti uslova za obavljanje naučno-istraživačkog, odnosno umetničkog rada. To znači da nastavnici na ovim studijama ispunjavaju navedene uslove za bavljenje naučnim radom, kao i da postoje adekvatne prostorije i oprema za bavljenje naučnim, odnosno umetničkim radom.

6. Visokoškolska ustanova koja se akredituje snosi troškove akreditacionog procesa.

7. Dobijanje dozvole za rad (akreditacije)

- Dozvola za rad sadrži: nazive odobrenih studijskih programa, broj studenata za koje su programi odobreni, broj nastavnika sa punim radnim vremenom i objekte u kojima se obavlja delatnost, kao i eventualno odobrenje da visokoškolska ustanova obavlja delatnosti izvan sedišta.

Važno je istaći da su dozvola za rad i akreditacija jednakovredni delovi akreditacionog procesa. Pre dobijanja dozvole, ustanova uopšte ne može da počne rad, dok je studijske programe moguće izvoditi i bez prethodno dobijene dozvole za studijski program. Međutim, ako je visokoškolskoj ustanovi odbijen zahtev za akreditaciju studijskog programa, dozvola za rad važi još godinu dana, ali ustanova gubi pravo da na taj studijski program upisuje nove studente.

8. Određivanje broja studenata prve godine studija koji se finansiraju iz budžeta (odлука Vlade Srbije, uz pribavljeno mišljenje Nacionalnog saveta i visokoškolske ustanove)

9. Raspisivanje konkursa za upis na studije.

- Konkurs se objavljuje najkasnije pet meseci pre početka školske godine. Konkurs sadrži broj studenata koji se upisuju na određene studijske programe, uslove za upis, merila za utvrđivanje redosleda, postupak sprovođenja konkursa, način i rokove za podnošenje žalbe, visinu školarine za studente čije se studiranje ne finansira iz budžeta.

10. Prijemni ispit i formiranje rang-liste

11. Početak izvođenja studijskih programa

12. Sprovođenje eksterne (spoljne) kontrole kvaliteta, po isteku prve godine izvođenja studijskih programa

FINANSIJSKI ASPEKT:

U zavisnosti od oblika osnivanja visokoškolske ustanove, moguće je predvideti i odgovarajuće minimalne troškove osnivanja i početka rada.

U prvom periodu, naročito dok odeljenje, fakultet ili univerzitet nemaju dovoljno sopstvenih sredstava kojima mogu da upravljaju, za odluku o oblicima angažovanja nastavnika i saradnika ključno je sa koliko budžetskih sredstava raspolaže ustanova, tim pre što plate nastavnika i saradnika zavise od zvanja.

Ako su ukupna sredstva izdvojena na početku postupka osnivanja, moguće je efikasnije upravljati procesom, jer se za pojedine poslove mogu angažovati lica po ugovoru u ograničenom vremenskom trajanju. U sledećem periodu, u skladu sa upisom studenata (budžetskih i samofinansirajućih), moguće je voditi dugoročniju politiku zapošljavanja nastavnog i nenastavnog osoblja, u skladu sa potrebama. Važno je napomenuti da je upravljanje ustanovom mnogo fleksibilnije, ako ustanova raspolaže značajnim sopstvenim sredstvima (od ukupnih prihoda).

Sa druge strane, budžetska sredstva će u potpunosti zavisiti od broja upisanih studenata i od toga kojoj normativnoj grupi pripadaju studijski programi.

U ovom slučaju bi trebalo razlikovati dve mogućnosti:

a) Osnivanje univerziteta u čijem sastavu su fakulteti koji imaju status pravnog lica

U ovom slučaju su značajno veći troškovi upravljanja univerzitetom i rada nastavnog i nenastavnog osoblja, nego kada fakulteti nemaju status pravnog lica.

Naime, na svakom od fakulteta je neophodno organizovati stručne službe (pravnu, finansijsku, za međunarodnu saradnju i dr.) i predvideti dodatke na plate za dekana i prodekanu, u skladu sa Uredbom o finansiranju o normativima i standardima uslova rada univerziteta i fakulteta za delatnosti koje se finansiraju iz budžeta (2005). Takođe, nastavno osoblje je zaposleno na fakultetima i teže je postići da nastavnici budu optimalno opterećeni, u slučaju da rade na više fakulteta (u ovom slučaju, rad na drugim fakultetima dodatno se plaća, kroz ugovor o izvođenju nastave i prema broju održanih časova, zvanju nastavnika i mogućnostima fakulteta da plati časove).

Funkcionisanje stručnih službi i broj zaposlenih u tim službama zavisi: od broja studenata koji se upisuju i od odobrenja Ministarstva prosvete da se poveća broj zaposlenih i broj službi. Međutim, ustanova je u potpunosti slobodna da, iz sopstvenih sredstava (prihodi od školarina i drugi prihodi koji se generišu od studenata, saradnje sa privredom ili sredstava iz projekata), angažuje po ugovoru ili zaposli broj izvršilaca koji odgovara njenim potrebama.

U ovom slučaju, minimalni troškovi uključuju:

- izgradnju ili adaptaciju objekta za potrebe izvođenja nastave (prostor, biblioteka, laboratorije, sanitarije);
- razvoj bibliotečke i informatičke mreže (nabavka knjiga i drugih resursa, nabavka računara, povezivanje na internet);
- plate rektora i prorektora;
- plate dekana i prodekana;
- plate nastavnika i saradnika;
- platu sekretara;
- plate zaposlenih u finansijskoj službi;
- plate zaposlenih u studentskoj službi (minimalan broj zavisi od broja studenata);
- plate zaposlenih u biblioteci (minimalan broj zavisi od broja studenata);
- plate nenastavnog osoblja na održavanju objekta.

b) Osnivanje univerziteta u čijem sastavu su fakulteti koji nemaju status pravnog lica

186

Osnivanje ovog tipa univerziteta je ekonomski daleko efikasnije od osnivanja univerziteta čiji fakulteti imaju status pravnog lica. Naime, sve stručne službe se mogu organizovati na nivou univerziteta, a posebno je značajna činjenica da su nastavnici zaposleni na univerzitetu i da ih rektor raspoređuje, prema potrebama, na odgovarajuće fakultete (bez statusa pravnog lica) ili departmane. Dakle, nastavnici ispunjavaju normu časova na univerzitetu, a posebna ušteda se može postići ukoliko studenti različitih departmana zajedno pohađaju nastavu iz pojedinih predmeta.

U ovom slučaju, stavke u troškovima su iste, ali broj zaposlenih može biti manji.

Scenario B. Univerzitet čiji je osnivač pravno ili fizičko lice

Zakon o visokom obrazovanju predviđa da osnivač samostalne visokoškolske ustanove, osim Republike, može biti i pravno ili fizičko lice. Procedura osnivanja, u ovom slučaju, podrazumeva osnivačku skupštinu, koja i donosi osnivački akt (dok u slučaju univerziteta čiji je osnivač Republika, ovaj akt donosi Vlada Srbije). Razlika je i u tome što visokoškolska institucija čiji osnivač je pravno ili fizičko lice, uz zahtev za dobijanje dozvole za rad, ima obavezu da dostavi i bankarske garancije za nastavljanje i završetak studija, u slučaju prestanka rada ustanove ili prestanka izvođenja određenog studijskog programa, prema planiranom broju studenata.

1. Osnivanje

- osnivačka skupština;
- donošenje osnivačkog akta;
- izbor organa poslovođenja;
- upis u registar institucija i dobijanje PIB-a.

2. Razvoj programa

Podrazumeva iste korake kao u slučaju univerziteta čiji je osnivač Republika.

3. Podnošenje zahteva za dobijanje dozvole za rad

- prilaganje osnivačkog akta;
- podnošenje dokaza o ispunjenosti uslova za rad;
- podnošenje bankarskih garancija.

4. Podnošenje zahteva za akreditaciju institucije

Podrazumeva iste korake kao u slučaju univerziteta čiji je osnivač Republika.

5. Podnošenje zahteva za akreditaciju studijskih programa

Podrazumeva iste korake kao u slučaju univerziteta čiji je osnivač Republika.

6. Visokoškolska ustanova koja se akredituje snosi troškove akreditacionog procesa

7. Dobijanje dozvole za rad

Pravila i sadržaj su isti kao u slučaju visokoškolske ustanove čiji je osnivač Republika.

8. Određivanje broja studenata koji će biti upisani na studijske programe.

- Maksimalan broj studenata je već naznačen u dozvoli za rad, a odluku donosi Senat Univerziteta, koji mora da poštuje maksimalan broj predviđen akreditacijom.

Uvezši u obzir da je reč o visokoškolskoj ustanovi čiji je osnivač pravno ili fizičko lice, studenti se ne mogu finansirati iz budžeta Republike Srbije. Ipak, moguće je da visokoškolska ustanova određene studente osloboди plaćanja školarina ili im ponudi stipendije. U tom slučaju, pravila i procedure regulišu se aktima visokoškolske ustanove.

9. Raspisivanje konkursa za upis na studije.

188

- Konkurs se objavljuje najkasnije pet meseci pre početka školske godine. Konkurs sadrži broj studenata koji se upisuju na određene studijske programe, uslove za upis, merila za utvrđivanje redosleda, postupak sprovođenja konkursa, način i rokove za podnošenje žalbe, kao i visinu školarine za studente.

10. Prijemni ispit i formiranje rang-liste

11. Početak izvođenja studijskih programa

12. Sprovođenje eksterne kontrole kvaliteta po isteku prve godine izvođenja studijskih programa

FINANSIJSKI ASPEKT:

Troškovi otvaranja visokoškolske institucije čiji je osnivač pravno ili fizičko lice slični su troškovima u slučaju kada je osnivač Republika. Međutim, važna razlika je što je pravno ili fizičko lice kao osnivač dužno da podnese bankarske garancije za nastavljanje i završetak studija, u slučaju prestanka rada ustanove ili prestanka izvođenja određenog studijskog programa prema planiranom broju studenata.

Takođe, kao što je već naznačeno, Zakonom o visokom obrazovanju nije predviđeno da Republika finansira visokoškolske ustanove koje nije osnovala, bilo da je reč o materijalnim troškovima, platama zaposlenih ili drugim vrstama davanja. Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina predviđa mogućnost dobijanja određenih olakšica ili oslobođanje od dažbina privatnih visokoškolskih ustanova na jezicima nacionalnih manjina ili sa dvojezičnom nastavom. Istovremeno, ovakve ustanove slobodne su da se finansiraju uz pomoć fondacija, projekata i sl.

Scenario C. Visokoškolska jedinica sa statusom pravnog lica (fakultet)

U skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju, univerzitet ili druga visokoškolska ustanova sa statusom pravnog lica imaju pravo da osnivaju druge visokoškolske jedinice kao oblike unutrašnje organizacije, u skladu sa statutom. Pravni status, upravljanje i odlučivanje, kao i raspolažanje finansijskim sredstvima visokoškolske jedinice određuju se aktom o osnivanju. Kada je reč o visokoškolskoj jedinici sa statusom pravnog lica, njeno osnivanje podrazumeva da univerzitet podnosi zahtev za dopunu dozvole za rad. Fakultet može da ima status pravnog lica ako ostvaruje najmanje tri akreditovana studijska programa. U tom slučaju, koraci su sledeći:

1. Definisanje i razvoj najmanje tri studijska programa u okviru postojećeg univerziteta

- razvoj studijskih programa;
- obezbeđivanje potrebnog nastavnog i nenastavnog osoblja, u skladu sa akreditacionim standardima;
- planiranje broja studenata.

2. Podnošenje zahteva za dopunu dozvole za rad visokoškolske ustanove (univerziteta) koja osniva visokoškolsku jedinicu sa statusom pravnog lica (fakultet)

Procedura podnošenja zahteva za dopunu dozvole za rad istovetna je kao procedura podnošenja zahteva za dozvolu za rad, koja je već opisana.

3. Podnošenje zahteva za akreditaciju studijskih programa

Koraci za akreditaciju studijskih programa već su opisani.

4. Dobijanje dozvole za izvođenje studijskih programa
5. Definisanje mehanizama upravljanja i odlučivanja, kao i finansiranja, u dogovoru sa samostalnom visokoškolskom ustanovom (univerzitetom), u čijem je sastavu jedinica

- donošenje osnivačkog akta (kojim se reguliše i odnos sa univerzitetom, odnosno mehanizmi upravljanja i odlučivanja).

6. Raspisivanje konkursa

- Konkurs se objavljuje najkasnije pet meseci pre početka školske godine. Konkurs sadrži broj studenata koji se upisuju na određene studijske programe, uslove za upis, merila za utvrđivanje redosleda, postupak sprovođenja konkursa, način i rokove za podnošenje žalbe, visinu školarine za studente čije se studiranje ne finansira iz budžeta.

8. Prijemni ispit i formiranje rang-liste

9. Početak izvođenja studijskih programa

190

10. Sprovođenje spoljne kontrole kvaliteta nakon prve godine

FINANSIJSKI ASPEKT:

Važno je istaći da od toga da li fakultet ima ili nema status pravnog lica zavisi i njegova sloboda da upravlja sredstvima koja samostalno stiče. Odnos između univerziteta i fakulteta se može definisati statutom univerziteta, u skladu sa opredeljenjem za definisanje međusobnih odnosa.

Status pravnog lica fakultetu omogućava veću fleksibilnost, vođenje samostalne razvojne politike i ulaganje u infrastrukturu što može, ali i ne mora, da se podudara sa politikom univerziteta. Međutim, u tom slučaju je moguće da se resursi ne koriste na optimalan način (npr: izgradnja dva amfiteatra na dva fakulteta, koji mogu da koriste jedan a da ostatak sredstava usmere na kupovinu dodatne opreme). Dalje definisanje zavisi od razvojne politike ustanove.

U tom smislu, minimalni troškovi uključuju:

- izgradnju ili adaptaciju objekta za potrebe izvođenja nastave (prostor, biblioteka, laboratorije, sanitarije);
- razvoj bibliotečke i informatičke mreže (nabavka knjiga i drugih resursa, nabavka računara, povezivanje na internet);
- plate dekana i prodekana;
- plate nastavnika i saradnika;
- platu sekretara;
- plate zaposlenih u finansijskoj službi;
- plate zaposlenih u studentskoj službi (minimalan broj zavisi od broja studenata);
- plate zaposlenih u biblioteci (minimalan broj zavisi od broja studenata);
- plate nenastavnog osoblja na održavanju objekta.

Scenario D. Visokoškolska jedinica bez svojstva pravnog lica

Takođe, visokoškolska ustanova može osnovati jedinicu van svog sedišta, bez svojstva pravnog lica. U tom slučaju, procedura je sledeća:

1. Planiranje i razvoj studijskog programa (ili studijskih programa) koji će se izvoditi van sedišta
 - razvoj kurikuluma;
 - obezbeđivanje potrebnog nastavnog i nenastavnog osoblja, u skladu sa akreditacionim standardima;
 - definisanje broja studenata.

2. Podnošenje zahteva za dopunu dozvole za rad

Procedura za podnošenje zahteva za dopunu dozvole za rad ista je kao za podnošenje dozvole za rad.

3. Podnošenje zahteva za akreditaciju novog studijskog programa

Prema već opisanoj proceduri.

4. Raspisivanje konkursa

- Konkurs sadrži broj studenata koji se upisuju na određene studijske programe, uslove za upis, merila za utvrđivanje redosleda, postupak sprovođenja konkursa, način i rokove za podnošenje žalbe, visinu školarine za studente čije se studiranje ne finansira iz budžeta.
- Konkurs raspisuje samostalna visokoškolska ustanova, a ne jedinica bez statusa pravnog lica)

5. Prijemni ispit i formiranje rang-liste

6. Početak izvođenja studijskog programa

FINANSIJSKI ASPEKT:

Osnivanje odeljenja postojećeg fakulteta, zahteva odgovarajuću promenu statuta fakulteta, kojom se mogu definisati međusobni odnosi (iako odeljenje nema i ne može imati status pravnog lica). Ključna pitanja su na koji način će se distribuirati sopstveni prihodi, oni koje ostvari odeljenje fakulteta, i kako će biti strukturirane stručne službe odeljenja (mogućnosti se kreću od toga da odeljenje ima veoma mali broj nenastavnog osoblja – koje se brine, na primer, o higijeni i funkcionisanju objekta – do toga da odeljenje zapošljava veći broj lica). Međutim, bez obzira da li pojedini nastavnici i saradnici obavljaju nastavni proces samo na odeljenju ili i na nivou fakulteta, oni su zaposleni na fakultetu i od odluke dekana zavisi gde će držati nastavu.

U tom smislu, minimalni troškovi uključuju:

- adaptaciju prostora, odnosno prilagođavanje izvođenju studijskih programa;
- razvoj bibliotečke i informatičke mreže i resursa (kupovina knjiga, računara, povezivanje na internet);
- plate nastavnog osoblja angažovanog na studijskim programima, ukoliko 100% angažovanih nije iz redova postojećeg nastavnog osoblja na matičnoj instituciji;
- plate osoblja angažovanog u upravljanju/koordinaciji programa;
- plate osoblja angažovanog u biblioteci i studentskoj službi (ukoliko je visokoškolska jedinica van sedišta, ovde bi morala da bude angažovana makar po jedna osoba).

O AUTORIMA

Jana Baćević rođena je 1981. godine u Beogradu. Doktor je antropologije (Univerzitet u Beogradu 2008, OSI/FCO Chevening stipendija za doktorsko istraživanje na Univerzitetu u Oksfordu, Velika Britanija, 2007-2008) i docentkinja na predmetima vezanim za politike i razvoj tranzicionih i post-konfliktnih društava (Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd). Saradnica je Centra za obrazovne politike u Beogradu i Centra za rod i politiku Fakulteta političkih nauka u Beogradu. Bavila se istraživanjem i razvojem visokog obrazovanja za manjinske zajednice u regionu u okviru međunarodnih organizacija, kao i reformom nastave, studentskom participacijom, debatom i razvojem kritičkog mišljenja. Od 2006. do 2009. bila je rukovodilac programa Socio-kulture antropologije u Istraživačkoj stanici Petnica, a od 2004. do 2007. saradnica u nastavi metodologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Mihajlo Babin rođen je 1982. godine u Novom Sadu. Diplomirao je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu 2005. godine, a magistrirao 2008. na Fakultetu za ekonomiju, finansije i administraciju (FEFA) u Beogradu, gde je zaposlen kao asistent. Aktivno je učestvovao u reformi visokog obrazovanja u Srbiji i od 2002. do 2005. godine obavljao je funkciju studenta prorektora Univerziteta u Novom Sadu, a 2005. godine i člana Izvršnog odbora Studentske unije Srbije. Od novembra 2008. do februara 2010. je bio član Nacionalnog tima stručnjaka za reformu visokog obrazovanja Republike Srbije (HERE-Higher education reform experts). Angažovan je kao konsultant Svetske banke na projektu pružanja unapredjenih usluga na lokalnom nivou i na pitanjima reforme finansiranja douniverzitetskog obrazovanja.

Slobodan Bošković je diplomirao na Univerzitetu Notingem Trent, pri Evropskoj školi ekonomije (Nottingham Trent University – European School of Economics) u Rimu, na katedri Međunarodnih političkih studija na temu „Bezbednost i građanske slobode: Obaveštajne aktivnosti i prava Amerikanaca“, i magistrirao na programu Demokratija i ljudska prava u jugoistočnoj Evropi (Master's Degree in Democracy and Human Rights in South East Europe -ERMA) Univerziteta u Bolonji i Univerziteta u Sarajevu sa tezom „Ljudska bezbednost u Bosni i Hercegovini: od politike do implementacije“. Radio je kao istraživač, projektni asistent i projektni menadžer u nekoliko nevladinih organizacija (Forum za etničke odnose, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu i Centar za nenasilni otpor), kao konsultant u međunarodnim organizacijama (Ethnobarometer – project of the Consiglio Italiano per le Scienze Sociali i kancelarija Svetske banke u Srbiji) i kao konsultant u privatnom sektoru (Billiter Partners Ltd.).

Ivana Božić je apsolventkinja na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, na odseku za međunarodne odnose. Školu „Politička komunikacija i socijaldemokratija“, u organizaciji Centra modernih veština, završila je 2010. godine. Polaznica je škole „Primenjena diplomacija“ u organizaciji Evropskog pokreta Srbije. Od 2008. učestvovala je na brojnim projektima koje je realizovao Centar za obrazovne politike. Trenutno je angažovana kao istraživač-saradnik u Centru za obrazovne politike.

Tajana Brkanović je apsolventkinja na Fakultetu političkih nauka na smeru politikologije. Radi u Centru za nenasilni otpor, kao projektna asistentkinja. Radila je na projektima o aktivizmu mladih u Srbiji, posebno u multietničkim sredinama. Stekla je iskustvo kao koordinator i „youth leader“ („omladinski lider“), na međunarodnim razmenama mladih, na temu interkulturnog dijaloga, aktivizma, Evrope, tolerancije, vrednosti itd.

Tanja Ivošević je apsolventkinja sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Uz formalno obrazovanje, 2008. godine završila je Osnovni obrazovni program Centra za ženske studije u Zagrebu, a 2009. godine i specijalistički studijski program „Klinika za zaštitu od spolne diskriminacije ili ženska pravna klinika“.

194

Vanja Ivošević apsolvetkinja je na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Od maja 2009. godine zaposlena je u Centru za obrazovne politike kao programski koordinator, a od januara 2010. kao zamenica direktorce. Od 2003. do 2004. bila je član Izvršnog odbora Evropske studentske unije (European Students Union), a 2005. predsedavala je tom organizacijom. Između ostalog, pripremila je studiju o participaciji studenata u odlučivanju u Evropi za UNESCO i studiju „Academic Alienation and Exploitation“ (Akademска otuđenost i eksploracij, prim.ur.) koja je objavljena 2007, u okviru projekta Evropske studentske unije i Magna Charta Observatory. Od 2008. saradnica je Education Internationala, za koji je koordinirala istraživanje studije „Gender Perspective of Working and Employment Conditions of Academic Staff“ (Rodna perspektiva uslova rada i zapošljavanja akademskog osoblja, prim.ur.), koja je predstavljena na UNESCO World Higher Education Conference 2010. godine i „Pension Reforms in Europe and Their Impact on Women“ (Reforme penzionih sistema u Evropi i njihov uticaj na žene, prim. ur.), koja je objavljena 2010. godine. Učestvovala je i u međunarodnim evaluacijama visokoobrazovnih institucija i agencija zaduženih za akreditaciju u visokom obrazovanju.

Ana Luković novinarka je i koordinatorka projekata u Medijskoj dokumentaciji Ebart. Apsolvirala je novinarstvo na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Od 1996. godine radila je kao novinar u Dnevnom telegrafu, nedeljniku NIN, Novinskoj agenciji Beta, dnevnom listu „Politika“ i Portalu za kulturu jugoistočne Evrope SEEcult.org, čiji je saradnik i dalje. Kao novinar pisala je o unutrašnjo-političkim i društvenim temama (pre svih, o obrazovanju), a poslednjih godina prvenstveno o kulturi i umetnosti.

Bila je pi-ar više umetničkih događaja i građanskih akcija, predavač na više stručnih skupova i rukovodila programima obuke novinara, istraživača i zaposlenih u kulturi i obrazovnim ustanovama za korišćenje elektronskih dokumentacija u istraživanjima.

Iskra Maksimović, rođena 1951. godine, docentkinja je na Fakultetu za ekonomiju, finansije i administraciju (FEFA) Univerziteta Singidunum u Beogradu i direktorka Karijernog centra. Završila je Filološki fakultet u Beogradu 1975. godine, na grupi za jugoslovensku i svetsku književnost, a magistrirala 1991. na istom fakultetu, na smeru istorija književnosti. Doktorirala je 2007. na Fakultetu za ekonomiju, finansije i administraciju Univerziteta Singidunum u oblasti menadžmenta. Profesionalno se najviše bavila razvojem i strateškim planiranjem u obrazovanju, menadžmentom i iskrinu biografiju sam ubacila iz dokumenta koji sam ti naknadno poslala menadžerskim veštinama, a u oblasti razvoja obrazovanja teorijskim i praktičnim definisanjem i razvojem kompetencija i kurikuluma, kao i strateškim planiranjem.

Marija Mitrović je rođena 1977. godine u Beogradu i apsolventkinja je Fakulteta za političke nauke, na smeru međunarodni odnosi. Obrazovnim politikama se bavi već deset godina, najpre u svojstvu potpredsednice Studentske unije Srbije i članice Izvršnog odbora Evropske studentske unije (European Student Union), a potom kao saradnica Akademске alternativne obrazovne mreže i Centra za obrazovne politike, čiji je osnivač. Pored obrazovnih politika, interesuje je međunarodna politika, a bavi se i prevođenjem.

195

Danijela Nenadić diplomirala je novinarstvo na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, a magistrirala na Centralno-evropskom univerzitetu (Central European University) u Budimpešti na temu „Od društvenog pokreta do političke organizacije: Slučaj Otpora“. Od 2003. godine zaposlena je u Institutu za političke studije u Beogradu kao naučni istraživač. Od 2008. savetnica je direktora Koordinacionog tela za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa, a od 2010. zamenica direktora. Rukovodila je i sprovedla više desetina projekata koji se tiču javnih politika, ljudskih i manjinskih prava i civilnog društva kao rukovodilac i saradnik više nevladinih organizacija (Centar za nenasilni otpor, Forum za etničke odnose, Centar za demokratsku kulturu, Projekat o etničkim odnosima, NVO Jelena Anžujska itd). Od 2004. godine dopisnica je italijanske organizacije „Balkanski monitor“ (Osservatorio Balcani, Rovereto) za koju izveštava o političkim, društvenim i ekonomskim dešavanjima u Srbiji. Objavila je više desetina stručnih radova.

Paola Petrić rođena je 1975. godine u Beogradu. Diplomirala je na Filološkom fakultetu u Beogradu, na odseku za nemački jezik i književnost, gde je završila i master studije. Diplomatsku akademiju u

Ministarstvu spoljnih poslova Srbije i Crne Gore završila je 2005. godine. Boravila je na jednogodišnjem stručnom usavršavanju na Univerzitetu u Hanoveru, SRN. Trenutno radi u Fondaciji „Hajnrih Bel“ kao koordinatorka projekata i kao asistentkinja u nastavi na predmetu nemački jezik na Pravnom fakultetu Univerziteta Union. Bavi se i prevođenjem.

Ivan Rajković je doktorant na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, gde je završio diplomske i master studije. Radio je kao istraživač-saradnik na kvalitativnim istraživanjima pri agenciji „GfK Belgrade“, a zatim kao istraživač u agenciji IPSOS Strategic Marketing (Stratedžik marketing). Kao koautor učestvovao je u stipendiranim istraživačkim projektima na temu obrazovne inkluzije: „Analiza karakteristika siromaštva u Srbiji“ (Tim potpredsednika Vlade za implementaciju strategije za smanjenje siromaštva) i „Kros-nacionalno istraživanje direktora osnovnih škola“ (Education Support Program, Open Society Institute). Angažovan je kao istraživač-saradnik u Centru za obrazovne politike.

Romana Radulović rođena je 1982. godine u Pakracu. Diplomirala je na Filološkom fakultetu u Beogradu (studijska grupa Srpska književnost i jezik) 2006. godine, a 2008. na istom fakultetu završila je master studije. Tokom studija bila je stipendista Republičke fondacije za razvoj naučnog i umetničkog podmlatka Republike Srbije i stipendista Skupštine grada Beograda. Zaposlena je kao profesor srpskog jezika i književnosti. Bavi se pisanjem i lektorskom obradom tekstova, kao i prevodilaštvom.

Rahim Saljihu rođen je 1989. godine u Vranju. Student je druge godine političkih nauka na Jugoistočno-evropskom univerzitetu u Tetovu. Bio je koordinator više projekata koji su realizovani na jugu Srbije, u opštinama Preševo i Bujanovac. Bio je učesnik prve generacije „Asmile“ programa i boravio je šest meseci na razmeni u Pensilvaniji, SAD. Govori engleski, srpski i albanski jezik.

Gazmend Seljmani rođen je 1986. godine u Preševu. Apsolvent je na Pravnom fakultetu na Jugoistočno-evropskom univerzitetu u Tetovu. Kao stipendista programa američke vlade za mlade liderе Srbije, 2003. je mesec dana boravio u Americi. Tokom leta 2008. proveo je dva meseca na praksi u beogradskoj kancelariji Inicijative mladih za ljudska, upoznajući rad ove organizacije i učeći bosanski, hrvatski, crnogorski i srpski jezik. Stažirao je u timu za prosleđivanje predmeta i tranziciju, u okviru tužilaštva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u Hagu, od februara do juna 2009. Radi kao istraživač Inicijative mladih za ljudska prava u Preševu.

Jasmina Selmanović je spoljna saradnica Centra za obrazovne studije u Beogradu. Ima višegodišnje profesionalno iskustvo u radu sa medijima, kao i u domenu obrazovanja i ljudskih prava. Radila je za međunarodne organizacije na Kosovu od 1999. do 2001. godine, za Balkansku istraživačku mrežu

(BIRN) kao koordinatorka regionalnog i lokalnog projekta i za Udruženje nastavnika engleskog jezika (ELTA), a učestvovala je i u nekoliko projekata za Britanski savet u Srbiji. Pored studija engleskog jezika i književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu, Jasmina se usavršavala na kursevima nezavisnog novinarstva, ljudskih prava i tranzicione pravde.

Marija Stambolieva je doktorant na Univerzitetu u Kaselu (Nemačka), na odseku političkih nauka. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta „Sv. Kiril i Metodije“ u Skoplju, a magistrirala evropske studije na Univerzitetu u Hamburgu. Radila je kao asistent na univerzitetu, kao rukovodilac projektima, kao savetnica i izvršna direktorka u različitim organizacijama i institucijama. Aktivna je u visokoobrazovnoj politici. Bila je predsednica Studentske unije Univerziteta u Skolu, 2005. član Izvršnog odbora Evropske studentske organizacije, a od 2005. do 2008. kao član odbora za evropska pitanja i pitanja mladih aktivno je radila za Evropski forum mladih (European Youth Forum). Kao savetnica učestvovala je u više projekata u vezi sa visokim obrazovanjem u jugoistočnoj Evropi, uključujući i projekte Centra za obrazovne politike.

Ivana Stanojević je apsolventkinja na Filozofskom fakultetu u Beogradu, na smeru sociologija. Pohađala je Školu ljudskih prava i jednogodišnji kurs Mirovnih studija. Od 2007. godine zaposlena je u Centru za nenasilni otpor kao koordinatorka projekata, a od 2008. kao predstavnica za Srbiju američke organizacije Projekat za etničke odnose.

Norbert Šabić je završio osnovne studije iz oblasti socijalne pedagogije u Švedskoj (Univerzitet Jönköping). Master studije na temu razvoja visokoobrazovnih politika završio je u okviru programa Erasmus Mundus na Univerzitetima Oslo (Norveška), Tampere (Finska) i Aveiro (Portugalija). U sklopu navedenog programa, magistrirao je 2009. godine s radom na temu „Disciplinarne razlike u preduzetničkoj transformaciji univerziteta – Studija slučaja Univerziteta u Novom Sadu“. Tehnički je menadžer na Visokoj školi strukovnih studija u Subotici i aktivno učestvuje u istraživačkim projektima Centra za obrazovne politike iz Beograda.

O ORGANIZACIJAMA

CENTAR ZA NENASILNI OTPOR (CNO)

Centar za nenasilni otpor (CNO) je nevladina, nestranačka i neprofitna organizacija iz Beograda. CNO je osnovan 2004. godine sa ciljem da promoviše demokratske političke vrednosti u Srbiji i podstiče građansko učešće u društvenim i političkim procesima u zemlji kroz aktivizam, naučno-istraživački rad i kreiranje javnih politika.

CNO nastoji da, putem neformalnog obrazovanja i kroz promociju univerzalnih vrednosti, doprinese aktivnom uključivanju mlađih u širu zajednicu, usmeravajući aktivnosti prvenstveno na srednjoškolce iz etnički mešovitih sredina. Kroz projekte, CNO ohrabruje mlade da ulažu u sebe i osnaže ih da postanu nosioci promena u društvu. Centar je učestvovao u izradi Strategije za mlade, koju je Vlada Republike Srbije usvojila 2008. godine.

CNO zacrtane ciljeve ostvaruje kreiranjem javnih politika, sprovođenjem istraživanja i izvođenjem projekata koji podstiču aktivizam mlađih u lokalnim zajednicama.

Centar je objavio tri publikacije – “Potrebe srpske zajednice” (Centar za nenasilni otpor, Beograd, 2006), “Podjeljene lokalne zajednice: Sadašnjost i budućnost Preševa i Bujanovca” (Centar za nenasilni otpor, Beograd, 2007) i “Decentralizacija na Kosovu i Metohiji: Iskustva iz regionala, zbornik radova” (Centar za nenasilni otpor, Beograd, 2007), kao i više studija i analiza društvenih fenomena, sa posebnim naglaskom na međuetničke odnose.

Više od 300 mlađih ljudi iz etnički mešovitih regiona u Srbiji učestvovalo je u višegodišnjem projektu Centra za nenasilni otpor „Prevazilaženje razlika: od juga ka severu“, kao i na međunarodnim omladinskim razmenama, u okviru programa „Omladina u akciji“. Od 2004. godine, CNO učestvuje u projektima italijanske organizacije „Škola za mir“, u okviru kojih mlađi odlaze na mirovnu edukaciju u Monte Sole. U okviru projekta „Jačanje procesa integracije“, CNO je organizovao radionice i treninge za mlađe, predstavnike lokalnih vlasti i drugih institucija na jugu Srbije i na Kosovu. U želji da omladini Beograda vrati javne prostore, CNO je projektom „Taš je naš“ u 2009. godini skrenuo pažnju javnosti na ruinirani stadion Tašmajdan i organizovao niz aktivnosti sa željom da se stadionu vrati stara namena.

Centar je razvio mrežu lokalnih partnera u zemlji i u regionu, kroz koju realizuje inicijative i projekte, kao i brojna partnerstva sa evropskim omladinskim organizacijama, sa kojima je realizovao više omladinskih razmena i doprineo umrežavanju mlađih iz svih delova Evrope.

KONTAKT:
office@cno.org.rs
www.cno.org.rs

CENTAR ZA OBRAZOVNE POLITIKE (COP)

Centar za obrazovne politike, kao samostalna organizacija, postoji od 2007. godine, dok je od 2005. godine radio u okviru Alternativne akademske obrazovne mreže.

Misija Centra za obrazovne politike je unapređenje sistema obrazovanja u Srbiji kroz pružanje stručne podrške formulisanju obrazovnih politika. Vizija COP-a je kvalitetan, efektivan, efikasan, otvoren i demokratičan sistem obrazovanja u Srbiji, koji u punoj meri doprinosi razvoju Srbije u društvenom, kulturnom, političkom i ekonomskom smislu.

Osnovna ideja pri formiraju COP-a bila je da je za formulisanje reformskih obrazovnih politika, kao i za kontinuirano poboljšavanje kvaliteta, efikasnosti, efektivnosti i otvorenosti sistema obrazovanja, neophodno raspolagati validnim informacijama o različitim aspektima obrazovanja, kako u Srbiji, tako i u inostranstvu.

COP je, do sada, u Srbiji i regionu sproveo seriju istraživanja koje se tiču razvoja kompetencija za društvo znanja, ekonomije i upravljanja znanjem.

200

COP je član NEPC - Network od Education Policy Centers (NEPC je mreža centara koji se bave istraživanjem i analizom obrazovnih politika) i ima razvijenu saradnju sa sličnim centrima u Evropi.

COP je do sada objavio sledeće publikacije:

- Predrag Lažetić, Bojan Komnenović, Martina Vukasović: *Nacionalni okvir kvalifikacija*, Beograd (2010)
- Martina Vukasović (ur.), Mihajlo Babin, Vanja Ivošević, Predrag Lažetić, Klemen Miklavič *Finansiranje visokog obrazovanja u Jugoistočnoj Evropi: Albanija, Crna Gora, Hrvatska, Slovenija, Srbija*, Beograd (2009)
- Nataša Pantić (ur.) *Usaglašavanje programa obrazovanja prosvetnih radnika u zemljama Zapadnog Balkana*, Beograd (2008)
- Zoran Grac (ur.) prevod: Jelena Kleut i Dušan Spasojević *Istraživanje obrazovanja i formulisanje obrazovnih politika*, Beograd (2008)
- Alkesandar Baucal, Desanka Radunović, Panta Kovačević: *Prijemni ispiti za upis na fakultete: predlog za objedinjeni prijemni ispit*, Beograd (2007)
- Jadranka Dimov: *Srednje stručno obrazovanje i potrebe tržišta rada u Beogradu*, Beograd (2007)

- Martina Vukasović: *Razvoj kurikuluma u visokom obrazovanju*, Beograd, 2006.
- Jelena Kleut: *Regionalno usaglašavanje kurikuluma – ka Evropskom prostoru visokog obrazovanja*, Beograd (2006)

KONTAKT

cep@cep.edu.rs
www.cep.edu.rs

BIBLIOGRAFIJA

- Berg, B.L. 2001. Qualitative Research Methods for Social Sciences. (4th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Bourdieu, P. 1999. Distinction. London: Sage.
- Bourdieu et J-P. Passeron. 1970. La Reproduction: Elements pour une théorie du système d'enseignement. Paris: Minuit.
- Brannbauer, U. 2004. "Fertility, Families and Ethnic Conflict: Macedonians and Albanians in the Republic of Macedonia, 1944–2002". Nationalities Papers Vol. 32 No. 3, 565-598.
- Central Intelligence Agency. The world factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html> (pristupljeno 17.02.2010.)
- Czapliński, M. 2006. "Conflict prevention and the issue of Higher Education in the mother tongue: The case of the Republic of Macedonia". Security and Human Rights no.4, 261-272.
- 202
- Daftary, F. 2001. "Conflict resolution in FYR Macedonia: Power-sharing or the 'civic approach'?". Helsinki Monitor no.4; 291-321.
- Docquier, F, Lohest, O. and A. Marfouk. 2007. Brain Drain in Developing Countries. The World Bank Economic Review no. 21 vol.), 193–218.
- Državni zavod za statistiku. URL: http://www.stat.gov.mk/english/glavna_eng.asp (pristupljeno 17.02.2010.).
- Đurić, S. 2007. Fokus-grupni intervju. Beograd: Službeni glasnik.
- Education For All <http://www.unesco.org/en/efa-international-coordination/the-efa-movement>. (pri-stupljeno 17.02.2010.)
- European centre for minority issues. 2004. Analyses of the Educational Sector and Recommendations. Skopje: ECMI. http://www.ecmimacedonia.org/PDI/documents/PDI_Education_Working_Group_Recommendations.pdf (pristupljeno 17.02.2010.).

Gábrity, M. I. 2006a. Vitalne karakteristike, obrazovna struktura i perspektiva vojvođanskih Mađara. *Zbornik Matice Srpske za društvene nauke*, 121, 359-367.

Gábrity, M. I. 2006b. Oktatásunk jövője. U: Gabrity M. I. & Mirnics Zs. (Eds.) *Oktatási oknyomozó, Vajdasági kutatások, tanulmányok*. Subotica: Naučno društvo za hungarološka istraživanja, 61-124.

Gábrity, M. I. 2008a. Higher educational chances in Vojvodina – ethnical research.

U: Hammer, E. & Kupa, L. & Verlag Dr. Kovacs (Eds.) *Ethno-Kulturelle Begegnungen in Mittel - und Osteuropa, Socialia, Studienreihe Soziologische Forschungsergebnisse*, Hamburg: Band 94, 233-245.

Gábrity, M. I. 2008b. Oktatásunk helyzete. U Barlai, J. & Gábrity, M. I. (Eds.), *Hazaérsz, Esély és esélyegyelőség a Vajdaságban*. Subotica: Naučno društvo za hungarološka istraživanja, 47-66

Gábrity, M. I. 2008c. Oktatásunk látlelete – oktatásszociológiai olvasmány. Novi Sad: Forum.

Geva-May, I. 2002. Cultural theory: the neglected variable in the craft of policy analysis. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 4, 243-265.

Hegedűs, A. 2000. Vajdaság története 1944-ig. U: Gábrity M. I. & Mirnics Zs. (Eds.), *Vajdasági maraszta*, Subotica: Naučno društvo za hungarološka istraživanja, 11-22.

Ilić, S. 2007. Zakonsko regulisanje položaja nacionalnih manjina u Srbiji i njegova implementacija. *Centar za razvoj civilnog društva (CRCD)*.

http://www.susedski2007.cdcs.org.yu/index_files/Page898.htm (pristupljeno 17.02.2010)

Internet stranice APV.

http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=100&Itemid=68 (pristupljeno 17.02.2010).

Jelinčić, J. 2007. Evropeizacija Srbije: Društvo znanja, Intelektualna svojina. Beograd: Fond za otvoreno društvo.

Keeley, B. 2007. *Human Capital: How What You Know Shapes Your Life*. Paris: OECD.

Kelo, M. and Wachter, B. 2004. Brain Drain and Brain Gain: Migration in the European Union after Enlargement. Conference paper.

Levinson, B., Sutton, M. and T. Winstead. 2009. Education Policy as a Practice of Power: Theoretical Tools, Ethnographic Methods, Democratic Options. *Educational Policy*, 23 (6), 767-795.

Inicijativa mladih za ljudska prava, Crna Gora. 2007. Manjine u Crnoj Gori - zakonodavstvo i praksa, Program zaštite ljudskih prava, Izvještaj br. 1, februar 2007. Podgorica: Inicijativa mladih.

Markl, H. 2006. Brain drain: a non-political perspective. *European review* Vol 14 No. 1, 23.

Millenium Development Goals, <http://www.un.org/millenniumgoals>. (pristupljeno 17.02.2010)

Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije. 2007. Akreditacija u visokom obrazovanju. Beograd: MPS.

Ministry of Foreign Affairs, Republic of Macedonia. 2006. Second Report of the government of the Republic of Macedonia on the Council of Europe. Framework convention for the protection of national minorities.

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_SR_FYROM_en.pdf (pristupljeno 17.02.2010.)

Mitchell, B., Kocišev, S. 1997. A brief population history of the Vojvodina 1683-1718. *Geographica Pannonica*, No. 1, 18-21.

Nacionalna služba za zapošljavanje. 2009. MESEČNI STATISTIČKI BILTEN, br 88, decembar 2009.

Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji. 2005. Preuzeto sa stranice: <http://www.seio.gov.rs/code/navigate.asp?Id=144> (pristupljeno 17.02.2010).

OECD. 2010. Društveni ishodi učenja. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

OECD. 2001. The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital. Paris: OECD.

Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, preambula. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm> (pristupljeno 17.02.2010)

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju. 2003. Službeni list RCG 64/02, 31/05 i 49/07.

Ortakovski, Vladimir T. 2001. "Interethnic Relations and Minorities in the Republic of Macedonia". Southeast European Politics, URL: <http://www.seep.ceu.hu/issue21/ortakovski.pdf> (pristupljeno 17.02.2010.)

Pigozzi, M. 1999. Education in Emergencies and for Reconstruction: A Developmental Approach. New York: UNICEF.

Preporuke iz Haga u vezi sa obrazovnim pravima nacionalnih manjina, Visoki komesar za nacionalne manjine OEBS-a, Hag 1996. www.osce.org/item/2931.html (pristupljeno 17.02.2010).

Projekat za učenike srednjih škola o nenasilnoj komunikaciji, 15.12.2002. A1,
<http://www.a1.com.mk/vesti/default.aspx?VestID=14879> (pristupljeno 17.02.2010.)

Republički zavod za statistiku. 2003. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Beograd: RZS.

Republički zavod za statistiku. 2003. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo. Knjiga 1: „Nacionalna ili etnička pripadnost – podaci po naseljima“.

Beograd <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/popis.htm>. (pristupljeno 17.02.2010.)

Republika Crna Gora. 2006. Referendum o državnom statusu 21. maj 2006, Posmatračka misija za referendum OSCE/ODIHR-a; Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava.

Robertson et al. 2007. Globalisation, Education and Development: Ideas, Actors and Dynamics, Bristol:DfID.

Salmi, J. 'Violence, democracy and education: an analytic framework', LCSHD Paper Series.

Sen, A. 2002. Razvoj kao sloboda. Beograd: Filip Višnjić.

Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine. 2009. Službeni list APV, broj 17/2009. <http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti.php> (pristupljeno 17.02.2010.)

Stojanovska, M. "Najveća srednja škola u Strugi uvest će smjene temeljene na jezicima", SETimes.com. (13.04.2009.) <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/hr/features/setimes/features/2009/04/13/feature-02> (pristupljeno 17.02.2010.)

Strategija dugoročnog ekonomskog razvoja juga Srbije opština Preševo, Bujanovac, Medveđa, januar 2007. <http://www.kt.gov.rs> (pristupljeno 17.02.2010.)

Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava. 2008. Strategija manjinske politike – Politika Vlade Crne Gore u oblasti poštovanja i zaštite prava manjina. <http://www.gov.me/minman/vijesti.php?akcija=rubrika&rubrika=332> (pristupljeno 17.02.2010.).

Teodosievska Jordanoska, S. 2006. "Constitutional, legal and other measures aimed at promoting the equitable representation of communities in the civil service and the experience from the Ombudsman office" European Commission for democracy through law.

<http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-UDT%282006%29005-e.pdf> (pristupljeno 17.02.2010.)

Univerzitet u Novom Sadu. <http://www.ns.ac.yu/sr/>. (pristupljeno 17.02.2010.)

Ustav Republike Crne Gore. 2007. Službeni list RCG 1/2007.

Ustav Republike Makedonije. 1991. <http://www.mlrc.org.mk/law/l004.htm>. (pristupljeno 17.02.2010.)

206

Ustav Republike Makedonije. 2001. http://www.minelres.lv/NationalLegislation/Macedonia/Macedonia_Const2001_excerpt_English.htm (pristupljeno 17.02.2010.)

Ustav Republike Srbije. 2006. Službeni glasnik RS, br. 83/06.

Uredba o finansiranju o normativima i standardima uslova rada univerziteta i fakulteta za delatnosti koje se finansiraju iz budžeta. Službeni glasnik RS, br. 15/ 2002, 100/ 2004, 26/ 2005.

Uvodno obraćanje Visokog komesara OEBS-a za nacionalne manjine Knuta Volebeka prilikom objavljenja političkih smernica u radu "Koraci u pravcu integrisanog obrazovnog sistema", Skoplje, 8. oktobar 2009.

Van Fleet, J., Chernenkoff, L.F. and J. Gomez. 2000. "Macedonia: Assistance to Higher, Minority and Bilingual Education". Creative Associates International, Inc. URL: <http://www.beps.net/publications/MACEDONIA-ASSISTANCE%20TO%20HIGHER%20MINORITY%20&%20BILINGUAL%20EDUCATION.pdf> (pristupljeno 17.02.2010).

Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava. 2007. Prvi Izvještaj Republike Crne Gore o ostvarivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina. www.gov.me/minmanj/vijesti.php?akcija=rubrika&rubrika=285 (pristupljeno 17.02.2010).

Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava. 2007. Prvi izvještaj Republike Crne Gore o sprovođenju evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima. <http://www.gov.me/minmanj/vijesti.php?akcija=rubrika&rubrika=284> (pristupljeno 17.02.2010).

Zakon o izmenama i dopunama zakona o osnovnoškolskom obrazovanju. 2004. <http://www.mlrc.org.mk/ZAKONI/z2004079.htm> (pristupljeno 17.02.2010.)

Zakon o izmenama i dopunama zakona o srednjoškolskom obrazovanju. 2002. <http://www.mlrc.org.mk/ZAKONI/z2002053.htm> (pristupljeno 17.02.2010.)

Zakon o manjinskim pravima i slobodama. 2006. Službeni list RCG br.13/2006.

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. 2009. Službeni glasnik RS br. 72/2009. Preuzeto sa stranice: http://www.zenta-senta.co.rs/doc/zonsnm_sr.pdf (pristupljeno 17.02.2010.)

207

Zakon o osnovnoškolskom obrazovanju. 1995. <http://www.mlrc.org.mk/ZAKONI/z2002103.htm> (pristupljeno 17.02.2010.)

Zakon o srednjoškolskom obrazovanju. 1995. <http://www.mlrc.org.mk/zakoni/Z1995061.htm> (pristupljeno 17.02.2010.)

Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima. 2009, Službeni glasnik RS br. 72/09.

Zakon o utvrđivanju nadležnosti AP Vojvodine. 2009. Službeni glasnik RS br. 99/2009.

Zakon o visokom obrazovanju. 2008. URL: <http://www.uklo.edu.mk/categories/view/157>. (pristupljeno 17.02.2010.)

Zakon o visokom obrazovanju. 2003. Službeni list RCG br. 60/03.

Zakon o visokom obrazovanju. 2005. Službeni glasnik RS br.76/05.

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Službeni glasnik RS br. 58/04.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Sl. glasnik RS br. 72/09.

Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT. 2010. Statistički godišnjak Crne Gore 2009.

Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT. 2004. Popis stanovništva iz 2003. godine.

